

ĽUDSKÉ PRÁVA KAM KRÁČAŠ DEMOKRACIA

(odborná knižná publikácia doktorandov
a mladých vedeckých pracovníkov)

politológia

KOŠICKÉ POLITOLOGICKÉ DIALÓGY

.....

Gabriel EŠTOK
Richard GEFFERT
Renáta BZDILOVÁ
(EDS.)

ĽUDSKÉ PRÁVA KAM KRÁČAŠ DEMOKRACIA

**(odborná knižná publikácia mladých
vedeckých pracovníkov a doktorandov)**

**Gabriel EŠTOK
Richard GEFFERT
Renáta BZDILOVÁ
(eds.)**

Košice 2015

Odborná knižná publikácia vychádza s podporou Slovenského národného strediska pre ľudské práva.

VEDECKÍ REDAKTORI A ZOSTAVOVATELIA:

doc. PhDr. Richard GEFFERT, Ph.D.

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

Mgr. Renáta BZDILOVÁ, PhD.

VÝKONNÝ REDAKTOR:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

REDAKČNÁ RADA:

prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.

doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc.

doc. PhDr. Marta Goňcová, CSc.

doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

doc. PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.

doc. PhDr. Richard Geffert, Ph.D.

PhDr. Jana Šutajová, PhD.

Mgr. Renáta Bzdilová, PhD.

Mgr. Gabriel Eštok, PhD.

Mgr. Alexander Onufrák, PhD.

RECENZENTI:

prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc.

PhDr. Miroslav Pekník, CSc.

JAZYKOVÁ KOREKTÚRA:

prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.

Mgr. Lucia Jasinská, PhD.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovvať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedá redakčná rada.

ISBN 978-80-8152-359-3

OBSAH

Slovo na úvod	
Marcela GBÚROVÁ	5
K problematike vzťahu demokracie a ľudských práv	
Lenka KORPÁŠOVÁ.....	7
Zoon Politikon – klišé alebo perspektíva politickej existencie ľudu	
Michal KOŠIČAN.....	19
Ľudské práva v kontexte transformácie politických režimov	
Gabriela KLINČÁKOVÁ.....	31
Súčasný postavenie ľudských práv druhej generácie v európskych podmienkach	
Ján RUMAN	43
Ľudské práva tretej generácie	
Ondrej MITAL	59
Politická participácia – príčiny a dôsledky nezapájania sa občanov do riešenia problémov v spoločnosti	
Jakub BARDOVIČ	69
Sloboda prejavu ako základné ľudské právo	
Peter ČUROŠ	83
O (ne)ústavnosti vzdelanostného cenzu	
Simona FARKAŠOVÁ	95
Participačný paradox plodiaci participačný deficit	
Marian HORENSKÝ.....	109
Je prax ľudských práv skutočne odôvodnená?	
Dominik ŠOLTYS.....	121
Ľudskoprávne aspekty zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete v podmienkach Slovenskej republiky	
Peter NEMEC	135
Koncept ľudských práv v kontexte súčasných geopolitických zmien	
Michal SCHVALB.....	147

Identifikácia rodových nerovností v prostredí rómskych komunít ako kľúč k integrácii Rómov	
Kristína MAGDOLENOVÁ	159
Militantní demokracie a lidská práva – cesta z extrému?	
Martin DOLEČEK	171
Ľudské práva v ponímaní Mahátma Gándhího	
Slavomíra RAPČANOVÁ	181
Čínske poňatie ľudských práv a demokracie	
Ladislav GALO	193
Kontrasty a špecifiká domácej a zahraničnej politiky Ruskej federácie v Arktíde	
František HAJDUK	207
Genocída a „politicide“ – zločin bez mena?	
Mária HREHOVÁ	221
Porušovanie ľudských práv z uhla pohľadu Noama Chomského	
Vladimír BOKŠA	233
Politika a etika v zrkadle Popperovej koncepcie „otvorenej spoločnosti“	
Veronika VAŠKOVÁ	243
Morálne idey v Lockovej Rozprave o ľudskom rozume	
František MEDO.....	251
Ľudské práva v kontexte teórií sociálnej spravodlivosti	
Jaroslav FABOK	267
Tiene a rezíduá sociálneho občianstva vo verejných službách	
Michael AUGUSTÍN.....	283
Vývoj a obmedzenia vybraných politických práv	
Matúš BÉREŠ	295
Vzťah slovenských politických strán k základným právam a slobodám po 20 rokoch samostatnosti	
Michal GARAJ	309

Slovo na úvod

Téma ľudských práv sa v slovenskej spoločnosti začala výrazne profilovať po roku 1989. V inštitucionálnej rovine, ktorá je ukazovateľom kvality štátnej starostlivosti o ľudsko-právnu problematiku, je nad ňou vládny dohľad, ale miesto a úroveň tohto dohľadu sa často mení. Podľa kompetenčného zákona z roku 2012 sa zrušil post *podpredsedu vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny* a oblasti ľudských práv prešli na *Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky* a menšinová problematika a oblasť rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí prešli pod iné štátne inštitúcie. Rolu stabilnej inštitúcie so širokým mandátom, zriadenej zákonom, na ochranu a podporu ľudských práv na Slovensku, ktorá je akousi predĺženou rukou OSN na národnej úrovni, plní od roku 1994 *Slovenské národné stredisko pre ľudské práva*. Spolu s mimovládnymi organizáciami, ktoré pôsobia v oblasti ľudských práv a základných slobôd vrátane práv dieťaťa, poskytuje, okrem iného, dôležité informácie o dodržiavaní ľudských práv na Slovensku. O tom, že ide o inštitúciu, ktorá sa usiluje o komplexné pôsobenie v oblasti ľudských práv a základných slobôd, vrátane práv dieťaťa, môžem potvrdiť aj ja z osobnej skúsenosti, pretože som v tejto inštitúcii určitý čas pôsobila. Jedna vec je však poukázať na konkrétne porušovania ľudských práv, druhá vec, a tá je oveľa ťažšia, je ich riešiť.

Táto elektronická publikácia otvorila ľudsko-právnu problematiku z rozličných uhlov pohľadu a rozličnou výskumnou metodológiou. Cením si na nej najmä to, že príspevky v nej majú publikované doktorandi, ktorí svoje odborné zručnosti môžu realizovať aj uvedeným výskumným smerom. Je pochopiteľné, že odborná úroveň vyrovnávania sa s ľudsko-právnu problematikou je v nich rozdielna, podobne rozdielny je aj výskumný záber a tematické hľadisko príspevkov. Napriek tomu, všetky príspevky sa pokúšajú – na svoj spôsob – vyrovnáť s rozličnými otázkami vzťahu ľudských práv k súčasnosti – geopolitickej, stranícko-politickej, etickej, sociálnej, právnej.

Chcem vysloviť presvedčenie, že táto elektronická publikácia zaujme nielen renomovaných odborníkov v oblasti vedeckého skúmania

ľudsko-právnej problematiky, ale aj všetkých tých, ktorí majú záujem neustále skvalitňovať princípy a hodnoty demokracie.

Košice 2015

Marcela Gbúrová

K problematike vzťahu demokracie a ľudských práv¹

Lenka Korpášová

We can perceive the category of the human rights like one of several indicators of the quality of the application of democracy and at the same time as a characteristic element via which we identify democracy as a universal principle. There is very important question, whether the category of human rights makes the system more democratic, or vice-versa, whether democracy is the first condition, which makes possible existence of human rights. The aim of the study is to show different views of relation between democracy and human rights and to show different interpretation of the use of these categories.

Úvod

V súčasnosti sa stále viac hovorí o demokratickom politickom zriadení ako o univerzálnej hodnote a prostredníctvom tohto vnímania sa snažia „západné“ demokratické krajiny implementovať demokratickú tradíciu do nedemokratických krajín. Jedným z viacerých indikátorov (ekonomický vývoj, liberálne princípy) univerzálnosti demokracie je existencia a ochrana ľudských práv (ďalej len LP). Dôležité je položiť si otázku, či kategória LP robí systém demokratický, alebo, naopak, či demokracia je prvotný hýbateľ, ktorý umožňuje existenciu LP? Ak pripustíme myšlienku, že demokracia je najvhodnejším prostredím na uplatňovanie a ochranu jedincov a ich práv v rôznych oblastiach života, vzniká tu akési pomyselné morálne právo všetkých ľudí na svete na takéto demokratické prostredie? Cieľom tejto práce je dospieť k vysvetleniu „západného“ chápania demokracie ako univerzálnej kategórie cez prizmu LP. Cieľom štúdie je tiež poukázať na rôzne chápania vzťahu demokracie a ľudských práv, zároveň poukázať na rôzne interpretácie využitia týchto kategórií.

Napriek tomu, že LP majú svoju dlhú históriu, dominantné postavenie získavajú v polovici 20. storočia, keď ich formulovanie prebieha na medzinárodnej úrovni, na pôde OSN. Otázka univerzálnosti hod-

¹ Táto štúdia bola pripravená ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0675/12- *Spravidlivosť distribúcií v podmienkach modernej demokracie- filozofické, politologické a sociologické aspekty*.

nôt, ktoré tvoria základné piliere demokracie, ostáva otvorená z dôvodu existencie dilemy, ako zdefinovať univerzálnosť v tomto smere. Univerzálnosť v najjednoduchšom význame slova je ľahko pochopiteľná cez súhlas, a teda zhodu všetkých s určitým princípom/postupom. Práve v tomto bode je dilema viditeľná, pretože súčasná situácia vo svete ukazuje, že v dôsledku mnohých diferencií (kultúrnych, náboženských, politicko-právnych a iných tradícií) medzi štátmi, národmi, je súhlas nedosiahnuteľný. Preto vnímame univerzálnosť demokracie hlavne v kontexte západného demokratického sveta. Problém nastáva vo chvíľach, keď sa západné krajiny snažia prostredníctvom pozitívnej rétoriky implementovať univerzálnosť demokratických hodnôt do krajín s nedemokratickou minulosťou a tradíciou. Riešenie problému LP neznamená len zbaviť svet zbraní a zabezpečiť vyššiu bezpečnosť. Otázka LP sa stáva čoraz častejšie hlavnou témou diskusií o politickom, verejnom živote a zároveň v ekonomickej sfére. Oblasť LP sa stáva stále viac súčasťou diskusií v rámci globalizácie sveta a problémov, ktoré v týchto oblastiach vznikajú. Napriek skutočnosti, že v súčasnosti je LP venovaná enormná pozornosť, kategória LP bola stále súčasťou spoločností. Regulovali sa vzťahy medzi panovníkmi a poddanými, neskôr sa regulovali pravidlá otroctva, rovnako sa rieši novodobé otroctvo, obchodovanie s ľuďmi, zneužívanie detí, detská práca, zneužívanie jedincov, ktorí nemajú schopnosť brániť sa. Potreba regulácie medziľudských vzťahov v oblasti sociálnej, ekonomickej a politickej bola stále súčasťou akéhokoľvek spolunažívania.¹

Zároveň aj ochrana LP sa modifikovala podľa vývoja spoločností v záujme riešenia vznikajúcich nových problémov a pod. Základnou premisou pri problematike LP je chápanie každej ľudskej bytosti ako jedinečnej originálnej s rovnakým právom na život. Ak sa vytvára prekážka pri napĺňaní potrieb jednému človeku, musí takéto obmedzenie platiť pre všetkých, ak má byť zachovaná myšlienka spravodlivého spolunažívania. Zákony a pravidlá v demokratických spoločnostiach

¹ Bližšie pozri: MENDELSON, S. E.: *Born Free. How to Prevent Human Trafficking*. In: *Foreign Affairs*. 2014. [online], [cit. 26/09/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142005/sarah-e-mendelson/born-free?cid=nlc-foreign_affairs_this_week-092514-born_free_6-092514&sp_mid=47056461&sp_rid=a29ycGFzMkBNbWpCbC5jb20S1>.

majú za úlohu takéto spravodlivé prostredie vytvárať. Spolunažívanie a spravodlivé prostredie pre ľudí je identifikované tým, že v istej oblasti sú si ľudia rovní a len na základe tohto tvrdenia vytvárame rovnaké pravidlá, aby sa zabezpečili rovnaké príležitosti. Hľadáme rovnosť v nerovnosti.

Vzťah demokracie a ľudských práv

Je možné konštatovať, že existencia LP a ich právna ochrana sú indikátorom existencie demokratického systému (aspoň na minimálnej úrovni), zároveň LP pre svoju existenciu vyžadujú demokratické prostredie. Plnohodnotná existencia a uplatňovanie LP spočívajú aj v ich samotnej ochrane, ktorú zabezpečujú konkrétne inštitúcie, zároveň je nevyhnutná rozvinutá občianska spoločnosť s existenciou silného povedomia o možnostiach korigovania systému. Vyžaduje sa teda aj funkčný tretí sektor ako prípadný kontrolór uplatňovania LP v praxi, zároveň ako ten, čo upozorňuje na porušovanie práv. Silná občianska spoločnosť s funkčným tretím sektorom je charakteristickou črtou demokratických politických systémov. T. Christiano vníma práve inštitúcie, ktoré v demokratických krajinách slúžia na ochranu LP, ako element, ktorého neexistencia spôsobuje, že nedemokratické krajiny zlyhávajú pri ochrane LP.¹ Formálne a praktické uplatňovanie LP v demokratických krajinách umožňuje existencia inštitúcií, ktorých úlohou je chrániť a presadzovať tieto práva. Existencia týchto inštitúcií sa vyžaduje nielen na národnej úrovni, ale je tu spoločenská požiadavka existencie takýchto kompetentných inštitúcií aj v medzinárodnom prostredí. Bez reálneho fungovania a pôsobenia týchto inštitúcií je uplatňovanie ochrany LP nulové, aj keď pozorujeme ich existenciu v právnych dokumentoch nedemokratických krajín. Zároveň autor vo svojej štúdii definuje minimálne rovnostársku demokraciu, ktorá vytvára prostredie vhodné na presadzovanie, uplatňovanie a ochranu LP. Opodstatnenie demokratického prostredia pre LP podáva cez prizmu osobných práv jednotlivca. Ide podľa neho o práva z ľud-

¹ CHRISTIANO, T.: *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. In: *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 39, Issue 2, 2011, s. 142 – 176.

skej podstaty najdôležitejšie, pretože chránia samotnú existenciu človeka. Podstata minimálnej demokracie spočíva v zaručených podmienkach, ktoré garantujú jednotlivcovi-občanovi rozhodnúť o svojich zástupcoch, zároveň tu je zaručená možnosť výmeny zástupcov. Tento fakt potom kreuje aspoň minimálnu zodpovednosť volených zástupcov voči ich voličom. Zároveň musia byť zabezpečené podmienky efektívnej kontroly exekutívy, tiež základné princípy slobody a spravodlivosti v prístupe k právu. Ak sú tieto podmienky splnené, nezáleží na tom, aký model/typ demokracie je v štáte uplatňovaný. Pozorujeme, že základné princípy demokracie sú kompatibilné v rámci všetkých typov súčasných demokracií. T. Christiano¹ na základe výsledkov viacerých výskumov zdôrazňuje, že najdôležitejším prvkom vo vysvetľovaní a opodstatňovaní potreby demokracie ako ochrancu jednotlivých práv vystupujú rovnostárske premenné slobody a spravodlivosti, hlavne v prístupe k voľbám, až potom pozorujeme dôležitosť kontroly vlády. Potreba demokratického prostredia vo vzťahu k ochrane LP vystupuje aj pri existencii 3. sektora v štáte, pretože ten má neodškriepiteľný význam pre znižovanie porušovania LP. Z daného vyplýva vzťah medzi nevládnymi organizáciami a demokratickým prostredím. Demokracia má spomedzi všetkých režimov vytvorené najvhodnejšie podmienky nielen na existenciu, ale aj na slobodné fungovanie inštitúcií nevládneho sektora. V celom mechanizme vzťahu demokracie a LP zohráva element, ktorým je participácia na veciach verejných, dôležitú úlohu. Cez prizmu minimálnej rovnostárskej demokracie sú politické inštitúcie efektívnejšie a politické vedenie zodpovednejšie tým, že samotní občania rozhodujú vo väčšine prípadov o obsadení verejných funkcií, teda sa vytvárajú stimuly na to, aby politická elita pristupovala svedomito k prijímaniu rozhodnutí, pričom ak by mali občania pocit, že ich práva sú narúšané, táto elita je vymeniteľná. Existuje tu záruka, že ten, kto nedodríava pravidlá, môže prísť o svoj úrad. V podobnom duchu R. Dahl vymedzuje podmienky, ktoré sú nutné na to, aby dôležitosť každého člena politického spoločenstva bola zaručená. Hovorí o účinnej participácii, v rámci ktorej každý má rovnaké právo vyjadriť sa, zároveň volebná rovnosť zaručuje rovnosť každého občana

¹ CHRISTIANO, T.: *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. In: *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 39, Issue 2, 2011, s. 142 – 176.

pri voľbe. Ďalšími podmienkami, ktoré by mali byť splnené, aby nikto nemal pocit krivdy, sú poučené porozumenie, kontrola agendy, zahrnutie všetkých dospelých do rozhodovania.¹ Tieto podmienky by mali byť splnené a mali by tvoriť prirodzené medzinárodné prostredie.

Ludské práva – oprávnenie demokratizovať?

Morálne opodstatnenie medzinárodnej komunity v presadzovaní demokracie spočíva v tom, že demokracia je nepriamou stratégiou pri ochrane LP. V tomto kontexte autor *T. Christiano* hovorí, že demokracie nesmú bojovať medzi sebou navzájom, v opačnom prípade by to znamenalo porušovanie LP. Táto podmienka však neplatí smerom k nedemokratickým krajinám v kontexte ochrany LP. Z tohto pohľadu intervencia pod záštitou šírenia demokracie a LP neznamená porušovanie LP, práve naopak, rieši sa to v mene vyššieho dobra. Rozšírená prítomnosť demokracie predstavuje podľa *T. Christiana* globálne kolektívne dobro.² Zároveň pri týchto sporných otázkach intervencie štátu a jeho zásahu do suverenity iného štátu naráža na bariéry rôznych kultúr a záujmov jednotlivých štátov. Záujmy intervenujúceho štátu sa nemusia, a prax ukazuje, že sa ani nezhodujú v plnom rozsahu so záujmami intervenovaného štátu. V morálnej rovine v tejto oblasti potom vznikajú rozporné argumenty týkajúce sa oprávnenia presadzovania demokratických princípov z vonkajšieho prostredia do krajín nedemokratických. Pozorujeme, že demokratické krajiny v tejto súvislosti považujú za svoju povinnosť „pomáhať“ iným krajinám. Rozporuplnosť vzniká aj pri chápaní demokracie ako univerzálnej hodnoty, kde sa ukazuje, že univerzálnosť demokracie má svoje opodstatnenie len v západných demokratických štátoch.

Pri stotožnení sa s myšlienkou univerzálnej hodnoty demokracie sa vynára opodstatnenie pre nároky na intervenciu do štátov s nedemokratickou formou vlády v mene dobra a spravodlivosti. Záväzná je pritom interpretácia dôležitosti jednotlivých práv a schopnosť zhodnote-

¹ DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001, s. 40.

² CHRISTIANO, T.: *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. In: *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 39, Issue 2, 2011, s. 142 – 176.

nia ich ochrany a dodržiavania, pričom je nutná existencia prijatých kritérií na evaluáciu v danej rovine. Dôležité je zhodnotiť postup, ktorým sa demokratizácia realizuje, a zároveň jeho výsledky a dôsledky a kriticky posúdiť, či záujmy boli a sú v prvom rade napĺňané. Názory na presadzovanie demokracie v mene ochrany LP v nedemokratických krajinách majú svojich zástancov, ale aj kritikov. Autor *T. Christiano* vo svojej štúdii dokazoval existenciu práva na demokraciu. V tomto práve videl obsiahnutú celú podstatu LP. V určitých smeroch opozičný názor podáva *M. Lister*, ktorý vidí podstatu LP ako celku, ako samostatnej entity, ktorá za istých podmienok môže byť v žiaducej rovine akceptovaná aj v nedemokratických krajinách, ale ako on sám zdôrazňuje, v „slušných“ krajinách. Slušnosť v intencii morálnej zodpovednosti štátu za svojich občanov. Vychádzajúc z *Listerovej* koncepcie, v ktorej na rozdiel od *T. Christiana* vyvracia ľudské právo na demokraciu, úzko prepája myšlienku LP so spravodlivosťou na jednej strane a s demokraciou na strane druhej. Názor tohto autora v intenciách morálnej oprávnenosti intervencie v mene presadzovania a kontroly dodržiavania LP spočíva v legitímnej možnosti intervencie len v prípade porušovania LP. Jeho interpretácia LP hovorí, že tie požadujú, aby boli vlády zodpovedné svojim občanom, čo ale neznamená, že túto podmienku vedia splniť iba demokratické politické režimy, autor *M. Lister* v tomto prípade hovorí o tzv. „slušných štátoch“. V prípade, že je zjavné, že nedemokratické krajiny síce dodržiavajú LP, ale nie sú vždy „slušné“ k svojim občanom, demokratické krajiny im môžu pomôcť pri obnovení tejto slušnosti, zároveň však nemajú právo pre vlastné presvedčenie nútiť krajinu prijať demokraciu. V Rawlsovom ponímaní sú LP chápané ako univerzálna kategória v tom zmysle, že sa vzťahujú na všetky spoločnosti. Podľa *J. Rawlsa* existuje súbor urgentných práv, ktorých ochrana môže byť zabezpečená rovnako v demokratických, ako aj v nedemokratických krajinách. Zároveň musí ísť tiež o „slušné“ spoločnosti. Z daného vyplýva, že neexistuje dovolenie na intervenciu demokratických štátov do štátov nedemokratických len za účelom šírenia demokracie. Musí dôjsť k posúdeniu miery ochrany a, naopak, miery porušovania LP nato, aby štát opodstatnil násilné kroky

voči inému štátu.¹ Ide o veľmi citlivú tému, pretože ak sa nestanovia spoločné kritéria na posudzovanie situácií, bude dochádzať k násilným akciám. Citlivosť témy intervencie spočíva aj v tom, že jej vedľajším dôsledkom môže byť prinášanie nových obyčají a zvykov do intervenovanej krajiny, kde sa s nimi jej občania nemusia stotožniť, čo vedie k vytváraniu nových príležitostí na napätie v spoločnosti. Ak sú splnené podmienky na základe dopredu známych kritérií, zároveň sú všetky kritériá všetkými stranami dodržiavané a akceptované, je to podľa J. Rawlsa dostatočný dôvod na vylúčenie intervencie.² V praxi tieto myšlienky môžu vyznievať krajne idealisticky, pretože v medzinárodnom prostredí je existujúca koncepcia práv aj kritérií na ich dodržiavanie, ale výklad nie je vždy jednotný, z čoho vyplýva aj nejednotné správanie.

Vychádzajúc z myšlienok M. Listera, ktorý položil svoju koncepciu do roviny, v ktorej ochrana ĽP nemusí znamenať presadzovanie demokracie, aj keď sa tieto kategórie vzájomne podporujú na jednej strane, na strane druhej nepodmieňuje existencia jednej kategórie zákonite existenciu druhej kategórie. Demokracia sa zdá byť flexibilnejší politický systém vo všetkých svojich oblastiach, čo môže byť dôvodom jej presadzovania ako univerzálnej kategórie západnými krajinami zvyšku sveta. Zároveň ak sa rieši otázka ĽP, je tu otvorený priestor na ich existenciu aj mimo demokratického politického systému, pričom pri aplikácii týchto práv sa indikuje charakteristika demokracie, ale v týchto prípadoch môžeme hovoriť skôr o demokratických procedúrach v neliberálnych a nedemokratických politických systémoch (napr. volebná demokracia – pri akceptácii a uplatňovaní práva na politickú participáciu). Ak aj demokratické krajiny nebudú dodržiavať morálne zásady a budú podporovať intervencie v mene demokracie na základe vlastného uváženia, je tu na mieste otázka: čo všetko v mene demokracie môžeme? Nevymyká sa demokracia v takom chápaní svojej podstate?

¹ LISTER, M.: *There is no human right to democracy. But may we promote it anyway?* In: *Stanford Journal of International Law*. Vol. 48, Issue 2, 2012, s. 257 – 276.

² LISTER, M.: *There is no human right to democracy. But may we promote it anyway?* In: *Stanford Journal of International Law*. Vol. 48, Issue 2, 2012, s. 257 – 276.

L. Diamond patrí k tým autorom, ktorí vnímajú demokraciu ako základné právo pre všetkých ľudí. Tento autor je presvedčený, že demokracia môže byť úspešne zavedená v každej krajine.¹ Pri koncepcii L. Diamonda je možné identifikovať samotnú otázku, s ktorou autor pracuje, ako problematickú. Pracuje s otázkou: „Čo môžeme urobiť preto, aby sme vytvorili čo najlepšie podmienky na uplatnenie sa demokracie na celom svete, vo všetkých krajinách?“ Pri takto položenej otázke, vnímame demokraciu ako vyššiu entitu, ktorej máme slúžiť. Teda demokracia sama pre seba. Chápanie demokracie ako prostriedku na dosahovanie individuálnych alebo kolektívnych cieľov ju posúva bližšie k jej podstate, a to demokracii ako vláde ľudu. V prvom načrtnutom prípade sa chápe demokracia ako morálne právo. V druhom prípade sa chápe demokracia ako priestor, ktorý poskytuje ľuďom možnosť uplatňovať ich práva.

V podobnom duchu ako predchádzajúci spomínaní autori sa aj L. Diamond zamýšľa nad otázkou možnosti šírenia demokracie ako vyššieho dobra pre život ľudí do nedemokratických krajín, pričom postupuje cez riešenie problém indikujúcich otázok, a teda nástrojov používaných pri demokratizácii, faktorov, ktoré ovplyvnili zvrútenie sa nových demokracií a návrat k predošlému režimu a rovnako aj podmienky, ktoré umožňujú prežitie nedemokratických režimov. Okrem identifikácie faktorov, ktoré vytvárajú podmienky na demokratickú zmenu vnútri spoločnosti (hospodársky vývoj, ekonomický rast, zvyšujúca sa úroveň vzdelania, zväčšovanie sa strednej vrstvy spoločnosti a pod.), za dôležitý aspekt podpory demokratizácie považuje medzinárodné akcie a medzinárodné tlaky na zmeny režimov, ktoré sú viditeľné hlavne zo strany USA. Americký prezident J. Carter začal zdôrazňovať v doktríne zahraničnej politiky USA šírenie idey LP. Potom politika R. Reagana išla viac do hĺbky a súčasťou doktríny zahraničnej politiky USA sa stala myšlienka šírenia a podporovania demokracie v nedemokratických krajinách.² Postupne vznikali organizácie v USA aj v EÚ, ktoré pomáhali iným krajinám pri adaptácii demokratických princípov, napríklad *National Endowment for Democracy, Organization*

¹ DIAMOND, L.: *Universal Democracy?* In: *Policy Review*. 2003, s. 3 – 25.

² HUNTINGTON, S. P.: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK, 2008, s. 94 – 95.

of American States, ktoré napríklad vysielali svojich ľudí ako pozorovateľov, či voľby v iných krajinách prebiehajú na základe demokratických princípov. Za najdôležitejší nástroj v rámci 3. vlny demokratizácie L. Diamond považuje presné stanovenie normatívnej štruktúry pravidiel, na základe ktorých by sa posudzovala legálnosť či legitímnosť postupov, či už jednotlivcov, alebo štátov. Vyžaduje sa účinné dodržiavanie takto stanovených pravidiel, ktoré by malo viesť aj k zníženiu miery oslabovania suverenity nedemokratických štátov v mene LP a demokracie.

20. storočie bolo poznamenané dvomi svetovými vojnami. Táto skutočnosť vytvárala naliehavú požiadavku smerom k vytvoreniu mierového prostredia vo svete. Okrem neúspešných pokusov (*Spoločnosť národov*, založená po prvej svetovej vojne) sme svedkami aj fungujúceho projektu – *Organizácia Spojených Národov*. *Charta OSN* prijatá v roku 1945 sa vo svojom obsahu zaväzuje chrániť ľud pre vojnami, pred porušovaním LP, vyjadruje vieru v „základné práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, v rovnaké práva mužov a žien i národov veľkých i malých,....“¹ V tomto prípade išlo o ochranu ľudí, ich práv a slobôd na medzinárodnej úrovni. Na pôde OSN bola v roku 1948 prijatá *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, ku ktorej sa hlási aj Slovenská republika. Táto deklarácia považuje ľudské práva a ich rešpektovanie za základ slobody, mieru a spravodlivosti vo svete. Kodifikácia ľudských práv do zákonnej podoby spočíva aj v poznatkoch o povahe ľudského spolunažívania získaných z minulosti, a teda nutnosti vytvorenia spoločných pravidiel, postupov a zákazov aj v oblasti spolunažívania jednotlivcov v spoločnosti. *Všeobecná deklarácia ľudských práv* vo svojej preambule okrem iného uvádza: „... pretože výsledkom neuznávania ľudských práv a pohrdania nimi boli barbarské činy urážajúce svedomie ľudstva a pretože za najvyšší cieľ prostého ľudu bolo vyhlásené vybudovanie sveta, v ktorom

¹ *Charta Organizácie spojených národov*. 1945. [online], [cit. 26/09/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/newyorkosn?MT=/App/WCM/ZU/NewYorkOSN/main.nsf/vw_ByID/ID_621F5291AE4A5FD4C125715B004FFE51_SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/ZU/NewYorkOSN/main.nsf/vw_ByID/ID_14A4A60B573D8E62C12570DD0048A478_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&HM=25-Charta&OB=0>.

*Ľudia budú užívať slobodu prejavu, presvedčenia a kde budú pozbavení strachu a biedy.*¹

Všeobecná deklarácia ľudských práv už upravuje nielen práva občana, za ktorého je považovaný jednotlivец podľa uváženia toho-ktorého štátu, táto deklarácia uznáva práva rovnaké práva pre všetkých ľudí bez ohľadu na vierovyznanie, rasu, sexuálnu orientáciu, politické názory... Z dôvodu, aby táto deklarácia neostala len v rovine prianí, boli vytvorené aj mechanizmy na medzinárodnej úrovni, ktorých úlohou je vymožiiteľnosť takto nastavených a definovaných ľudských práv a základných slobôd, ide napríklad o *Európsky súd pre ľudské práva*. Napriek takto právne ošetrovaným pravidlám na implementovanie a dodržiavanie ĽP vidíme aj v súčasnosti v rôznych krajinách rôzne problémy v tejto oblasti. Stále dochádza k porušovaniu základných ľudských práv a slobôd, kde obeťou je hlavne menšinové obyvateľstvo alebo jedinci, ktorí nie sú schopní brániť sa. Sme svedkami obchodovania s ľuďmi, zneužívania detí, únosov, útokov a pod.

Existujú rôzne názory na vzťah demokracie a ĽP. Vo všeobecnosti a na základe toho, ako to prax ukazuje, ĽP a demokracia idú ruka v ruku. Podľa M. Kurki ĽP prispievajú k vývoju demokratickej kontroly nad štátom, zároveň demokracia prispieva k vytváraniu kultúry ĽP. Spolupráca demokracie a ĽP prispieva k riešeniu globálnych problémov – redukcii chudoby, k zmiernovaniu nerovností a k dosahovaniu cieľov. Podľa autorky je politická kultúra západných demokracií postavená na univerzálnosti ĽP a demokracie.²

Vo výročnej správe *Amnesty International* z roku 2012 sa nachádza hodnotenie dodržiavania ĽP ako vo svete³, tak aj v jednotlivých krajinách sveta, spojené aj s odporúčaniami, ktoré by mali viesť k zlepšeniu

¹ Všeobecná deklarácia ľudských práv. 3. Zasadnutie Valného zhromaždenia OSN, 1948. [online], [cit. 25/09/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/UDHRvSVK.pdf>>.

² KURKI, M.: *Human Rights and Democracy Promotion: reflections on the contestation in, and the politico- economic dynamics of, rights promotion*. In: *Third World Quarterly*. Vol. 32, No. 9, 2011, s. 1573 – 1587.

³ Amnesty International: *Výročná správa Amnesty International 2012. Stav ľudských práv vo svete*. [online], [cit. 03/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/11/Skratena-verzia-Vyrocnej-spravy-AI-2012-SVK.pdf>>.

existujúceho stavu. Dôležitým upozornením, ktoré táto správa obsahuje, je poukázanie na oslabovanie demokracie a oslabovanie moci jednotlivých štátov. Vychádzajúc z rôznych štatistík, správa upozorňuje na problém vzrastajúceho rozdielu a priepasti medzi chudobnými a bohatými, upozorňuje na kumulovanie svetového kapitálu v rukách stále menšej skupiny svetového obyvateľstva. Z daného vyplýva stále väčšia podriadenosť chudobnej väčšiny extrémne bohatej menšine. Jednou z príčin tohto stavu je stále sa rozširujúca globalizácia sveta, ktorá pretkáva všetky oblasti a dotýka sa každého jednotlivca na svete. *Amnesty International* vo svojej správe rovnako upozorňuje na dôsledok slabnúcej moci štátov a zvyšujúcej sa moci nadnárodných obchodných a finančných skupín, ktoré oslabujú štáty a ktoré prispievajú k rozširujúcej sa priepasti medzi bohatstvom a chudobou. A teda konštatujeme, že na jednej strane sa ženieme za presadzovaním a dodržiavaním ĽP na celom svete, západné krajiny sa vnímajú v pozícii kontrolóra a zároveň subjektu, ktorý jediný je oprávnený na kreovanie a výkon ĽP, zároveň vnímame tendencie, ktoré majú zárodok práve v západných krajinách (trh fungujúci na liberálnych princípoch bez zahrnutia sociálnych princípov) a ktoré majú za následok porušovanie ĽP (chudoba, nedôstojný život, fenomén bezdomovectva a pod.).

Literatúra:

- Amnesty International: Výročná správa Amnesty International 2012. Stav ľudských práv vo svete.* [online], [cit. 03/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/11/Skratena-verzia-Vyrocnnej-spravy-AI-2012-SVK.pdf>>.
- DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001.
- DIAMOND, L.: *Universal Democracy?* In: *Policy Review*. 2003, s. 3 – 25.
- HUNTINGTON, S. P.: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK, 2008.
- Charta Organizácie spojených národov*. 1945. [online], [cit. 26/09/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/newyorkosn?MT=/App/WCM/ZU/NewYorkOSN/main.nsf/vw_ByID/ID_621F5291AE4A5FD4C125715B004FFE51_SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/ZU/NewYorkOSN/main.nsf/vw_ByID/ID_14A4A60B573D8E62C12570DD004>

- 8A478_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&HM=25-Charta&OB=0>.
- CHRISTIANO, T.: *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. In: *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 39, Issue 2, 2011, s. 142 – 176.
- KURKI, M.: *Human Rights and Democracy Promotion: reflections on the contestation in, and the politico- economic dynamics of, rights promotion*. In: *Third World Quarterly*. Vol. 32, No. 9, 2011, s. 1573 – 1587.
- LISTER, M.: *There is no human right to democracy. But may we promote it anyway?* In: *Stanford Journal of International Law*. Vol. 48, Issue 2, 2012, s. 257 – 276.
- MENDELSON, S. E.: *Born Free. How to Prevent Human Trafficking*. In: *Foreign Affairs*. 2014. [online], [cit. 26/09/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142005/sarah-e-mendelson/born-free?cid=nlc-foreign_affairs_this_week-092514-born_free_6-092514&sp_mid=47056461&sp_rid=a29ycGFzMkBNbWFFpbC5jb20S1>.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv*. 3. Zasadnutie Valného zhromaždenia OSN. 1948. [online], [cit. 25/09/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/UD-HRvSVK.pdf>>.

Zoon Politikon – klišé alebo perspektíva politickej existencie ľudu

Michal Košičan

Solving the issues of political reality entails many partial discrepancies in the matters of power, economy, national and European identity, as well as democracy which is fundamental for the functioning of the current cosmopolitan civil society. Through accentuating the socio-political ideas of Plato, Aristotle, Aron and others on the functioning of power in a democratic society, the author claims that it is necessary to focus thinking and activity of every individual on respecting, creating, and accepting fundamental values of political being, which is one of the most fundamental human rights, in order to find perspectives of further political progress. It is time to turn theoretical knowledge, advice, and suggestions on the methods of realising the model of deliberative democracy, civic participation, or the transition from capitalism to economic democracy into a model of personal responsibility for the political perspective of oneself as well as others by recognising the perspectives of civil society.

Ak sa zamyslíme nad ústrednou témou tohoročnej konferencie, otvára sa pred nami veľmi široká škála pojmov a otázok, ktorých problémovosť zistíme až vtedy, keď sa pokúsime zhodnotiť kvalitu našich kognitívnych konštruktov. Zdá sa, že sa pohybujeme v akomsi bludnom kruhu, ktorý na jednej strane rastie neuveriteľnou rýchlosťou do množstva nezodpovedaných otázok hľadajúcich perspektívu svojho riešenia, na druhej strane sa však rovnako rýchlo zmenšuje náš operačný priestor. Nezodpovedané problémy z pohľadu hľadania ďalšieho smerovania demokracie bolia našu societu každým dňom viac a viac. Týmto príspevkom sa snažíme ponúknuť subjektívny, ale hádam obohacujúci pohľad na koncept uplatnenia moci v demokratickom režime limitovanom otázkami ekonomiky, vybranými sociálno-politickými teóriami, problémom deliberatívnej demokracie, globalizácie a občianskej participácie na utváraní lepšej perspektívy svojho bytia ako základného práva garantujúceho suverenitu ľudu.

Z pohľadu historického vývoja je nespochybniteľné, že základnou politickou inštitúciou, v ktorej homo politicus realizuje svoje občianske bytie, je občianska spoločnosť fungujúca v medziach konkrétneho politického systému – štátu. *S. de Tansey* rozlišuje v historickom vývoji tieto druhy systémov:

- a) politické systémy bez štátu (ide o kmeňové spoločenstvá a politické systémy raného feudalizmu),
- b) politické systémy so štátom, ale bez národov (ich variantmi sú kráľovstvá a impériá),
- c) politické systémy s národným štátom.¹

V prípade vzniku koloniálnych impérií nezabúdajme, že boli značne závislé od vojnových úspechov a podmaňovania si cudzích území vyznačujúcich sa kultúrnou, jazykovou, etnickou, rasovou a inou rôznorodosťou svojich príslušníkov, ale najmä tým, ako úspešne nachádzali jednotu v rôznorodosti. Tým zachovávali a akceptovali konkrétne špecifiká podmanených skupín a štátov. Vznikala tu prvotná štátna byrokracia, zabezpečujúca správu verejných záležitostí. Od čias Veľkej buržoáznej revolúcie vo Francúzku došlo k etablovaniu národného štátu, v ktorom boli obyvatelia vzájomne spätí zvykmi, tradíciami, jazykom, ale najmä svojím vlastným územím. Z dôvodu problematikosti vnímania pojmu národa ako štátotvorného elementu pri komparáciách vzniku francúzskeho, nemeckého či amerického národa je pre nás v historickej reflexii určujúci fenomén pocitu prináležitosti občana – jedinca k danému etniku a až následne štátu v príslušnej historickej ére.

Ak však primárne akcentujeme základný z histórie vyvstávajúci fundament, že človek má ľudské, Bohom darované právo *demos kratein*, vyznieva toto právo v dnešných časoch v ostrom protiklade ku globalizujúcej sa Európe, usilujúcej sa o viac či menej úspešné koherentné riadenie politických procesov.

Dvadsiate storočie prináša antipóly, ktoré limitujú a zároveň podnecujú nové spôsoby riešenia organizácie politickej moci. Konflikt kapitalizmu a socializmu ponúka antagonistický spôsob realizácie politiky na jednom kontinente. Dovoľujeme si s vážnym znepokojením upozorniť na fakt, že studený prejav pádu železnej opony sa môže s akcentom na aktuálne dianie vo svete zopakovať čo nevidieť. Nebol to len problém nezmieriteľných ideológií a súperenia supervelmocí. Bol to problém potreby ekonomického zabezpečenia svojho územia na úkor vlastných koloniálnych impérií.

¹ SOPÓCI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2004, s. 33.

Paradoxom je, že v tej istej spoločnosti a na tom istom kontinente nastáva zároveň pokus o vytvorenie opačného antipólu, ktorým myslíme zjednotenie európskych štátov, na globálnej ekonomicko-mocensko-politicko-občianskej úrovni. Napriek administratívnym a technokratickým rozhodnutiam riadiacim zjednocovanie Európy, ktoré nespochybňujú národné kultúry a identity, sa musíme, a to veľmi vážne, zamyslieť nad fenoménom *Schumanovej* európskej kultúrnej identity.

Pri skúmaní možností spojenia univerzalizmu s partikularizmom jednotlivých krajín navrhuje britský sociológ G. Delanty viacero modelov európskej identity:

- a) Európa založená na všeobecných hodnotách humanity, spravodlivosti a ľudských práv.
- b) Európa postnacionálneho univerzalizmu ako súboru politických a právnych noriem, ktorý zdôrazňuje oddanosť občana demokratickým princípom a inštitúciám.
- c) Kultúrny partikularizmus ako identita založená na spoločnom kultúrnom dedičstve a histórii.

V súčasnosti sa tento model považuje za najrozšírenejší a obyvateľom Európy hádam najbližší, pretože prirodzene nadväzuje na národnú identitu ako jej ďalší stupeň.

Podľa nášho názoru v súlade s hľadaním politickej perspektívy pre globálny rozvoj občianskej spoločnosti je možné chápať politický životný priestor homo politicus v Európe ako jeho orientáciu na svet kozmopolitnej povahy. Máme na mysli vnímanie občanov iného štátu v orientácii každého z nás ako na svojho vlastného „suseda“, uznávajúc jeho diferentné vnímanie politických problémov a prijímajúc ich odlišnosť pozitívne. Ak si však spätne premietneme problém eurovalu, prípadne na úrovni individua reflektujeme naše zanietenie participovať na riadení aktuálnych európskych politicko-občianskych otázok, prichádzame k sérii ďalších čiastkových problémov, ktoré jasne usmerňujú našu ochotu akceptovať a najmä prakticky realizovať ponúknutý model. Prichádzame k záveru, že problém demokracie ako režimu, o ktorom už dlhé roky politickí myslitelia uvažujú ako o ideálnom nástroji usporiadania a realizácie moci, vo svojej podstate ideálny

ešte stále nie je, a čo je ešte dôležitejšie, nadväzuje a prepletá sa v ňom problém ekonomiky a jej sily.

Uvedomujúc si, že právny systém a kultúra Európy vychádzala zo sociálno-politického myslenia Grécka, dovolíme si na tomto mieste pripomenúť isté reflexie, ktoré podľa nás sú ešte stále zmysluplné a pri ich vhodnej interpretácii by sa občianska spoločnosť dokázala posunúť progresívnym smerom vo svojej perspektíve.

Vo svojej koncepcii ideálneho štátu vychádza *Platón* aj z nutnosti rozvoja schopností individua. Je nám jasné, že každý štát musí v súlade so svojou koncepciou venovať v čo možno najkratšom období všetky potrebné prostriedky na rozvoj schopností svojich občanov, v našom prípade na rozvoj školstva, a podľa reálnych výsledkov zabezpečiť ich plnohodnotné uplatnenie sa aj v politickej sfére. Podoba štátu, a teda aj jeho riadenie, je závislá od ľudskej povahy. Každý politický systém, respektíve štátna forma, vychádza z dejinného poučenia a spoločenských potrieb. Kľúčom, ktorý nám v zmysle ponaučenia ukazuje smer budovania a tvorby kozmopolitnej európskej identity, je spôsob etablovania demokracie. Tá podľa *Platóna* vzniká z úspešnej vzbury chudobných proti bohatým. Riadenie štátu prechádza do rúk nevzdelaného ľudu, ktorý sa podriadi demagógom. Rozklad takejto demokracie je spôsobený neposlušnosťou, anarchiou a nástupom tyrana.¹

Podľa *Aristotela* by štát mal človeku dať možnosť rozvinúť ľudskú podstatu do cnosti dobra. Podľa neho existencia cieľa, ktorého autorom je človek, dáva možnosť vzniku politickej vedy, ktorá je vedou najvyššou. Spravodlivosť ako fenomén je zakotvená v rozdeľovaní a vyrovnávaní. Kvantitatívna je viazaná na rozdielne zásluhy členov ľudského spoločenstva, kvalitatívna je založená na rovnosti potrieb členov slobodnej spoločnosti. Skutočnú prospešnú politiku vytvoríme len so znalosťou etiky a na dosiahnutie spoločenskej rovnováhy je nevyhnutné, aby sa politický systém opieral o stredne majetné vrstvy. Optimom je stred, pretože bohatí nechcú počúvať názory a poslúchať iných a chudobní nemajú potrebnú hrdosť.²

¹ LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od starověku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 116.

² LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od starověku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 120 – 121.

Na základe našich vyššie uvedených úvah sme nútení hľadať perspektívu politického vývoja ďalej, keďže sme presvedčení, že deformantom vývoja globálneho politického procesu uplatnenia moci, ktorá má byť z pozície ľudu vnímaná ako základné právo „Zoon politikon“, nie je len postoj elit. Zvaliť politickú vinu a hľadať jej zdroje len v tomto prostredí by bolo tendenčné, nezodpovedné a antidemokratické. Musíme si totiž uvedomiť, že občianska rovnosť tkvejúca v možnosti realizácie svojich schopností v ktorejkoľvek krajine je vlastná v rámci existujúcej inštitucionálnej bázy výkonu moci nám všetkým. Dôsledné oddeľovanie občianskej a politickej spoločnosti bolo akceptovateľné a tolerovateľné do roku 1989. Nástupom pluralitného modelu realizácie politickej moci sa pozícia občianskej spoločnosti posunula nielen na báze neprehliadnuteľného aktéra politiky, ale najmä, a na to dnes veľmi často zabúdame, na báze zodpovednosti.

Aby sme dokázali použiť myšlienky *Platóna* a *Aristotela* aj v období tvorby celoeurópskej identity, musíme hľadať zmierenie medzi elitizmom a občianskym skepticizmom, ktorý vedie k myšlienke nepoužiteľnosti či krachu demokracie. Napriek nespochybniteľnosti idey prirodzenoprávnej koncepcie ľudských a občianskych práv je idea demokracie ako praktického nástroja realizácie suverenity ľudu napádaná a pretváraná od čias svojho vzniku. Potrebu jej väčšej spätosti s potrebami ľudu v nami vytvárajanej európskej globálnej spoločnosti môžeme dokázať konfrontovaním reflexií *J. Schumpetera*, *Y. R. Simona* a *G. Wutheho*.

V *Schumpeterovom* poňatí je demokracia súborom procedurálnych pravidiel, podľa ktorých sú volení politickí predstavitelia. Otázka práva spoluúčasti občana na politickom rozhodovaní „*skrze ľudu a najmä pre ľud*“ ho nezaujíma, keďže ľud v zmysle súhrnu všetkých občanov nie je kompetentný.¹

Podľa *Y. R. Simona* realizovaním zastupiteľskej demokracie ľud neuplatňuje svoje prirodzené právo vládnuť, keďže samotným prenesením moci, ktorou disponuje, na zastupiteľský štátny orgán mu zostáva len rola konzultatívneho zhromaždenia. Zmysel priamej demokracie by preňho nastal iba vtedy, keby mal ľud väčšiu moc než orgány štátu.

¹ SCHUMPETER, J.: *Capitalism, Socialism and Democratic Theory*. Cambridge, 1970, s. 4.

Sám to však považuje v štáte za nemožné a prejavy priamej demokracie považuje len za kulisu politického života.¹

G. Wuthe zastáva názor, že najdôležitejším poslaním demokracie je schopnosť štátnej moci inovovať sa v zmysle zabezpečenia súladu s aktuálnym spoločenským vývojom a neustále sa meniacimi potrebami ľudu. Sám autor tvrdí, že demokracia je systém, ktorý sa sám riadi a učí.²

Prikláňame sa k názoru, že nie je nevyhnutné a azda ani vhodné tvoriť ďalší ideologický konštrukt na zvládnutie problémov dnešných dní. Tento problém podľa nás politicky a vedecky najvhodnejšie etabloval už J. Baset v roku 1980 vytvorením modelu deliberatívnej demokracie.

Za jeho ukotvenie v politickom živote vďačíme aj B. Maninovi, J. Cohenovi, J. Rawlsovi a J. Habermasovi. Na jej pochopenie uvádzame, že je formou vlády, v ktorej slobodní a rovní občania priamo alebo prostredníctvom reprezentantov zdôvodňujú svoje rozhodnutia v procese, v ktorom si vzájomne uvádzajú dôvody, ktoré sú vzájomne prijateľné a všeobecne prístupné, s cieľom dosiahnuť záver, ktorý je záväzný pre všetkých občanov v súčasnosti, ale otvorený k ďalším výzvam v budúcnosti.³

Podľa J. Dryzeka sú hlavnými myšlienkovými zdrojmi deliberatívnej demokracie liberálna tradícia a kritická teória orientovaná na progresívnu emancipáciu jednotlivcov a spoločnosti. Opresívne sily spomenutej emancipácie sú skôr ideologickými pôsobeniami než štrukturálnymi nevyhnutnosťami.⁴

Na tomto mieste chceme poznamenať, že aj v samotnej deliberatívnej demokracii napriek existencii konštantných znakov (zdôvodňujúca reciprocita, otvorenosť, publicita, záväznosť, zodpovednosť, dynamika v procese, otvorenosť voči ďalším výzvam) existujú dilemy ohľadom miery jej aplikácie. Nie je cieľom tohto príspevku ich analyzovať,

¹ SIMON, Y. R.: *Philosophy of Democratic Government*. Chicago and London, 1966, s. 99.

² WUTHE, G.: *Die Lehre von der Politischen Systemen*. München, 1977, s. 86.

³ BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010, s. 109.

⁴ DRYZEK, J. S.: *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestation*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 112.

no dovoľujeme si ich uviesť za účelom dokázania, že každý z nás pri utváraní dnes už nevyhnutného globálneho modelu demokracie kozmopolitnej Európy sa s nimi pri jej formovaní stretáva.

Sú to otázky: Má sa deliberácia obmedzovať iba na demokratické procedúry, ale má riešiť aj samotný predmet rozhodovania? Má byť deliberatívna demokracia pluralitná, alebo musí smerovať ku konsenzu? Malo by sa deliberovať iba na úrovni vlády alebo v celej občianskej spoločnosti? Ako ďaleko z pohľadu budúceho času by mala siahať? Mala by sa vnímať reprezentatívne alebo participatívne? Mala by sa dotýkať len vnútroštátnych problémov, alebo aplikovať na medzinárodnej úrovni?¹

Z uvedených otázok sa zvlášť vyníma dilemma pluralizmu a konsenzu, keďže nie je podľa nás len o otázke miery, skôr požaduje jednoznačnú odpoveď. Podľa skúseností z už spomínanej studenej vojny, respektíve možno jej pokračovania v otázke politického diania na Ukrajine, si v tomto momente skôr myslíme, že súčasný svet napriek deklarovaniu ochoty budovať jednotu v rôznorodosti nie je na konsenzuálnu verziu deliberatívneho modelu pripravený.

Úlohou zdravej občianskej spoločnosti je vyvíjať aktivitu v zmysle kontroly a žiadania vysvetlení od svojich reprezentantov. Nemožnosť absolútneho dosiahnutia konsenzu občianskej spoločnosti podporuje aj myšlienka J. Habermasa, ktorý konštatuje, že deliberácia sa má obmedziť na ústredné orgány správy, aby mohla občianska spoločnosť ostať neštruktúrovaná a umožňovala formovanie slobodnej vôle.²

Kontinuitu vývoja smerujúcu k zodpovednostnej občianskej spoločnosti nachádzame už v období zrodu myšlienky globálnej Európy. Dovoľujeme si poukázať na teóriu polyarchie R. Dahla, pričom sa zdá, že sme akoby neustále slepí a napriek existencii návrhov na riešenie problémov sú pre nás tieto návrhy len teoretizovaním intelektuálov o niečom, čo občanov akoby absolútne nezaujímal.

Pri stanovení predpokladov demokratického politického poriadku sa snažil stanoviť také kritériá, ktoré by vytvárali skôr deskriptívnu,

¹ GUTMANN, A.; THOMPSON, D.: *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press, 2004, s. 21 – 39.

² HABERMAS, J.: *Deliberative politics*. In: ESTLUND, D. (ed.): *Democracy*. Oxford: Blackwell, 2002, s. 107 – 126.

nie normatívnu teóriu demokracie. Z pohľadu snahy apelovať na politické každodenné správanie každého z nás sú z ním stanovených kritérií pre nás najdôležitejšie:

- a) Záväzné rozhodnutia môžu a musia robiť len tí, ktorí sa im následne podriaďujú.
- b) Vnútna rovnoprávnosť, znamenajúca právo každého jednotlivca, aby boli jeho záujmy známe už v priebehu samotného rozhodovania, správne interpretované a mohli tak ovplyvniť samotný proces.
- c) Aby sa demokratické princípy mohli v spoločnosti naozaj uplatniť, musí byť princíp politickej rovnosti a schopnosti jedinca rozhodovať o tom, čo potrebuje a čo je dobré, doplnený o princíp spravodlivosti.¹

Nám však napadá oveľa pálčivejší, v našom reálnom politickom živote podľa nás značne absentujúci prvok, a to miera a hodnota zodpovednosti.

Z nášho pohľadu je aj pre budovanie globálnej občianskej spoločnosti fundamentálne dôležitá účinná participácia, v zmysle vyjadrenia vlastných preferencií k politickej realite a rozhodnutiam našich reprezentantov. Konečnú kontrolu rozhodovania o politických problémoch a o spôsobe zaobchádzania s nimi nie je súčasný demos na Slovensku schopný realizovať. Vysvetlenie nášho možno odvážneho tvrdenia nepripravenosti politickej society Slovenska dokladajú percentuálne výsledky volieb do *Európskeho parlamentu* v rokoch 2004 a 2009. V roku 2004 sme mali najnižšiu volebnú účasť spomedzi všetkých členských krajín (17 %). V roku 2009 to bolo len o 2,6 % viac. V porovnaní s Českou republikou to číselne vychádza na 28,3 % v roku 2004 a len o jednu desatinu percenta menej v roku 2009. Paradoxne a naozaj silne znepokojivo pôsobia tvrdenia o tom, že Slovensko patrí k nadpriemerne eurooptimistickým členským krajinám, verejnosť vykazuje

¹ ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006, s. 160 – 161.

vysokú dôveru k inštitúciám a úrovni demokracie v EÚ a silne podporuje jej ďalšie rozširovanie.¹

Operujeme tu, a naozaj dosť nahlas, so zodpovednosťou za perspektívu globálnej občianskej spoločnosti, no šokujúco a dehonestujúco vo vzťahu k budovaniu vytúženého modelu prosperity sveta a k politickej hodnote človeka vyznela interpretácia, že nízka volebná účasť je prejavom vysokej spokojnosti občanov s členstvom v EÚ.²

Položili sme si sami otázku, prečo bola uvedená volebná účasť nízka, ak sme všetci spokojní. Nechceme sa mať ešte lepšie? Alebo sme dosiahli stav takej politickej „pohody“, že už si ju krajšou ani nevieme predstaviť, zatiaľ čo všade naokolo zúri hospodárska kríza? Ako si potom máme vysvetliť najnovší rekord Slovenska z mája tohto roka? Nešťastných 13 % je totiž tiež právom ľudu a vyjadruje jeho postoj a vnímanie rešpektovania hodnôt človeka v zmysle potreby zmeny prístupu k hodnotám politiky. Či sa nám to páči alebo nie, z dôvodu potrieb renovácie hodnôt v politike a „učiacej sa demokracie“ musíme lipnúť na ekonomických možnostiach, ktoré by nám mali pomôcť chápať občiansku spoločnosť o to viac, čím naliehavejšie zaznieva hlas ľudu v správe vecí verejných.

Francúzsky mysliteľ R. Aron vo svojom texte *„Macht, Power, Puissance: demokratická próza alebo maniacka poézia?“* z roku 1964 rozoberá pojem moc v jej prepojení na stav a úroveň hospodárstva v dvoch úrovniach. Moc politická – „pouvoir“ – musí byť legitimizovaná a inštitucionalizovaná vnútri štátov, ktoré svoju zvrchovanosť uplatňujú vo vzájomných vzťahoch na medzinárodnej scéne. Mocenský potenciál – „puissance“ – definuje ako schopnosť človeka, prípadne spoločnosti, usporiadať si vzťahy s inými podľa svojich predstáv. Aron tvrdí, že používanie pojmu „ekonomická moc“ vedie často k snahe vytvárať moc porovnateľnú s mocou výkonnou, zákonodarnou a súdnou.

¹ GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Medzi spokojnosťou a ľahostajnosťou: Voľby do Európskeho parlamentu 2009 a voľby na Slovensku*. In: MESŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M.: *Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, s. 71 – 74.

² Takéto vysvetlenie ako uvádza Gyarfášová uviedol poslanec za Smer – SD vo svojom vystúpení na konferencii *Eurovoľby 2009 na Slovensku*, ktorú koncom apríla 2009 v Bratislave zorganizovalo Zastúpenie Európskej komisie v SR, Informačná kancelária Európskeho parlamentu v SR v spolupráci s Paneurópskou úniou na Slovensku.

Hospodárstvo štátu, predstavujúce ekonomické limity občianskej spoločnosti, je však predmetom všetkých troch zložiek štátnej moci. Môžeme teda uvažovať, že „ekonomická moc“ je rozptýlená vo všetkých zložkách zastrešených politickou mocou štátu. Na tejto úrovni chápania vzťahu politiky a hospodárstva rieši Aron problematiku vzťahov medzi štátmi. Upozorňuje, že „medzištátny systém“ (système internationale) nie je to isté čo „medzinárodná spoločnosť“ (société internationale). V medzinárodnej spoločnosti teda existujú partikulárne vzťahy medzi „medzištátnym systémom“ a „systémom ekonomickým“.¹

Podotýkame, že z nášho pohľadu pri budovaní multietnickej a globalizovanej občianskej identity sme vôbec nepochopili skutočný zmysel politiky, ak sa ešte aj v dnešných časoch pozerá na jej skutočnú tvár len cez prizmu benefitov a boja o moc. Nenarušíme Aronovo chápanie, ak budeme tvrdiť, že proces uplatnenia vyššie opísaného modelu deliberatívnej demokracie bude v globálnej perspektívnej občianskej spoločnosti nutné udržiavať pokope ekonomickým spojivom, ktoré pomôže kooperatívne fungovaniu doposiaľ zaužívaných zložiek politickej moci.

Nesmie to byť ekonomická postmoderná kolonizácia, snažiaca sa vyriešiť problémy niekoľkých, ale morálna a zodpovednostná progresia ľudstva v medziach politickej sféry. Ak chceme vytvoriť transnacionálnu, zodpovednostnú občiansku spoločnosť uplatňujúcu progresívnu deliberatívnu globálnu politiku, musíme pochopiť a spolupodieľať sa úplne všetci na riešení desiatich diskurzov definovaných J. Dryzecom:

- a) Diskurz trhového liberalizmu – zdôrazňujúci voľný obchod, mobilitu kapitálu a dereguláciu.
- b) Diskurz globalizácie – rastúca intenzita globálnych interakcií, kde sú rôzne systémy globalizované natoľko, že zmenšujú možnosť riešenia problémov s tým súvisiacich, na úrovni suverénnych štátov.
- c) Antikorporátne-globalizačný diskurz – spochybňuje ekonomickú globalizáciu, ale smeruje k lokálnym socioekonomickým otázkam a otázkam spravodlivosti.

¹ NOVÁK, M.: *Ekonomická a politická moc podľa Raymonda Arona*. In: KROUPA, D. (ed.): *Současné teorie moci*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2010, s. 36 – 47.

- d) Diskurz realizmu – chápe svet ako anarchiu na hranici násilia, v ktorej štáty vzájomne strategizujú v záujme vlastnej bezpečnosti.
- e) Diskurz ľudských práv – základný súbor práv jedinca, ktoré by mali rešpektovať a dodržiavať všetky štáty a medzinárodné inštitúcie.
- f) Diskurz antiteroru – prekrýva sa s diskurzom ľudských práv, štátnej suverenity a bezpečnosti.
- g) Diskurz neokonzervativizmu – vychádza z viery, že všetky krajiny budú liberálne, demokratické a kapitalistické, zabezpečujúce týmto spôsobom celosvetový mier.
- h) Diskurz industrializmu – zdôrazňujúci materiálny rast, hnaný technologickým pokrokom ako najvyššou aspiráciou, popierajúci ekologické obavy.
- i) Diskurz trvalo udržateľného vývoja – zdôrazňuje spoločné a koordinované postupy na zabezpečenie ochrany životného prostredia s potrebou zodpovednosti voči nasledujúcim generáciám.
- j) Diskurz identity – formulovaný na báze náboženstva, etnicity alebo univerzálnej civilizácie.¹

Na základe nášho pokusu o hľadanie ľudskoprávnej politickej perspektívy si dovoľujeme pripomenúť, že ešte vždy máme právo slobodnej voľby. Ak však nevyužijeme spoločný zodpovednostný potenciál v prospech budovania našej budúcnosti a občianskej spoločnosti ako najvyššieho princípu slobody, nastanie jej zdevastovanie. Majme na pamäti úvahu S. Grafa, ktorý nás však aj dnes varuje výrokom: „*Štát chráni občanov pred každým nebezpečenstvom, s výnimkou toho, ktorým je pre nich on sám.*“ Ak však každý z nás nenájde kritickú reflexiu svojho zodpovednostného politického bytia, otázka perspektív a výziev v ľudskoprávnej politike ostane len v dimenziách utópie snažiacej sa zlepšiť niečo, čo nie je možné len kvôli nám samým.

¹ BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010, s. 126 – 127.

Literatúra:

- BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010.
- DRYZEK, J. S.: *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestation*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- GUTMANN, A.; THOMPSON, D.: *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press, 2004.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Medzi spokojnosťou a ľahostajnosťou: Voľby do Európskeho parlamentu 2009 a voľiči na Slovensku*. In: MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M.: *Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009.
- HABERMAS, J.: *Deliberative politics*. In: ESTLUND, D. (ed.): *Democracy*. Oxford: Blackwell, 2002.
- LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od starověku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.
- NOVÁK, M.: *Ekonomická a politická moc podle Raymonda Arona*. In: KROUPA, D. (ed.): *Současné teorie moci*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2010.
- ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006.
- SCHUMPETER, J.: *Capitalism, Socialism and Democratic Theory*. Cambridge: 1970.
- SIMON, Y. R.: *Philosophy of Democratic Government*. Chicago and London: 1966.
- SOPÓCI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2004.
- WUTHE, G.: *Die Lehre von der Politischen Systemen*. München: 1977.

Ľudské práva v kontexte transformácie politických režimov

Gabriela Klinčáková

Current and past developments in the international community demonstrates the inconsistency issues of transitions to democracy and human rights. Strategies of transformation process of the political regime is an essential attribute of the transition, precisely in the case when focusing on its context with the protection and respect for human rights. Strategy as revolution and war are inherently incompatible with the preservation of human dignity and the right to life, and it is therefore necessary to focus on the issue of achieving the overall objective, namely democracy and its partial part in terms of human rights, which forms the core contribution, in context of compliance with the type of political regime transformation strategies.

Teoretické východiská pojmovej podstaty ľudských práv a ich zmluvnej ochrany

Otázka ľudských práv, ich ochrany a zároveň transformácia režimu sú vo vzájomnom kontexte predpokladom úspešného procesu demokratizácie svetového spoločenstva. Skúmanie ľudských práv v rámci problematiky politických vied začalo v 60. rokoch 20. storočia ako reakcia na americké hnutie, presadzujúce práva menšín so zameraním sa na občianske práva. V rámci politických vied sa skúmanie ľudských práv zameralo na legálnu stránku fungovania režimu, pretože jedine v rámci demokratických režimov môžu ľudia, ako občania daného štátu, využiť všetky právne prostriedky na domáhanie sa svojich práv, a to vzhľadom na podstatu demokratických režimov, ktorú predstavuje demokratický princíp a väčšinová vláda.

Samotný pojem ľudské práva je vo svojej podstate spájaný najmä s demokratickou spoločnosťou a jej základnými hodnotami, pričom to však nie je len základný pilier demokratických zriadení, ale medzinárodná otázka založená na podpore medzinárodného práva s univerzálnym charakterom. Väčšina autorov sa zhoduje, že ľudské práva sú „*termín odvodený z prirodzeného práva, ktoré je právom univerzálnym a prináleží každému jednotlivcovi, bez ohľadu na to, v akej krajine žije, akej je viery,*

*akú má farbu pleti a pod.*¹ Je teda zrejmé, že práva a slobody prislúchajú všetkým a sú univerzálnym pojmom v každej spoločnosti, ktorá ich dodržiava, a sú bezpodmienečne spojené so životom jednotlivca, teda človeka, a to od jeho narodenia, až po smrť.

Z hľadiska dnešného právneho stavu je možné naznačiť, že každý demokratický štát s ústavou zakotvuje prirodzené práva bez ohľadu na rozdiely či už pohlavia, rasy, náboženstva alebo iných diferencujúcich znakov. Väčšina štátov v medzinárodnom spoločenstve, nevynímajúc štáty EÚ, prijala do svojich právnych poriadkov rôzne druhy ľudskoprávných dokumentov. V rámci európskeho regionálneho priestoru konkrétne vymedzenie nástrojov aplikovaných na postsocialistické štáty poskytol *Európsky súd pre ľudské práva* v rámci *Rezolúcie 1096* (1996) k nástrojom odstránenia dedičstva predošlých komunistických totalitných režimov. Rezolúcia stanovuje vzájomný vzťah medzi otázkou, čo s minulosťou, a otázkou novej demokratickej vlády, pričom výslovne upravuje oblasť práva na spravodlivý súdny proces, oblasť prezumpcie neviny, ochrany súkromia, práva voľiť a oblasť slobody prejavu, združovania a zhromažďovania. Je ale otázne, či napriek množstvu týchto dokumentov a ich právnej sile (ktorou nie vždy disponujú a rovnako nie sú vždy právne záväzné), sú tieto práva človeka chránené, a ich porušenie aj reálne stíhateľné. Príkladom je genocída v Rwande, v prípade ktorej o tejto situácii bola *Komisia pre ľudské práva OSN* informovaná oveľa skôr (7 týždňov po začiatku genocídy), ako vôbec prijala rozhodnutie o menovaní špeciálneho spravodajcu a vytvorila *Medzinárodný tribunál pre Rwandu*, pričom pri urgentnejšej reakcii medzinárodného spoločenstva mohlo dôjsť k záchrane miliónov životov. Okrem samotného prijatia radu dokumentov a konštituovania ich právnej záväznosti je potrebná aj reakcia medzinárodného spoločenstva a inštitúcií, ktoré sú dôležitým atribútom v prípade ochrany predmetných práv. V aktuálnom medzinárodnom a politickom vývoji je potrebné zamyslieť sa nad otázkou, či ľudské práva vo svojej pravej podstate dodnes existujú, alebo či sú dodržiavané, vzhľadom na fakt, že v mnohých častiach sveta sa ľudia rodia do podmienok, ktoré ich zbavujú ľudskej dôstojnosti, a teda nie sú zlúčiteľné

¹ SVÁK, J.: *Základy Európskej ochrany ľudských práv – Zväzok 1*. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2001, s. 4.

so zachovaním a zabezpečením ľudských práv, pričom k ich porušovaniu dochádza aj v prípadoch, keď sa spoločnosť snaží o nápravu nedemokratického politického zriadenia v kontexte demokratickej transformácie politických režimov.¹ O. Krejčí do teórie ľudských práv prináša myšlienku, že žiadne prirodzené a nescudziteľné ľudské práva neexistujú a spája ju práve s tým, že ani jedna z myšlienok a ideí nebola taká problematická a porazená ako práve ľudské práva.²

Demokratická transformácia a jej stratégie

Demokratický transformačný mechanizmus ako taký vystupuje ako systém väzieb s dynamickým vývojom medzi prvkami štruktúry transformačného procesu, spôsobujúci prechod od autoritatívneho typu systému alebo organizácie moci k vzniku nového demokraticky fungujúceho politického systému.³ Z uvedeného vyplýva, že v kontexte s ľudskými právami je tento proces zároveň prechodom od potláčania práv človeka k slobodnému a plnohodnotnému stavu, ktorému prináleží medzinárodný štandard ochrany ľudských práv doplnený o jeho regionálnu a národnú podobu.

Existencia a realizácia transformačných procesov vytvára priestor na rozširovanie práv a slobôd do krajín viazaných na totalitné či autoritatívne režimy a na väzby nielen na prirodzené práva, ale aj ďalšie generácie ľudských práv. Uvedené režimy sú vo svojej podstate antidemokratické, porušujúce práva človeka a občana, avšak v zmysle občianskych, politických, sociálnych či kultúrnych práv. Ako príklad slúži či už právo voliť, alebo sloboda myslenia a rovnako aj právo na spravodlivý súdny proces, pričom príkladov je omnoho viac a mohli by sme menovať práva uvedené vo všetkých zmluvných dokumentoch upravujúcich ich ochranu.

Nedemokratické režimy, ako totalitarizmus a autoritarizmus, majú špecifické znaky, svojou podstatou sú opakom ľudskoprávnej ochrany a ich vymedzenie je známe. V súčasných demokratických zriadeniach

¹ KREJČÍ, O.: *Ľidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011.

² KREJČÍ, O.: *Ľidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011.

³ KOPER, J.: *Mechanismy vzniku moderného politického systému*. Banská Bystrica: UMB, 2003.

sa však napriek ich demokratickej báze vynárajú antidemokratické tendencie v podobe nacionálneho populizmu až extrémizmu. V kontexte s transformáciou politických režimov predstavujú ohrozenie demokracie, ktorého výsledkom môže byť opak demokratickej transformácie, a to prechod od demokratického zriadenia k režimu porušujúcemu ľudské práva pod vplyvom populistickej, až extrémistickej, ideológie neonacionalizmu. Po zvážení základných práv a slobôd garantovaných väčšinou demokratických štátov (sloboda prejavu, zhromažďovania, združovania, aktívna a pasívna participácia na voľbách) výsledkom je problém demokracie, ktorá sama prostredníctvom týchto práv umožňuje nástup nedemokratických tendencií k legálnej a legitímnej moci. Príkladom je situácia na strednom Slovensku na úrovni VÚC, kde práve tento proces prebieha. Je otáznе, dokedy kontrolné a ochranné mechanizmy demokracie v rámci slovenského právneho poriadku budú schopné zamedziť rozširovaniu extrémizmu a jeho antidemokratickým tendenciám porušujúcim niekoľko druhov práv a slobôd.

Skôr ako sa budeme zaoberať samotnými stratégiami transformácie, je potrebné zadať si okrem pojmov pôvodných politických režimov aj pojem demokracia v súčasných podmienkach. Z koreňa slova vyplýva, že ide o vládu ľudu, ktorá je *„základným modelom, ktorý je zakotvený nielen v moderných demokratických štátoch západného typu, ale aj mimo tohto územia,“*¹ ako hovorí B. Kováčik.

V prvom rade je potrebné zamerať sa na jednostranné stratégie transformácie politického režimu a vojnu, ktorá je jedným z druhov analytických stratégií. Už zo samotnej identifikácie týchto stratégií vyplýva, že ide o násilné prechody, ktoré do veľkej miery, a často, nebudujú na kontraindikácie a možné škody, ktoré cestou prechodu spôsobia, pretože sledujú svoj vyšší politický cieľ. Či už ide o revolúciu ako jednostrannú stratégiu, alebo vojnu ako analytický typ stratégie, priebeh ani jednej z uvedených nie je spojený s demokraciou a jej hodnotami vzhľadom na to, že pri oboch dochádza k stratám na ľudských civilných životoch, a teda už od samotného počiatku je porušované to najzákladnejšie právo človeka, a to právo na život.

¹ KOVÁČIK, B.: *Moderné teórie demokracia*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2009.

Samotná revolúcia je definovaná ako „sled premien náhleho charakteru, ktorý sa spája s použitím násilia“,¹ nie je preto možné, aby pri takejto forme nedošlo k porušeniu ľudských práv. Podstatnou otázkou, ktorú si kladie aj O. Krejčí, zostáva, „čo je príčinou poklesu empatie a malej úcty k ľudskému životu v revolúcii.“² V súvislosti s transformačným procesom za príčinu tohto poklesu môžeme považovať práve smerovanie k demokracii ako vyššiemu cieľu aj za cenu straty ľudských životov. Revolúcia ako prechod vzniká a zároveň vždy vypukne ako reakcia na neželanú politickú, ekonomickú a sociálnu situáciu, čo je dôkazom chápania revolúcie ako aktu sebaobrany a práva na ochranu revolúcie aj za cenu ľudských životov. Je teda zrejmé, že čiara medzi ideálmi založenými na humanizme a zločinmi proti ľudskosti, ktorým revolúcia musí čeliť, je veľmi tenká a z historickej skúsenosti nie je vždy možné dosiahnuť nápravu vo forme satisfakcie za tieto zločiny.

Druhou problematickou stratégiou z pohľadu ochrany ľudských práv je vojna. Teoretik C. Clausewitz charakterizuje vojnu ako „akt násilia s cieľom prinútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli“.³ Tu je potrebné uviesť si fakt, že politický účel vojny je elementárnou pohnútkou dosiahnutia politického cieľa, ktorým je demokracia. Ako nástroj politiky sa vojna zaujíma len o najbližšie situácie a nezaujíma ju konečné dôsledky. Stratégia vojny, ktorá je súčasťou teórie, je definovateľná ako „použitie boja na účely vojny“.⁴ Chápanie vojny ako nástroja politiky v zmysle toho, že „vojna je len časť politických stykov, teda nie je samostatnou“.⁵ Ako nástroj politiky sa vojna zaujíma len o najbližšie situácie a nezaujíma ju jej konečné dôsledky ani počet obetí, ktoré prinesie. Každú vojnu je potrebné chápať podľa jej povahy a tiež jej hlavných obrysov tak, ako vyplývajú z politických veličín a vzťahov.⁶ Teórie vojny sú komplikovanou súčasťou transformácií politického režimu, avšak v súvislosti so zachovaním ľudských práv aj najpodstatnejšou. Príčinná súvislosť medzi násilnou vojnou a ideológiou ľudských práv neexistuje. Ide o protikladné tendencie, ktoré z hľadiska historickej

¹ ŠKALOUDEK, J.: *Úvod do politológie*. Praha: VŠE, 1992, s. 111.

² KREJČÍ, O.: *Ľudská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011, s. 51.

³ CLAUSEWITZ, C.: *O válce*. Brno: Bonus, 1996, s. 23.

⁴ CLAUSEWITZ, C.: *O válce*. Brno: Bonus, 1996, s. 129.

⁵ CLAUSEWITZ, C.: *O válce*. Brno: Bonus, 1996, s. 556.

⁶ CLAUSEWITZ, C.: *O válce*. Brno: Bonus, 1996.

skúsenosti nie je možné spojiť, avšak ochranu ľudských práv možno považovať za východisko, ktoré evolučne vzniklo bezprostredne v súvislosti s priebehom vojny a stratami na životoch.

Záverom tejto kapitoly by sme nemali opomenúť aj multilaterálne stratégie, ktoré sa na jednej strane definujú ako mierové a založené na mnohostrannom kompromise alebo na ceste evolučnej systémovej zmeny pomocou reforiem. Základný rozdiel v prípade komparácie s revolúciou či vojnou spočíva v aspekte použitia násilia, ktoré je pre prípady reformy a paktu neprijateľné. Je potrebné uviesť, že väčšina prechodov prostredníctvom týchto druhov tranzície sa zaobišla bez strát na životoch. Nie je však vylúčené, že k tomu nikdy nedôjde. Silný vplyv na túto otázku má najmä individuálny aspekt jedného z podstatných atribútov prechodu – aktérov. Aktéri transformačného procesu konajú v rozmedzí svojej politickej sily a politického vplyvu. Konajú tak, ako to umožňuje situácia a typ stratégie, avšak proces systémovej zmeny nie je možné vopred celkovo predikovať, a to práve z dôvodu silného individuálneho vplyvu každého aktéra a samotného procesu. Môže preto nastať taká situácia, že emotívny masový prechod sa stane súčasťou multilaterálnych stratégií. Príkladom je ČSR, kde sa po uskutočnení protestu časti populácie stratégia transformácie mylne nazýva revolúciou (nežná revolúcia) a kde došlo k porušeniu ľudsko-právnych oprávnení občanov. Rovnako v tomto prípade boli v rámci demokratickej transformácie použité nedemokratické mechanizmy parlamentnej kooptácie, čo v súvislosti so zachovaním práv občanov oboch štátov znamenalo obmedzenie v oblasti ich občianskych a politických práv. Prijatie kooptačného zákona, teda *ústavného zákona č. 183/1989 Zb. o voľbe nových poslancov zákonodarného zboru*, znamenalo obsadenie uvoľneného miesta v parlamente osobou, ktorú si parlament zvolil sám, a teda táto osoba neprešla takým volebným procesom, ktorý je príznačný pre demokratické krajiny zabezpečujúce ochranu základných práv a slobôd, pričom však je potrebné uviesť, že tento zákon mal obmedzenú platnosť do ďalších volieb alebo najneskôr do decembra roku 1990.¹ Zjednodušene, aj v prípade nenásilného

¹ ŘEHÁČEK, J.: *Sametová revoluce 1989 v Pardubicích*. In: *Sametová revoluce 1989*. 2009. [online], [cit. 28/09/2014]. Dostupné na internete: <<http://revoluce.iipardubice.cz/>>.

prechodu pod vplyvom pôsobenia aktérov a politických, individuálnych, psychologických a sociálnych tlakov prechodu je porušovaný nielen status positivus¹, ale najmä status activus² každého občana. Multilaterálne stratégie vo svojej podstate môžu zahŕňať určité druhy konkrétnych čiastkových nedemokratických mechanizmov používaných v rámci celkovej stratégie a komplexného prechodu. Paradoxom je prítomnosť demokratických mechanizmov zmeny – napríklad volieb – pri jednostranných a násilných strategických koncepciách, ktoré v tomto prípade zabezpečujú výkon volebného práva ako súčasti práv politických, ktoré sú predmetom ochrany v rámci celkovej agendy práv.

S odkazom na uvedené je potrebné uviesť si existenciu volieb ako istého druhu analytickej stratégie, v rámci ktorého sa právo voľiť stáva primárnym ľudským právom formujúcim podstatu procesu demokratizácie, pričom ide o spôsob realizácie jedného zo základných politických práv občana, a to aktívneho volebného práva ako práva voľiť a pasívneho volebného práva ako práva byť volený. Podľa J. Kopera sú voľby jedným z nástrojov vzniku moderného demokratického systému a zároveň sú zdrojom kvalitatívnej zmeny spôsobu vládnutia. Hlavným aktérom v tomto procese volieb sú politické strany a ľud, disponujúci volebným právom, ktorých úlohou je najmä konštituovanie demokracie ako „univerzálnej črty moderného štátu“³ prostredníctvom volieb a jej následné zachovanie.

Ľudské práva teda neobsahujú len základné ľudské práva, ale v súvislosti s mechanizmami zmeny politického režimu obsahujú najmä občianske, politické, hospodárske, sociálne či kultúrne práva, ktoré vytvárajú univerzálny systém ich ochrany. V jednotlivých etapách prechodu dochádza k porušovaniu väčšiny z uvedených práv a slobôd. Prvá etapa prechodu je zrejmá v súvislosti so starým režimom a jeho povahou, ktorý je jednoznačne režimom nedemokratickým a s ktorého existenciou sa nový režim musí vyrovnávať. V bode zlomu dochádza

¹ Status positivus z latinského prekladu predstavuje právo na ochranu ľudských práv a základných slobôd.

² Pojmová podstata slovného spojenia znamená konkrétny výkon práv najmä v kontexte práv občianskych a politických.

³ KOPER, J.: *Mechanizmy vzniku moderného politického systému*. Banská Bystrica: UMB, 2003.

k pádu pôvodného režimu a daná krajina sa dostáva do stavu, v ktorom akoby bola bez akéhokoľvek politického režimu, ktorý by svojim občanom zaručoval akékoľvek práva, čo znamená, že niet nikoho, kto by porušenie práva ktoréhokoľvek človeka chránil a uskutočnil nápravu. Zo stavu bezprávia sa krajina postupne transformuje, a preto pod vplyvom medzinárodného, regionálneho práva a národného práva vzorových štátov prijíma jednotlivé dokumenty slúžiace na ochranu ľudských práv, čo však nie je otázkou jedného okamihu, ale série postupných zmien, čo má za následok rovnako aj postupnú ochranu jednotlivých okruhov ľudských práv. Dôkazom je práve koptácia v prípade československého prechodu k demokracii a rovnako aj transformácia krajín bývalého sovietskeho bloku využívajúcich ďalšie analytické stratégie, ako okružly stôl, v prípade ktorých dochádza k nerešpektovaniu statusu *activus* občanov príslušného štátu. Pod vplyvom etapizácie procesu tranzície sa pretransformované režimy musia vyrovnávať nielen s minulosťou predošlého nedemokratického režimu, ale aj s otázkou izolácie politických elít pôvodného režimu a zárukou zachovania novej demokracie. Reštitúcia a privatizácia sú príkladom obmedzenia vlastníckeho práva jednotlivcov počas prechodu a zároveň po prechode. V kontexte vyrovnania sa s politickými elitami v mnohých prípadoch dochádza k problému so zachovaním spravodlivého súdneho procesu, čoho výsledkom je porušenie ďalšieho balíka ľudských práv.

Teória a prax

Základným východiskom predmetnej problematiky je schéma vyjadrujúca v horizontálnom smere os stratégií a vo vertikálnom smere aktérov prechodu.¹ Stratégie v zmysle tejto schémy môžeme rozdeliť na multilaterálne a jednostranné, pričom niektorí autori uvádzajú aj stratégie, ktoré nie je možné zaradiť do spomenutých, a preto ich nazývame analytické, teda nezaradené. Tiež je potrebné upozorniť

¹ DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, 1994.

na fakt, že jednotlivé nevyplnené medzery môžu predstavovať protikladné a meniace sa tendencie.¹ Schéma, ktorú skonštruovali V. Dvořáková a J. Kunc, vymedzuje základné typy stratégií po zohľadnení dvoch atribútov ovplyvňujúcich úspešnosť prechodu – kompromis, sila – a aktérov, ktorý určujú typ prechodu. Pri analyzovaní aplikácie schémy a jednotlivých druhov práv môžeme vidieť priamo úmerný nárast rozsahu ochrany ľudských práv smerom od násilných stratégií prechodu (vojna a revolúcia, ktoré vykazujú najnižšie stupne ochrany LP) k multilaterálnym stratégiám transformácie, ktoré pod vplyvom kompromisného riešenia vykazujú zvýšené hodnoty ochrany LP, pričom najpozitívnejšie vychádzajú reforma a pakt.

Je dosiahnutie cieľa prednejšie než zachovanie ľudských práv? Jednoznačne odpovedať nie je možné, a to z dvoch dôvodov. Po prvé, dosiahnutie demokracie má za následok záchranu ľudských životov a prijatie celého komplexu ochrany ľudských práv, čo je zároveň základným posunom a cieľom v prechode od nedemokratického usporiadania krajiny. Po druhé, každá krajina má možnosť v štádiu prípravy svojej transformácie zvážiť, akú stratégiu v tomto prípade použije (v zmysle podstaty samotnej existencie transformačných teórií a ich informačnej funkcie), odhliadnuc od nepredvídateľných okolností, ktoré tento proces môžu ovplyvniť, a odhliadnuc od silného vplyvu aktérov, ktorí do tohto procesu vstupujú, pričom je potrebné uvedomiť si teoretický aspekt uvedeného skúmania.

Ďalšou dôležitou otázkou je práve správny typ stratégie. Ak v prvom rade vylúčime jednostranné stratégie a nezaradené stratégie, ktoré sú do veľkej miery ovplyvnené subjektívnymi faktormi a ich podstatou je násilie, východiskom sú multilaterálne stratégie, a to reforma a pakt. Na základe skúmania jednotlivých prechodov a jednotlivých teoretikov prichádzame k záveru, že pakt je ideálnou formou transformácie politického režimu, a to z niekoľkých dôvodov. Jednak ide o kompromisné riešenie zastúpené všetkými stranami, zavŕšené konsociačnými dohodami, a rovnako ide o pokojnú formu prechodu s najvyšším stupňom úspešnosti z hľadiska budúceho vývoja transformujúcej sa krajiny. Prvý atribút je teda z pohľadu čistej teórie riešiteľný a práve tu môžeme vidieť príčinnú súvislosť so zachovaním ľudských práv,

¹ DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, 1994.

keďže ochrana práv človeka je dosiahnuteľná len prostredníctvom multilaterálnych stratégií bez použitia násilia, a rovnako vidíme koreláciu aj s podstatou cieľového politického režimu, ktorá na jednej strane zahŕňa ľudské práva a na strane druhej je primárnym cieľom samotného prechodu.

Záverom je vymedzenie kompromisu ako najpodstatnejšieho atribútu prechodu pre potreby zachovania čo najširšieho súboru ľudských práv počas všetkých etáp transformácie režimu. Z hľadiska praxe sa problémovými stávajú tzv. hybridné – zmiešané – režimy. V predmetnom zmysle slova ide o kombináciu podstatných znakov nedemokratického režimu s čiastočným uznaním práv človeka, ktoré sa vyznačujú snahou prispôbiť sa všetkým kľúčovým demokratizačným témam.¹ Politické elity na čele týchto režimov hľadajú možnosti legitimizácie svojej politickej moci, preto je v tomto prípade komplikované vymedziť potrebu prechodu, jeho stratégiu a potreby ochrany ľudských práv, ktoré tam vo svojej základnej podstate existujú.

Ak vezmeme do úvahy, že rozširovanie demokracie je vhodné a prospešné pre dosiahnutie vyššieho stupňa ochrany ľudských práv, potom sa demokratické štáty medzinárodného spoločenstva musia usilovať o jej rozširovanie a zároveň musia dbať na dosiahnutie demokracie, nesmú uprednostniť svoje mocenské pohnútky a, samozrejme, je potrebné transformujúcu krajinu nasmerovať k prechodu prostredníctvom tej správnej stratégie, čo je základným pilierom zachovania ľudských práv, ľudskej dôstojnosti a demokratických ideálov v kontexte transformácie politického režimu.

Kam teda demokracia smeruje v čase svojej ideologickej, ekonomickej a politickej krízy? Na jednej strane vidíme potrebu demokratizácie súčasného vývoja politických systémov jednotlivých krajín s cieľom zachovania mieru a ľudských práv a na strane druhej krízu demokracie v jej obsahovej podstate, ktorá vedie k potrebe revitalizácie režimu a hľadaniu nových možností na jeho interpretáciu a zachovanie v nenásilnej podobe. Aj R. Dahl už v roku 1995 tvrdil, že paradoxom v teóriách demokratického procesu je práve potreba opätovnej demokratickej v krajinách, kde je konštituovaná,² čím prichádzame k záveru,

¹ HOLZER, J.; MOLEK, P.: *Demokratizace a lidská práva*. Praha: SLON, 2013.

² DAHL, R.: *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

že aj napriek nastoleniu demokratických zriadení v čo najvyššom počte štátov v medzinárodnom spoločenstve proces demokratizácie a rozširovania ľudských práv nie je celkom ukončený, a to z dôvodu neustáleho prehlbovania jej podstaty, potreby ochrany demokratických hodnôt, práv ľudí a občanov pred problémom stagnácie a uzurpovania moci. Teória ľudských práv v rámci politických vied sa neustále vyvíja, a to nielen pod vplyvom rozvoja jej samotného pojmového aparátu, ale aj ako dôsledok rozvoja teórie demokratizácie. Preto je zrejmé, že v budúcnosti bude čeliť podstatnejšej kritike než v súčasnom stave, a to najmä z pohľadu nárastu počtu práv, ktorým bude prisľúbená ochrana, avšak za cenu zníženia možností ich vymožiteľnosti.

Literatúra:

- ARENDTOVÁ, H.: *Puvod totalitarizmu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996.
- CLAUSEWITZ, C.: *O válce*. Brno: Bonus, 1996.
- DAHL, R.: *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, 1994.
- HOLZER, J.; MOLEK, P.: *Demokratizace a lidská práva*. Praha: SLON, 2013.
- JANKUV, J.: *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. Bratislava: IURA EDITION, 2006.
- KOPER, J.: *Mechanizmy vzniku moderného politického systému*. Banská Bystrica: UMB, 2003.
- KOVÁČIK, B.: *Moderné teórie demokracie*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2009.
- KREJČÍ, O.: *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011.
- KULAŠÍK, P.: *Politológia*. Hlohovec: EFEKT-COPY, 2007.
- ŘEHÁČEK, J.: *Sametová revoluce 1989 v Pardubicích*. In: *Sametová revoluce 1989*. 2009. [online], [cit. 28/09/2014]. Dostupné na internete: <<http://revoluce.iipardubice.cz/>>.
- SVÁK, J.: *Základy Európskej ochrany ľudských práv – Zväzok 1*. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2001.
- ŠKALOUD, J.: *Úvod do politologie*. Praha: VŠE, 1992.

Súčasnè postavenie ľudských práv druhej generácie v európskych podmienkach

Ján Ruman

The paper presents a brief survey of the historical development of the legal framework of human rights in Europe in the 20th century. In a concise manner, it outlines the issue of three generations of human rights and discusses the nature of the 'status negativus' and 'status positivus' rights. It politically reflects the subject of second-generation human rights violations and focuses on selected specific problems in this field. It illustrates the individual articles of the EU Charter of Fundamental Rights which have been subject to human rights violations. The last chapter seeks possible solution to the problems of the position and enforcement of the said human rights under the present European conditions.

Predpokladom štátoprávneho zväzku občana a demokratického štátu sú práva a povinnosti. V demokratickom štáte občan disponuje právami, ktoré sú zakotvené v ústave, medzinárodných zmluvách, zákonoch a pod.

1 Historická genéza právneho ukotvenia ľudských práv v Európe v 20. storočí

Po druhej svetovej vojne v roku 1948 bola *Organizáciou spojených národov* vyhlásená *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Napriek tomu, že deklarácia nemá status záväznej právnej normy, slúži ako hlavný zdroj, ktorý konštituuje a inšpiruje mnohé ďalšie medzinárodné zmluvy a dohovory ratifikované po roku 1948.

Na pôde *Rady Európy* ako platforme európskeho systému ochrany ľudských práv, ktorá vznikla v roku 1949, bol roku 1950 podpísaný *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, neskôr doplnený dodatkovými protokolmi. *Zmluva o Európskej únii* (1992) stanovila, že členské štáty budú rešpektovať tento dohovor. V roku 1961 bola prijatá *Európska sociálna charta* a dohovory.

Medzi najvýraznejšie medzinárodné zmluvy o ľudských právach jednoznačne patrí *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*, podpísaný v roku 1966. Ďalej *Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých*

foriem rasovej diskriminácie (prijatý v roku 1966), Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1979), Dohovor o právach dieťaťa (1989) a Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (2007). Medzi ďalšie normatívne právne akty možno zaradiť dohovory špecializovaných agentúr OSN, najmä Medzinárodnej organizácie práce (MOP), Svetovej zdravotníckej organizácie (SZO) a Organizácie OSN pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO).

Súčasťou primárneho komunitárneho práva je Charta základných práv Európskej únie prijatá v roku 2009.¹ Dokument, ktorý je pripojený k Lisabonskej zmluve, má záväzný právny charakter pre 25 členských štátov okrem Veľkej Británie a Poľska. Zároveň dopĺňa Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd iniciovaný Radou Európy.²

2 Klasifikácia ľudských práv. Význam a charakteristika ľudských práv druhej generácie. Status negativus vs. status positivus

Ľudské práva možno rozdeliť do troch kategórií. Prvú generáciu ľudských práv zastupujú občianske a politické práva. Medzi občianske práva sa radí napr. právo na život, právo na vlastníctvo, právo na osobnú slobodu, zákaz nútených prác a služieb atď. Politické práva predstavujú napr. volebné právo, združovacie právo, petičné právo a pod. Občianske práva predstavujú práva charakteru status negativus, keď štát nezasahuje do individuálnych práv jednotlivca. Politické práva si vyžadujú iniciatívu viacerých občanov, a preto ich možno charakterizovať ako práva charakteru status activus. Do druhej generácie

¹ Charta základných práv Európskej únie upravuje práva do šiestich hlavných hláv nasledovne: dôstojnosť, sloboda, rovnosť, solidarita, občianstvo, spravodlivosť. Siedma hlava hovorí o všeobecných ustanoveniach.

² Celá kapitola čerpá najmä z JANKŮ, M. (a kol.): *Základy práva pro posluchače neprávnických fakult.* Praha: C. H. Beck, 2013, s. 61 – 72. Ďalej bližšie pozri: *Všeobecne o ľudských právach.* In: *EUROIURIS.* [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiduris.sk/index.php?link=vseob_lud_prava>; Charta základných práv EÚ. In: *EURÓPSKY PARLAMENT.* [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbc4e5/Charta-zakladnych-prav-EU.html>>; *Systémy ochrany ľudských práv.* In: *EUROIURIS.* [online], [cit. 28/02/2015].

Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiduris.sk/index.php?link=systemy_ochrany>.

Ľudských práv možno zaradiť hospodárske, kultúrne a sociálne práva. Práva druhej generácie sú označované ako práva charakteru status positivus, keďže sa na ich uplatňovaní nevyhnutne podieľa štát. Zaoberajú sa hlavne rovnakými podmienkami občanov a rovnakým zaobchádzaním s občanmi. Prioritnými atribútmi sú teda rovnosť a sociálna spravodlivosť. Práva solidarity upravuje tretia generácia ľudských práv. Tieto práva majú kontroverznú povahu, navyše mnohé krajiny oplývajú rozdielnymi ekonomickými podmienkami, preto je ich ukotvenie v medzinárodných zmluvách problematické. Poväčšine sú súčasťou nezáväzných medzinárodných dokumentov. Do tretej generácie ľudských práv sa radí právo na mier, právo na priaznivé životné prostredie či právo na prírodné zdroje.¹

Politický problém sa ukazuje v diferencii medzi charaktermi práv status negativus a status positivus. Ako obzvlášť významný sa potvrdzuje v súčasnej globalizovanej dobe, keď v politickom a verejnom diskurze dominuje presvedčenie, že štát je nutné deregulovať, argumentujúc jeho retardačným charakterom smerom k individuálnej slobode jednotlivca a k priestoru na manévrovanie ekonomických subjektov. Z tohto dôvodu niektorí teoretici libertariánizmu, artikulujúc túto diferenciu, neuznávajú ľudské práva druhej generácie. Podľa nich ide o práva, ktoré si vyžadujú priamy zásah štátu na ich dodržiavanie. Libertariánsky pohľad považuje za skutočné ľudské práva len politické práva, pretože si vyžadujú pasívny prístup od štátu, a tak zabezpečujú individuálnu slobodu v pravom slova zmysle. Podľa tohto prístupu tak nedochádza k potlačovaniu, resp. redukcii slobody jednotlivca, keď by sa jedinec musel štátu prispôbovať. Ako na margo toho tvrdí politológ O. Krejčí: „Sociálne, ekonomické a kultúrne práva sú často vnímané ako aspirácie hodné charity, nie ako práva.“² Podľa Všeobecnej deklarácie ľudských práv ale žiadny občan demokratického štátu nemôže byť slobodný, pokiaľ nie je slobodný aj jeho národ, a zároveň ani národ nemôže byť slobodný, pokiaľ túto slobodu nezaručuje svojim občanom a iným národom.³ Znenie Všeobecnej deklarácie ľudských práv sa snaží

¹ Generácie ľudských práv. In: EUROIURIS. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiduris.sk/index.php?link=gen_lud_prav>.

² KREJČÍ, O.: *Lidská práva*. Praha: Professional publishing, 2011, s. 98.

³ TRÖSTER, P. (a kol.): *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 7.

charaktery status negativus a status positivus zrovnocenníť tým spôsobom, že možnosť slobody občana podmieňuje možnosťou slobody všetkých občanov v štáte. A vice versa. Legitimizuje tým zásah štátu do slobody občana za účelom slobody všetkých v štáte. Takto formulovaný text dokazuje intenciu solidarity a rovnosti. Ak by sa nebrali do úvahy ľudské práva druhej generácie, len ťažko možno hovoriť o dodržaní parametrov nevyhnutných na zabezpečenie plnohodnotného demokratického princípu nevyhnutne spojeného s otázkou občianstva.

Hospodárske, kultúrne a sociálne práva sú súčasťou ľudských práv, ktorých zabezpečenie znamená saturovanie dôstojných ľudských podmienok a prístupov pre život. Zabezpečenie týchto práv by malo byť automaticky neodmysliteľnou súčasťou krajín aspirujúcich ustanovovať a presadzovať plnohodnotné demokratické princípy. Politický teoretik *T. H. Marshall* definuje predpoklad plnohodnotného občianstva (základ demokracie) zastúpeného tromi rovnocennými komponentmi: občianskym, politickým a sociálnym.¹ Komponent hrá v tomto prípade úlohu práva. Hospodárske, kultúrne a sociálne práva predstavujú v takejto konštelácii nosný pilier demokratickej spoločnosti, zahŕňajúc v rámci noriem a pravidiel aj predpoklad – emancipačnú ideu, že bude jedincovi umožnené pracovať v uspokojivých pracovných podmienkach za primeranú odmenu, že bude mať právo na slobodnú voľbu povolania, že sa bude môcť združovať v odborových zväzoch alebo sa podieľať na ich konštituovaní, že bude môcť prejaviť nesúhlas v podobe štrajku, že bude môcť uskutočňovať zárobkovú činnosť alebo v prípade nezamestnanosti mu bude poskytnutá dôstojná finančná podpora; zároveň emancipačnú ideu zahŕňajúcu záruky, ku ktorým patrí ochrana zdravia, ochrana rodiny a manželstva, sloboda v tvorivej duševnej činnosti či právo na vzdelanie a prípravu na budúce povolanie. Práva druhej generácie ľudských práv sú ako parametre zadefinované v ústavách demokratických štátov a prameňoch medzinárodného práva a sú primárnym predmetom saturácie prostredníctvom sociálnej politiky, ktorú implementuje štát.

¹ Blížšie pozri: MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 10.

To znamená, že predstava libertariánov zjavne nezahŕňa predpoklady rovnosti a spravodlivosti v možnostiach a prístupoch. Ako dodáva O. Krejčí: „*oddělování slobody [od] rovnosti chápané ako univerzálně[ludské práva druhej generácie] je výsledek iluzórné predstavy, že negatívna sloboda od niečoho automaticky vedie k pozitívnej slobode k niečomu – ktorá všetkým prostredníctvom konkurencie prideli spravodlivý diel spoločenského blaha.*“¹ Bez štátu a záruky jeho sociálnych garancií pre všetkých sa princíp plnohodnotného občianstva nenaplní.² Garancie – saturovanie ľudských práv druhej generácie, ktorých nositeľom je štát – je politická úloha vlády v tomto štáte.

3 Porušovanie ľudských práv druhej generácie: politická reflexia

Napriek tomu, že sa ľudské práva v európskom priestore normatívne konštituovali vyše pol storočia a súdy krajín európskeho kontinentu vrátane *Európskeho súdu pre ľudské práva* sa v praxi stretávali s rôznymi prípadmi, v 21. storočí stále dochádza k ich nerešpektovaniu a porušovaniu. Pozitívnym sa ukazuje fakt, že súčasná medzinárodnoprávna zodpovednosť je s najväčšou pravdepodobnosťou silnejšia, než bola kedykoľvek v minulosti.³

Na otázku, prečo dochádza k porušovaniu ľudských práv druhej generácie v 21. storočí, sa vynára hneď niekoľko odpovedí. Prvým faktorom, ktorý implicitne značne ovplyvnil a ovplyvňuje dodržiavanie

¹ KREJČÍ, O.: *Liáská práva*. Praha: Professional publishing, 2011, s. 98 – 99. O. Krejčí je presvedčený, že aj právo na vlastníctvo, ktoré možno zaradiť do občianskych práv (prvá generácia ľudských práv), je vlastne aj právom sociálnym (druhá generácia ľudských práv). Oskar Krejčí tak odhaľuje v oboch generáciách ľudských práv atribút univerzality. Bližšie pozri: KREJČÍ, O.: *Liáská práva*. Praha: Professional publishing, 2011, s. 99.

² Sociológ J. Keller poukazuje na príklady absentujúcich sociálnych práv takmer nereálnu realizáciu práv občianskych a politických. Posledné dve zmienené bez saturovaných sociálnych právne zaručujú veľkej časti populácie dôstojný život. Keller okrem iného nachádza vnútorný rozpor v konštrukte občianskych práv. Občianske práva „slúžia ako alibi. (...) Níelenže nechránia ekonomicky slabších, ale dokonca zdôvodňujú zbytočnosť takejto ochrany. Zastierajú reálnu situáciu ekonomicky znevýhodnených tým, že im priznávajú niečo, čo je vydávané za vrchol rovnosti, čo však ich existenčné znevýhodnenie v skutočnosti nijako nezmenšuje.“ Bližšie pozri: KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 21.

³ Bližšie pozri: SIMMONS, B. A.: *Institutionalizing Human Rights*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.internationalrelations.com/2012/09/16/beth-a-simmons-institutionalizing-human-rights/>>.

hospodárskych, kultúrnych a sociálnych práv, sú technologické a organizačné zmeny a inovácie. Európska spoločnosť prešla po 60. rokoch 20. storočia významnou technologickou a organizačno-inštitucionálnou transformáciou. Český sociológ J. Keller v tejto súvislosti tvrdí, že veľké formálne a centralizované organizácie a inštitúcie sa premenili na decentralizované, pružné a neustále sa meniace siete. Rigidnosť, hierarchia a plánovanie v pracovnom pomere vo sfére firiem a manažmentu boli nahradené flexibilitou, nápaditosťou, improvizáciou a nestálosťou.¹ Nová technologická paradigma a nová sociálna organizácia spôsobila, že sa spoločnosť z moderne organizovaných štruktúr presunula do „spoločnosti sietí“.² Siete odzrkadľujú reálny obraz spoločnosti, v ktorej sa zmeny v ekonomickej sfére prejavili okrem iných aj vo sfére sociálnej. Kríza sociálneho štátu, kríza zamestnanosti, pracujúca chudoba a nezamestnanosť sú významnými prejavmi týchto zmien. Druhý faktor, ktorý sprevádza proces nerešpektovania ľudských práv druhej generácie, sa týka ekonomických subjektov a ich primárneho cieľa, ktorým je maximalizácia zisku a minimalizácia nákladov za účelom neustáleho dosahovania konkurencieschopnosti. Malé firmy sú neraz donútené prehodnotiť štandardný spôsob zamestnávania, aby ušetrili na odvodoch a mohli byť aspoň trochu konkurencieschopné veľkým ekonomickým subjektom v tvrdom boji o kapitál. Riziká sú tak prenášané na zamestnancov, čo má za následok narušanie ich sociálnych práv. Ako tretí faktor sa ukazuje tlak nadnárodných ekonomických korporácií na štáty a ich legislatívy. Okrem štátnych subvencií si nadnárodné koncerny často kladú požiadavky týkajúce sa spružnenia zákonov krajín, v ktorých plánujú investovať. Štáty sú vystavované zásadným rozhodnutiam, buď prispôsobiť zákonnú úpravu a vyhovieť požiadavkám investorov s očakávaním zvýšenia počtu pracovných miest a HDP, alebo trvať na dodržiavaní podpísaných medzinárodných dohovorov, ktoré sú implementované v zákonných úpravách (*Zákonník práce* a pod.). Ak sa štáty rozhodnú pre variant investorov, v niektorých prípadoch sú v nadväznosti na to nútené vypovedať

¹ KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004, s. 34.

² Bližšie o „spoločnosti sietí“ pozri monumentálne trojzväzkové dielo sociológa M. Castellsa *The Information Age* (1996). „Spoločnosť sietí“ je v podstate synonymom informačnej spoločnosti alebo postindustriálnej spoločnosti.

dohovory *Medzinárodnej organizácie práce*, ktorými sú viazané.¹ Ako štvrtý faktor príčin porušovania ľudských práv druhej generácie možno uviesť dvojitý pohľad na problematiku ľudských práv zo strany politických elít a akademickej obce. Ako bolo načrtnuté vyššie, predmetom nejednotnosti je ideologické nazeranie kompetentných. Libertariánsky pohľad sa bude vždy líšiť od pohľadu socialistického. Medzinárodné normy ale hovoria jasne, pričom na tvorbe znení týchto medzinárodných dohôd sa podieľali všetky strany od čias skončenia druhej svetovej vojny.

V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že pri porušovaní ľudských práv sa využívajú rôzne prostriedky. Ako prvý významný prostriedok porušovania ľudských práv druhej generácie možno označiť redukciu pracovných príležitostí. Mnohé firmy tento prostriedok nevyužívajú zámerne alebo cielene, ide skôr o dôsledok už spomínaného technologického pokroku a organizačno-inštitucionálnych zmien v spoločnosti. Zároveň postupujúcou liberalizáciou trhu pracovných príležitostí sa vyvíja obrovský tlak na zotrvanie a udržanie sa rigidných foriem pracovných pozícií či profesií. Redukcia práce úzko súvisí s nárastom nezamestnanosti a sociálnej exklúzie. Koľko práce bude k dispozícii v budúcnosti a akým spôsobom bude alokovaná, závisí od viacerých faktorov, akými sú materiálny stupeň rozvoja spoločnosti, demografické hľadisko, charakter hospodárstva a trhu práce, náboženstvá, ideológie a pod. Už teraz je zrejmé, že prácu, ktorú bolo možné vykonávať počas tradičnej feudálnej doby, dnes zvládnu stroje. Naopak, dopyt vysoкокvalifikovanej práce čaká na ponuku, problém ale vzniká s nízkou kvalifikáciou uchádzačov o zamestnanie. Za prostriedok porušovania možno považovať aj vyššie uvedené vypovedanie zmlúv a dohôv a prispôbovanie vnútroštátnej legislatívy potrebám trhu, čo má za následok redukciu sociálnej ochrany a sociálnej bezpečnosti.

¹ V tejto súvislosti možno uviesť ako príklad vyhlásenie vtedajšieho slovenského ministra práce, sociálnych vecí a rodiny *J. Mihalá*, ktorý v roku 2012 zvažoval vystúpenie Slovenskej republiky z MOP. Tento zamýšľaný počín argumentoval faktom, že dohovory MOP, ktorými je Slovenská republika viazaná, sú z jeho pohľadu nezmyselné a navyše brzdia krajinu vo vzniku nových pracovných miest a rastu HDP. Blížie pozri: *Mihál: Medzinárodná organizácia práce nás len brzdi*. In: *SME*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.sme.sk/c/6217165/mihal-medzinarodna-organizacia-prace-nas-len-brzdi.html>>.

Ďalším kľúčovým prostriedkom, ktorý možno načrtnúť, je flexibilizácia práce. Význam tohto termínu a problematiky s ním spojenej výstižne uchopuje J. Keller slovami: „*flexibilizácia práce znamená (...), že sú namiesto plnohodnotných štandardných pracovných zmlúv uprednostňované čiastočné a krátkodobé kontrakty na obmedzenú pracovnú dobu. (...) Silnie tendencia prechádzať od klasického zamestnaneckého pomeru k omnoho voľnejším vzťahom. (...) Flexibilizácia práce znižuje v krajine opticky mieru nezamestnanosti, robí tak však za tú cenu, že stúpa podiel nízko platenej práce a narastá riziko, že zárobok ekonomicky činného človeka sa bude pohybovať na hranici biedy.*“¹ Takáto nepriama tvorba pracujúcej chudoby môže mať za následok ohrozenie riadneho fungovania trhu (spotreby) a hospodárstva a takisto konkurencieschopnosti štátu. V konečnom dôsledku to pocíti štát zvýšenými výdavkami na sociálne začlenenie exkludovaných. Dá sa povedať, že pod rúškom flexibilizácie práce sa ukrývajú neplnohodnotné pracovné kontrakty: ilegálne zamestnávanie, zamestnávanie na dohodu, na kratší pracovný čas², na dobu určitú, agentúrne zamestnávanie³, zamestnávanie na nútenú živnosť – v Českej republike a na Slovensku známe ako „švarcsystém“⁴. Neplnohodnotné pracovné

¹ KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 27.

² Zazmluvňovanie na dohodu o vykonaní práce za každú cenu spojené s vytváraním nových fingovaných dohôd počas roka na rôzne pracovné činnosti na toho istého dohodára (manipulácia s odpracovanými hodinami a ich honorovaním) alebo tieto dohody uzatvorené na fingované osoby, pričom reálnu prácu vykonáva ten istý dohodár.

³ Znevýhodňovanie agentúrnych zamestnancov v porovnaní s kmeňovými zamestnancami, využívajúc nekalé praktiky v podobe vyplácania mzdy pomocou cestovných náhrad, opakované prideľovanie zamestnancov do tej istej firmy na niekoľko rokov a pod. Blížšie pozri: TREBULOVÁ, J.: *Kiska podľahol tlaku firiem, tvrdia odborári*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/343727-odborari-vyzvali-prezidenta-aj-poslancov-na-schvalenie-zakonnika-prace/>>.

⁴ Zamestnávanie na nútenú živnosť predstavuje fenomén súčasnosti. Ide o tvorbu „falošných“ živnostníkov, ktorých práca vykazuje znaky závislej práce, preto by mali byť podľa zákona zamestnaní na HPP a podliehať *Zákonníku práce*, ktorý by ich pracovno-právne chránil. „Falošní“ živnostníci podnikajúci na živnostenský list podliehajú *Obchodnému zákonníku* na báze dodávateľ – odberateľ, resp. zmluvy o spolupráci. Z tohto asymetrického vzťahu profituje zamestnávateľ (presnejšie odberateľ), keďže zamestnávaním na tento spôsob spolupráce dokáže ušetriť veľké náklady na odvodoch a zbaviť sa administratívnej záťaže. Zamestnanec (dodávateľ) tak ťahá za kratší koniec a je vystavený priamej neistote trhu. Blížšie pozri: RUMAN, J.: „*Flexi*“ *pracovné vzťahy a sociálny štát ako fackovací panák*.

kontrakty predstavujú rôzne formy prekarizovanej práce, pri ktorých sú riziká zamestnávateľa presúvané na zamestnanca/dohodára/klienta, resp. toho, ktorý je na prácu najatý. Zamestnanec v takýchto prípadoch musí byť často v neustálej pohotovosti, pretože nikdy presne nevie, kedy bude zavolaný pracovať. A naopak, v dôsledku slabšej prevádzky musí nútené stáť bez nároku na mzdu. Náhrady mzdy za prekážky v práci neprichádzajú do úvahy kvôli povahe takýchto pracovných kontraktov. Pracovné nasadenie je v mnohých prípadoch také exponované, že niektorí zamestnanci nie sú schopní takúto záťaž uniesť. Silné pracovné zaťaženie, nadčasy, poprí prípade sprievodný mobbing na pracovisku sa často odzrkadľujú na zdraví pracujúcich. Podľa *Eurostatu* za rok 2013 v krajinách EÚ-28 vo vekovej skupine od 15 do 64 rokov pracovalo na kratší pracovný čas 19,6 % pracujúcich. Tento trend je mimochodom od roku 2004 stúpajúci. Najviac pracujúcich pracovalo na kratší pracovný čas v Holandsku (menej ako 35 hodín týždenne), a to až 50,0 %, ďalej nasledovalo Nemecko, Rakúsko, Spojené kráľovstvo, Dánsko, Švédsko, Belgicko a Írsko. Najmenej v Bulharsku, kde to činilo 2,5 %, a na Slovensku 4,5 %.¹ *Eurostat* uvádza, že najvyšší podiel pracujúcich, ktorých hlavným dôvodom práce na kratší pracovný čas bola neschopnosť nájsť si prácu na plný úväzok, bol v Grécku (68,2 %), v Španielsku (63,3 %) a v Taliansku (63,0 %). Najnižší podiel bol, naopak, v Belgicku (9,5 %) a v Holandsku (9,9 %). Slovensku patrila hodnota 32,4 %.² Čo sa týka zamestnávania na dobu určitú, v tom istom roku predstavoval podiel pracujúcich na dobu určitú v krajinách EÚ-28 13,7 %. Najvyšší podiel pracujúcich na dobu určitú vykazovalo Poľsko (26,8 %), Španielsko (23,2 %), Portugalsko (21,4 %)

[online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete:

<<http://www.noveslovo.sk/node/55050>>; ŠVEC, M. (a kol.): *Kultúra sveta práce*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2012, s. 11 – 20.

¹ *Part-time employment as percentage of the total employment, by sex and age (%)*. In: *EUROSTAT*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en>.

² *Main reason for part-time employment – Distributions by sex and age (%)*. In: *EUROSTAT*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_epgar&lang=en>.

a Holandsko (20,3 %). Najnižší podiel takto pracujúcich *Eurostat* uvádza v Rumunsku (1,5 %) a v Litve (2,7 %). Slovensko vykazovalo hodnotu 6,8 %.¹

Proces flexibilizácie práce (pracovných trhov) patrí medzi kľúčové ciele krajín EÚ. Je na škodu, že sa *Európska únia* necháva vtiahnuť do diskurzu, ktorý sa šíri z radov libertariánov. Namiesto toho, aby sa politiky inštitúcií EÚ usilovali o rovnováhu slobôd, podmienok a prístupov medzi ekonomickými subjektmi a tými, ktorí pre nich pracujú, prikláňajú sa skôr na stranu „objektívno-naturalistickej“ nevyhnutnosti princípov globalizovaného trhu. Neoliberalizmus ako ekonomická agenda tak víťazí nad politikou ekonomickej demokracie, ktorá by zrovnoprávňovala postavenie všetkých zainteresovaných na princípe rovnosti ľudských práv. Na margo týchto súvislostí možno načrtnúť príklad, o akoje metodológii sa uvažuje a aké ukazovatele sa v rámci stratégií zamestnanosti zohľadňujú a legitimizujú v európskom priestore. Jedným z nich je aj index rigidity zamestnania z dielne *Svetovej banky*.² V roku 2008 najflexibilnejším pracovným trhom disponovalo Dánsko s hodnotou 7, nasledovali Veľká Británia a Írsko (obaja po 10). Slovensko s hodnotou 22 malo relatívne flexibilný pracovný trh, naopak, Slovinsko (54) a Luxembursko (56) mali najrigidnejšie pracovné trhy. Podľa *Svetovej banky* bola pozícia Slovenska z hľadiska regulácie pracovného trhu v roku 2008 priaznivá.³

¹ *Temporary employees as percentage of the total number of employees, by sex and age (%)*. In: EUROSTAT. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_etpga&lang=en>.

² Index rigidity možno definovať ako priemer čiastkových indexov (zložitost' prijať zamestnanca podľa národnej legislatívy, upravenie práce zamestnanca podľa pracovnej doby, zložitost' prebytočného zamestnanca prepustiť) a ukazovateľ nákladov prepúšťania. Hodnotová škála indexu je od 0 po 100, pričom hodnota 0 znamená najflexibilnejší pracovný trh. Blížšie pozri: ŠENKÝŘOVÁ, L.: *Slovenský trh práce je podľa Svetovej banky pomerne pružný*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.sk/spravy/finance/97435-slovensky-trh-prace-je-podla-svetovej-banky-pomerne-pruzny/>>.

³ Blížšie pozri: ŠENKÝŘOVÁ, L.: *Slovenský trh práce je podľa Svetovej banky pomerne pružný*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.sk/spravy/finance/97435-slovensky-trh-prace-je-podla-svetovej-banky-pomerne-pruzny/>>.

4 Príklady najčastejšie porušovaných článkov Charty základných práv Európskej únie v kontexte ľudských práv druhej generácie¹

Článok 15 – Hlava II (sloboda) – Slobodná voľba povolania a právo na prácu

1. Každý má právo na prácu a vykonávanie slobodne zvoleného alebo prijatého povolania.
2. Každý občan Únie si môže slobodne hľadať zamestnanie, pracovať, usadiť sa a poskytovať služby v ktoromkoľvek členskom štáte.
3. Štátni príslušníci tretích krajín, ktorí majú povolenie pracovať na území členských štátov, majú právo na rovnaké pracovné podmienky ako občania Únie.

Článok 28 – Hlava IV (solidarita) – Právo na kolektívne vyjednávanie a kolektívne akcie

Pracovníci a zamestnávateľia alebo ich príslušné organizácie majú v súlade s právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou právo vyjednávať a uzatvárať kolektívne zmluvy na zodpovedajúcich úrovniach a v prípade konfliktu záujmov uskutočniť kolektívne akcie na ochranu svojich záujmov vrátane štrajku.

Článok 31 – Hlava IV (solidarita) – Spravodlivé a primerané pracovné podmienky

1. Každý pracovník má právo na pracovné podmienky, ktoré zohľadňujú jeho zdravie, bezpečnosť a dôstojnosť.
2. Každý pracovník má právo na stanovenie najvyššej prípustnej dĺžky pracovného času, denný a týždenný odpočinok, ako aj každoročnú platenú dovolenku.

Článok 33 – Hlava IV (solidarita) – Rodina a pracovný život

1. Rodina požíva právnu, ekonomickú a sociálnu ochranu.

¹ V jednotlivých článkoch sú podčiarknuté tie práva, ktoré sa stávajú najčastejším predmetom porušovania.

2. Na účely zosúladenia rodinného a pracovného života má každý právo na ochranu pred prepustením z práce z dôvodu spojeného s materstvom, ako aj právo na platenú materskú dovolenku alebo rodičovskú dovolenku po narodení alebo osvojení dieťaťa.

Článok 34 – Hlava IV (solidarita) – Sociálne zabezpečenie a sociálna pomoc

1. Únia uznáva a rešpektuje právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne služby, ktorými sa zabezpečuje ochrana v prípade materstva, choroby, pracovných úrazov, závislosti alebo vysokého veku, ako aj v prípade straty zamestnania, podľa pravidiel ustanovených právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.
2. Každý, kto má bydlisko alebo sa oprávnenne pohybuje v rámci Európskej únie, má právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne výhody v súlade s právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.
3. S cieľom bojovať proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe Únia uznáva a rešpektuje právo na sociálnu pomoc a pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov, v súlade s právom Únie a vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou.¹

Na margo čl. 36 Ústavy SR:

Zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä:

- a) právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň,
- b) ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní,
- c) ochranu bezpečnosti a zdravia pri práci,

¹ Charta základných práv Európskej únie (2010/C 83/02). [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sk:PDF>>.

² Ilustrácia z Ústavy SR slúži ako zdroj na doplnenie zoznamu porušovaných práv. Z normatívnych právnych aktov má Ústava SR vyššiu právnu silu než medzinárodné zmluvy, napriek tomu, že tieto majú nadzákonný charakter právneho postavenia v štáte.

- d) najvyššiu prípustnú dĺžku pracovného času,
- e) primeraný odpočinok po práci,
- f) najkratšiu prípustnú dĺžku platenej dovolenky na zotavenie,
- g) právo na kolektívne vyjednávanie.

5 Ľudské práva druhej generácie – Quo vadis?

V prípade porušovania ľudských práv sa môžu občania na Slovensku obrátiť na príslušné inštitúcie, resp. orgány, ktoré majú povinnosť v tejto veci konať, resp. zabezpečovať právnu ochranu. Obdobný trend platí aj v iných krajinách európskeho priestoru. Poradným charakterom pôsobia rôzne mimovládne organizácie a nátlakové združenia, ochranou práv fyzických a právnických osôb sa zaoberá verejný ochranca práv – ombudsman, rozhodujúcu právomoc v oblasti ochrany práva vykonávajú sudy, ak sa k nim dostanú konkrétne spory. Pokiaľ sú využité všetky právne prostriedky, potom je možné obrátiť sa na *Ústavný súd SR*. Medzinárodnú inštanciu predstavuje *Európsky súd pre ľudské práva* v Štrasburgu za predpokladu, že na štátnej úrovni boli vyčerpané všetky vnútroštátne opravné prostriedky a nebolo obeti v dôsledku porušenia práv dané za pravdu. Rozhodnutia tohto súdu sú konečné a pre členské krajiny záväzné.

Odpoveď na otázku, ako bojovať voči narastajúcemu tlaku zo strany globalizovaného trhu a sebalegitimizujúceho sa libertariánskeho diskurzu, že ľudské práva druhej generácie nemajú nárok byť ozajstnými ľudskými právami, ale len akýmsi aspiráciami, sa nachádza v samotnom význame politiky. Pokiaľ budú krajiny v európskom priestore dodržiavať a rešpektovať medzinárodne právne záväzky (napr. dohovory MOP) a vnútroštátne normatívne právne akty, je nádej, že môže fungovať medzi tými, ktorí zamestnávajú, a tými, ktorí sú zamestnávaní, relatívne rovnocenný vzťah. Je výsostne politickou úlohou štátu vytvárať také podmienky, aby mohol každý zamestnávateľ existovať a prežiť aj bez obmedzovania a porušovania ľudských práv zamestnanca. Každopádne občianska aktivita a participácia (nielen odbory a zamestnávateľské zväzy) – poukazovanie na porušovanie ľudských práv, medializácia, apel na riešenie takýchto prípadov a pomoc – je v súčasnosti viac než žiadaná.

Literatúra:

- Generácie ľudských práv*. In: *EUROIURIS*. [online], [cit. 28/02/2015].
Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiuris.sk/index.php?link=gen_lud_prav>.
- Charta základných práv EÚ*. In: *EURÓPSKY PARLAMENT*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <[http://www.euro-parl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbe4e5/Charta-zakladných-práv-EÚ.html](http://www.euro-parl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbe4e5/Charta-zakladnych-prav-EU.html)>.
- Charta základných práv Európskej únie (2010/C 83/02)*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sk:PDF>>.
- JANKŮ, M. (a kol.): *Základy práva pro posluchače právnických fakult*. Praha: C. H. Beck, 2013.
- KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004.
- KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005.
- KREJČÍ, O.: *Lidská práva*. Praha: Professional publishing, 2011.
- Main reason for part-time employment – Distributions by sex and age (%)*. In: *EUROSTAT*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_epgar&lang=en>.
- MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
- Mihál: Medzinárodná organizácia práce nás len brzdi*. In: *SME*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.sme.sk/c/6217165/mihal-medzinarodna-organizacia-prace-nas-len-brzdi.html>>.
- Part-time employment as percentage of the total employment, by sex and age (%)*. In: *EUROSTAT*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en>.
- RUMAN, J.: „*Flexi*“ *pracovné vzťahy a sociálny štát ako ťakovací panák*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/55050>>.

- SIMMONS, B. A.: *Institutionalizing Human Rights*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.internationalrelations.com/2012/09/16/beth-a-simmons-institutionalizing-human-rights/>>.
- Systémy ochrany ľudských práv*. In: EUROIURIS. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiuris.sk/index.php?link=systemy_ochrany>.
- ŠENKÝŘOVÁ, L.: *Slovenský trh práce je podľa Svetovej banky pomerne pružný*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.sk/spravy/finance/97435-slovensky-trh-prace-je-podla-svetovej-banky-pomerne-pruzny/>>.
- ŠVEC, M. (a kol.): *Kultúra sveta práce*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2012.
- Temporary employees as percentage of the total number of employees, by sex and age (%)*. In: EUROSTAT. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_etpga&lang=en>.
- TREBULOVÁ, J.: *Kiska podľahol tlaku firiem, tvrdia odborári*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/343727-odborari-vyzvali-prezidenta-aj-poslancov-na-schvalenie-zakonnika-prace/>>.
- TRÖSTER, P. (a kol.): *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2013.
- Všeobecne o ľudských právach*. In: EUROIURIS. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://ludskeprava.euroiuris.sk/index.php?link=vseob_lud_prava>.

Ľudské práva tretej generácie

Ondrej Mital'

The division of human rights in to three generation is one of the most frequently used. It is one of the most controversial as well. Some current experts argue that there is no room for these new rights. This contribution will try to analyse problematic features of the third generation of human rights. It will also try to analyze historical origins of the problem as well. Final part of the contribution is focused on selected practical issues linked with enforcing of these relatively new human rights.

Úvod

Ľudské práva sú súčasťou našej histórie oveľa dlhšie ako trvajú formálne a oficiálne debaty na túto problematiku na štátnej, medzinárodnej a globálnej úrovni. Súčasná klasifikácia ľudských práv z hľadiska časového, respektíve historického vývoja na tri generácie je zrejme po členení z obsahovej stránky najčastejšie využívaná. Je významným komponentom takmer každej knižnej publikácie týkajúcej sa problematiky ľudských práv. Niektorí autori sa však stále zamýšľajú nad opodstatnenosťou vymedzenia najnovšej tretej generácie ľudských práv. Predmetom diskusií je sporné vymedzenie subjektu práv, garantov jednotlivých práv, ako aj ich následná vymožitelnosť. Nejasnosti sa vynárajú aj pri konkretizovaní obsahu práv zaraďovaných do tretej generácie. Nájdu sa dokonca aj teoretici spochybňujúci existenciu tretej generácie ako celku. Experti stojaci na druhej strane barikády zas vidia v tretej generácii ľudských práv veľký potenciál, a teda ich existenciu považujú za opodstatnenú. V niektorých prípadoch ich vnímajú ako nevyhnutnú súčasť dnešnej doby. Je tretia generácia ľudských práv prospešným komponentom alebo ide o element, ktorý môže spôsobiť ohrozenie celého systému v dôsledku jeho odlišnosti?

Teoretické a historické východiská generácií ľudských práv

Idea ľudských práv rozhodne nie je záležitosťou len európskych kultúr. Jej korene môžeme nájsť aj v iných častiach sveta. V tomto

zmysle sú prínosné práce *Lao-c' a Konfucia*. Častým javom v dnešnej literatúre venujúcej sa problematike ľudských práv je, že odkazuje na *Nový Zákon*, *Korán* či budhizmus. V staroveku uzrelo svetlo sveta niekoľko dokumentov zaoberajúcich sa ľudskými právami. Ide napríklad o babylonský *Chammurapiho zákonník*, *Kýrov valec*, rovnako pôvodom z Babylonu, hinduistický *Mannov zákonník* alebo aztécky *Nezahualcoyoltov zákonník*. Obsah týchto dokumentov sa niesol v znamení bratstva a aspoň sčasti akejsi rovnosti. Za prvý dokument, ktorý skutočne smeruje k vymedzeniu myšlienky ľudských práv tak, ako ju vnímane dnes, sa považuje *Magna Charta Libertatum* z roku 1215.¹

Moderné ponímanie ľudských práv dokážeme chronologicky odvodiť, ako to uvádza napríklad aj *Wellman*. Vznik občianskych a politických práv datuje do 18. storočia. Ekonomické, sociálne a kultúrne práva začínajú byť presadzované od začiatku 20. storočia. Práva, ako je právo na mier, právo na rozvoj, prenikajú do medzinárodného práva na konci 20. storočia.²

Vznik jednotlivých generácií je možné deduktívnym spôsobom odvodiť od konkrétnych historických udalostí, ktoré v konečnom dôsledku zmenili chod dejín. Občianske a politické práva boli prioritne zakomponované vo významných dokumentoch, ktoré uzreli svetlo sveta po Veľkej francúzskej revolúcii, ale aj po boji trinástich britských kolónií o nezávislosť.³ Samotným revolučným dokumentom predchádzala eskalácia napätia v spoločnosti a snaha zmeniť existujúce spoločenské usporiadanie. Zrodenie ekonomických, sociálnych a kultúrnych práv reflektuje požiadavky plynúce z rozvoja masovej priemyselnej výroby. Pracovníci už ďalej neboli ochotní pracovať za vtedajších podmienok. Začali vznikať odbory, skracoval sa pracovný čas, zlepšovala sa ochrana zdravia pri práci, ustanovila sa materská dovolenka. Ľudské

¹ KREJČÍ, O.: *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011, s. 11 – 12.

² WELLMAN, C.: *Solidarity, the Individual and Human Rights*. In: *Human Rights Quarterly*. No. 3, 2000, s. 640. [online], [cit. 20/01/2015]. Dostupné na internete: <http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/human_rights_quarterly/v022/22.3wellman.html>.

³ Medzi najvýznamnejšie dokumenty prijaté v dôsledku Veľkej francúzskej revolúcie patria *Augustové dekréty*, *Deklarácia práv človeka a občana*, *Dekrét na ochranu vlastníctva*, *Code civil*. V spojených štátoch majú obdobný charakter *Deklarácia nezávislosti* a *Ústava Spojených štátov amerických*.

práva prvej a druhej generácie vznikali na základe podnetov vtedajšej doby v snahe zabrániť negatívnym javom. Rovnako najnovšiu generáciu práv dokážeme spojiť s nedávnymi udalosťami minulého storočia. Od polovice 20. storočia muselo svetové spoločenstvo začať riešiť problémy objavujúce sa naprieč celou planétou. Stredobodom pozornosti sa stal svetový mier, ktorý sa ľudstvo snažilo nastoliť po druhej svetovej vojne, najbolestivejšej skúsenosti v jeho dejinách. Zlyhania *Spoločnosti národov* sa snažila napraviť *Organizácia spojených národov*. V súvislosti s dekolonizačným procesom sa vykryštalizovalo právo národov na sebaurčenie. Nadväzne na to bolo v záujme Západu podporiť slabú ekonomiku menej rozvinutých krajín. Začalo sa hovoriť o práve na hospodársky a sociálny rozvoj. Ľudstvo si postupne začalo všímať priemyselným rozvojom zdecimovaný ekosystém planéty, čo vyústilo do formulácie práva na priaznivé životné prostredie. Obdobným spôsobom, prostredníctvom historických súvislostí, by bolo možné odvodiť aj právo na prístup ku kultúrnemu dedičstvu, právo na prírodné zdroje či napríklad právo na medzigeneračnú slušnosť.

Jedným z problémov tretej generácie ľudských práv je ich široký obsah. Netvorí ich špecifické opatrenia a kroky vyžadované od vlád jednotlivých štátov, pretože práva tretej generácie sú pretvorené skôr do komplexných cieľov. Dá sa povedať, že nikto nemá právo požadovať kroky popísané v prijatých dokumentoch, pretože sa k nim neviaže žiadna legálna povinnosť. Z dokumentov zaoberajúcich sa treťou generáciou ľudských práv vyplýva skôr politická záväznosť.¹

R. Freedman, odborníčka na medzinárodné právo ľudských práv, v súvislosti s komplikovanou problematikou práv tretej generácie uvádza, že hybridnosť práv nesmie byť využitá na maskovanie zlomyseľných cieľov predovšetkým vo vzťahu k dodržiavaniu ľudských práv. Dodáva, že je potrebné pochopiť vývoj nových práv, ktoré sú založené na báze hybridnosti. Dôležité je prekonať postkoloniálny diskurz a zároveň vytvoriť štátom priestor na obhajobu ideológií ľudských práv spôsobom, akým im to doteraz nebolo umožnené.²

¹ TOMUSCHAT, CH.: *Human Rights: Between Idealism and Realism: Collected Courses of the Academy of European Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 152.

² FREEDMAN, R.: *Third Generation Rights: Is There Room For Hybrid Constructs Within International Human Rights Law?* In: *Cambridge Journal of International and Comparative Law*.

Nevyhnutnú pozornosť si zaslúži aj diskusia týkajúca sa schopnosti suverénnych štátov riešiť aktuálne a akútne problémy globalizovaného sveta, ale aj samotný vzťah jednotlivých generácií ľudských práv. Ako tvrdí Roche, súčasné svetové problémy už nie je možné riešiť individuálnymi krokmi jednotlivých štátov. Udržiavanie mierového stavu, ochrana životného prostredia, trvalo udržateľný a vyrovnaný rozvoj vyžaduje kooperatívnu stratégiu na medzinárodnej úrovni. V opačnom prípade môžu nastať výrazné problémy pri garantovaní ľudských práv prvej a druhej generácie.¹

Ľudské práva tretej generácie sa označujú aj ako práva solidarity. F. F. y Tella v tejto súvislosti poznamenáva, že hodnota, ktorá vládne právam tretej generácie, je medzinárodná solidarita. Presvedčenie, že dodržiavať právo na mier a ochraňovať životné prostredie dokážeme v dnešnom globalizovanom svete bez kooperácie s inými, je podľa neho len klamnou predstavou.²

Podľa V. B. Dandan dospejeme k solidárnemu svetu len v prípade, že dokážeme solidárne myslieť. Solidarita je totiž závislá od spôsobu nazerania na konkrétne problémy. Účelom medzinárodnej solidarity nie je homogenizácia a unifikácia, ale vytváranie mostov medzi protipólmi, zbližovanie ľudí a krajín s odlišnými záujmami.³ Práve medzinárodná solidarita, úcta, tolerancia a rešpekt k odlišnostiam iných sú hodnoty, ktoré by mali byť jedným z pilierov budúceho vývoja.

Praktické problémy spojené s treťou generáciou ľudských práv

Tretiu generáciu ľudských práv možno vnímať aj v rozmere, ktorého podstatou je zmeniť súčasnú realitu tak, ako tomu bolo v predchádzajúcich dvoch generáciách. Roche zastáva názor, že tretia generácia

No. 2, 2013, s. 958 – 959. [online], [cit. 28/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://joomla.cjicl.org.uk/journal/article/134>>.

¹ ROCHE, D.: *Peace: A „Sacred Right“*. In: CLAUDE, R.; WESTON, B. H. (eds.): *Human Rights in the World Community: Issues and Action*. Philadelphia: Penn Press, 2006, s. 279.

² FALCÓN y TELLA, F.: *Challenges for Human Rights*. Leiden: Brill, 2007, s. 65.

³ DANDAN, V. B.: *International Solidarity, The Right to Development and The Milenium Development Goals*. s. 7 – 8. [online], [cit. 28/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://en.apg23.org/en/TheCommunity/UnitedNations/IntSolidarity/SideEvent2?action=AttaAttach&do=get&target=Viginia+Dandan+Speech.pdf>>.

ľudských práv volá po prerozdelení moci a zdrojov, pretože považuje existujúci medzinárodný systém za neefektívny pri riešení súčasných problémov.¹

Udržanie súčasného statusu quo a sledovanie národného záujmu je to, na čom by malo predovšetkým z hľadiska realistických teórií medzinárodnej politiky západným mocnostiam záležať. Prerozdelenie moci a zdrojov v globálnom meradle je niečo, čo sa jednoznačne dostáva do konfliktu s národnými záujmami vyspelých demokratických štátov. Len čas ukáže, ako sa potácajúci model konzumnej spoločnosti vysporiada s kumulujúcimi sa problémami. Morálny úpadok, kriminalita, nezamestnanosť, narastajúce deficity verejných rozpočtov, finančné krízy a deflačná špirála sú len špičkou ľadovca. Niektoré štáty, ktoré boli v nedávnej minulosti označované ako menej vyspelé, dnes dosahujú porovnateľné, ak nie lepšie ekonomické výsledky. Predovšetkým ide o ázijské tigre, ako aj štáty skupiny BRIC². Kolísy modernej koncepcie ľudských práv na čele s Francúzskom a Spojenými štátmi americkými svoje dominantné postavenie strácajú, a to nielen v ekonomickej oblasti. Pomaly strácajú svoju neotrasiteľnú pozíciu, pretože čoraz častejšie sa pri riešení problémov dostáva k slovu vyjednávanie. Tretiu generáciu ľudských práv možno v tomto smere považovať za krok správnym smerom. Pri riešení globálnych problémov nie je možné rozhodovať bez celosvetového konsenzu. Západ už ďalej nemôže považovať svoju ideológiu za bezchybnú a jedinou správnu, pretože jej životaschopnosť a udržateľnosť je v mnohých prípadoch otáznna.

Po skončení druhej svetovej vojny v Európe ľudstvo 16. júla 1945 vstúpilo do jadrového veku. Dostali sme sa k zbrani, ktorá ukončila najkrvavejší konflikt v našich dejinách a zároveň držala na uzde Spojené štáty americké a Sovietsky zväz počas studenej vojny. Z pohľadu zabezpečenia mieru majú jadrové zbrane významnú, ak nie kľúčovú po-

¹ ROCHE, D.: *Peace: A „Sacred Right“*. In: CLAUDE, R. P.; WESTON, B. H. (eds.): *Human Rights in the World Community: Issues and Action*. Philadelphia: Penn Press, 2006, s. 279.

² BRIC je skupina štátov, ktorej názov vznikol zo začiatočných písmen jednotlivých krajín. Patrí sem Brazília, Ruská federácia, India a Čínska ľudová republika. Bližšie pozri: MEZŘICKÝ, V.: *Výhledy světové ekonomiky*. In: MEZŘICKÝ, V. (eds.): *Perspektivy globalizace*. Praha: Portal, 2010, s. 25 – 38.

ziciu, a preto je potrebná ich regulácia. Ide o odvetvie produkujúce výstup, ktorý sa môže človeku kedykoľvek vymknúť spod kontroly. Postoj jednotlivých krajín sveta v takej významnej záležitosti však nie je jednotný. Kým jadrové mocnosti majú snahu dostať jadrové zbrane pod kontrolu, mnoho malých a nevyspytateľných krajín sa snaží preniknúť do exkluzívneho klubu štátov vlastníacich jadrovú zbraň. V roku 1968 bola *Valným zhromaždením OSN* rezolúciou prijatá *Zmluva o nešírení jadrových zbraní* (*Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons*). Rusko a Spojené štáty americké, dve nezmieriteľné veľmoci, podpísali v roku 2010 v Prahe dohodu označovanú aj ako Nový START, ktorá v nasledujúcom roku v oboch krajinách úspešne prešla ratifikačným procesom.¹ Jej podstatou je výrazné zníženie zbraní hromadného ničenia. Naopak, Izrael, Pakistan, India a Južný Sudán dokonca neratifikovali ani *Zmluvu o nešírení jadrových zbraní*. Kórejská ľudovodemokratická republika zmluvu vypovedala. Postoj týchto krajín k problematike jadrových zbraní, ktorá výrazne vplýva na celosvetový mier, je teda zjavne odlišný. Podobne je na tom aj *Zmluva o všeobecnom zákaze jadrových skúšok* (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*). Počet signatárov tejto zmluvy je v súčasnosti 183. Ratifikačným procesom však zmluva neprešla v dvadsiatich signatárskych krajinách, medzi ktorými sú napríklad Spojené štáty americké, Čína, Irán, Jemen, Egypt alebo Zimbabwe. Štátov, ktoré nie sú ani signatármi, je celkovo trinásť. Do tejto skupiny štátov patria India, Kórejská ľudovodemokratická republika, Pakistan, Somálsko, Saudská Arábia, Sýria, Bhután, Južný Sudán, Maurícius, Kuba, Dominika, Tonga a Tuvalu.² Efektívne nástroje, ktoré by prinútili spomenuté krajiny ratifikovať *Zmluvu o nešírení jadrových zbraní* alebo *Zmluvu o všeobecnom zákaze jadrových skúšok*, sa zvyšku sveta zatiaľ nepodarilo nájsť.

Oblasťou, ktorá je súčasťou celosvetového diskurzu a rovnako aj problematiky ľudských práv tretej generácie, je životné prostredie.

¹ Nový START je najnovšia bilaterálna dohoda medzi Spojenými štátmi americkými a Ruskou federáciou v oblasti odzbrojovania. Niekedy býva označovaná aj ako START III, keďže je najnovšou zo série dohôd START (*Strategic Arms Reduction Treaty*). Bližšie pozri: JACKSON, R. J.: *Global Politics In The 21st Century*. New York: Cambridge University Press, 2013, s. 271 – 273.

² *Status of signature and ratification*. [online], [cit. 10/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/>>.

Krehká rovnováha prírodných síl je súčasťou ľudskou činnosťou výrazne ohrozená. V roku 1992 bol z tohto dôvodu prijatý *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy*, v ktorom sú zmluvné strany rozhodnuté „chrániť klimatický systém pre súčasné a budúce generácie“¹ spôsobom dohodnutým v texte dohovoru. Na tento dokument nadväzuje *Kjótsky protokol*, ktorý bol prijatý v roku 1997. Napriek prevládajúcej eufórii sa pri jeho ratifikovaní objavili problémy. Neratifikovali ho Spojené štáty americké a problémy s ratifikáciou sa vyskytli napríklad aj v Austrálii. V decembri roku 2012 sa rozhodlo o pokračovaní v snažení započatom *Kjótskym protokolom* prostredníctvom *Dodatku ku Kjótskemu protokolu z katarskej Dohy (Doha Amendment to the Kyoto Protocol)*. Niektoré krajiny, ako napríklad Japonsko, Kanada, Ruská federácia, však s touto iniciatívou nesúhlasili.² Efektívnosť zmlúv venujúcich sa problematike environmentu pod záštitou OSN je problematická. Otázkou naďalej zostáva, ako presvedčivé majú byť vedecké dôkazy o nadmernom poškodzovaní životného prostredia a o zmenách klímy. Sú častejšie prírodné katastrofy so stále ničivejšími dôsledkami tým jediným, čo dokáže zmeniť pohľady politických lídrov sveta na túto problematiku?

Články v uvedených dokumentoch a zmluvách majú skôr politickú záväznosť. Ako bolo v predchádzajúcom texte ukázané, ak sa niektorá krajina rozhodne, že nebude signatárom konkrétnej zmluvy, pravidlá v nej dohodnuté sa na ňu, jednoducho povedané, nevzťahujú. V podstate neexistuje žiadny mechanizmus nadradený štátnej suverenite, ktorý by prinútil krajinu signovať takéto zmluvy a následne ich aj ratifikovať. Častým javom je, že jednotlivé štáty sa stávajú signatármi zmlúv s rôznym časovým odstupom. Problémom hodným osobitného zreteľa sú aj peripetie vyskytujúce sa pri ratifikáciách takýchto zmlúv v jednotlivých štátoch. Nech už je táto situácia výsledkom širokého a neurčitého obsahu, nejasnosti subjektov a garantov jednotlivých ľudských práv tretej generácie, ide o stav, ktorý je potrebné riešiť a zmeniť. Pomaly, ale isto sa začínajú objavovať nové a oveľa komplexnejšie

¹ *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy*. [online], [cit. 10/02/2015]. Dostupné na internete: <http://enviroportal.sk/uploads/scoredocument/newyork0905_1992.pdf>.

² *Doha Amendment to the Kyoto Protocol*. [online], [cit. 10/02/2015]. Dostupné na internete: <http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf>.

problémy, ktoré nebudeme schopní riešiť bez toho, aby sme našli zhodu v udržiavaní mieru, zachovania priaznivého životného prostredia pre súčasné a budúce generácie, zabezpečenia rovnomerného a trvalo udržateľného hospodárskeho a sociálneho rozvoja, zaistenia medzigeneračnej slušnosti a iných ľudských práv patriacich do tretej generácie. V budúcnosti budeme musieť čeliť problémom, ktoré budú prameniť z objavovania vesmíru, genetického výskumu alebo robotiky a umelej inteligencie.

Záver

Využitím historického kontextu ľudských práv sa príspevok snažil poukázať na dynamickosť ľudských práv. V prípade, že ľudia vnímajú isté nedostatky existujúceho stavu, snažia sa ho zmeniť. Ľudské práva sú sférou spoločnosti, ktorá sa rovnako ako spoločnosť vyvíja. Ak by oblasť ľudských práv stagnovala a nereagovala na nezvratný vývoj spoločnosti, stala by sa zaručene len prázdnu a neuplatňovanou ideou. Dnešný svet má prívlastok globálny bez ohľadu na to, či táto charakteristika vyplýva z pohybu ľudí, kapitálu alebo informácií. Ľudstvo čelí problémom, ktoré nie sú už len identickým dopytom ľudí po svojich právach v rôznych kútoch sveta, ako tomu bolo v prvých dvoch generáciách. Ľudské práva tretej generácie presahujú rámec efektívneho vymáhania jediným štátom. Neschopnosť kooperácie medzi štátmi v rovine práv tretej generácie by v tom najhoršom prípade mohla mať za následok výrazné a nezvratné porušovanie ľudských práv prvej a druhej generácie. Existencia tretej generácie nemôže byť spochybňovaná teoretickými a praktickými nedokonalosťami. Vykryštalizovaním určitých špecifických a doposiaľ neriešených problémov má v sebe zakorenenú snahu prispieť k vytvoreniu lepšej spoločnosti. Tretia generácia ľudských práv obsahuje práva, ktoré sú zakotvené prevažne v medzinárodných dohovoroch, zmluvách alebo dohodách. Ako však bolo v príspevku uvedené, efektívne mechanizmy, prostredníctvom ktorých by bolo možné vynútiť ich signáciu a následnú ratifikáciu, chýbajú. Len prostredníctvom vyjednávania a spolupráce jednotlivých krajín sveta je možné nájsť riešenia problémov reflektovaných treťou generáciou ľudských práv. Práve to je však kameň úrazu, pretože predložiť riešenia plne vyhovujúce všetkým entitám svetového

spoločenstva je v niektorých sporných otázkach hudbou budúcnosti. Ostáva len dúfať, že svet sa dokáže zmeniť najneskôr v momente, keď bude stáť na okraji priepasti, ktorá môže znamenať ďalšiu svetovú vojnu.

Literatúra:

DANDAN, V. B.: *International Solidarity, The Right to Development and The Milenium Development Goals*. [online], [cit. 28/01/2015].

Dostupné na internete: <<http://en.apg23.org/en/TheCommunity/UnitedNations/IntSolidarity/SideEvent2?action=Attach&do=get&target=Viginia+Dandan+Speech.pdf>>.

Doha Amendment to the Kyoto Protocol. [online], [cit. 20/10/2015]. Dostupné na internete: <http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf>.

FALCÓN y TELLA, F.: *Challenges for Human Rights*. Leiden: Brill, 2007.

FREEDMAN, R.: *Third Generation Rights: Is There Room For Hybrid Constructs Within International Human Rights Law?* In: *Cambridge Journal of International and Comparative Law*. No. 2, 2013. [online], [cit. 28/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://joomla.cjicl.org.uk/journal/article/134>>.

KREJČÍ, O.: *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011. *Rámcový dohovor OSN o zmene klímy*. [online], [cit. 10/02/2015]. Dostupné na internete: <http://enviroportal.sk/uploads/scoredocument/newyork0905_1992.pdf>

ROCHE, D.: *Peace: A „Sacred Right“*. In: CLAUDE, R. P.; WESTON, B. H. (eds.): *Human Rights in the World Community: Issues and Action*. Philadelphia: Penn Press, 2006.

Status of signature and ratification. [online], [cit. 20/02/2015]. Dostupné na internete: <www.ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/>.

TOMUSCHAT, Ch.: *Human Rights: Between Idealism and Realism: Collected Courses of the Academy of European Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

WELLMAN, C.: *Solidarity, the Individual and Human Rights*. In: *Human Rights Quarterly*. No. 3, 2000. [online], [cit. 20/01/2015]. Dostupné

na internete:<http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/human_rights_quarterly/v022/22.3wellman.html>.

Politická participácia – príčiny a dôsledky nezapájania sa občanov do riešenia problémov v spoločnosti¹

Jakub Bardovič

The valuable problem of any democratic society is insufficient involvement of citizens in solving problems of whole society. It is caused by several factors, while the most significant could be considered disinterest in policy, combined with a lack of knowledge and understanding of politics and grow away of political elites to ordinary citizens. As a consequence, policy-making involving only certain groups or more precisely individuals. The aim of the study is to characterize the causes and consequences of nonparticipating of citizens in the decision-making processes in society.

Úvod

Politická participácia občanov je dlhodobou predmetom záujmu odborníkov v spoločenských vedách. Skúma sa jej dôležitosť pre samotnú spoločnosť, jej nástroje, ale aj determinanty, ktoré na ňu pôsobia, a dôsledky plynúce z nízkej miery angažovanosti občanov na rozhodovacích procesoch. Práve posledné dva prvky, determinanty a dôsledky neangažovanosti, naznačujú problematiku, ktorej sa venuje tento príspevok. Situácia, keď je možné konštatovať, že členovia niektorých skupín, resp. jednotlivci s vybranými charakteristikami, participujú na rozhodovacích procesoch s vyššou pravdepodobnosťou ako tí ostatní, naznačuje niekoľko vážnych dôsledkov pre spoločnosť. Z tohto dôvodu je cieľom príspevku charakterizovať príčiny nezájmu občanov o zapájanie sa do tvorby politiky alebo riešenia spoločenských problémov a možné dôsledky tohto javu.

Pre rozvoj a samotné fungovanie moderných demokratických spoločností je dôležité, aby sa ich členovia zapájali do rozhodovacieho procesu na všetkých úrovniach – celoštátnej, regionálnej i miestnej.

¹ Táto štúdia bola pripravená ako súčasť riešenia projektu VVGS-2014-214 *Volebný cenzus v 21. storočí*.

Toto konanie, resp. aktivita, sa v odbornej literatúre označuje ako participácia. Viacerí odborníci, ako napríklad M. N. Franklin¹ a P. Norris², ju označujú ako zdroj životnej sily (lifeblood) reprezentatívnej demokracie. S. Verba a N. Nie tvrdia, že je srdcom každej demokratickej teórie³. Odborná literatúra neponúka jednotné chápanie tohto pojmu. Rozpory sa vedú hlavne v súvislosti s tým, či ide len o aktivity, alebo môže mať aj inú „neprejavenu“ podobu⁴, či sa nevyhnutne musí vzťahovať len na vládu, alebo aj ďalších mimovládnych aktérov a nakoniec v spojitosti s prídavnými menami „občianska“ a „politická“. V širšom kontexte sa často používa ako občianska participácia, pričom zahŕňa aj aktivity, ktoré nie sú priamo cielené na ovplyvňovanie politiky⁵, a v užšom kontexte ako politická participácia, kde sa jej chápanie obmedzuje len na tie aktivity, ktorými sa aktéri usilujú pôsobiť výhradne na tvorcov politik⁶. Toto rozlíšenie nie je podľa názoru autora najpresnejšie, keďže pojem „politická participácia“ v súčasnosti obsahuje aj také nástroje, ktoré v minulosti opomínal⁷. Určité riešenie v tejto nejednotnosti

¹ FRANKLIN, M. N.: *The Dynamics of Electoral Participation*. In: LAWRENC, L.; NIEMI, R. G.; NORRIS, P.: *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. Gateshead, Tyne and Wear: Athenaeum Press, 2006, s. 148.

² NORRIS, P.: *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press, s. 5.

³ VERBA, S.; NIE, N.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago a Londýn: University of Chicago Press, 1972, s. 3.

⁴ Na krátke zhrnutie pohľadov na to, čo obsahuje pojem politická participácia, bližšie pozri: VRABLÍKOVÁ, K.: *Politická participace - koncepty a teorie*. s. 5. [online], [cit. 22/02/2015]. Dostupné na internete: <http://www.academia.edu/1945351/_Politick%C3%A1_participace_-_teorie_a_koncepty_Political_Participation_Theories_and_Concepts_-_Politologick%C3%BD_%C4%8Dasopis_2008_15_4_366-388_in_Czech>.

⁵ RUEDIN, D.: *The Role of Social Capital in the Political Participation of Immigrants*. s. 6. [online], [cit. 10/1/2015]. Dostupné na internete: <<https://www2.unine.ch/files/content/sites/sfm/files/nouvelles%20publications/dp27%20%282%29.pdf>>.

⁶ EKMAN, J.; AMNÄ, E.: *Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology*. In: *Human Affairs*. Vol. 22, 2012, s. 289 – 294.

⁷ V jednej z najdôležitejších prác, ktorá sa zaoberá výskumom politickej participácie, autori S. Verba a N. Nie nezaradili tzv. nekonvenčné nástroje politickej participácie. Bližšie pozri: VERBA, S.; NIE, N.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago a Londýn: University of Chicago Press, 1972. Ako prví zaradili nekonvenčné nástroje do svojho výskumu M. Kaase a A. Marsh. Definovali ich ako „správanie, ktoré nie je v súlade s normami a zvykmi regulujúcimi politickú participáciu v rámci daného režimu“. Bližšie

navrhujú O. Gyárfášová a Z. Bútorová v podobe používania pojmu občiansko-politická participácia, pričom sa odvolávajú na R. J. Daltona a jeho pojem občianska politika (citizen politics)¹. Na účely tohto príspevku bude pojem „participácia“ používaný v spojení s prídavným menom „politická“, keďže autor príspevku zastáva názor, že veľakrát politicky nezamýšľané konanie môže ovplyvniť v určitej podobe politické výstupy. Tento prístup je v súlade s názormi O. Gyárfásovej a Z. Bútorovej². Politická participácia je tu chápaná, pod vplyvom autorov J. Teorell, M. Torcalo a J. R. Montero, ako „aktivita obyčajných občanov smerujúca k ovplyvňovaniu nejakých politických výstupov.“³ Táto definícia umožňuje pracovať so skúmaným javom bez výraznejších obmedzení, keďže sa odvoláva na pozorovateľné prejavy participácie a súčasne nie je limitovaná cieľom jej pôsobenia a smerovania⁴.

Príčiny a dôsledky nezájmu občanov o zapojenie sa do riešenia spoločenských problémov

V súčasnosti je v politologickej literatúre často rozoberaným problémom v súvislosti s politickou participáciou klesajúci záujem ľudí o politiku. Politika sa začala v určitých skupinách obyvateľstva chápať

pozri: KAASE, M.; MARSH, A.: *Political Action. A Theoretical Perspective*. In: BARNES, A. H.; KAASE, M.; ALLERBACK, K. R.: *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publications, 1979, s. 41 – 42.

¹ Bližšie pozri: BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. Vol. 42, No. 5, 2010, s. 450.

² BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. Vol. 42, No. 5, 2010, s. 450.

³ TEORELL, J.; TORCAL, M.; MONTERO, J. R.: *Political participation. Mapping the terrain*. In: VAN DETH, J.; MONTERO, J. R.; WESTHOLM, A.: *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Perspective*. Oxon: Routledge, 2007, s. 336.

⁴ Limity v cieľení aktivít je možné vidieť v starších definíciách politickej participácie, ako napríklad u S. Verbu a N. Nieho, ktorí ju definujú ako „tie aktivity súkromných občanov (private citizens), ktoré sú viac alebo menej priamo cieľené k ovplyvňovaniu výberu vládneho personálu alebo ich konania.“ Touto definíciou sa pôsobenie jednotlivcov ovplyvňuje len na vládnych predstaviteľov, pričom sa tu nezohľadňujú ďalší aktéri, ktorí takisto formujú politický diskurz a zasahujú do rozhodovacieho procesu. Bližšie pozri: VERBA, S.; NIE, N.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago a Londýn: University of Chicago Press, 1972, s. 2.

ako „pánske huncútstvo“, čo je podľa názoru autora spôsobené skutočnosťou, že sa jednotlivé politické elity uzatvárajú do seba a stávajú sa hluchými voči potrebám, ale aj signálom, ktoré im voliči/občania vysielajú. O svoj elektorát sa začínajú zaujímať iba v čase volieb, kde im však ponúkajú prevažne „ľahko predajné“ témy, ktoré sa vo väčšine prípadov spájajú s formálnymi legislatívnymi úpravami, ktoré ale z komplexného pohľadu neprinášajú kvalitatívne zmeny k lepšiemu. Politika sa stáva elitárskou¹ a vzdáľujúcou sa obvyčajným ľuďom.

Ďalším dôvodom nezájmu občanov o politiku je nedostatok vedomostí a znalostí nadobudnutých počas vzdelávacieho procesu, ktoré by mali byť nápomocné pri formovaní aktívneho občianstva a podkladom pre porozumenie nielen politickým, ale aj právnym, ekonomickým a ďalším problémom, s ktorými sa bežný občan môže stretnúť v každodennom živote. Tento jav sa v odbornej literatúre zvykne označovať ako sekundárny analfabetizmus². V štátoch strednej a výhodnej Európy niektorí autori označujú ako príčinu nižšej angažovanosti v politike aj komunistické dedičstvo. Pred rokom 1989 nadobudli občania vzorce správania, ktoré skôr prispievajú podľa N. Letky k destabilizácii občianskej spoločnosti. Súčasne jej výskum ale ukazuje, že členstvo v komunistickej strane pred rokom 1989 zvyšuje pravdepodobnosť angažovania sa v demokratických politických stranách po roku 1989³. Po-

¹ Vzdäľovanie sa politiky občanovi naznačuje aj výrok M. Gbúrovej, ktorá konštatuje, že globálna ekonomika a politika sú formované nadnárodnými elitami a organizáciami, ktorých vplyv znásobuje spolupráca s lokálnymi politickými elitami. Blížšie pozri: GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda – rovnosť – poriadok*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 8.

² Blížšie k sekundárnemu analfabetizmu pozri: BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOŠÍKOVÁ, M.; GEMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie, 2010, s. 26 – 27; EŠTOK, G.: *Problematika volieb v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GLOŠÍKOVÁ, M.; GEMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie, 2010, s. 34 – 35.

³ LETKI, N.: *Explaining Political Participation in East-Central Europe: Social Capital, Democracy and the Communist Past*. s. 8, 21. [online], [cit. 21/02/2015]. Dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/EXT/ECAREGTOPSOCDEV/Resources/Letki_political_participation.pdf>.

čas 40-ročnej vlády komunistickej strany sa postupne formovala „kul-túra nedôvery“¹ a jej prítomnosť možno badať aj v ponovembrovom období. Následkom toho je snaha jednotlivca vyhýbať sa politike a pre-nechávať túto činnosť na ostatných². M. Nový³ tvrdí na základe vý-skumu volebného správania, že komunistická história znižuje volebnú účasť až o 10 %⁴.

Uvedenou problematikou sa vo svojej práci zaoberali aj H. E. Brady, S. Verba a K. L. Schlozman. Identifikovali tri dôvody, „prečo sa ľudia ne-zapájajú do politiky“: pretože nemôžu, pretože nechcú, pretože sa ich ni- kto nepýtal.

1) Pretože nemôžu – je vysvetlením nezapojenia sa občanov do politiky z dôvodu, že im chýbajú potrebné zdroje, ktoré by im umožnili realizovať konkrétne aktivity. Môžu im chýbať napríklad peniaze, čo je dôvod, prečo nemôžu finančne podporiť kampaň kan- didáta, politickej strany, ktorého/ktorú podporujú. V prípade niž-šie príjmových skupín je problematický aj čas, keďže po- pri 8 – 12 hodinovej pracovnej dobe a čase venovanom rodine sa ja- via časovo náročnejšie aktivity ako angažovanosť sa v predvolebnej kampani, účasť na mítingoch či práca pre politické strany alebo ob- čianske združenia ako ťažko realizovateľné. Posledný individuálny zdroj, občianske zručnosti (civic skills), má špecifické vlastnosti, keďže ich rozvoj je možný aj v práci, či pri iných aktivitách, ktoré nemusia byť priamo spojené s politikou.

¹ Dôvera je jedným z hlavných rysov sociálneho kapitálu, ktorý umožňuje spoluprácu a pri- spieva k efektívnosti spoločnosti. Bližšie pozri: PUTNAM, R. D.: *Making democracy work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press, 1993, s. 167.

² Jednou z vlastností participácie je, že jednotlivec môže prijímať benefity aj napriek tomu, že nevykonal žiadnu akciu, resp. nevynaložil žiadne zdroje. V praxi to znamená, že napríklad obec prijme nejaké všeobecne záväzné nariadenie na základe iniciatívy ur- čitej skupiny občanov. Pozitíva jeho prijatia sa dotýkajú aj tých, ktorí nevynaložili na jeho prijatie žiadne úsilie. V anglickej literatúre sa tento jav označuje ako „free ride“. Bližšie pozri: SMITH, M. L.: *The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe*. In: *Czech Sociological Review*, Vol. 45, No. 3, 2009, s. 490.

³ Uvedené zistenia sú vhodným námetom na ďalšie štúdium tohto javu, keďže v štátoch strednej a východnej Európy takisto mladá generácia nejaví vysokú mieru záujmu o par- ticipáciu a politiku a v ich prípade socializácia neprebíhala v období komunizmu.

⁴ NOVÝ, M.: *Volební účast a její determinanty ve starých a nových demokraciích Evropy*. In: *Sociológia*. Vol. 45, No. 2, 2013, s. 218.

2) Pretože nechcú – obracia sa na psychologické aspekty politického správania. Tento dôvod je úzko prepojený s motiváciou, záujmom o politiku a o spoločenské problémy, ale aj pocitom „malosti“, čo označuje, nakoľko si občan myslí, že jeho hlas, názory a aktivity môžu nejakým spôsobom ovplyvniť politiku (označuje sa to ako politická efektivita).

3) Pretože sa nikto nepýtal – označuje absentujúce prepojenie medzi politikou, politickými stranami a voličmi. Je to spojené s mobilizáciou.¹

Konštatovania o občianskom nezáujme² sa väčšinou opierajú o nízku volebnú účasť vo voľbách, ktoré sú označované ako najzákladnejší nástroj politickej participácie³. Umožňujú občanom/voličom rozhodovať o tom, kto ich bude zastupovať v príslušných orgánoch na vopred určené časové obdobie. Majú niekoľko špecifik, čím sa odlišujú od ostatných nástrojov participácie. V prvom rade je ich výskum vo viacerých ohľadoch jednoduchší⁴, čoho dôkazom je nepomer, ktorý je v prospech volebného správania. Aj z toho dôvodu ponúka odborná literatúra množstvo výstupov, ktoré skúmajú tento jav z rôznych uhlov pohľadu. Druhý aspekt vychádza z toho, že volenie je samostatným módom politickej participácie, čo v praxi znamená, že kým ostatné nástroje je možné zlúčiť do určitých skupín na základe toho, že ak jednotlivец vykonáva jednu aktivitu, s vysokou pravdepodobnosťou bude vykonávať aj inú aktivitu spadajúcu do tej istej skupiny,

¹ BRADY, H. E.; VERBA, S.; SCHLOZMAN, K. L.: *Beyond SES: A Resource Model of Political Participation*. In: *American Political Science Review*. Vol. 89, No. 2, 1995, s. 271.

² N. Letki označuje klesajúcu volebnú účasť, záujem o politiku a diskutovanie o politike ako hlavné indikátory kolapsu občianskej spoločnosti. Bližšie pozri: LETKI, N.: *Explaining Political Participation in East-Central Europe: Social Capital, Democracy and the Communist Past*. s. 2 – 3. [online], [cit. 21/02/2015]. Dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/EXT/ECAREGTOPSOCDEV/Resources/Letki_political_participation.pdf>.

³ D. Dobias označuje volebný akt „ako jeden z kľúčových atribútov liberálnej demokracie“. Bližšie pozri: DOBIAS, D.: *Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?)*. In: DOBIAS, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 9.

⁴ Autor má na mysli volebné štatistiky, ktoré sú voľne dostupné. Umožňujú sledovať vývoj, regionálne špecifiká a formovanie verejnej mienky a nálady obyvateľstva a podobne.

ale nemusí vykonávať tie, ktoré spadajú do iného módu. S týmto zistením prišli S. Verba a N. Nie¹ a následne ich ďalej rozpracovávali L. W. Milbrath a M. L. Goel² v revidovanej verzii práce *Political participation* a mnohí ďalší. Tieto zistenia zmenili chápanie politickej participácie, ktorá sa už nepovažovala za jednorozmernú³, ale za viacrozmernú (multidimenziálnu). Tretím špecifikom je, že sa vykonávajú v najmasovejšej podobe, keďže sú stále najčastejšie využívaným nástrojom participácie. Súčasne sú ale najviac inštitucionalizované a v dôsledku toho, že sa na nich zúčastňuje najširšie spektrum jednotlivcov z rôznych spoločenských skupín, sú aj najmenej nerovné. Z pohľadu zdrojov, ktoré tvoria čas, peniaze a občianske zručnosti⁴, ich je možné považovať za najmenej náročný nástroj, keďže si vyžadujú iba čas potrebný na presun do volebnej miestnosti, minimum občianskych zručností a nie sú tu potrebné žiadne peniaze.

Nízka volebná účasť sa na Slovensku dlhodobo dosahuje v súvislosti s voľbami do orgánov VÚC a Európskeho parlamentu. Napríklad

¹ VERBA, S.; NIE, N.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago a Londýn: University of Chicago Press, 1972, s. 44 – 81.

² MILBRATH, L. W.; GOEL, M. L.: *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally College Pub. Co., 1977, s. 12 – 17.

³ Jednorozmernosť politickej participácie znamená, že jednotlivé aktivity sa nabaľujú (kumulujú) a je ich možné zoradiť od najmenej náročnej aktivity (volenie) po najviac náročnú aktivitu (výkon volenej funkcie). Pričom ak jednotlivec vykonáva náročnejšie aktivity, je vysoká pravdepodobnosť, že bude vykonávať aj tie menej náročné. Takto chápal politickú participáciu vo svojej prvej verzii práce *Political participation* L. W. Milbrath. Bližšie pozri: RUEDIN, D.: *Testing Milbrath's 1965 Framework of Political Participation: Institutions and Social Capital*. In: *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*. december 2007, s. 8, 9, 10.

⁴ Bližšie k zdrojovému modelu politickej participácie pozri: BRADY, H. E.; VERBA, S.; SCHLOZMAN, K. L.: *Beyond SES: A Resource Model of Political Participation*. In: *American Political Science Review*. Vol. 89, No. 2, 1995.

„super volebný“¹ rok 2013 priniesol v prípade volieb do orgánov samosprávnych krajov na celoštátnej úrovni účasť vo výške 20,11 %² oprávnených voličov a v prípade volieb do *Európskeho parlamentu* sa podarilo na Slovensku dosiahnuť negatívny rekord v účasti, ktorá bola len na úrovni 13,05 %³. V súvislosti s ostatnými nástrojmi nie je možné hovoriť o vyššej miere angažovanosti. Druhou najčastejšie využívanou nevolebnou participačnou aktivitou je podpis petície. Zistenia K. Vrablíkovej hovoria až o 58 % občanov, ktorí v priebehu 12 mesiacov využili svoje petičné právo, v prípade O. Gyárfášovej a Z. Bútorovej to je okolo 50% a nakoniec u M. Smitha to je 25 %. Naopak, najmenej využívaným nástrojom sa javí práca pre politickú stranu (u K. Vrablíkovej a M. Smitha) a kandidovanie do verejnej funkcie (O. Gyárfášová a Z. Bútorová)⁴. Uvedené zistenia autorov sa dajú interpretovať opäť prostredníctvom zdrojového modelu. Petícia je, podobne ako voľby, málo náročná na čas i peniaze. Podpis občana je často len výsledkom náhody (išiel okolo, známy ho oslovil a pod.). Naopak, práca pre stranu alebo kandidovanie sú časovo aj finančne náročné činnosti a vyžadujú si ešte k tomu aj ďalšie občianske zručnosti.

S nízkou volebnou účasťou sa spája niekoľko negatívnych javov. V prvom rade zákonodarný zbor (prípadne miestne, mestské, obecné orgány a orgány vyšších územných celkov) neodzrkadľuje rozmanitosť názorov, ktoré sú prítomné v spoločnosti. Niektoré skupiny môžu

¹ Autor si uvedomuje, že na volebnú účasť, hlavne v prípade uvedených volieb, vplývajú aj ďalšie externé faktory, pre ktoré ich je možné označiť ako špecifické (napríklad v prípade volieb do orgánov VÚC sa javia ako problematické samotné kraje, s ktorými sa ľudia úplne nestotožnili). Avšak ako príklad nezájmu o politiku môžu nateraz poslúžiť, keďže tento faktor je tam takisto prítomný.

² *Súhrnné výsledky hlasovania podľa samosprávnych krajov a za SR*. [online], [cit. 20/02/2015]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/osk/osk2013/VUC/Tabulka1_sk.html>.

³ *Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. [online], [cit. 20/02/2015]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/ep/ep2014/EP-dv/Tabulka1_sk.html>.

⁴ BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. Vol. 42, No. 5, 2010, s. 454; VRÁBLÍKOVÁ, K.: *Politická participácia a její determinanty v postkomunistických zemích*. In: *Czech sociological Review*, Vol. 45, No. 5, 2009, s. 879; SMITH, M. L.: *The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe*. In: *Czech Sociological Review*, Vol. 45, No. 3, 2009, s. 494 – 495.

v takomto prípade strácať na vplyve, keďže si nezvolili svojich zástupcov. Z toho priamo vychádza druhý problém, ktorým je, že pri absencii svojich zástupcov, vzhľadom na to, že sa nezapojili do rozhodovacieho procesu a nemohli si tak zvoliť svojich zástupcov, strácajú dosah na tvorcov politiky a nemajú také možnosti na ovplyvňovanie politických výstupov ako skupiny, ktoré sú politicky aktívne. Vytvára sa tak nerovnosť vo vplyve na rozhodovací proces. To má za následok, že sa môže na tieto skupiny pri jednotlivých rozhodnutiach zabúdať. Nezaujem o politiku ale v niektorých prípadoch otvára cestu menšinovým stranám s extrémistickými prvkami vo volebnom programe¹. Je to dôsledok toho, že podporovatelia týchto skupín sú často ochotnejší vyjadriť podporu vybranému politikovi alebo celej politickej strane ako väčšinové obyvateľstvo.

Podľa A. Lipharta je nízka volebná účasť veľkou hrozbou pre demokratické spoločnosti z 5 dôvodov (uvedené dôvody sú formulované z pohľadu amerického voliča):

- 1) Prináša nerovnú volebnú účasť, ktorá sa prejavuje v tom, že nie všetci občania vyjadrili svoj názor.
- 2) Nerovnosť v politickej participácii má za následok nerovnosť v politickom vplyve.
- 3) Nízka volebná účasť je všeobecným javom, nie špecifikom USA.
- 4) Pri voľbách, ktoré voliči považujú za menej dôležité, sa dosahuje nižšia účasť.
- 5) Posledný bod sa prekrýva s bodom č. 3, keďže konštatuje, že pokles účasti je trendom celosvetovým.²

Uvedené dôsledky ale nezachytávajú celé spektrum zistení, ktoré sa za posledné desiatky rokov v súvislosti s determinantmi politickej participácie v odbornej literatúre objavujú, a tým súčasne naznačujú určité

¹ Bližšie k politickým stranám s prvkami extrémizmu, nacionalizmu a rasizmu pozri: HREHOVÁ, M.: *Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 335 – 346.

² LIPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma*. Presidential Address, American Political Science Association, 1996. In: *American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997, s. 1.

aspekty, pri ktorých je možné hovoriť o nerovnosti v súvislosti so zapájaním sa jednotlivcov do politiky. Výrazný prvok nerovnosti naznačujú socioekonomické charakteristiky a zdrojový model, ktorý na ne priamo nadväzuje. M. Smith opätovne skúmal rozdiely v politickej participácii s ohľadom na sociálno-ekonomické charakteristiky¹, ako pozícia v práci, vzdelanie a pohlavie. Ich vzťah možno označiť za štatisticky významný, čo znamená, že existujú rozdiely v tom, ako participujú ženy a muži, jednotlivci s vyšším vzdelaním a nižším vzdelaním a tiež s odlišnou pracovnou pozíciou².

Záver

Nedostatočná angažovanosť občanov v rozhodovacích procesoch prebiehajúcich v spoločnosti na jednotlivých úrovniach je závažným problémom demokratickej spoločnosti, na čom sa zhoduje väčšina odborníkov. Predkladaný príspevok sa zaoberal príčinami tohto fenoménu a súčasne jeho dôsledkami. Ako najzásadnejšiu príčinu je možné označiť nezáujem občanov o samotnú politiku, ktorý ma podstatu, podľa názoru autora, hlavne v nedostatočnom vzdelávaní. Nejde nevyhnutne o vzdelávanie priamo v škole. Aktívnemu občianstvu sa jednotlivci môžu naučiť aj pri aktivizovaní vo svojich komunitách, v práci či pri vykonávaní svojich „koníčkov“, preto je potrebné vytvárať podmienky na tieto aktivity. Nezáujem občanov je takisto úzko naviazaný na skutočnosť, že politika je tvorená „izolovanou“ mocenskou elitou, ktorá prestáva reflektovať skutočné potreby občanov. V dôsledku toho vzniká apatia k všetkému politickému.

Za jeden z najzávažnejších dôsledkov nezapájania sa občanov do politiky je možné považovať nerovnosť v súvislosti s vplyvom na riešenie problémov v spoločnosti. Je to spôsobené tým, že neanga-

¹ Problematikou socioekonomického statusu, zostaveného na základe vzdelania a príjmu, sa zaoberali S. Verba a N. Nie v prácach „*Participation in America: Political Democracy and Social Equality*“ z roku 1972 a „*Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*“ z roku 1978.

² SMITH, M. L.: *The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe*. In: *Czech Sociological Review*, Vol. 45, No. 3, 2009, s. 513.

žovanosť nie je v populácii rozdelená rovnomerne. To znamená, že niektoré skupiny, resp. jednotlivci, participujú častejšie ako iní a vo výraznejšej miere tak formujú (vo svoj prospech) podobu spoločnosti.

Literatúra:

- BRADY, H. E.; VERBA, S.; SCHLOZMAN, K. L.: *Beyond SES: A Resource Model of Political Participation*. In: *American Political Science Review*. Vol. 89, No. 2, 1995.
- BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. Vol. 42, No. 5, 2010.
- BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOSÍKOVÁ, M.; GEMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie, 2010.
- DOBIAŠ, D.: *Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013.
- EKMÁN, J.; AMNÅ, E.: *Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology*. In: *Human Affairs*. Vol. 22, 2012.
- EŠTOK, G.: *Problematika volieb v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GLOSÍKOVÁ, M.; GEMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie, 2010.
- FRANKLIN, M. N.: *The Dynamics of Electoral Participation*. In: LAWRENC, L.; NIEMI, R. G.; NORRIS, P.: *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. Gateshead, Tyne and Wear: Athenaeum Press, 2006.
- GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda – rovnosť – poriadok*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- HREHOVÁ, M.: *Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013.

- KAASE, M.; MARSH, A.: *Political Action. A Theoretical Perspective*. In: BARNES, A. H.; KAASE, M.; ALLERBACK, K. R.: *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publications, 1979.
- LETKI, N.: *Explaining Political Participation in East-Central Europe: Social Capital, Democracy and the Communist Past*. [online], [cit. 21/02/2015]. Dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPSOCDEV/Resources/Letki_political_participation.pdf>.
- LIPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma*. Presidential Address, American Political Science Association, 1996. In: *American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997.
- MILBRATH, L. W.; GOEL, M. L.: *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally College Pub. Co., 1977.
- NORRIS, P.: *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press.
- NOVÝ, M.: *Volební účast a její determinanty ve starých a nových demokraciích Evropy*. In: *Sociológia*. Vol. 45, No. 2, 2013.
- PUTNAM, R. D.: *Making democracy work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press, 1993.
- RUEDIN, D.: *Testing Milbrath's 1965 Framework of Political Participation: Institutions and Social Capital*. In: *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*. december 2007.
- RUEDIN, D.: *The Role of Social Capital in the Political Participation of Immigrants*. [online], [cit. 10/1/2015]. Dostupné na internete: <<https://www2.unine.ch/files/content/sites/sfm/files/nouvelles%20publications/dp27%20%282%29.pdf>>.
- SMITH, M. L.: *The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe*. In: *Czech Sociological Review*. Vol. 45, No. 3, 2009.
- TEORELL, J.; TORCAL, M.; MONTERO, J. R.: *Political participation. Mapping the terrain*. In: VAN DETH, J.; MONTERO, J. R.; WESTHOLM, A.: *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Perspective*. Oxon: Routledge, 2007.

- VERBA, S.: *Political Equality. What is it? Why do we want it? Review Paper for Russell Sage Foundation*. [online], [cit. 22/02/2015]. Dostupné na internete: <<https://www.russellsage.org/sites/all/files/u4/Verba.pdf>>.
- VERBA, S.; NIE, N.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago a Londýn: University of Chicago Press, 1972.
- VRABLÍKOVÁ, K.: *Politická participace- koncepty a teorie*. [online], [cit. 22/02/2015]. Dostupné na internete: <http://www.academia.edu/1945351/_Politick%C3%A1_participace_-_teorie_a_koncepty_Political_Participation_Theories_and_Concepts_.Politologick%C3%BD_%C4%8Dasopis_2008_15_4_366-388_in_Czech>.

Sloboda prejavu ako základné ľudské právo

Peter Čuroš

In this article I would like to focus on answering three questions: is freedom of expression a fundamental or human right and where does or did our legal order place it? In the second part I will try to explain the natural and civil liberty and resulting fundamental rights and freedoms. I will try to answer the question of what does liberty consist of and how is it presented? Finally, I will briefly explain the theory of Ronald Dworkin and Robert Alexy on how should be treated the conflict of fundamental rights and freedoms by courts.

Úvod

V tomto príspevku by som sa chcel zamerať na zodpovedanie troch otázok, a to: Je sloboda prejavu základným alebo ľudským právom a kam ju zaraďuje, resp. zaraďoval náš právny poriadok? V druhej časti sa budem snažiť priblížiť prirodzenú a občiansku slobodu a z nej vyplývajúce základné práva a slobody, a tak odpovedať na otázku, z čoho pozostáva sloboda a ako sa prejavuje? A nakoniec stručne priblížiť teóriu R. Dworkina a R. Alexyho o tom, ako by mali o konflikte základných práv a slobôd rozhodovať súdy.

Vnútroštátna úprava práva na slobodu prejavu

V súvislosti s témou konferencie je vhodné si v prvom rade odpovedať na otázku: Ako sa v našom právnom poriadku podarilo prešmyknúť sa slobode prejavu z ľudského práva k základným právam? Po tom, ako bola druhá hlava ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza *Listina základných práv a slobôd* ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej republiky, prevzatá do Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. ako jej súčasť, dochádza v Ústave k odlišnému pomenovaniu druhej hlavy. Namiesto pôvodného názvu v podobe „*Ľudské práva a základné slobody*“ sa mení na „*Základné práva a slobody*“. Sloboda prejavu, pôvodne zakotvená v článku 17 druhého oddielu pod názvom „*Politické práva*“ druhej hlavy Listiny, prešla do tretieho oddielu pod názvom „*Politické práva*“ druhej hlavy Ústavy Slovenskej re-

publiky. Aby neostali kombinácie slov základný, ľudský, právo a sloboda nevyčerpané, druhý oddiel *Ústavy Slovenskej republiky* nesie názov „Základné ľudské práva a slobody“ a obsahuje právo na život, právo na nedotknuteľnosť osoby a súkromia, právo na osobnú slobodu, právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, právo vlastníť majetok, právo na nedotknuteľnosť obydlia, právo na listové tajomstvo, právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania, právo na slobodu pohybu a pobytu a nakoniec „povinné právo“ obrany Slovenskej republiky. Právo na slobodu prejavu v súčasnom znení *Ústavy Slovenskej republiky* medzi základné ľudské práva a slobody nepatrí. Avšak článok 23¹ Listiny zakotvujúci právo na odpor počítal s možnosťou uplatnenia tohto práva v prípade odstraňovania demokratického poriadku ľudských práv a základných slobôd založených Listinou, kým článok 32² *Ústavy Slovenskej republiky* už hovorí len o odstraňovaní demokratického poriadku základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, čo vylučuje možnosť využitia práva na odpor pri odstraňovaní politických práv, s ktorými pri využití práva na odpor Listina počítala, avšak Ústava už nie.

O slobode a rovnosti

Sloboda ako základná idea a základné práva a slobody ako jej implikácia v modernej spoločnosti nie sú iba pozitívnym vyjadrením zákonodarcu, resp. ústavodarcu, premietnuté do právnych predpisov, vďaka ktorým získavajú svoju záväznosť. Nie je preto možné vyhlásiť, že mám právo na slobodu prejavu iba z dôvodu jeho pozitívneho ustanovenia v druhej hlave *Ústavy Slovenskej republiky*. Je však opodstatnené vyhlásiť, že mám právo na slobodu prejavu z dôvodu najlepšej možnej formy spolužitia jednotlivcov v spoločenstve a práve z dôvodu jeho dôležitosti požíva ochranu, ktorú mu poskytuje najmä ústavná

¹ Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a základných slobôd založený Listinou, ak je znemožnená činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov.

² Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.

úprava a nepochybne aj medzinárodná právna úprava. Sloboda a následne aj základné práva a slobody nie sú len predmetom právnej regulácie, ale svoj pôvod a ospravedlnenie nachádzajú aj v mimoprávnej rovine. V podmienkach sekulárneho právneho štátu¹ ich je možné odvodiť napríklad z kontraktualistických a racionalistických teórií.

Pojem negatívnej a pozitívnej slobody

Negatívnu slobodu môžeme vyjadriť zjednodušene vo forme: som slobodný v tej miere, do akej mi nikto iný nezasahuje, ak mi niekto bráni v takej činnosti, stávam sa do istej miery neslobodným, a ak tento zásah stlačí moju slobodnú sféru konania pod istú hranicu, dá sa hovoriť o prinútení a následne dokonca až o zotročení.² Moja sloboda je v tomto prípade o to širšia, o koľko užšia je oblasť zasahovania.

I. Berlin však pod prinútením nevidí všetky formy neschopnosti konať – napríklad fakt, že slepý nerozozná farby, či fakt, že niekto neporozumie pasážam *Hegelovej* filozofie, nedá sa povedať, že by niektorý z nich bol prinúteným v tomto prípade. Toto prinútenie predstavuje „*zámerné zasahovanie iných ľudí do oblasti, v ktorej by som inak mohol konať*“ vzhľadom na svoje vrodené a nadobudnuté schopnosti. Tento koncept slobody predstavuje pojem negatívnej slobody, ktorá však nie je neohraničená. Ak by bola a človek by smel zasahovať do všetkých záležitostí iných ľudí, pravdepodobne by nastal zmätok v spoločnosti, negatívne slobody jednotlivcov by sa prelínali a stáli by v konflikte.

Koncepcia spoločenskej zmluvy okrem iných základov stavala aj na tom, že ciele a činnosti jednotlivých ľudí spolu nemusia korešpon-

¹ V súvislosti so sekulárnym moderným štátom možno pripomenúť skeptický pohľad nemeckého sudcu Böckenfordeho, ktorý vo svojom dikte tvrdí, že „slobodný, sekularizovaný štát žije z predpokladov, ktoré sám nemôže garantovať.“ V kontrapozícii stojí J. Habermas, ktorý hľadá vyústenie v neteologickej transcencii - transcencii, ktorá je výsledkom skúsenosti ľudských dejín, následne potom ľuďmi prijímaná nie ako skutočnosť, ale apriórna. Uvažuje o „*nenáboženskom a postmetafyzickom zdôvodnení normatívnych základov demokratického ústavného štátu*“. Pozri: HOLLÄNDER, P.: *Dvojaká povaha práva ako dôsledok konceptu legitimacy moci*. In: *Poňatie a charakter práva*. Bratislava: SAP, 2014, s. 16.

² Pozri: BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 23.

dovať, a „pretože v rámci verejných dobier kontraktualisti ctili ciele ako spravodlivosť, šťastie, rôzne stupne rovnoprávnosti, bezpečnosť, boli pripravení v záujme týchto hodnôt slobodu jednotlivca obmedziť“. ¹

Aj keď je zreteľné, že na udržanie spoločnosti „musí byť ľudská sloboda obmedzená zákonom, musí existovať určitá minimálna oblasť osobnej slobody, ktorá nesmie byť v nijakom prípade porušená, pretože ak je narušená, individuum sa ocitne v oblasti príliš úzkej dokonca aj pre minimálny vývin jeho prirodzených schopností, ktoré jedine umožňujú vyhľadávať a aj tvoriť rozličné ciele, človekom považované za dobré, správne a posvätné. Z toho vyplýva, že medzi oblasťou súkromného života a verejnej právomoci sa musí urobiť deliaca čiara.“ ²

Základné práva a slobody sa dostávajú do stredobodu pozornosti až v posledných storočiach, každopádne ako tomu zodpovedá Berlinov výrok: „Sloboda oxfordského univerzitného hodnostára je veľmi odlišná od slobody egyptského roľníka... a existujú situácie, keď čížmy sú viac ako Shakespearove hry: individuálna sloboda nie je pre každého prvoradou potrebou“, ³ sloboda, jej potreba, chápanie a rozsah teda súvisia so spoločenskými podmienkami, v ktorých sa nachádzame.

Preto uvažujeme o priamej záväznosti a dodržiavaní základných práv až v posledných desaťročiach, s dôrazom na ne najmä po druhej svetovej vojne. Navyše sa základné práva a slobody nestali koncepciou, na ktorej by staval celý svet, a na ich dodržiavanie apeluje najmä priesťor „západnej civilizácie“. ⁴

„Sloboda nie je jediným cieľom ľudí,“ ⁵ ale existujú aj iné, ako napríklad rovnosť pred zákonom a v právach, ktoré spolu tvoria základy politickej koncepcie spravodlivosti, na ktorých dobre usporiadaná spoločnosť stojí. „Sloboda je slobodou, nie rovnosťou, čestnosťou, spravodlivosťou, kultúrou, ľudským šťastím alebo čistým svedomím. Ak je moja sloboda alebo sloboda mojej triedy či národa závislá od biedy množstva iných ľudských bytostí, systém, ktorý to umožňuje, je nespravodlivý a nemorálny.“ ⁶ Aby nedošlo k stavu nerovnováhy, pri ktorej by pri uplatnení svojej neobmedzenej

¹ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 24.

² BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 25.

³ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 25.

⁴ Napríklad prijatie Charty OSN arabskými krajinami s výhradou.

⁵ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 26.

⁶ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 26.

slobody si mohla väčšina ľahko podmaniť menšinu, v záujme spomenutých cieľov musí byť sloboda obmedzená. „V rámci obmedzenia však musí ostať minimálna oblasť osobnej slobody, aby sme nedegradovali alebo nepopreli svoju prirodzenosť. Nemôžeme byť absolútne slobodní, ale musíme sa zriecť časti svojej slobody, aby sme zachovali zvyšok. Avšak úplné vzdanie sa slobody je sebazničenie.“

Čo má byť minimom slobody, do ktorého je nemožné pre inú fyzickú osobu alebo verejnú moc zasiahnuť? Pre J. S. Milla bola „jedinou slobodou, ktorá si zaslúži toto meno, tá, ktorá sleduje naše vlastné dobro našou vlastnou cestou“. ¹ Zákon má slúžiť ako preventívny prostriedok proti kolízii slobôd jednotlivcov. J. S. Mill kládol dôraz na voľný trh myšlienok, ktorý mal zabrániť úpadku spoločnosti do šedej priemer-nosti. Obrana slobody spočíva v negatívnom ciele: odvrátiť zasahovanie.

Pojem pozitívnej slobody

Pojem pozitívnej slobody sa u Berlina líši od Jellinkovej predstavy statusu positivus². Pojem pozitívnej slobody je pre Berlina úzko prepojený s túžbou človeka realizovať sa, tvoriť svoje ciele a plniť ich. Napriek tomu, že koncepcia pozitívnej slobody – „byť svojim pánom“ a negatívnej slobody – „nebyť obmedzovaný inými“ nie sú logicky vzdialené, ich historický vývoj je odlišný. Človek chce byť subjektom, nie objektom, byť nástrojom vlastnej vôle a nie vôle iných ľudí.³ Priestorom na túto sebarealizáciu je práve priestor, v ktorom môže človek svoju vôľu realizovať. Ideálnym príkladom na túto sebarealizáciu je práve sloboda vyjadrenia, prejavu, slova.

¹ MILL, J. S.: *On Liberty*. Kitchener: Batoche Books, 2001 (1859), s. 16.

² G. Jellinek rozčleňuje pasívny status – status individuálnej sféry povinnosti na základe podriadenosti sa štátu, na status libertatis (negativus), positivus (civitatis) a activus. Status libertatis sa chápe ako sloboda od štátu, teda možnosť riešiť svoje individuálne problémy bez asistencie alebo účasti štátu. Status positivus je stav, v ktorom jednotlivec nemôže byť slobodným bez štátu (najmä nárok na právnu ochranu). A nakoniec status activus, v ktorom jednotlivec uplatňuje svoju slobodu v štáte a pre štát – prostredníctvom štátoobčianskych práv.

³ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 31.

Ak sú ľudia autonómnymi bytosťami, niet horšej možnosti zaobchádzania s nimi, akoby boli neautonómnymi, teda akoby nemali slobodnú vôľu. „Paternalizmus je najväčším despotizmom, aký si možno predstaviť.“ Práve paternalizmu sa vyčíta, že zaobchádza s človekom ako s prostriedkom za účelom získania väčšieho dobra a nerešpektuje ľudskú slobodnú vôľu. Základom liberálneho humanizmu je podľa I. Berlina Kantova predstava slobodného jednotlivca ako transcendentnej bytosti mimo oblasti prírodnej kauzality.

Jednu zo stránok slobody prejavu tak môžeme zaradiť aj pod pojem pozitívnej slobody, keďže ide o slobodné sebvýjadrenie jednotlivca alebo spolku. Kde je však hranica, „ktorá leží medzi mojimi racionálne určenými právami a identickými právami iných? Ak som totiž rozumný, nemôžem poprieť, že to, čo je mojím právom, musí byť z tých istých dôvodov právom iných, takých rozumných ako ja... a rozumný štát by bol takým štátom, kde by vládli také zákony, ktoré by všetci rozumní ľudia slobodne akceptovali.“¹ Odpoveď ponúka E. Burke, ktorý tvrdí, že právo jednotlivca musí byť obmedzené v jeho vlastnom záujme, pretože predpokladaná zhoda všetkých racionálnych tvorov je v jednote s vopred ustanoveným poriadkom vecí. Pretože tak, ako počítame s existenciou rozumného pluralizmu, ktorý vychádza z akceptácie rovnakej slobody všetkých osôb, predpokladáme aj to, že „sloboda nie je slobodou robiť to, čo je iracionálne, hlúpe alebo zlé“.²

Rozumný pluralizmus je teoretickým ideálom, ktorý však v realite často stroskotáva pre nemožnosť subjektívne odlíšiť rozumné od nerozumného. A to najmä z dôvodu, ktorý sloboda vo všeobecnej rovine a sloboda prejavu ako konkrétny prípad slobody nesú vo svojej podstate, a tým je ohrozenie svojich základov samou sebou. „V jestvujúcich spoločnostiach sú spravodlivosť a rovnosť ideálmi, ktoré ešte stále vyžadujú istú mieru násilia, pretože unáhlené zrušenie spoločenskej kontroly by mohlo viesť k útlaku slabších a hlúpejších ľudí ľuďmi silnejšími, schopnejšími a bez morálnych zábran.“³

¹ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 44.

² BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 47.

³ BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 45.

Na dvoch odlišných názoroch by som teraz chcel priblížiť zákonné ustanovenie hraníc slobody a argument, či tieto ustanovenia prispievajú k zakotvovaniu alebo obmedzovaniu slobody. Kým *Rousseau* tvrdí, že tým, že moja vôľa je súčasťou všeobecnej vôle, uznávam rovné postavenie všetkých členov spoločnosti a tým, že som jej súčasťou, nemôže ísť spoločnosť proti mne, zákonodarná vôľa tak bude aj mojou vôľou.¹ Zákon v jeho prípade otvára možnosti využívania mojej slobody, kým na druhej strane *J. Bentham* tvrdí, že zákon má slobodu obmedzovať – každý zákon je porušením slobody, dokonca aj ak má za úlohu túto slobodu rozširovať.² Dá sa súhlasiť s prvým tvrdením, že zákon tým, že vymedzuje slobodu jednotlivca, dáva jej existenciu. Nemusí ísť o normu písanú, môže ísť o princíp slobody, na ktorom sa spoločnosť zakladá. Bez existencie takejto normy, v prípade, ak by spoločnosť takýto princíp neuznávala, sloboda by predstavovala právo silnejšieho, ktorý má možnosť nanútiť svoj záujem slabšiemu. Je však možné nájsť argumenty aj pre druhý názor, že každý zákon, každá norma je obmedzením slobody, avšak na rozdiel od predstavy občianskej slobody v prvom názore v tomto ide o obmedzenie prirodzenej slobody.

Ako som už vyššie spomínal, odôvodnenie základných práv a slobôd napriek presvedčeniu mnohých právnikov nie je možné odkázať na frázu: „*Sú chránené a záväzné, pretože ich ústavodarca/zákonodarca v takej podobe ustanovil*“. Z historickej skúsenosti je zreteľné, že pozitívne právo viackrát neochránilo idey, na ktorých demokratická spoločnosť stála. Demokracia sama nesie vo svojej podstate svoju skazu. Je preto jej úlohou poskytnúť priestor na pluralitu názorov, aby ju jej občania mohli sami chrániť. Človek sa od začiatku 19. storočia musel naučiť žiť sám so sebou. Nielen americká revolúcia a na ňu bezprostredne alebo neskôr nadväzujúce revolúcie v Európe predznamenal, že vývoj myslenia sa bude utiekať k individualizmu a existencializmu. Nietzscheho slávny výrok o tom, že je Boh mŕtvy a my sa teraz musíme stať svojimi bohmi, vystihol skutočnosť, že človek je vo svojej podstate sám. Je sám a žiadna nadprirodzená autorita nemôže stanovovať, ako má žiť. Najmä vďaka tejto zmene hodnôt sa v priebehu desaťročí a storočí

¹ Pozri: ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenskej zmluve*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 35 – 50.

² Pozri: BERLIN, I.: *Dva pojmy slobody*. In: *O slobode a spravodlivosti*. Archa, 1993, s. 48.

začali formulovať viaceré konsenzuálne teórie vzniku štátu a práva. Staršie aj modernejšie zmluvné teórie sa stretávajú v skutočnosti, že osoby medzi sebou uzatvárajú dohodu kooperácie, na základe ktorej sa budú správať a konať. Racionalistické teórie otvárajú cestu k odôvodneniu rovnosti osôb, ktorá je rezistentnejšia ako ustanovenie právneho predpisu, ktorý napriek všetkým brzdám, aké si demokratická procedúra predsavzala, len sťažka odolá zmenám v prípade krízových časov, ktoré sa ukázali ako kľúčové v histórii pre existenciu základných práv a slobôd.

Sloboda prejavu – základné právo ako právny princíp

S prípadmi týkajúcimi sa slobody prejavu je nutné sa pred súdom zaoberať ako prípadmi kolízie princípov. Z vyššie uvedeného vyplýva, že obsah alebo forma prejavu stojí v hraničných prípadoch práve v kolízii s iným verejným dobrom uznávaným v demokratickej spoločnosti. Čo to vlastne predstavuje pojem princíp a ako dochádzame k ich existencii? Problematiku princípov otvoril R. Dworkin, ktorý tvrdí, že sudca dokáže rozhodnúť jednoduché prípady na základe existujúceho pravidla, ktoré na prípad aplikuje. Problém však nastáva v prípade, keď taký ani obdobný prípad ešte pravidlom upravený nie je, a tak otázka „ťažkých prípadov“ odkrýva neúplnosť definície „práva ako príkazu suveréna“. Okrem kritiky¹ svojho predchodcu na dekan-skej stoličke a zároveň učiteľa H. Harta nastoľuje otázku rozsahu právnych princípov², ktorej riešenie sa neskôr premietne až do rozhodovania o kolízii výkonu ústavných základných práv a slobôd s inými verejnými dobrami alebo právami druhých osôb.

¹ Vo všeobecnosti kritika právneho pozitivizmu, pod ktorou sa rozumie pojem práva ako súbor zvláštnych pravidiel, ktoré spoločnosť priamo alebo nepriamo užíva, aby stanovila, aké správanie bude verejná moc trestať a vynucovať. Súbor týchto pravidiel obsah práva vyčerpáva. V prípade, ak nejestvuje pravidlo na neupravený prípad, sudca sa obráti k diskreícii.

² V európskom priestore sa problematikou princípov zaoberal už pred ním J. Esser, ktorý k princípom hovorí: „V kontinentálnom právnom systéme musí byť moderná právna veta aplikovateľná, t. j. musí byť vo svojom odbore a spôsobe stanovená prostredníctvom kritérií, ktoré môžu konštatovať úradníci preskúmateľným spôsobom, buď ako stanovené, alebo nie... naproti tomu princíp neobsahuje „žiadny záväzný návod bezprostrednej povahy pre určitý okruh otázok

R. Dworkin vstupuje do diskusie o pojme práva s teóriou existencie noriem, ktoré sa delia na pravidlá a princípy. V prípadoch rozhodovania súdov o kolízii princípov dochádza k súdnemu rozhodnutiu na základe váženía. Keďže v tomto prípade nemôže byť uplatnené pravidlo spôsobom „all or nothing way“, musí sa tým pádom voliť iný druh normy – princíp, ktorý má byť uplatnený na základe jeho dôležitosti. Princípy a pravidlá sa líšia charakterom direktívy, ktorú dávajú. Rozdiel medzi právnymi pravidlami a princípmi spočíva v ich logickej štruktúre. Kým pravidlá sa uplatňujú spôsobom „všetko alebo nič“ a buď pravidlo platí, alebo neplatí, princíp bude uplatnený metódou pomeriavania a vyvažovania. Od pravidla sa navyše líši úrovňou abstrakcie – je abstraktnejší než pravidlo. Na rozdiel od pravidiel má princíp dimenziu závažnosti (dôležitosti). V prípade rozporu pravidiel nemôžu platiť obe, právny poriadok má preto v prípade topiky k dispozícii výkladové pravidlá, pomocou ktorých určí, ktoré z pravidiel platí.¹ Na Dworkinovú teóriu právnych princípov nadväzuje R. Alexy a na európskom kontinente posúva túto teóriu ešte ďalej, a to najmä v posudzovaní ústavných noriem ako princípov, a prináša metódu, ktorá uspokojivo rieši napätie, ktoré keď základné práva a slobody nadobudli záväznosť, vzniklo pri súdnom rozhodovaní o ich výkone a ochrane.

Myšlienka priamej záväznosti základných práv a slobôd ako ústavných noriem je v právnej teórii prijatá až po konci druhej svetovej

.... sám nie je „návodom, ale len dôvodom, kritériom a odôvodnením návodu.“ ESSER, J.: *Grundsatz und Norm*. 4. Auflage. Tübingen: Mohr, 1990, s. 51.

¹ Ako jeden z paradoxov uvádza Dworkin 1. Dodatok Ústavy USA: „Kongres nesmie obmedziť slobodu slova alebo tlače.“ Pre tých, ktorí by považovali dodatok za absolútny, predstavoval by pravidlo, kým pre tých, ktorí pri kolízii s iným štandardom sú ochotní jeho platnosť obmedziť, predstavuje princíp.

vojny¹ a ich interpretácia sa deje judiciálnou a doktrínálnou cestou.² Iniciatívu a hlavnú úlohu prevzal v tomto ohľade *Spolkový ústavný súd SRN*, ktorý v 50. a 60. rokoch priniesol vo svojej rozhodovacej činnosti zrod zásady proporcionality, ktorú vyvodil z princípu právneho štátu³ – teda metódy aplikácie základných práv a slobôd – ktorý sa stáva základným princípom v rozhodovacej činnosti *Ústavného súdu*, ak vznikne kolízia základných práv, stáva sa základom ústavného vyvažovania.

Doktrínálna cesta vychádzala z teórie princípov, na ktorú nadviazal R. Alexy, pre ktorého sú princípy príkazmi k optimalizácii. Tie môžu byť splnené na rôznom stupni. Princíp je definovaný schopnosťou vyvažovania v kolízii a svojím aproximatívnym a nie absolútnym charakterom. Práve Alexy sleduje rozhodovanie *Spolkového ústavného súdu* a z tohto rozhodovania vyvodzuje princíp a test proporcionality⁴, medzi ktorým a teóriou princípov existuje úzka súvislosť.

¹ Ešte na konci 19. storočia J. Pražák konštatuje, že ustanovenia o základných právach a slobodách sa v ústavných listinách objavili nesprávnou teoretickou konštrukciou, a v roku 1937 F. Weyr v „európskom“ spore týkajúcom sa bezprostrednej záväznosti jednotlivých ustanovení ústavy medzi nemeckou a francúzskou teóriou ústavného práva zastáva názor, podľa ktorého „z hľadiska juristického... je nutné dať prednosť teóriám nemeckým, ktoré považujú príslušné ustanovenia ústavné o občianskych právach a slobodách a ich zárukách iba za obyčajné akademické zásady, za monológy zákonodarcov, ktoré nemajú v praxi význam noriem záväzných pre súdy a správne úrady.“ HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 215.

² HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 222.

³ „Zákonodarca musí aj pri zmene chráneného právneho postavenia – aby zásah bol ústavnoprávne prípustný – vychádzať z princípu proporcionality, ktorý je vlastný právnemu štátu.“ Rozhodnutie ÚS SR Pl. ÚS 3/00.

⁴ Test proporcionality je klasicky založený na nasledujúcich troch krokoch. Prvým krokom (A) je test dostatočne dôležitého cieľa (test of legitimate aim/effect), teda test vhodnosti⁴ (Geeignetheit) – či zásah smeruje k cieľu, ktorý je dostatočne dôležitý na ospravedlnenie zásahu; a test racionálnej väzby medzi zásahom a cieľom, či daným prostriedkom (obmedzením slobody prejavu) je možné dosiahnuť akceptovateľný cieľ (ochranu cti).

Druhým krokom (B) je test nevyhnutnosti (test potrebnosti použitia daného prostriedku – zásahu; (Erforderlichkeit, test of necessity, test of subsidiarity), teda či nebolo možné použiť šetrnejší zásah. Napokon tretím krokom (C) je test proporcionality⁴ v užšom slova zmysle (Angemessenheit, test of proportionality in the strict sense, proportionate effect), ktorý zahŕňa jednak (C1) praktickú konkordanciu (praktickú súladnosť), t. j. test zachovania maxima z oboch základných práv, a jednak (C2) tzv. Alexyho vážiacu formulu,

Princíp, v tomto prípade základné právo na slobodu prejavu, je druhom normy, pre ktorú je charakteristická aproximatívna a nie absolútna platnosť. Predmetom princípov sú na základe ich logickej štruktúry aj základné práva a slobody, ako aj verejné dobré. „Keďže pravidlá a princípy sú dôvody na konkrétny úsudok o ľudskom konaní a všetky môžu byť vyjadrené pomocou deontických modalít – príkazu, zákazu a dovolenia, predstavujú tak dva druhy noriem, každá norma je tak princíp alebo pravidlo.“¹

Princípy vyjadrujú podľa R. Alexyho „to, čo by ideálne malo byť“, na rozdiel od pravidiel, ktoré označujú „to, čo by reálne malo byť“. Princíp je tak príkazom k optimalizácii - to, čo by malo ideálne nastať, a teda jeho ideálnu rovinu nie je zakaždým možné reálne uskutočniť. Dôvodom sú iné princípy, ktoré sa takisto domáhajú svojho optimálneho naplnenia. Takýto konflikt nastáva aj v prípade stretu dvoch základných práv, ako sú v našom prípade právo na slobodu prejavu a právo na ochranu ľudskej dôstojnosti, resp. s iným verejným dobrom.

Povaha princípu, teda skutočnosť, že určitá norma je princípom, je poznateľná jedine v prípade kolízie s princípom iným a jeho vlastnosťou byť splnený v rozdielnom stupni. Princípy sú podľa neho príkazmi k optimalizácii vo vzťahu k právnym a skutkovým možnostiam². Práve k tomuto vyvažovaniu splnenia jednotlivých princípov vzhľadom na ich právne a skutkové možnosti sa princíp proporcionality viaže. Ten je pre Alexyho jediným racionálnym spôsobom obmedzenia základných práv.

vážiaci vzorec. ALEXY, R.: *Balancing, constitutional review, and representation*. In: *I.CON*. Vol. 3, No. 4, 2005, s. 572 a nasl., v rozhodnutí Ústavného súdu SR II. ÚS 152/08.

Európsky súd pre ľudské práva aplikuje odlišný test proporcionality, ako aplikoval Ústavný súd SRN. Ide o päť-krokový postup, v ktorom má proporcionality odlišný obsah:

- 1) Spadá daný prípad pod rozsah namietaného článku Dohovoru?
- 2) Došlo k zásahu do práv sťažovateľa?
- 3) Bol tento zásah v súlade so zákonom?
- 4) Sledoval tento zásah aspoň jeden z legitímnych cieľov?
- 5) Ide o zásah nevyhnutný v demokratickej spoločnosti?

¹ ALEXY, R.: *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 48.

² ALEXY, R.: *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 67.

Literatúra:

- ALEX, A.: *Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- ALEX, R.: *Balancing, constitutional review, and representation*. In: *I.CON*. Vol. 3, No. 4, 2005.
- BERLIN, I.; RAWLS, J.; NOZICK, R.; MACINTYRE, A.; DWORKIN, R.; RORTY, R.: *O slobode a spravodlivosti, Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993.
- DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001.
- HOLLÄNDER, P.: *Dvojaká povaha práva ako dôsledok konceptu legitimacy moci*. In: *Poňatie a charakter práva*. Bratislava: SAP, 2014.
- HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.
- MILL, J. S.: *On Liberty*. Kitchener: Batoche Books, 2001 (1859).
- ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenskej zmluve*. Bratislava: Kalligram, 2010.

O (ne)ústavnosti vzdelanostného cenzu

Simona Farkašová

Based on the current issues introducing the educational census in Slovak election law, the author highlights the conflict between the interests of the proper administration of the mayor and interests on respect for the principle of general suffrage necessarily united to the principle of democracy. The author also examines the political background of the initiation and approval "Electoral Code" and thus the introduction of educational census.

„Myšlienka všeobecných volieb je v podstate myšlienkou humanizmu aplikovaného na politiku, na proces tvorby vrcholnej štátnej vôle. Voľby nie sú prosté len metódou politickej konfrontácie, ale ľudskou dôstojnou metódou tejto konfrontácie.“¹

V. Klokočka

Zavedenie vzdelanostného cenzu pre možnosť uchádzania sa o funkciu starostu obce je v súčasnom období mimoriadne aktuálna téma, ktorá je predmetom záujmu médií, odbornej, ale aj laickej verejnosti. Otázka, či podmieniť možnosť kandidatúry na funkciu starostu obce (primátora mesta) získaním minimálne stredného vzdelania, polarizuje spoločnosť práve v dôsledku rozporu medzi záujmom na riadnom výkone funkcie starostu v obci a záujmom na dôslednom dodržiavaní demokracie. Za týchto okolností je celkom prirodzené, že zavedenie vzdelanostného cenzu vzbudzuje rozporuplné názory nielen medzi poslancami Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „Národná rada SR“ alebo „Národná rada“, alebo „NR SR“), odborníkmi zo samospráv, ale aj odborníkmi na ústavné právo. Aj z týchto dôvodov sme sa rozhodli vybrať ako predmet skúmania práve problematiku vzdelanostného cenzu.

Po objasnení dôvodov na výber uvedenej témy prejdeme k obsahu príspevku. V prvej časti sa zameriame na okolnosti prijímania nového volebného zákona, t. j. zákona č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva (ďalej aj „zákon o podmienkach výkonu volebného práva“). V ďalších častiach, nadväzujúc na prvú časť príspevku, poukážeme

¹ KLOKOČKA, V.: *Volby v pluralitných demokraciách*. Praha: Svoboda, 1968, s. 5.

na iniciatívy poslancov *Národnej rady SR* zaviesť vzdelanostný cenzus a tiež vyjadrenia ostatných politikov, odborníkov zo samosprávy a ústavných právnikov. Aj keď o ústavnosti vzdelanostného cenzu prislúcha rozhodovať len *Ústavnému súdu*, záverom zhrnieme, či v súčasných ústavno-politických podmienkach má zavedenie vzdelanostného cenzu svoje opodstatnenie.

Zákonodarný proces prijímania novej úpravy volebného zákonodarstva – od legislatívneho zámeru až po nadobudnutie účinnosti zákona

Na úvod tejto časti príspevku preskúmame okolnosti prijímania **návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva**, ktorý upravuje všetky otázky súvisiace so všetkými druhmi volieb okrem problematiky volebnej kampane.¹

Navrhovateľom zákona bola **vláda Slovenskej republiky** (ďalej len „*vláda SR*“ alebo „*vláda*“), ktorá sa vo svojom *programovom vyhlásení* na roky 2012 až 2016 zaviazala „*prijíť legislatívne opatrenia smerujúce k zjednoteniu základných inštitútov volebných predpisov a zavedenie jednotnej terminológie, transparentnú úpravu pravidiel volebnej kampane a dôslednú kontrolu prostriedkov použitých na jej vedenie kandidujúcimi subjektmi vrátane ich verejnej kontroly*“.²

Podľa portálu právnych predpisov *Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky* sa začiatok štádia, resp. okamih vytvorenia materiálu (návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva), viaže na dátum **15. júl 2013**. Týmto dňom *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* predložilo predmetný návrh zákona **do medzirezortného pripomienkového konania**, ktoré bolo ukončené dňa **2. augusta 2013**.³

¹ Okrem návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene *Občianskeho súdneho poriadku* bol predložený aj návrh zákona o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2000 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov, ktorý komplexne upravuje problematiku volebnej kampane.

² *Programové vyhlásenie vlády máj 2012*. [online]. Dostupné na internete:

<http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf>.

³ *Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky – Portál právnych predpisov*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<https://lt.justice.gov.sk/Material/MaterialWorkflow.aspx?instEID=-1&matEID=6444&langEID=1>>.

Návrh zákona bol do *Národnej rady* doručený dňa 16. augusta 2013, a bol označený ako parlamentná tlač ČPT 659 a v rámci I. čítania bol dňa 10. septembra 2013 prerokovaný na 23. schôdzi *Národnej rady*. *Národná rada* uznesením rozhodla o pridelení návrhu zákona výborom¹ s lehotou na prerokovanie do 14. októbra 2013 a zároveň uznesením rozhodla o určení gestorského výboru² s lehotou na prerokovanie do 15. októbra 2013.³

Pôvodne bolo prerokovanie návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva v II. čítaní⁴ zaradené do programu 25. schôdze *Národnej rady Slovenskej republiky*. Z politických príčin sa rokovania výborov uskutočnili až v marci a v máji 2014, pričom posledné rokovanie gestorského výboru (výbor *Národnej rady Slovenskej republiky pre verejnú správu a regionálny rozvoj*) sa uskutočnilo dňa 13. mája 2014.⁵

Bezprostredne po hlasovaní o pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhoch poslancov dňa 29. mája 2014 poslanci hlasovali v III. čítaní o návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva ako celku. Návrh zákona o podmienkach výkonu volebného práva prešiel za prítomnosti 140 hlasujúcich poslancov, pričom 80 poslancov hlasovalo za, 15 poslancov hlasovalo proti, 45 poslancov sa zdržalo hlasovania.

Schválený zákon bol dňa 13. júna 2014 odoslaný do *Zbierky zákonov* a v *Zbierke zákonov* vyšiel dňa 26. júna 2014 pod číslom 180 / 2014.

¹ Výbor NR SR pre financie a rozpočet, výbor NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, Ústavnoprávny výbor NR SR a výbor NR SR pre verejnú správu a regionálny rozvoj.

² Výbor NR SR pre verejnú správu a regionálny rozvoj.

³ Všetky štádiá legislatívneho procesu prijímania zákona o podmienkach výkonu volebného práva sú dostupné na webovom portáli *Národnej rady Slovenskej republiky*. Bližšie pozri: *Detaily návrhu zákona*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4612>>.

⁴ V rámci II. čítania dňa 29. 5. 2014 bol návrh zákona prerokovaný na 35. schôdzi *Národnej rady*. Na tejto schôdzi bolo podaných 19 pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhov.

⁵ Podpredseda vlády a minister vnútra R. Kaliňák dňa 24. 10. 2013 požiadal predsedu *Národnej rady* o zaradenie tohto bodu programu na ďalšiu schôdzu *Národnej rady*, a to z dôvodov pretrvávajúcich politických rokovaní s poslaneckými klubmi. Opätovne dňa 12. 11. 2013 minister vnútra požiadal o zaradenie predmetných materiálov na schôdzu *Národnej rady* v roku 2014, a to z dôvodu potreby ďalšieho prerokovania návrhov zákona.

Zatiaľ čo čl. I a čl. II zákona o podmienkach výkonu volebného práva obsahujúci právnu úpravu nového „volebného kódexu“ Slovenskej republiky nadobúda účinnosť **dňa 1. júla 2015**, ustanovenia čl. III a čl. IV zákona o podmienkach výkonu volebného práva nadobudli účinnosť **dňa 1. júla 2014**.¹

Zavedenie vzdelanostného cenzu

Medzi pozmeňujúcimi návrhmi sa v II. čítaní objavili aj dva návrhy na zavedenie **vzdelanostného cenzu**. Príčinou bola dlhšie pretrvávajúca otázka týkajúca sa vzdelania starostov, podmienená konkrétnymi prípadmi v spoločnosti. Na ilustráciu možno spomenúť už notoricky známy prípad starostu Richnavy, ktorý s ťažkosťami prečítal sľub, alebo starostu Žehry, ktorý má len šesť tried základnej školy.²

Združenie miest a obcí Slovenska (ďalej aj „ZMOS“) obhajuje požiadavku vzdelania, resp. gramotnosti starostov: „výkon verejnej funkcie si vzhľadom na rozsah práv a povinností verejných funkcionárov vyžaduje schopnosti a zručnosti aspoň na úrovni určitého stupňa vzdelania“. Podľa ZMOS-u je konkrétny stupeň vzdelania vecou dohody a ústavnoprávnych možností. „Tak ako je možné pasívne volebné právo obmedziť vekom, je podľa nás možné ho obmedziť aj určitým vzdelaním alebo základnou gramotnosťou,“ argumentovalo združenie.“³

Na základe uvedených skutočností v praxi sa v rámci akademického prostredia objavujú postrehy práve k otázke prípustného vzdelania pre starostu de lege ferenda.

Š. Kseňák vo svojich úvahách vychádza z toho, že vzdelanostný cenzus by sme mohli zaradiť do kategórie nedemokratických cenzov:

¹ Zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene Občianskeho súdneho poriadku. čl. VI.

² BALÁŽOVÁ, D.; TREBULOVÁ, J.: Súd pozastavil účinnosť zákona, že starosta musí mať strednú školu. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/komunalne-volby-2014/clanok/329491-sud-pozastavil-ucin-nost-zakona-ze-starosta-musi-mat-strednu-skolu/>>.

³ STUPŇAN, I.: Starosta len s vysvedčením zo strednej školy. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/319197-starosta-len-s-vysvedcenim-zo-strednej-skoly/>>.

„otázka totiž neznie, aké minimálne vzdelanie musí dosiahnuť kandidát na verejnú funkciu, ale či môže kandidovať aj analfabet“. Ďalej sa zamýšľa nad dôvodmi, prečo je niekto v krajine s povinnou školskou dochádzkou analfabetom. Jedným z dôvodov by mohla byť nespôsobilosť osoby nadobudnúť aspoň základné vzdelanie, teda nevzdelateľnosť. Na záver dodáva, že je povinnosťou štátu dohliadať na to, aby verejnú správu na jeho území nevykonávali nespôsobilé osoby, medzi ktoré analfabeti patria. Obyvatelia majú právo na samosprávu, pod samosprávou však nemožno rozumieť „výkon samosprávy“ osobou, ktorá nie je spôsobilá správu vykonávať, napr. aj preto, že je analfabetom.¹

T. Seman posudzuje otázku vzdelania starostu prísnejšie a vychádza z toho, že: „schopnosti verejného funkcionára sú merateľné aj stupňom dosiahnutého vzdelania“. Ďalej sa zamýšľa: „pokiaľ fyzická osoba nie je spôsobilá dosiahnuť určité vzdelanie, je namieste otázka, či dokáže náležitým spôsobom plniť funkciu v oblasti verejnej správy“. T. Seman sa oprávnenie domnieva, že na plnenie verejnej funkcie starostu obce, primátora mesta ani starostu mestskej časti určite nepostačuje základné vzdelanie, či už primárne vzdelanie, a ani nižšie stredné vzdelanie. Za záruku dostatočnej reprezentácie a schopnosti osoby, ktorá musí dokázať kvalifikovane viesť miestnu samosprávu, nepovažuje ani niektoré druhy stredného vzdelania a tiež nižšieho sekundárneho vzdelania. Preto v závere svojej analýzy navrhuje novú podobu znenia § 4 zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov územnej samosprávy: „za starostu obce (primátora), v hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave a v meste Košice starostu mestskej časti [ďalej len „starosta obce (primátor)“] môže byť zvolený volič, u ktorého nenastali prekážky vo výkone volebného práva podľa § 2 ods. 2 písm. b) a d), **ktorý dosiahol vyššie sekundárne vzdelanie** a ktorý najneskôr v deň volieb dovŕšil 25 rokov veku“.²

¹ Por.: KSEŇÁK, Š.: *Gramotnosť ako jeden z predpokladov výkonu verejnej moci v samospráve (alebo Koľko negramotných starostov sa zmestí na hrot ihly)*. Košice: UPJŠ, 2013, s. 233, 234, 238.

² SEMAN, T.: *Vyššie sekundárne vzdelanie ako minimálny stupeň vzdelania starostu (primátora) de lege ferenda v súvislosti s Ústavou Slovenskej republiky*. In: HENCOVSKÁ, M. (ed.): *Územná samospráva ako forma verejnej moci. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Fakulta verejnej správy, 2012, s. 119, 123.

Prvú a neúspešnú iniciatívu na zavedenie vzdelanostného cenzu začali **opoziční poslanci J. Figel', J. Hudacký a P. Zajac**. V zmysle odôvodnenia pozmeňujúceho návrhu týchto poslancov je navrhovanou podmienkou na registráciu kandidáta na starostu alebo primátora mesta požiadavka, aby kandidát spĺňal kvalifikačné predpoklady pre výkon funkcie, o ktorú sa uchádza, a to získanie **minimálne stredného vzdelania** podľa zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelaní (školský zákon).¹

P. Zajac (KDH) uviedol, že v politickej strane KDH si nevedia predstaviť, ako môžu spravovať veci verejné a financie nevzdelaní ľudia na komunálnej úrovni, preto tiež presadzuje podmienku stredoškolského vzdelania starostov. Tvrdí, že: „*takáto funkcia vyžaduje aspoň základné vedomosti o organizačnej a riadiacej práci, ako aj o finančnom hospodárení. Obce a ich štatutári, primátori a starostovia, majú taktiež významné kompetencie, ktoré na nich previedol štát.*“²

V poradí druhý, v tomto prípade úspešný pozmeňujúci návrh **predstavili koalíční poslanci D. Bublavý, L. Petránka a A. Martvoň**.³ Pozmeňujúcim návrhom sa navrhlo ustanoviť **minimálne stredné vzdelanie**⁴ na výkon funkcie starostu. Účelom pozmeňovacieho návrhu je vyriešiť dlhodobú spoločenskú diskusiu týkajúcu sa zabezpečenia výkonu funkcie starostu osobami, ktorí vzhľadom na svoje vzdelanie budú zárukou riadneho výkonu funkcie a dodržiavania právneho poriadku.

¹ Minimálne stredné vzdelanie je podľa § 16 ods. 4 písm. a) zákona č. 245 / 2008 Z. z. o výchove a vzdelaní (školský zákon) *nižšie stredné odborné vzdelanie (nižšie sekundárne), ktoré získa žiak úspešným absolvovaním posledného ročníka dvojročného vzdelávacieho programu odboru vzdelávania v strednej odbornej škole alebo úspešným absolvovaním posledného ročníka vzdelávacieho programu odboru vzdelávania v odbornom učilišti, ktorý sa ukončuje záverečnou skúškou, alebo absolvovaním tretieho ročníka vzdelávacieho programu praktickej školy dokladom o získanom stupni vzdelania a zároveň o získanej kvalifikácii je vysvedčenie o záverečnej skúške; v učebných odboroch určených štátnym vzdelávacím programom môže byť dokladom o získanej kvalifikácii aj výučný list; dokladom o získanom stupni vzdelania v praktickej škole je záverečné vysvedčenie.*

² STUPŇAN, I.: *Starosta len s vysvedčením zo strednej školy*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/319197-starosta-len-s-vysvedcenim-zo-strednej-skoly/>>.

³ Za prítomnosti 138 poslancov 99 poslancov hlasovalo za návrh, 15 poslancov hlasovalo proti návrhu, 23 poslancov sa zdržalo hlasovania a jeden poslanec nehlasoval.

⁴ Por.: zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelaní (školský zákon), § 16 ods. 4 písm. a).

Obsahovo je návrh opozičných a aj koaličných poslancov založený na požiadavke stredného vzdelania, pričom predmetné návrhy sa líšili legislatívno-technickým vyjadrením.¹

Ustanovenia podmieňujúce možnosť kandidatúry na funkciu starostu obce (primátora), ako aj samotný výkon tejto funkcie, získaním minimálne stredného vzdelania boli (až do rozhodnutia *Ústavného súdu SR* o pozastavení ich účinnosti) aplikovateľné aj na voľby do orgánov samosprávy obcí, ktoré boli vyhlásené rozhodnutím *predsedu Národnej rady Slovenskej republiky* publikovaným pod č. 191 / 2014 Z. z. na **15. novembra 2014**.²

Z uvedeného vyplýva, že celý zákonodarný proces prebiehal od predloženia návrhu do medzirezortného pripomienkového konania **odo dňa 15. júla 2013** s prerušením (z dôvodov politických rokovaní) až do jeho schválenia v III. čítaní **dňa 29. mája 2014**. Pôvodne predložený návrh zákona nepredpokladal zavedenie vzdelanostného cenzu. Samotná podmienka minimálneho stredného vzdelania bola schválená počas legislatívneho procesu cez poslanecký pozmeňujúci návrh v druhom čítaní. Za negatívum možno označiť skutočnosť, že zavedenie vzdelanostného cenzu starostov bolo pripravené prirýchlo, a tým nevznikol priestor na verejnú diskusiu.

Vzdelanostný cenzus na Ústavnom súde

„Vzdelanostný cenzus je protiústavná zmena. Len ja som k tomu nepristúpil, je to poslanecký návrh, na ktorý pristúpila poslanecká snemovňa a získal podporu ústavnej väčšiny,“ uviedol **R. Kaliňák**. Minister vnútra priznal, že patrí k právnikom, ktorí v dlhoročnej diskusii o povinnom vzdelaní starostov a primátorov zastávajú názor, že pasívne volebné právo pre priamo volené funkcie nemožno obmedzovať.

¹ Pozmeňujúci návrh opozičných poslancov sa dotýkal len čl. I (§ 166, § 178 ods. 4 a ods. 7) vládneho návrhu zákona. Podľa návrhu koaličných poslancov sa za čl. II vkladajú nové čl. III (doplnenie zákona SNR č. 346 / 1990 Zb.) a IV (doplnenie zákona SNR č. 369 / 1990).

² Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. § 13 ods. 1.

R. Kaliňák však poukázal na to, že ľudia si želajú vzdelaných starostov a primátorov. „Je to problém pri správe majetku obce. Musím predsa vedieť aspoň čítať, aby som sa dozvedel stav obce. Ale áno, je fakt, že každý by mal mať právo kandidovať,“ doplnil R. Kaliňák. Zároveň však pripomenul, že obmedzenie v pasívnom volebnom práve má napríklad kandidát na prezidenta. Kto sa chce uchádzať o najvyšší ústavný post, musí mať minimálne 40 rokov. V prípade vzdelanostného cenzu by mal podľa R. Kaliňáka rozhodnúť Ústavný súd SR. Len on môže povedať, či je zákon protiústavný alebo nie.¹

V krátkom čase po publikácii zákona v Zbierke zákonov (dňa 9. júla 2014) bol doručený na Ústavný súd návrh 35 poslancov NR SR (ďalej len „navrhovateľ“), zastúpených poslancom Národnej rady Slovenskej republiky D. Lipšicom, na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy SR v súvislosti s prijatím zákona č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov.² Navrhovateľ namietá nesúlad napadnutých ustanovení s ústavou v dôsledku zavedenia vzdelanostného cenzu v súvislosti s realizáciou volebného práva, práva zúčastňovať sa na správe verejných vecí a práva na prístup k voleným a iným verejným funkciám za rovnakých podmienok.³

Hlavná argumentácia navrhovateľa spočívala v týchto bodoch:

- selektívnosť obmedzenia výkonu volebného práva,
- porušenie princípu všeobecného volebného práva,
- porušenie slobodnej súťaže politických síl (čl. 31),

¹ Kaliňák: vzdelanostný cenzus pre starostov môže byť protiústavný. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ta3.com/clanok/1042034/kalinak-vzdelanostny-cenzus-pre-starostov-moze-byt-protiustavny.html>>.

² Webový portál Ústavného súdu Slovenskej republiky. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete:

<<http://portal.concourt.sk/pages/viewpage.action?pageId=1277954>>.

³ Konkrétne ide o posúdenie o súlade čl. I § 165 v časti „a spĺňa predpoklady na výkon funkcie starostu podľa osobitného predpisu“, čl. I § 176 ods. 4 písm. a) v časti „a doklad osvedčujúci splnenie predpokladu na výkon funkcie starostu podľa osobitného predpisu“, čl. I § 176 ods. 7 v časti „ , ako aj doklad osvedčujúci splnenie predpokladu na výkon funkcie starostu podľa osobitného predpisu“, čl. I § 177 ods. 1 písm. e), čl. III a čl. IV zákona č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o podmienkach výkonu volebného práva“) s čl. 1 ods. 1, čl. 2 ods. 2, čl. 12 ods. 1 a 2, čl. 13 ods. 3 a 4 v spojení s čl. 30 ods. 1, 3 a 4, čl. 31 a čl. 69 ods. 3 ústavy.

- neexistencia príčinnej súvislosti medzi dosiahnutým stupňom vzdelania a riadnym výkonom funkcie starostu.

Na základe týchto dôvodov navrhovateľ požadoval vydať nález, ktorým by *Ústavný súd SR* **vyslovil nesúlad** napadnutých ustanovení zákona o podmienkach výkonu volebného práva s označenými článkami *Ústavy SR*. Navrhovateľ zároveň navrhuje, aby *Ústavný súd* **poza-stavil účinnosť** čl. III a čl. IV zákona o podmienkach výkonu volebného práva, a to z dôvodu, že „ďalšie uplatňovanie čl. III a čl. IV tohto zákona môže vážne ohroziť základné práva a slobody podľa čl. 30 ods. 1, 3 a 4 a čl. 31 *Ústavy Slovenskej republiky* vzhľadom na blížiaci sa termín komunálnych voľieb, ktorých sa tieto ustanovenia priamo dotýkajú.“

Stotožňujeme sa s argumentmi navrhovateľa, ktorý na *Ústavnom súde SR* namietal nesúlad napadnutých ustanovení s ústavou v dôsledku zavedenia vzdelanostného cenzu. Zároveň máme ambíciu poukázať na ďalšie aspekty protiústavnosti napadnutých ustanovení zákona o podmienkach výkonu volebného práva:

1 Princíp väčšiny ako základ demokratického rozhodovania

Výrok D. Lipšica „demokracia je postavená na princípe, že väčšina rozhoduje“ možno argumentačne podporiť v odbornej literatúre. Autori J. Filip, J. Svatoň, J. Zimek uvádzajú: „ide predovšetkým o pragmatický aspekt veci, v zmysle ktorého je dôležitá otázka, podľa čoho sa bude rozhodovať, keď nebude platiť rozhodnutie väčšiny? Môže platiť rozhodnutie menšiny alebo rozhodnutie jednotlivca ako diktátora alebo štátneho úradníka, alebo los ako objektívna svojvoľa, alebo jednomyselnosť, ktorá nie je vždy predvídateľná...“ Ďalej dodávajú: „aj napriek všeobecnému akceptovaniu princípu väčšiny nemožno plošne tvrdiť, že väčšina vždy určuje správnosť alebo rozumnosť politického rozhodnutia. Rozhodnutie monarchu alebo diktátora môže byť podľa okolností racionálnejšie než rozhodnutie najdemokratickejšie zvoleného a demokraticky rozhodujúceho parlamentu.“¹

Podobne V. Klokočka tvrdí, že „autorita väčšiny nie je v princípe daná vecnou správnosťou rozhodnutí väčšiny, ale reštitúciou jednoty spoločnosti. Väčšinový princíp určuje, kto vládne, nie ako sa vládne. Voľby nie sú primárne

¹ FILIP, J.; SVATOŇ, J.; ZIMEK, J.: *Základy štátovedy*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1997, s. 118.

metódou výberu toho, čo je správne, ale toho, čo je možné. Tí, ktorí sa nezhodujú s väčšinou, nemusia sa myliť a môžu mať dokonca pravdu. To však nie je pre princíp väčšiny rozhodujúce: jeho racionalita nie je v tom, že nachádza vecne správne, racionálne riešenie vždy alebo bezprostredne, ale v tom, že predstavuje politicky racionálne riešenie, také, ktoré rešpektuje spoločnosť samu, stupeň jej poznania, jej vedomia, a tým vytvára priestor na hľadanie správnosti.“¹

Ak starostovia obcí zlyhávajú pri plnení základných úloh samosprávy, a to aj pre nedostatočné vzdelanie, treba podľa D. Lipšica dať takéto obce do režimu nútenej správy. Upozornil, že je možné aj rozšíriť podmienky nútenej správy. Na rozdiel od vzdelanostného cenzu je podľa neho podmienka veku v zákonoch prípustná, pretože vekový cenzus je súčasťou pri každých voľbách. „Vekový cenzus naplní každý tým, že uplynie čas,“ konštatoval.²

2 Nepriamy rasový podtón

M. Poliačik zo SaS upozornil, že zákon má zabrániť, aby starostom bol príslušník rómskeho etnika. „To treba jednoznačne pomenovať a odsúdiť,“ vyhlásil.

Ústavný súd na základe návrhu poslancov uznesením rozhodol, že **návrh prijíma na ďalšie konanie a že pozastavuje účinnosť čl. III a čl. IV zákona č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov.**³

Ústavný súd uviedol: „ďalšie uplatňovanie čl. III a čl. IV zákona o podmienkach výkonu volebného práva bez toho, aby došlo k posúdeniu ich súladu s ústavným poriadkom, preto **môže ohroziť základné práva osôb**, ktoré vo voľbách do orgánov samosprávy obcí vyhlásených na 15. november 2014 mienia kandidovať na funkciu starostu obce (primátora) a nespĺňajú ustanovený vzdelanostný cenzus. Prípadné konečné rozhodnutie ústavného

¹ KLOKOČKA, V.: *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha: Aleko, 1991, s. 76.

² MAJERSKÝ, I.: *Časť opozície napadne vzdelanostný cenzus pre starostov*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/322836-cast-opozicie-napadne-vzdelanostny-cenzus-pre-starostov/>>.

³ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. PL. ÚS 18/2014.

súdu, ktorým by boli tieto ustanovenia vyhlásené za nesúladne s navrhovateľom označenými článkami ústavy, by nemohlo spätne zaistiť účinnú ochranu základných práv týchto osôb. **Uskutočnenie volieb starostov obcí na základe právnej úpravy, ktorá by mohla byť následne ústavným súdom posúdená ako ústavne nekonformná, by mohlo viesť aj k inému vážnemu nenapraviteľnému následku spočívajúcemu v spochybnení legitimity ich výsledkov v niektorých prípadoch.**¹

Ústavný súd, prihliadajúc na uvedené skutočnosti, dospel v posudzovanom prípade k záveru: „v čase predbežného prerokovania návrhu navrhovateľa sú splnené podmienky na pozastavenie účinnosti čl. III a čl. IV zákona o podmienkach výkonu volebného práva **bez toho, aby to akýmkoľvek spôsobom prejudikovalo konečné rozhodnutie ústavného súdu vo veci samej**“.²

Záver alebo kolízia riadneho výkonu funkcie či demokracie?

Základným problémom, s ktorým sa ústavno-politická prax (a veda ústavného práva) a tiež *Ústavný súd SR* musí vysporiadať, bolo nedávne zavedenie (v krátkom období pred voľbami do orgánov samosprávy obcí) podmienky minimálne stredného vzdelania ako predpokladu uchádzania sa o funkciu starostu a tým došlo k rozporu vo vnútri ústavno-politického systému. V danom prípade na jednej strane ide o základné právo občanov a ďalších fyzických osôb na prístup k volenej funkcii starostu garantované v prvom rade prostredníctvom čl. 30 ods. 4 *Ústavy* a princíp všeobecného volebného práva, ktorý je vyvoditeľný z textu *Ústavy* z čl. 30 ods. 3, a na strane druhej najmä o záujem na riadnom výkone funkcie starostu.

Je nepochybné, že funkcia starostu je (v zhode s *T. Semanom*) nielen verejnou funkciou, ale tiež reprezentatívnou, náročnou, relatívne výnimočnou a zodpovednou funkciou. Možno konštatovať, že oprávnené existuje verejný záujem na riadnom výkone tejto funkcie.³ Uvedené konštatovanie podporujú aj koalíční poslanci a tiež aj ZMOS.

¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. PL. ÚS 18/2014.

² Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky pod sp. zn. PL. ÚS 18/2014.

³ SEMAN, T.: Vyššie sekundárne vzdelanie ako minimálny stupeň vzdelania starostu (primátora) de lege ferenda v súvislosti s Ústavou Slovenskej republiky. In: HENCOVSKÁ, M. (ed.):

Ani napriek uvedenému nemožno opomenúť niektoré aspekty týkajúce sa princípu demokracie, na ktoré môže zavedený vzdelanostný cenzus narážať. Východiskovým názorom, premostujúcim záujem o riadny výkon funkcie starostu a záujem o riadny výkon demokracie, pre nás bude názor **J. Drgonca**, ktorý tvrdí, že síce „*prax ticho kalkuluje so zdravým rozumom voličov, u ktorých sa predpokladá, že si nezvolia analfabeta s primeranou spôsobilosťou myslieť. Obmedzenie...*“ (zavedenie vzdelanostného cenzu), *by riešilo slovenskú realitu, ale v rozpore s Ústavou SR aj v rozpore so všetkými medzinárodnými dohovormi, ktorými je SR viazaná.*¹

Podobný názor má aj **E. Barány**, ktorý tvrdí, že problém nízkeho vzdelania starostov nie je riešiteľný právne, ale len politicky. „*Politické strany by nemali navrhovať a občania voliť osoby bez primeraného vzdelania. Ústava pravdepodobne neumožňuje stanovenie vzdelanostného kritéria na zastávanie týchto verejných funkcií,*“ uviedol.²

Na záver sme sformulovali, podľa nášho názoru, najzávažnejšie postrehy nevyhnutne spojené so zavedením vzdelanostného cenzu:

Z hľadiska legislatívneho zavedenia vzdelanostného cenzu sa možno oprávnene pýtať: z akých dôvodov nebola podmienka vzdelanostného cenzu premietnutá do návrhu zákona o podmienkach výkonu volebného práva v čase začatia legislatívneho procesu od 15. júla 2013 (predloženie návrhu zákona do medzirezortného pripomienkového konania), ale bola prijatá dňa 29. mája 2014 len prostredníctvom pozmeňujúceho a doplňujúceho návrhu v II. čítaní koalíčnymi poslancami?

Ďalej sa domnievame, že neexistuje súvislosť medzi minimálne stredným vzdelaním starostu a riadnym výkonom funkcie starostu. V konečnom dôsledku to znamená, že nemožno plošne konštatovať, že len vzdelaný starosta (minimálne so stredným vzdelaním) môže riadne

Územná samospráva ako forma verejnej moci. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Košice: UPJŠ v Košiciach, Fakulta verejnej správy, 2012, 117 s.

¹ PORACKÝ, M.: *Vláda uvažuje o povinnom vzdelávaní starostov*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://kosice.korzar.sme.sk/c/5855473/vlada-uvazuje-o-povinnom-vzdelani-starostov.html>>.

² PORACKÝ, M.: *Vláda uvažuje o povinnom vzdelávaní starostov*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://kosice.korzar.sme.sk/c/5855473/vlada-uvazuje-o-povinnom-vzdelani-starostov.html>>.

vykonávať funkciu starostu. Navyše, vzdelanostný cenzus má aj politický účel a môže zamedziť rómskemu etniku prístup k volenej funkcii starostu.

Z uvedených dôvodov by bolo možné uvažovať nad vhodnejšou, resp. ústavne komfortnejšou možnosťou, a to zavedením cenzu gramotnosti. Pred potenciálnym zakotvením tohto obmedzenia volebného práva by bolo potrebné vyriešiť otázku dokazovania splnenia podmienok gramotnosti u kandidáta na starostu.

Literatúra:

- BRÖSTL, A.; DOBROVIČOVÁ, G.; KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. Košice: UPJŠ, 2007.
- FILIP, J.; SVATONĚ, J.; ZIMEK, J.: *Základy státovědy*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997.
- KLOKOČKA, V.: *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha: Aleko, 1991.
- KLOKOČKA, V.: *Volby v pluralitních demokraciích*. Praha: Svoboda, 1968.
- KSEŇÁK, Š.: *Gramotnosť ako jeden z predpokladov výkonu verejnej moci v samospráve (alebo koľko negramotných starostov sa zmestí na hrot ihly)*. In: OROSZ, L.; MAJERČÁK, T. (ed.): *Aktuálne problémy volebného práva a volebného súdnictva v Slovenskej republike – II. ústavné dni. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice 25.septembra 2013*. Košice: UPJŠ, 2013.
- OROSZ, L.; SVÁK, J.; BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX s. r. o., 2012.
- PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: UPJŠ, 2014.
- SEMAN, T.: *Vyššie sekundárne vzdelanie ako minimálny stupeň vzdelania starostu (primátora) de lege ferenda v súvislosti s Ústavou Slovenskej republiky*. In: HENCOVSKÁ, M. (ed.): *Územná samospráva ako forma verejnej moci. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Fakulta verejnej správy, 2012.

Participačný paradox plodiaci participačný deficit

Marián Horenský

The question of the involvement of citizens in the political process is one of the topics which politics currently devotes considerable attention. Participation of citizens in politics is regarded as one of the basic conditions for the functioning of democracy. At present is not "the voice of citizens" in many cases to hear. This leads to a reduction of motivation to actively participate in administration of public affairs. Generally, political participation is perceived now as a right, not as a duty.

Po roku 1989, teda v období, keď dochádzalo k odklonu od nedemokratických režimov v krajinách strednej a východnej Európy, sa vo veľkej miere rozšíril priestor na autentickú občiansku / politickú participáciu, sprevádzanú zvýšenou mobilizáciou obyvateľstva. Pri pohľade na „slovenské podmienky tvorby politiky je zrejmé, že skúsenosť spojená s dominanciou jednej politickej strany si nevyhnutne vyžiadala, okrem iného, rozrhýbanie systémového procesu zrodu oživujúcej organizačnej formy individuálnej alebo skupinovej účasti vo verejnej sfére spoločenského života“.¹

Niektorí autori označujú menšiu angažovanosť občanov vo veciach verejných ako „participačný deficit“, ktorým sa odlišujú obyvatelia postkomunistických krajín (vrátane Slovenska) od obyvateľov etablovaných („západných“) demokracií. Ágh pripomína, že občania v skutočnosti o reálnu participáciu až tak nestoja. V tejto súvislosti ďalej konštatuje, že platí „participačný paradox“, keď „veľká mobilizácia na začiatku systémových zmien nevygenerovala občiansku kultúru a participatívnu demokraciu ako novú tradíciu.“²

Pomery v nedemokratickom režime odrádzali ľudí od aktívneho vstupovania (ako efektívneho prostriedku na presadzovanie vlastných záujmov a cieľov) do verejného života. „Namiesto toho sa v nich upevnil

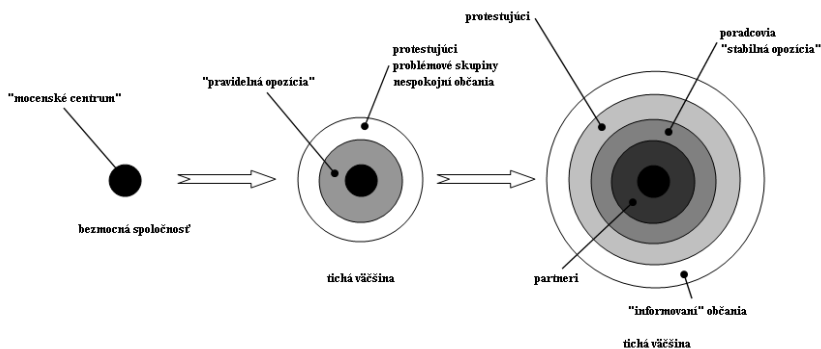
¹ KLIMOVSKÝ, D.: Občianska participácia ako aréna / prejav komunikácie v rámci tvorby verejných politik na lokálnej alebo regionálnej úrovni v podmienkach Slovenskej republiky. In: ŽUBOROVÁ, V. (a kol.): 20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012, s. 49.

² BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In: Sociológia. 5/2010, s. 448, 457.

návyk delegovať zodpovednosť za seba na štát a jeho hierarchické inštitúcie, čím sa v kolektívnej mentalite zakorenil syndróm naučenej bezmocnosti."¹

Napriek určitému pesimizmu možno ilustrovať (obrázok č. 1) možnosti participácie občanov v podmienkach od totalitnej spoločnosti až k spoločnosti stabilizovanej demokracie. Práve podmienky stabilizovanej demokracie podľa Klimovského spôsobujú, že táto býva označovaná aj ako tzv. participačná demokracia.² Dnes neexistuje človek, ktorý by mohol povedať, že sa nachádza mimo oblasti pôsobenia politiky.

Obrázok 1: Zmeny v prístupe k občianskej participácii od totalitnej spoločnosti k stabilizovanej demokracii³

¹ BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. 5/2010, s. 463.

² KLIMOVSKÝ, D.: *Občianska participácia ako aréna / prejav komunikácie v rámci tvorby verejných politik na lokálnej alebo regionálnej úrovni v podmienkach Slovenskej republiky*. In: ŽÚBOROVÁ, V. (a kol.): *20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012, s. 50 – 51.

³ KLIMOVSKÝ, D.: *Občianska participácia ako aréna / prejav komunikácie v rámci tvorby verejných politik na lokálnej alebo regionálnej úrovni v podmienkach Slovenskej republiky*. In: ŽÚBOROVÁ, V. (a kol.): *20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012, s. 50.

Teoretické a definičné východiská občianskej (politickej) participácie

V súčasnosti zaznamenávame zvyšujúci sa záujem o problém občianskej (politickej) participácie zo strany odborníkov, resp. výskumníkov.

Niektorí definujú politickú participáciu ako „aktivitu obyčajného občana/občianky zameranú na ovplyvnenie politických výstupov: distribúciu sociálnych statkov a noriem“.¹ Verba a Nie vymedzili politickú participáciu ako „tie činnosti občanov, ktoré sú viac či menej priamo zamerané na ovplyvňovanie výberu vládnucich osôb a (alebo) činností, ktoré vykonávajú“.² Možno sa stretnúť aj s názorom, že participácia je „predovšetkým „moc občana“, t. j. základný element trvalej udržateľnosti demokracie prostredníctvom práva jednotlivca zúčastniť sa verejného rozhodovacieho procesu.“³ Paulíniová má na mysli predovšetkým „konkrétne účasť občanov a ich zoskupení na verejnom rozhodovaní. Verejné rozhodovanie je pritom nielen rozhodovaním za účasti verejnosti, ale aj rozhodovaním s verejnými dôsledkami a o verejných zdrojoch.“⁴ Účasťou na spravovaní verejných záležitostí „človek zároveň naplňa spoločenský charakter svojej existencie a realizuje svoje občianske práva“.⁵ Pašiak pripomína, že občianska participácia má procesuálny charakter a je to „proces demokratizácie spoločnosti a verejného života v nej. V tomto procese sa „posamosprávňuje“ politická obec a „zosamosprávňuje“ sa občan. Občianskej participácii sa možno naučiť len účasťou na rozhodovaní, spravovaní, usmerňovaní vecí verejného života. Občianska participácia pre-pája osobné, skupinové záujmy, záujmy územných a lokálnych spoločenstiev so záujmami verejnými.“⁶

¹ VRÁBLÍKOVÁ, K.: Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích. In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review. 5/2009, s. 871.

² SOPÓCI, J.: Politika v spoločnosti. Bratislava: VEDA, 2004, s. 120.

³ MACHÁČEK, L.: Úvod do politickej sociológie mládeže. Trnava: Katedra politológie FF UCM v Trnave, 2008, s. 175.

⁴ PAULÍNIOVÁ, Z.: Participácia: definícia pojmu a stav na Slovensku. In: PIROŠÍK, V. (ed.): Participácia v samospráve (Nástroj protikorupčnej politiky). Bratislava: Adin, 2005, s. 13.

⁵ STRUSSOVÁ, M.; PETRIKOVÁ, D.: Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji. In: Sociológia. 4/2009, s. 355.

⁶ STRUSSOVÁ, M.; PETRIKOVÁ, D.: Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji. In: Sociológia. 4/2009, s. 356.

Autorská dvojica Higgins a Richardson uvádza, že „rozsiahla občianska participácia a konzultácie s občanmi sú všeobecne akceptované ako nevyhnutné elementy rozhodovacieho procesu, pričom je málo pravdepodobné, že by došlo v blízkej budúcnosti k oslabeniu tohto trendu“.¹ Každý participatívny proces má štyri hlavné komponenty. Musí vzniknúť *problémová záležitosť*, či už ide o nejakú problémovú situáciu, alebo o nejaký problémový jav v *administratívno-politickej štruktúre*, v rámci ktorej participácia prebieha. Okrem toho tu pôsobí *politicko-administratívna autorita* ako subjekt vytvárajúci podmienky na participáciu občanov a *účastnícke objekty* (najčastejšie sú nimi občania) ako subjekty využívajúce možnosť participácie.²

Prostredníctvom Bishopa a Davisa, ktorí sa opierajú aj o práce iných autorov venujúcich sa danej problematike, môžeme formulovať štyri prístupy popisujúce a vysvetľujúce fenomén participácie. Prvý prístup – *participácia ako kontinuálny proces* – vychádza z predpokladu, že participácia má zmysel len v prípade reálneho transferu určitej časti moci z politicko-administratívnej autority na občana. Podľa druhého prístupu – *participácie prepojenej s problémami riešenými politikou* – nie každá forma participácie je reálna, resp. neprináša reálne výstupy, na základe čoho dochádza k odmietnutiu prvého prístupu. *Participácia ako kontinuálne využívanie manažérskych techník* ako tretí prístup zdôrazňuje, že od využitia konkrétnej manažérskej techniky závisí následne aj miera participácie. Posledný z týchto prístupov – *participácia ako nekontinuálna interakcia* – vyzdvihuje skutočnosť, že každá participácia má v konečnom dôsledku charakter ad hoc participácie, teda participácie vzťahujúcej sa na konkrétny prípad.³

Na participáciu je možné nazerať cez model, ktorý rozlišuje rôznu hĺbku zapojenia (spoluúčasti) verejnosti. Ide o tieto úrovne:

- prístup k informáciám (pasívne informovanie);

¹ KLIMOVSÝ, D.: *Participatívne nástroje v rukách občanov a proces tvorby politiky*. In: *Politické vedy*. 3-4/2008, s. 24.

² KLIMOVSÝ, D.: *Občianska participácia ako aréna/prejav komunikácie v rámci tvorby verejných politík na lokálnej alebo regionálnej úrovni v podmienkach Slovenskej republiky*. In: ŽUBOROVÁ, V. (a kol.): *20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012, s. 60.

³ KLIMOVSÝ, D.: *Formy občianskej participácie v teoretickej perspektíve*. In: *Politické vedy*. 1-2/2007, s. 8 – 9.

- adekvátne zverejňovanie informácií (aktívne informovanie);
- seriózne posudzovanie pripomienok;
- zdieľanie rozhodovacej právomoci;
- kontrola rozhodovania.¹

Linka a Trnka konštatujú, že vzťahy medzi občanmi a politicko-administratívnymi autoritami možno v najvšeobecnejšom rámci klasifikovať do troch veľkých skupín. Prvou je *informovanie*, v ktorom komunikácia smeruje od politicko-administratívnych autorít k občanom; druhou *konzultovanie*, v rámci ktorého občania poskytujú politicko-administratívnym autoritám spätnú väzbu; a poslednou *aktívna účasť*, v rámci ktorej občania nielenže prezentujú svoje postoje k problémovým oblastiam, ale priamo prichádzajú aj s novými témami a s ich možnými riešeniami.²

Gramberger prichádza s troma hlavnými argumentmi na využívanie participácie v rámci procesu tvorby politiky. Prvý argument spočíva v *zlepšovaní a zvyšovaní účinnosti politických programov* prostredníctvom zahrnutia občanov do procesu tvorby politiky (využitím ich myšlienok), čo umožňuje aj zvýšenie efektívnosti celého tohto procesu. Druhým argumentom je *zvyšovanie dôvery vo vládu a jej aktivity*. Umožnenie participácie zo strany vlády na akejkoľvek úrovni je prejavom jej otvorenosti a zvyčajne tak vyvoláva zvýšenie miery stotožnenia sa občanov s konkrétnou politikou, ako aj miery legitímácie danej politiky. *Posilňovanie demokracie* – ako tretí argument – spôsobuje jednak to, že vláda sa stáva zodpovednejšou, a jednak to vedie k povzbudzovaniu občanov k aktívnejšiemu využívaniu ich práv.³

Jedným z veľkého množstva hľadísk, ktoré umožňuje členenie participácie, je hľadisko fázy politického cyklu.⁴ Na základe neho sa formy

¹ PAULÍNIOVÁ, Z.: *Participácia: definícia pojmu a stav na Slovensku*. In: PIROŠÍK, V. (ed.): *Participácia v samospráve (Nástroj protikorupčnej politiky)*. Bratislava: Adin, 2005, s. 13 – 14.

² KLIMOVSKÝ, D.: *Formy občianskej participácie v teoretickej perspektíve*. In: *Politické vedy*. 1 – 2/2007, s. 8.

³ KLIMOVSKÝ, D.: *Participačné nástroje v rukách občanov a proces tvorby politiky*. In: *Politické vedy*. 3 – 4/2008, s. 25.

⁴ V tomto prípade je dôležité upozorniť na to, aký model cyklu tvorby politiky sa použije. *Klimovský* napr. vo svojom príspevku uvádza model od autorskej dvojice *Brewer a Leon*. KLIMOVSKÝ, D.: *Participačné nástroje v rukách občanov a proces tvorby politiky*. In: *Politické vedy*. 3 – 4/2008, s. 29 – 39.

občianskej participácie delia podľa toho, ktorej fázy cyklu tvorby politiky sa týkajú. *Participácia v rámci iniciácie problému* súvisí s identifikovaním problému (problémový jav, resp. problémová situácia) a s jeho včlenením do politickej agendy. *Participácia v rámci estimácie politiky* je spojená s konkrétnou aktivitou – účastníckych subjektov – pri vypracovaní potenciálnych návrhov riešenia existujúcich problémových javov alebo situácií. *Participácia v rámci selekcie politiky* je charakteristická účasťou rôznorodých subjektov pri výbere konkrétneho programu alebo návrhu politického riešenia (ide o prijatie konečného rozhodnutia). *Participácia v rámci implementácie politiky* spočíva v zapájaní účastníckych subjektov do realizácie schváleného návrhu riešenia daného problému (danej politiky). Jednotlivé zámery sú prevedené na merateľné aktivity. V rámci *participácie v rámci evaluácie politiky* účastnícke subjekty hodnotia – posudzujú – politiku (problém) a jej realizáciu. *Participácia v rámci ukončovania politiky* je tou participačnou formou, ktorá prispieva k ukončeniu danej politiky (konkrétneho problému).¹

Ako zhŕňa *Vrábliková*, v teóriách participácie sa pokladajú za jeden z troch kľúčových faktorov vysvetľujúcich rozdielnu mieru participácie „*individuálne zdroje*“, či kapacita jednotlivcov zapojiť sa do verejného diania, pod ktorými sa rozumie ich sociálno-demografický profil, resp. sociálno-ekonomický status. Druhým faktorom sú *hodnoty, postoje a motívy* a tretím *zapojenosť do sociálnych sietí*.²

Tieto tri roviny vysvetlenia politickej participácie sleduje aj *model občianskeho voluntarizmu*, ktorý sa zameriava na príčiny toho, prečo sa ľudia v politike neangažujú, a tie následne formuluje do troch odpovedí: ľudia neparticipujú z toho dôvodu, že nemôžu, že nechcú alebo sa ich nikto nepýtal. „Odpoveď“ „nemôžem“ odkazuje k zdrojom každého jednotlivca, ktoré umožňujú účasť v politike. Druhý typ príčin vo forme „nechcú“ vystihuje postoje a motívy občanov, ktoré ich vedú k politickej participácii. Tretí krok zapojenia do politického života –

¹ V praxi však len zriedkakedy dochádza k situácii, keď je daná politika (problém) vyriešená do tej miery, aby sa ňou nebolo potrebné v budúcnosti zaoberať. Dochádza tak k reformulácii politiky (problému).

² VRÁBLÍKOVÁ, K.: *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 5/2009, s. 871.

„nikto sa neopýtal“ – zohľadňuje v ich vysvetľujúcom modeli vplyv mobilizácie, ktoré prebieha cez sociálne siete.“¹

Paradox reprezentácie – klesajúci záujem o veci verejné

Možnosť účasti na správe vecí verejných je vyjadrená prostredníctvom politických práv, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou právneho poriadku demokratických politických systémov. Problematická je však aplikácia výsledkov participačného procesu verejnosti zo strany nositeľov rozhodovacích právomocí, ktorí pri rozhodovaní disponujú vysokou mierou subjektivity. Dochádza tak k zanedbávaniu zohľadnenia daných výsledkov participácie – „hlasu občanov“ – do vlastných rozhodnutí zo strany kompetentných subjektov verejnej správy. Tým sa, samozrejme, znižuje aj motivácia občanov aktívne vstupovať do tohto procesu. Proces participácie tak veľmi často skĺzava do polohy formálneho naplnenia zákonom definovaných povinností.

Niektorí neparticipujú z toho dôvodu, že politická participácia je väčšinou chápaná ako právo a nie ako povinnosť. Nemajú tak potrebu zbaviť sa pocitu vlastnej nekompetentnosti, resp. ochotu prevziať na seba časť zodpovednosti. Ďalší považujú svoju účasť len za formálnu, resp. že je stratou času (presvedčenie o slabosti občianskeho hlasu), čím sa znižuje motivácia aktívne vstupovať do participatívneho procesu.

Ágh hovorí aj o „paradoxe reprezentácie“, ktorý „v pregnantnej skratke vyjadruje lakonická poznámka, akú počuť aj na Slovensku: „toto nie je moja vláda“, resp. po našom „ja som ich nevolil/a“, resp. prevláda presvedčenie, že „v politike sa radšej netreba angažovať, lebo si človek popáli prsty“.“² Řehůřek tvrdí, že „úskalia“ participatívnej zložky samosprávy spočívajú v tom, že sa často „a priori“ vychádza z premisy, že samospráva vyvoláva „sama osebe totálny záujem všetkých občanov o samospravovanie sa, a to v najrozličnejších formách, komunitách a prostrediach...“, pritom však „reálne treba vychádzať

¹ VRÁBLÍKOVÁ, K.: *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 5/2009, s. 871 – 872.

² BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: *Sociológia*. 5/2010, s. 459, 461.

z toho, že len časť občanov spoločnosti sa chce a má dispozície racionálne sa zapájať do samosprávnych foriem a aktivít“.¹

V súčasnosti je možné sledovať všeobecný trend klesajúceho záujmu mladej generácie aktívne sa spolupodieľať na záležitostiach verejného života spoločnosti. Vzhľadom na už v úvode naznačený ustálený trend participačného deficitu v súčasnej spoločnosti je potrebné vstúpiť ľuďom potrebu angažovanosti už od útleho veku prostredníctvom výchovy k aktívnemu občianstvu.

Občiansko-výchovný potenciál školy sa zdá reálny a perspektívne možný jednak v rozvíjaní kognitívnych a vedomostných predpokladov občianstva a jednak v podporovaní mechanizmov sociálneho učenia (zapájanie študentov do autentických sociálnych štruktúr – samosprávne orgány školy, alebo mimoškolské občianske aktivity), „smerujúce k utváraniu aktívnych občianskych postojov s perspektívou budúceho aktívneho konania.“²

Mladej generácii je potrebné vytvárať priestor na prezentáciu vlastných pohľadov na rozmanité spoločenské oblasti prostredníctvom kvalitného vzdelania. Treba si ale uvedomiť, že iba teoretická príprava nestačí, potrebná je tiež samotná praktická skúsenosť, prostredníctvom ktorej mladí ľudia zažijú demokraciu prakticky na vlastnej koži.

Jednou z alternatív, hoci v súčasnosti nie masovo rozšírenou, ktorá umožňuje mladému človeku politicky sa angažovať, je členstvo a činnosť v mládežníckych politických organizáciách.³ Mládežnícke organizácie politického charakteru⁴ predstavujú jeden z kľúčových nástrojov politického vzdelávania, v ktorých dochádza ku kontaktu

¹ STRUSSOVÁ, M.; PETRÍKOVÁ, D.: *Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji*. In: *Sociológia*. 4/2009, s. 369.

² ZÁPOTOČNÁ, O.; LUKŠÍK, I.: *Podiel školy na formovaní aktívneho občianstva*. In: *Sociológia*. 5/2010, s. 510.

³ ŠTEFANČÍK, R.: *Politické mládežnícke organizácie na Slovensku*. Bratislava: Iuventa, 2010, s. 8.

⁴ Mládežnícke politické organizácie majú dlhotrvajúcu tradíciu. Boli a sú súčasťou nielen demokratických, ale aj totalitných systémov. Význačnosť a hodnota mládežníckych politických organizácií pre udržiavanie a posilňovanie demokracie v našej spoločnosti nie je ešte plne uznávaná. Pravdou je, že dnešné organizácie nie sú dostatočne schopné prilákať a osloviť mladých ľudí, dôkazom čoho je veľmi nízke percento tých, ktorí sú členmi nejakej organizácie.

s praktickou politikou. Aj keď nejde o pravidlo, členstvo v takejto organizácii zvyšuje predpoklad úspešného zapojenia sa individua do politického života spoločnosti. K najvýznamnejšej funkcii patrí *politická socializácia*, ktorá predstavuje prostriedok osvojenia si politických znalostí a zručností, resp. osvojenie si politických hodnôt.¹

Záver

Dosahovanie participácie všetkých občanov na politickom živote spoločnosti zostáva dodnes problémom (občan si viac-menej iba osvojuje plnohodnotný význam seba samého ako súčasti participujúcej verejnosti). Zapojenie verejnosti dodnes nie je na Slovensku vžitú, predstavitelia verejnej správy participáciu často vnímajú ako ohrozenie (niekedy správdzané pocitom, že zapojenie verejnosti znamená stratu moci). Prikláňame sa k tvrdeniu, že „*participácia občanov leží v srdci demokracie*“ a fungovanie „*demokracie bez možnosti občanov slobodne participovať na vládnych rozhodnutiach je nemožné.*“ Politická participácia je v takomto prípade opisovaná ako „*zdroj životnej sily*“ reprezentatívnej demokracie, prostredníctvom ktorej občania vyjadrujú svoje požiadavky, rozhodujú, kto bude zastávať verejné rady, a ovplyvňujú politické rozhodnutia.“²

Ak majú občania znášať dôsledky verejných rozhodnutí, potom je aj úplne legitímna požiadavka, aby mohli vplývať na ich prípravu a výsledok. Verejnosť je potrebné zapojiť čo najskôr, to znamená, od čo možno najskoršej fázy rozhodovania. Len tak môžu občania výsledok rozhodovacej činnosti aj skutočne ovplyvniť a stať sa „spolumatiteľmi“ rozhodnutí ovplyvňujúcich aj ich život. Až v tomto okamihu bude väčšina z dotknutých presvedčená, že ich spoluúčasť má aj reálny význam a vplyv a že budú akceptované výsledky participačného procesu verejnosti.

¹ K ďalším nemenej podstatným funkciám patria volebná mobilizácia, politická rekrutácia, škola mladého manažéra a nastoľovanie politickej agendy. Pozri bližšie: ŠTEFANČÍK, R.: *Politické mládežnícke organizácie na Slovensku*. Bratislava: Iuventa, 2010, s. 63 – 74.

² VRÁBLÍKOVÁ, K.: *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 5/2009, s. 868.

Je nielen žiadané, ale aj prospešné, aby sa z izolovaného jednotlivca stal spoločenský aktér – z pasívneho prijímateľa aktívny presadzovateľ zmien, ktorý bude uplatňovať svoj občiansky potenciál. Ideál politickej participácie občanov je náročný na „kvalitu“ občanov – na ich politické vedomosti, informovanosť, schopnosti, aktivitu atď. „Ideálom sa tak stáva „aktívny“ občan, ktorý preberá časť zodpovednosti za dianie vo svojej komunite, alebo celej spoločnosti.“¹ Až aktívnou účasťou občanov na správe vecí verejných – považovaných za „Achyllovu pätu“ každého politického systému – môžeme hovoriť o plnohodnotnom fungovaní demokracie.

Tradičná funkcia školy, spočívajúca v „kultivácii gramotnosti vo všetkých jej kultúrnych dimenziách s perspektívou ďalšieho sebavzdelávania, poskytuje nevyhnutnú kognitívnu výbavu k participatívnemu konaniu, je nástrojom nielen aktívnej, ale aj efektívnej, účinnej a pravdepodobne aj prospešnej občianskej participácie.“² Je však potrebné mať na pamäti, že „participácia nie je cieľom samým osebe. Je v prvom rade efektívnym prostriedkom (nástrojom) na dosahovanie čo najkvalitnejších verejných rozhodnutí.“³

Literatúra:

- BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In: Sociológia. 5/2010, s. 447 – 491.
- KLIMOVSKÝ, D.: Formy občianskej participácie v teoretickej perspektíve. In: Politické vedy. 1-2/2007, s. 7 – 34.
- KLIMOVSKÝ, D.: Občianska participácia ako aréna / prejav komunikácie v rámci tvorby verejných politík na lokálnej alebo regionálnej úrovni v podmienkach Slovenskej republiky. In: ŽÚBOROVÁ, V. (a kol.): 20 rokov transformácie: postavenie politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012, s. 48 – 74.
- KLIMOVSKÝ, D.: Participačné nástroje v rukách občanov a proces tvorby politiky. In: Politické vedy. 3-4/2008, s. 23 – 45.

¹ KLOCOKOVÁ, J.: Občianska participácia v SR. In: SEDOVÁ, T. (ed.): Sociálne vedy a humanistika očami mladých. Bratislava: VEDA, 2006, s. 189.

² ZÁPOTOČNÁ, O.; LUKŠÍK, I.: Podiel školy na formovaní aktívneho občianstva. In: Sociológia. 5/2010, s. 510.

³ PAULÍNIOVÁ, Z.: Participácia: definícia pojmu a stav na Slovensku. In: PIROŠÍK, V. (ed.): Participácia v samospráve (Nástroj protikorupčnej politiky). Bratislava: Adin, s.r.o., 2005, s. 13.

- KLOCOKOVÁ, J.: *Občianska participácia v SR*. In: SEDOVÁ, T. (ed.): *Sociálne vedy a humanistika očami mladých*. Bratislava: VEDA, 2006, s. 189 – 195.
- MACHÁČEK, L.: *Úvod do politickej sociológie mládeže*. Trnava: Katedra politológie FF UCM v Trnave, 2008.
- PAULÍNIOVÁ, Z.: *Participácia: definícia pojmu a stav na Slovensku*. In: PIROŠÍK, V. (ed.): *Participácia v samospráve (Nástroj protikorupčnej politiky)*. Bratislava: Adin, s.r.o., 2005, s. 13 – 18.
- SOPÓCI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2004.
- STRUSSOVÁ, M.; PETRÍKOVÁ, D.: *Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji*. In: *Sociológia*. 4/2009, s. 354 – 379.
- ŠTEFANČÍK, R.: *Politické mládežnícke organizácie na Slovensku*. Bratislava: Iuventa, 2010.
- VRÁBLÍKOVÁ, K.: *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 5/2009, s. 867 – 897.
- ZÁPOTOČNÁ, O.; LUKŠÍK, I.: *Podiel školy na formovaní aktívneho občianstva*. In: *Sociológia*. 5/2010, s. 492 – 515.

Je prax ľudských práv skutočne odôvodnená?

Dominik Šoltys

This contribution focuses on the question of sufficient justification of human rights idea. In this relation it aims on justification as a philosophical and practical problem. The variety of philosophical conceptions in area of human rights stands us in front of the problem which one of them is the right one. Can it be solved in the era of universal skepticism?

Úvod

Ľudské práva tvoria špecifický segment veľkej množiny morálnych skúmaní. Záujem o ľudské práva je neutíchajúcou témou vo filozofickej, teoretickej, vedeckej a prakticko-politickej oblasti. Ako vidno, ide o tému, v ktorej sa zároveň pretínajú viaceré oblasti. Pritom nejde len o problém morálny, ale aj právny a najmä politický. Ľudské práva sa stali ústredným pojmom vnútroštátnej i medzinárodnej politiky. No tu to zďaleka nekončí. V čom spočíva ich dôležitosť? Príznačné sú vďaka morálnemu náboju, ktorý so sebou nesú a ktorý sa spája s hodnotou, ktorú vyjadruje človek. Preto sa pevne zakotvili v slovníku politickej morálky. Navyše ich váhu podčiarkuje skutočnosť, že súčasný diskurz o ľudských právach nadobudol status etického *lingua franca*. Odzrkadľuje skutočnosť globalizácie, v ktorej majú ľudské práva nadregionálny význam. Tento trend má však dve stránky. Vedľa pozitívneho významu ľudských práv, ktorý je viac než zjavný, tak na druhej strane dochádza k ich obsahovo prázdnomu, rétorickému zneužívaniu výhradne na politické ciele. Ochrana ľudských práv sa stala zámkou intervencie do vnútorných záležitostí krajín, ktoré ich porušujú. Dokonca môžu odôvodňovať vojenský zásah. To so sebou zakaždým nese pochybnosti, nakoľko je podnecovanie vojny – ktorá sama osebe je vysoko nehumánnym prostriedkom a ukazuje sa, že aj mimoriadne neefektívnym – skutočne vedené nezištnými humanitárnymi ideálmi. Neodmysliteľnou poškvrnou uskutočňovania pôvodne nezištných idej ľudských práv je fakt, že sa postupne vyvinuli na nástroj veľmocenskej politiky. Nech už je to akokoľvek, pravdou ostáva, že negatívna stránka

je, paradoxne, dôsledkom popularity ľudských práv. Niet sa čo čudovať, pretože populárne a nezištné idey bývajú často zneužívané v prospech osobných a zištných cieľov.

Slovom, názor, že ľudské práva si vyžadujú ochranu, sa stal samozrejmosťou doby, v ktorej žijeme. *N. Bobbio* sa iste nemýlil, keď charakterizoval súčasnosť označením „vek práv“. Ľudské práva sa predpokladajú ako samozrejmosť, bez ktorej si nevieme predstaviť deklarácie textov medzinárodných i vnútroštátnych prameňov práva. Navyše katalógy ľudských práv sa neustále zväčšujú. Letným pohľadom sa môže zdať, že ľudské práva konečne našli priestor na svoj rozvoj a nič už nebude brániť rozvoju tejto nesmierne humanitnej myšlienky. Avšak napriek nespochybniteľnej miere prínosu ľudských práv vystáva celý rad otázok: existuje vôbec čosi ako ľudské práva, ako a čím ich možno zdôvodniť, aké práva hodno označovať týmto pojmom, majú charakter absolútnych práv alebo sú, naopak, relatívne? Sú teda ľudské práva vrcholom kultúry, ktorý má nárok na univerzálnu platnosť? Vymedzenie skúmania týchto otázok sa bude v nasledujúcom texte nášho príspevku orientovať na dôsledky filozofického skepticizmu a relativizmu. Na úvod predstavíme podobu vzťahu teórie a praxe ľudských práv a stručne vymedzíme základné znaky, ktorými sa tento vzťah vyznačuje. Následne prejdeme k jadrú príspevku, ktoré tvorí problém zdôvodnenia ľudských práv a jeho (ne)potrebnosť pre politickú prax.

1 O vzťahu teórie a praxe ľudských práv

Zdôvodňovať alebo nezdôvodňovať? Praktická realizácia myšlienky ľudských práv však volá po ich zdôvodneniach. Inými slovami, predznamenáva otázku, aký je skutočný zdroj, pôvod ľudských práv a akými argumentmi ho možno presvedčivo odôvodniť. Na tomto mieste sa stretávame s akousi priepasťou medzi teóriou skúmania nami zvolenej problematiky a jej realizáciou v politickej praxi. Prax ľudských práv hľadá potrebné teoretické barličky, ktoré jej poskytnú vhodné teoretické a filozofické zdôvodnenia. Tento prístup je veľmi dôležitý, pokiaľ sa prax nemá javiť ako čistá ľubovôľa. Navyše teoretické a filozofické zdôvodnenia prispievajú ku koherentnosti praxe. Naopak, nebezpečenstvo teoretických zdôvodnení spočíva v tom, že podlieha

erózii základov, na ktorých stojí a ku ktorej dochádza vplyvom vedeckej kritiky. Pritom nejde o nový jav, pretože prirodzené práva či práva človeka, ako predchodcovia súčasnej myšlienky ľudských práv, vznikali v 17. a 18. storočí a podliehali takisto skeptickým atakom. To znamená, aby ľudské práva neostali len mýtom a ilúziou, je potrebné skutočne zdôvodniť ich existenciu. Je to vôbec možné? Dovolí nám to všadeprítomný skepticizmus vedeckého bádania?

2 O skepticizme

Pohľad do filozofie nás presviedča, že sa to dá. Pestrosť a rôznosť zdôvodnení vo filozofických prístupoch však nie je zárukou pocitu uspokojenia z celého rezervoáru odôvodnení, ktorý „hádam bude stačiť“. Naopak, do skúmaného problému prináša skepsu v podobe otázky, ktorý prístup je schopný odolať pochybnostiam ako výsledkom súčasného skúmania. Týmto sa filozofická skepsa zďaleka nevyčerpáva. Skepticizmus vo filozofii predstavuje postup radikálneho kladenia otázok až, takpovediac, „na samý koreň vecí“. To znamená, každý, kto sa rozhodne zvolenou problematikou – ako je v našom prípade problematika ľudských práv – zaoberať vážne a dôsledne, narazí na skepticizmus. Skepticizmus práve svojou radikálnosťou nepozná žiadne hranice. Možno pochybovať o každej odpovedi, ktorá vyvoláva ďalšie otázky. A to bez ohľadu na autoritu, ktorú má tvrdenie samo alebo osoba, ktorá tvrdenie vyslovila. Skepticizmus ako metóda uvažovania je prítomná naprieč celými dejinami filozofického myslenia, ba čo viac, ide o etablovanú vedeckú metódu. Vrcholnou vedeckou hodnotou je pravda, čo nevyhnutne vedie k tomu, že k informáciám sa pristupuje skepticky. Nehovoriac o tom, že existoval smer, ktorého filozofickým završením bol práve takýto postoj a jeho predstavitelia boli označovaní ako skeptici. Podľa skeptikov bolo možné pochybovať o čomkoľvek. Tento smer v žiadnom prípade nepopieral pravdu, k tomu sa uchýlili až nihilisti, namiesto toho jeho predstavitelia spochybňovali, že s istotou možno dôjsť k pravde. V našom príspevku upozorňujeme na tento smer iba v súvislosti so skeptickou metódou, ktorá bola motorom v pohybe filozofického skúmania. Toto poznanie nás vedie k záveru, že skepticizmus môže mať podobu prechodného alebo konečného štádia myslenia. Aj keď sa, prirodzene, môže zdať,

že línia medzi nimi je tenká. Platí to aj v prípade vedy. Práve veda je príznačná neustálym doplňovaním, spresňovaním, opravovaním či dokonca vyvracaním tvrdení, ktoré predtým sama považovala za pravdu.

Skepticizmus či relativizmus morálnych hodnôt je teoreticky akceptovateľný, a pokiaľ hovoríme o vedeckom bádaní, je dokonca nevyhnutným. Politická i právna prax však musí byť odlišná. Ak máme praktickou činnosťou chápať účasť na aktívnom riešení problémov, potom je viac než jasné, že umŕtvujúci skepticizmus ani relativizmus k tomu nevedú. Skepticizmus však nemusí nevyhnutne viesť k pasivitě konania, naopak, môže zdôvodňovať rovnako ľubovôľu konania. V morálnej oblasti môže viesť ku krajnostiam libertinizmu (zľahčovaniu mravného rozhodovania), a to na všetkých úrovniach ľudskej existencie. A preto konečná realizácia praxe závisí od jej naplnenia obsahom. Morálne otázky, akými sú napríklad eutanázia, interrupcia, nesporné zložitá problematika génového inžinierstva atď., ktoré nadobúdajú rozsah celospoločenskej diskusie, nutne končia politickou či právnu odpoveďou nesúcou morálne hodnoty.

Skepticizmus – myslenie, ktoré nám zjavuje všetko ako pochybné – má výrazný podiel na úpadku náboženských zdôvodnení. V súčasnej ére univerzálnej skepsy sa snaží o nadvládu v myslení. Aké to má dôsledky pre morálne a etické zdôvodnenia? Predovšetkým tie, že zo všetkého najviac a najskôr mu podliehajú súčasné snahy o metafyzické a filozoficko-teologické zdôvodnenia pôvodu morálky. V tom sa skrýva aj príčina dnešného záujmu o morálne a etické otázky, ktorý má svoje korene v 17. a 18. storočí. Prameňom vzrastajúceho záujmu v tomto období je práve odpadnutie náboženských zdôvodnení, čo viedlo k etickej dezorientácii.¹ Vôbec náboženské zdôvodnenia morálky sa opierajú o vieru a tá je zameraníu a štruktúre vedeckého myslenia neprístupná. Pre vedu skrátka platia slová klasika filozofie T. Hobbesa: „Zdôvodnenie Bohom, nie je zdôvodnením vôbec.“ Skepticizmus sa však nezastavil ani pred nemetafyzickými a nenáboženskými pokusmi o hľadanie zdôvodnení. Tie síce môžu vyzeráť *prima facie* dobre, avšak v skutočnosti im často chýba presvedčivosť vo filozofických odôvodneniach. Slovom, aj oni podliehajú skeptickým útokom. Ide o pod-

¹ TUGENDHAT, E.: *Přednášky o etice*. Praha: Oikúmené, 2004, s. 13.

statne širšiu a namáhavejšiu otázku, než len čo je prameňom morálnych noriem a aký je ich obsah. A tá smeruje k možnostiam poznania či skôr nazerateľnosti morálnych noriem. W. Weischedel dokonca tvrdí, že súčasná etická filozofia je možná iba ako skeptická etická filozofia.¹ Čo znie ako *contradictio in adjecto*, pretože úlohou etiky je stanoviť čosi pevné a záväzné, zatiaľ čo úloha skepticizmu je – podľa toho, čo sme doteraz uviedli – úplne opačná. Navyše opodstatnenosť morálnych názorov, ktoré sú, zdá sa, bytostne späté s ľudskou existenciou, kladie nárok na všeobecnú platnosť; no skepticizmus a relativizmus pôsobia erózívne voči každému budovaniu pevných morálnych základov. Uvedené však vôbec neznamená, že by pokusy definovať ľudské práva na prirodzenoprávnom základne dnes už úplne vymizli. Napríklad S. Sousedík zotrváva na tvrdení, že východisko „z tohto stavu je možné v dnešnej situácii jedine obnovou prirodzenoprávnej teórie. Tú však nemožno uskutočniť bez predchádzajúcej obnovy metafyziky, prostredníctvom ktorej možno jediným bezpečným spôsobom ukotviť prirodzenoprávnú teóriu.“² To znie vzhľadom na zmienené účinky skepticizmu aj vzhľadom na dôsledky postmodernej situácie doby značne ambiciózne, no, žiaľ, zaváňa sifyfovskou prácou. No nie je to celkom nemožná práca. Na prirodzenoprávnú teóriu nadväzuje aj austrálsky filozof J. Finnis, ktorý rozvíja východiská ponúkané učením T. Akvinského.³

Od všeobecných úvah o skepticizme, ktoré nás priviedli k morálke, ako tematicky materskej oblasti problému ľudských práv, sa teraz vydáme na prieskum možností, ktoré nám ponúkajú zdôvodňovania ľudských práv.

3 Zdôvodnia ľudských práv

Zdôvodnenia vo všeobecnosti pridávajú na presvedčivosti. Zrkadlí sa v nich nielen poctivá snaha autora preskúmať zvolený objekt, ale takisto presvedčivým vyjadrením myšlienok získať čitateľa

¹ Bližšie pozri: WEISCHEDEL, W.: *Skeptická etika*. Praha: Oikúmené, 1999, s. 9.

² SOUSEDÍK, S.: *Svoboda a lidská práva. Jejich přírodnoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 10.

³ John Finnis tvrdí, že celá jeho prirodzenoprávna teória je vlastne teóriou ľudských práv. Bližšie pozri: FINNIS, J.: *Natural Law and Natural Rights*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 198.

na svoju stranu. Popri skepticizme je zdôvodnenie ďalším charakteristickým prvkom vedy. Deje sa tak predstavením argumentačnej bázy autora. Nebude tomu inak, ani pokiaľ ide o ľudské práva. V nadväznosti na to sa môžeme stretnúť s celým radom spôsobov zdôvodňovania ľudských práv. Odzrkadľuje to skutočnosť, že filozofi videli zdroj ľudských práv napríklad v Bohu, ľudskej prirodzenosti, slobode, rovnosti, ľudskej dôstojnosti, v demokracii alebo v rozume. Pre zdôvodnenie je tak, ako sme už vyššie naznačili, charakteristický pluralizmus. Skutočne sa v tomto ohľade možno stretnúť s pestrú paletou ponúkajúcich sa vysvetlení. Ich autorov vedie túžba odhaliť *jediný pravý princíp*, z ktorého ľudské práva pramenia.¹ Dedukciou jeho predpokladov následne dospievajú ku konkrétnej podobe ľudských práv. To však nie je všetko. Okrem toho je sprievodným znakom vlastného zdôvodňovania zdroja ľudských práv aj kritika konkurenčných prístupov. Týmto spôsobom sa autori snažia presadiť vlastné vysvetlenia ľudských práv v prostredí názorovej plurality. Vytvára sa tým akési diskusné prostredie, v ktorom nové prístupy vystupujú ako reakcia na prístupy predošlých autorov – argumentmi upozorňujú na ich nedostatky a snažia sa navrhnúť vhodné riešenia. Potvrdzuje nám to samotné pohľadnutie do dejín myslenia. To nám, ako čitateľ iste uzná rozumnou úvahou, znemožňuje uviesť a charakterizovať všetky prístupy vyskytujúce sa v dejinách filozofie. Vzhľadom na stanovený rozsah sa obmedzíme iba na toto tvrdenie. V ďalších súvislostiach upozorníme čitateľa na súčasné prístupy, ktoré chápu ľudské práva ako dôležité, no relativizujú dôležitosť hľadania a zdôvodnenia pôvodu ľudských práv.

4 Zdôvodnenia nie sú dôležité?

Môže sa zdať, akoby v priebehu dvadsiateho storočia stratili náboženské a filozofické východiská v zdôvodnení ľudských práv svoju váhu. Tento postreh je správny, avšak nemusí ihneď viesť k záveru, že ľudské práva v dôsledku nesmiernych problémov, súvisiacich

¹ Blížšie pozri: OREND, B.: *Human rights: Concept and Context*. Toronto: Broadview Press, 2002, s. 69.

s hľadaním presvedčivého zdôvodnenia, vlastne neexistujú. Jednoducho časť autorov v súčasnosti považuje naďalej ľudské práva za životaschopnú ideu, ktorej filozofické zdôvodnenie nie je natoľko podstatné, aby sme ju nemohli uplatňovať. Presvedča nás o tom argentínsky právnik a filozof E. Rabossi. Rabossi je priaznivcom tejto myšlienky, ktorá sa ujala v spoločnosti, kde dostatočne preukazuje svoje pozitívne účinky. Jednoducho kultúra spoločnosti sa dnes stala „kultúrou ľudských práv“ a historicky zakotvenou udalosťou, ktorá ako fenomén ľudských práv sa vyvinula na „skutočnosť tohto sveta“. Rabossi prejavuje nedôveru len vo vzťahu k hľadaniu a zdôvodňovaniu možných filozofických predpokladov týchto práv. Toto bolo podľa neho príznačné pre dejiny filozofického myslenia, navyše sa to veľmi neosvedčilo. Takáto snaha sa mu už v dvadsiatom storočí vidí ako zastaralá. Zdá sa, že nie je jediným. Na jeho stranu sa pridáva americký postmoderný filozof R. Rorty. Ten ďalej rozvíja túto myšlienku a dáva jej hlbšie filozofické zázemie. Podľa neho sa kultúra ľudských práv stala kultúrnym faktom, s ktorým sa identifikujú členovia tejto kultúry. V nadväznosti na to vidí úlohu filozofie nie v snahe hľadať a poskytnúť zdôvodnenia ľudských práv, ale zhrnúť a dať výraz týmto kultúrne podmieneným intuíciam. Táto myšlienková cesta ho spolu so svojskou podobou kultúrneho relativizmu a antiesencializmu vedie k odmietnutiu tradičných *Platónových* a *Kantových* vymedzení morálnej filozofie.¹ Dochádza k zisteniu, že to nie je rozumom identifikovateľná pravda, ktorá nás podnecuje svojou silou k ľudským právam, ale sú to podnety našich citov, ktoré nás vedú k rešpektovaniu a prijatiu dôležitosti, aká im náleží. Inými slovami, k samotnej morálnej odôvodnenosti ľudských práv nás nevedie filozofické poznanie, čo vlastne je ľudská podstata, ale citový popud, ktorý nám umožňuje vnímať ostatných rovnako ako seba, teda ako ľudskú bytosť. K akceptovaniu kultúry ľudských práv tak nevedie racionalita, ale sentimentalita v kombinácii s výchovou. *Rortyho*

¹ Blížšie pozri: RORTY, R.: *Human Rights, Rationality and Sentimentality*. In: HURLEY, S.; SHUTE, S. (eds.): *On Human Rights. The Oxford Amnesty Lectures 1993*. New York: Basic-Books, 1993, s. 129.

pragmatizmus sa prejavuje v tom, že samo filozofické poznanie nepôsobí natoľko presvedčivo vo vedomí človeka, nakoľko to robia vnútorné citové pudy.

Klasické zdôvodnenia ľudských práv opierajúce sa napríklad o ľudskú prirodzenosť zavrhuje aj nemecká mysliteľka židovského pôvodu H. Arendtová. Hovorí: „*Strata národných práv mala vo všetkých prípadoch za následok stratu ľudských práv*,” čím obracia našu pozornosť ku skupinovej, národnej príslušnosti jednotlivca.¹ Len národ je podľa nej oprávneným miestom na vznášanie požiadavky práva na práva. A tak právo na práva je podľa nej kľúčovým elementom v prístupe jednotlivca k ľudským právam.

Iným príkladom môže byť koncepcia ľudských práv J. Rawlsa vyjadrená v jeho diele *Právo národov*. Píše sa tam: „*Všeobecné učenia, či už náboženské, alebo nenáboženské, môžu ideu ľudských práv zakladať na teologickej, filozofickej alebo morálnej koncepcii prirodzenosti človeka. Túto cestu však právo národov nesleduje. Ľudskými právami nazývam vlastnú podmnožinu práv občanov v liberálnom ústavnom demokratickom štáte alebo práv príslušníkov slušnej hierarchickej spoločnosti*“.² Rawls tak odmieta, aby sa praktická realizácia myšlienky ľudských práv spájala v konkrétnych podmienkach politickej praxe liberálnodemokratického štátu so zdôvodneniami opierajúcimi sa o konkrétne náboženské, metafyzické či iné filozofické východiská.

Všeobecne má súčasná teória ľudských práv za to, že moderné konštitučné demokracie sa nesmú z princípu viazať na žiadne z ponúkanych doktrínálnych vysvetlení.³ To znamená, že záväznosť jedného vysvetlenia z celého radu možností stráca v liberálnodemokratickom štáte opodstatnenie. Znamenalo by to nadradenosť jedného svetonázoru nad celým radom iných svetonázorov, čo by podčiarkovalo skutočnosť, že štát ho preferuje tým, že sa k nemu hlási a vynucuje ho. To iste nie v zhode s tradíciou liberálnej demokracie, akou sa uberá formovanie západných štátov. V tomto ohľade štáty pôsobia neutrálne

¹ ARENDTOVÁ, H.: *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikúmené, 2013, s. 431.

² RAWLS, J.: *Právo národov*. Bratislava: Kalligram, 2013, s. 116.

³ Bližšie pozri: INGRAM, A.: *A Political Theory of Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 202.

voči celému spektru svetonázorových vysvetlení. Úlohou liberálnodemokratického štátu, ktorý sa hlási k ideí ľudských práv, je presadzovať a chrániť ich. Týmto prístupom liberálnodemokratický štát pozdvihuje ľudské práva z morálnej roviny na rovinu politickú. Za týchto podmienok ľudské práva slúžia ako ochrana práv jednotlivca pred zásahmi zo strany štátu či spoločnosti. Takýto pohľad je zdanlivo jasný, pokiaľ hovoríme o ľudských právach pozitívne vyjadrených v texte právnych predpisov. Čo však v prípade, že takéto pozitívne zakotvenie chýba a uvedené zásahy sa budú charakterizovať ako zásahy do ľudských práv? V tejto súvislosti vzniká otázka, ako sa pozitivizmus dokáže vyrovnáť s predstaveným problémom?

5 Ponúka právny pozitivizmus akceptovateľné riešenie?

Dokáže právny pozitivizmus vyriešiť otázku existencie ľudských práva a určiť, ktoré z ponúkaných práv patria do tejto skupiny? Právny pozitivizmus je smer právneho uvažovania, ktorý pri vymedzovaní pojmu právo poukazuje na to, že právo a morálka sú vzájomne oddelené a autonómne normatívne systémy. Iba to, čo je vyjadrené v prameňoch práva, možno považovať za súčasť právneho poriadku. Právny poriadok tvorí právny systém, ktorý v skutočnosti pozostáva z rôznych prameňov práva; okrem ústavy, zákonov a podzákonných právnych aktov sem možno vo všeobecnosti zaradiť napríklad rozhodnutia vyšších súdov, právnu obychaj, zistenia právnej vedy atď. Právny pozitivizmus ako smer právneho uvažovania v súčasnosti nie je jednotnou náukou a v jeho vnútri možno rozoznať niekoľko variantov. V nadväznosti na predmet nášho príspevku je kľúčové, že nie každý predstaviteľ juspozitivizmu popiera existenciu ľudských práv. Juspozitivisti spravidla odmietajú zdôvodnenia neempirickými, transcendentnými predpokladmi. Slovom, právny pozitivizmus zastáva názor, že súčasťou právneho poriadku sú len tie ľudské práva, ktoré sú nejakým spôsobom v ňom vyjadrené. To znamená, otázka existencie, legitimacy, a teda opodstatnenosti ľudských práv v právnom poriadku je závislá od ich právne relevantného zakotvenia. Uplatnenie ľudských práv preto nie je podľa tohto smeru možné bez ich predošlého zakotvenia v právnom poriadku štátu.

Niet pochýb o tom, že pozitívne zakotvenie ľudských práv v texte právnych predpisov najvyššej právnej sily odstraňuje možné pochybnosti spôsobené nikdy nekončiacimi diskusiami filozofov o ich existencii, povahe a obsahu. Začlenením týchto práv do právneho systému štátu zrazu naberajú na určitosti a prehľadnosti. S ohľadom na to sa zvykne konštatovať, že úsilie prirodzenoprávnych teórií 20. storočia je svojimi dôsledkami späté s obdobím „pozitívizácie“ prirodzeného práva, keď sa prostredníctvom multilaterálnych medzinárodných zmlúv premietajú prirodzenoprávne hodnoty do pozitívnoprávnej úpravy jednotlivých krajín sveta.¹ Nepochybne ide o uľahčenie hodnotovej identifikácie pre politickú a právnu prax. Na filozofickej a teoretickej úrovni však vzniká otázka, či je pozitívizácia ľudských práv zároveň postačujúcim spôsobom vyjadrenia humanitného odkazu, ktorý v sebe nesú. Pred pozitívizmom preto stojí otázka, či sa dokáže nad úzku požiadavku výhradne pozitívneho zakotvenia ľudských práv povzniesť a siahnúť po inom zdôvodnení, odzrkadľujúcom šírku zmyslu ľudských práv. Podľa niektorých to sám osebe nedokáže.² Podáva príliš redukované zdôvodnenie ľudských práv, pretože ľudské

¹ Blížšie pozri: HRDINA, I. A.; MASOPUST, Z.: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011, s. 331.

² B. Orend poukazuje na slabé miesto právnopositivistického zdôvodnenia ľudských práv, ktoré spočíva v pozitívnom vyjadrení v právnom poriadku daného štátu. Takéto odôvodnenie je podľa neho v rozpore s princípom univerzálnosti a rovnosti ľudských práv. V dôsledkoch to môže viesť k tomu, že napriek skutočnosti, že väčšina štátov ich má zakotvené vo svojom právnom poriadku, stále sa nájdu štáty, ktoré právnym opomenutím tieto práva svojim občanom nepriznajú. Vzniknutú situáciu tak nemôže riešiť ani medzinárodné právo. Takže pozitivistická odpoveď nebude iná, než že trpiaci v režimoch odmietajúcich uznať ľudské práva žiadne ľudské práva mať nebudú. Blížšie pozri napr.: OREND, B.: *Human rights: Concept and Context*, s. 74 – 75. Podľa Sousedíka právny pozitívizmus neposkytuje ľudským právam žiadne zdôvodnenie. Pre pozitivistov sú ľudské práva zaujímavé len ako pozitívne právo vyhlásené zákonodarnou mocou štátu. Blížšie pozri: SOUSEDÍK, S.: *Svoboda a lidská práva: Jejich přirozenoprávní základ*, s. 117 – 118. Pre Fagana je možné stanovisko ohľadne ľudských práv vyjadriť názorom, podľa ktorého sú legitímnyimi ľudskými právami len tie, ktorým sa dostalo právneho uznania v právnom poriadku daného štátu. To znamená, ľudské práva buď existujú ako legálne práva alebo neexistujú vôbec. Blížšie pozri: FAGAN, A.: *Human rights: Confronting Myths and Misunderstandings*. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar Publishing, 2009, s. 32.

práva sú závislé od vyjadrenia v texte právnych predpisov.¹ Spoločne s ich znením vznikajú, zanikajú a menia sa. To znamená, že právo samo osebe nie je prostriedkom na ochranu ľudských práv, ale až samotné pozitívne vyjadrenie ľudských práv v právnom systéme je prejavom ochrany v nich obsiahnutých hodnôt. Práva sú z tohto pohľadu závislé od ich uznania štátom, čo redukuje ich obsah² a účinok, ktorý má samotná myšlienka ľudských práv mať.

Avšak pozitívnym vyjadrením ľudských práv v určitom právnom poriadku filozofická diskusia nekončí, práve naopak, pokračuje ďalej.

6 Na záver o kritike a spochybňovaní ľudských práv

Dobové kritiky z úst J. Benthama, K. Marxa a E. Burkeho, ktoré ani dnes nestrácajú nič na svojej aktuálnosti, smerovali proti pozitívne vyjadrenej podobe ľudských práv v texte *Deklarácie práv človeka a občana*, prijatej francúzskym Ústavodarným národným zhromaždením 26. augusta 1789.³ A treba pripomenúť, že kritiku voči ľudským právam badať aj v radoch súčasnej filozofie. Škótsky filozof A. MacIntyre tvrdí: „Pravda je zrejma: neexistujú žiadne takéto práva a vieru v nich možno prirovnáť k viere v čarodejnice a jednorožce. Najlepší dôvod na takéto neokrôchané tvrdenie, podľa ktorého žiadne takéto práva neexistujú, je rovnaký ako najlepší dôvod na tvrdenie, že nie sú žiadne čarodejnice ani jednorožce – žiadny pokus o dostatočné zdôvodnenie existencie týchto práv neuspel.“⁴ V ľudských právach MacIntyre vidí zavŕšenie osvietenskej snahy nájsť nespochybiteľnú, správnu morálku, ktorá by mala akúsi objektivnu

¹ BURKE, A.; DEVETAK, R.; GEORGE, J. (eds.): *An Introduction to the International Relations*. 2nd edition. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 444.

² Podľa *Freemana* redukcia obsahu spočíva vo vyjadrení v texte právnej normy. Ľudské práva sa stávajú právne vymáhateľnými len v právne ustanovenej podobe, čím sa stráca zreteľ z ich pôvodného významu ľudských práv, ktorý slúži ako protiváha politickej moci bez ohľadu na právnu úpravu. Týmto postojom by sa ich vnímanie podstatne oslabilo. Bližšie pozri: FREEMAN, M.: *Human rights: An Interdisciplinary Approach*. 2nd Edition. Cambridge, UK – Malden, USA: Polity, 2011, s. 11.

³ Podrobnejšie som sa dobovej kritike týchto troch mysliteľov venoval vo svojom príspevku *Idealita a zdôvodnenie ľudských práv*. Bližšie pozri: ŠOLTÝS, D.: *Idealita a zdôvodnenie ľudských práv*. In: VLHA, M. (ed.): *Akademické akcenty 2013: zborník príspevkov z odborného seminára*. Bratislava: Eurokódex, 2014, s. 505 – 506.

⁴ MACINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti*. Praha: Oikúmené, 2004, s. 89.

platnosť. Zároveň tvrdí, že osvietenský projekt nájsť nespochybniteľné základy morálky bol odsúdený na neúspech. Tieto dôsledky sa prejavujú do dnešných dní. Vidí to na príklade *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* OSN z roku 1948, o ktorej tvrdí, že „sa veľmi striktnie drží zásady vôbec nezdôvodňovať akékoľvek tordenie, čo sa neskôr stalo v OSN bežnou praxou.“¹ Michael Freeman ho však vyvádza z omylu vypočítavaním siedmich dôvodov, ktorými zdôvodňuje ľudské práva OSN.² V každom prípade aj samotné MacIntyreove zvolanie „neexistujú žiadne takéto práva“ nie je zďaleka novým a veľmi sa podobá Benthamovmu upozorneniu, že ľudské práva nie sú ničím iným než našou fikciou.

Literatúra:

- ARENDTOVÁ, H.: *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikúmené, 2013.
- BURKE, A.; DEVETAK, R.; GEORGE, J. (eds.): *An Introduction to the International Relations*. 2nd edition. New York: Cambridge University Press, 2011.
- HRDINA, I. A.; MASOPUST, Z.: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011.
- FAGAN, A.: *Human rights: Confronting Myths and Misunderstandings*. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar Publishing, 2009.
- FINNIS, J.: *Natural Law and Natural Rights*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- FREEMAN, M.: *Human rights: An Interdisciplinary Approach*. 2nd Edition. Cambridge, UK – Malden, USA: Polity, 2011.
- FREEMAN, M.: *Lidská práva a krize západní filosofie*. In: *Právník*. Vol. 132, No. 1, 1993.
- INGRAM, A.: *A Political Theory of Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- MacINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti*. Praha: Oikúmené, 2004.
- OREND, B.: *Human rights: Concept and Context*. Toronto: Broadview Press, 2002.
- RAWLS, J.: *Právo národov*. Bratislava: Kalligram, 2013.

¹ MacINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti*. Praha: Oikúmené, 2004, s. 89.

² Bližšie pozri: FREEMAN, M.: *Lidská práva a krize západní filosofie*. In: *Právník*. Vol. 132, No. 1, 1993, s. 14.

- RORTY, R.: *Human Rights, Rationality and Sentimentality*. In: HURLEY, S.; SHUTE, S. (eds.): *On Human Rights. The Oxford Amnesty Lectures* 1993. New York: BasicBooks, 1993.
- SOUSEDÍK, S.: *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- TUGENDHAT, E.: *Přednášky o etice*. Praha: Oikúmené, 2004.
- WEISCHEDEL, W.: *Skeptická etika*. Praha: Oikúmené, 1999.

Ľudskoprávne aspekty zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete v podmienkach Slovenskej republiky

Peter Nemec

The paper presents the information age in which we live currently, as an important epoch of human history, which is characterized by disseminating information through several media. The decisive role plays internet, which gradually became the most important source of information, but also communication and control medium between the state and its citizens. The paper studies a fine line between what brings the citizen a benefit in case that the information is published on the internet and what is not beneficial for him, pointing out that crossing of this line is very sensitive in case of the court decisions. The aim of this paper is to highlight the urgent need for publishing the court decisions on the internet, which is a direct outcome of the right to information as one of the modern human rights and freedoms, while preserving the another important right- the right to privacy.

Úvod

Ústava Slovenskej republiky (ďalej Ústava SR) v článku 2 odseku 2 deklaruje, že štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo. V demokratickom štáte sú teda, odhliadnuc od spôsobu výkonu tejto moci, jej jediným zdrojom občania, a tak všetky zložky štátnej (verejnej) moci musia byť občanom zodpovedné. Avšak súdy, na rozdiel od iných zložiek verejnej moci, nemajú prirodzenú kontrolu, ktorá by dohliadala nad riadnym výkonom úloh, ktoré sú im zo strany Ústavy SR zverené. Ochranu základných práv a slobôd, dohľad nad dodržiavaním Ústavy a zákonov či zabezpečenie riadneho fungovania princípov demokracie vykonávajú totiž sudcovia, ktorí sú do tejto verejnej funkcie menovaní doživotne a občania voči nim nemôžu vyvodiť zodpovednosť vo voľbách či prostredníctvom iného demokratického mechanizmu, ako to môžu urobiť voči reprezentantom iných mocí – zákonodarnej či výkonnej. Vyvstáva tak otázka, kto má vykonávať dohľad nad nezávislým a neustranným súdnictvom, ktoré je garantované v článku 141 odseku 1 Ústavy SR? Domnievam sa, že verejná diskusia o súdnych rozhodnutiach a ich prípadná kritika odbornou i laickou verejnosťou je jedinou mož-

nosťou, ako môžu dostať súdy a sudcovia spätnú väzbu zo strany verejnosti a ako môžu občania dohliadať nad tými, čo majú strážiť právo. Je preto nevyhnutné, aby súdy rozhodovali verejne a transparentne a aby odôvodnenia ich rozhodnutí boli presvedčivé a racionálne, nech možnosť verifikácie ich logických postupov je čo najväčšia.

Ludskoprávne rozmery a význam verejnej prístupnosti súdnych konaní a súdnych rozhodnutí

Verejná kontrola rozhodovania súdov zo strany odbornej i laickej verejnosti je nepochybne najjednoduchšie možná prostredníctvom zverejňovania súdnych rozhodnutí na všeobecne dostupnom mieste. Pri takomto dohľade verejnosti zohrávajú dominantnú a nezastupiteľnú úlohu informácie, resp. samotný prístup k nim.

Právo na informácie ako jedno zo základných ústavných práv zakotvuje na národnej úrovni *Ústava SR a Listina základných práv a slobôd*¹, pričom toto právo podrobne upravuje zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám. Význam práva na informácie je obrovský, keďže okrem dosahovania informovanosti občanov toto právo prispieva aj k dobrému a zodpovednému fungovaniu vecí verejných, znižuje riziko korupcie a zároveň posilňuje dôveru občanov v štát a jeho orgány.² Túto skutočnosť potvrdil aj *Ústavný súd SR*, ktorý vo svojom náleze uverejnenom pod sp. zn. II. ÚS 28/96 uviedol: „K rozvoju demokracie v činnosti súdov prispieva kontrola rozhodovacej činnosti súdov verejnosťou, pretože táto činnosť je najdôležitejšia pre uplatňovanie práva, ochranu zákonom uznaných záujmov jednotlivca, dodržiavanie zákonnosti v činnosti orgánov výkonnej moci, ako aj pre rad ďalších otázok. Predpokladom verejnej kontroly nad uplatňovaním práva súdmi je znalosť konkrétnych konaní a rozhodnutí súdov a na ich základe vytoáraná verejná mienka o kvalite uplatnenia práva súdmi.“

Špecifickým nástrojom, prostredníctvom ktorého možno najlepšie dosiahnuť požadované ciele, sa stal internet. Táto imaginárna počíta-

¹ Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.

² WILFLING, P.: *Zákon o slobodnom prístupe k informáciám. Komentár, problémy z praxe, rozhodnutia súdov*. Bratislava: VIA IURIS, 2012, s. 10.

čová sieť ako zrejme najlacnejší spôsob zverejnenia informácií umožňuje sprístupniť veľké množstvo údajov, čo je výhodné nielen pre komfort prijímateľa informácií, ale aj pre odbúranie administratívneho náporu na strane ich poskytovateľa. Jej úlohu však možno vnímať aj v tom smere, že sa v posledných rokoch stala najdostupnejším komunikačným a kontrolným médiom medzi štátom a jeho občanmi.

Všeobecne sa uznáva, že pozitíva verejnej prístupnosti súdnych rozhodnutí sú najmä tieto¹:

- možnosť verejnej kontroly rozhodovania súdov;
- zvýšenie predvídateľnosti súdneho rozhodovania, a tým aj právnej istoty občanov;
- zvýšenie jednotnosti súdneho rozhodovania;
- zvýšenie zodpovednosti sudcov;
- zvýšenie kvality súdneho rozhodovania;
- zvýšenie efektivity fungovania súdov;
- zúženie možností zásahov do sudcovskej nezávislosti;
- zvýšenie celkovej dôveryhodnosti súdnictva;
- možnosť osôb pôsobiacich v rámci zákonodarnej moci analyzovať aplikáciu zákonov v praxi;
- zlepšenie možností výskumu judikatúry a právnického vzdelávania.

Princíp verejnosti a dostupnosti súdnych rozhodnutí však jednoznačne podmieňuje realnosť postulátu spravodlivého procesu. Právo na spravodlivý proces je jedným z ľudských práv spočívajúcim v možnosti jednotlivca predložiť svoju vec na rozhodnutie nezávislému a nestrannému orgánu rozhodujúcemu podľa pravidiel zaručujúcich spravodlivé posúdenie veci. V oblasti európskeho práva toto právo deklaruje čl. 6 ods. 1 *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. V oblasti slovenského právneho poriadku ho ako súčasť základných ľudských práv v podobe práva na súdnu a inú právnu ochranu zakotvuje čl. 48 ods. 2 *Ústavy SR* (zhodne s čl. 38 ods. 2 *Listiny základných práv a slobôd*), podľa ktorého má každý právo, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prieťahov a v jeho prítomnosti, teda aby sa mohol

¹ Blížšie pozri napr. SVÁK, J.: *Ústavnoprávny rozmer zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete*. In: *Justičná revue*. Vol. 52, No. 13, 2003, s. 243.

vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom. S týmto právom zároveň súvisí aj právo širokej verejnosti zúčastniť sa na súdnom pojednávaní a prijímať informácie o priebehu súdneho konania, pričom verejnosť možno vylúčiť len v prípadoch stanovených zákonom, ak je to nevyhnutné na ochranu iných legitímnych záujmov¹. *Európsky súd pre ľudské práva* (ďalej „ESLP“) v rozhodnutí *Campbell a Fell* proti Spojenému kráľovstvu v tejto súvislosti zároveň pripomenul, že „spravodlivosť musí byť nielen vykonávaná, ale musí byť aj vidieť, že je vykonávaná“ (angl. „justice must not only be done: it must also be seen to be done“)².

V inom rozhodnutí vo veci *Diennet proti Francúzsku*³ uviedol ESLP, že verejný charakter chráni účastníkov súdneho konania pred výkonom justície v tajnosti a je jedným z prostriedkov, pomocou ktorých má byť dosiahnutá dôvera v súdnictvo. Pri budovaní transparentného výkonu súdnictva verejnosť prispieva zároveň k dosiahnutiu cieľa článku 6 ods. 1 *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, konkrétne spravodlivého súdneho procesu, garancia ktorého je jedným zo základných princípov každej demokratickej spoločnosti.

Z tohto rozhodnutia však vyplýva, že článok 6 ods. 1 citovaného dohovoru napriek jeho prvotnej príbuznosti nie je úplne spojený s právom verejnosti na informácie o súdnom konaní, ale s právom jednotlivých účastníkov na spravodlivé súdne konanie. Rozdiel medzi právom na verejné súdne konanie a právom na informácie o ňom je podstatný, pretože tieto dve práva sú prioritne určené na ochranu rôznych subjektov: v prvom prípade ide o účastníkov súdneho konania a v druhom prípade ide o širokú verejnosť.

Právo na prístup k informáciám, osobitne k informáciám o súdnych rozhodnutiach, chápané aj ako právo na slobodu prejavu, má blízky vzťah s ochranou práva na súkromie. Práve v súvislosti so slobodou prejavu založila judikatúra orgánov ochrany práva a ústavných súdov demokratických štátov princíp nerovnosti ľudí pri ochrane práva na ich súkromie.

¹ Blížšie pozri: § 116 ods. 3 – 5 zákona č. 99/1963 Zb. *Občiansky súdny poriadok*.

² Blížšie pozri: § 81 *Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Campbell a Fell proti Spojenému kráľovstvu*. 28. 06. 1984.

³ Blížšie pozri: § 34 *Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Diennet proti Francúzsku*. 26. 09. 1995, č. 325-A.

Štrasburské orgány ochrany práva vo svojej konštantnej judikatúre zaujali k tejto otázke jednoznačné stanovisko, a to že ochrana súkromných osôb musí byť zabezpečená v oveľa väčšom rozsahu ako ochrana osôb zastávajúcich verejné funkcie¹. Tak je jednoznačné, že verejne činná osoba musí mať oveľa väčšiu toleranciu voči masmédiám, ktoré ju verejne kritizujú. Kritika má síce tiež svoje hranice, ale tie sú v politických otázkach posunuté oveľa viac v prospech práva verejnosti byť informovanou o týchto záležitostiach.²

Podobne sa hranice posúvajú medzi právom na slobodu prejavu a právom na ochranu súkromia v prospech práva byť informovaný aj v prípade, keď predmetom súdneho konania je otázka verejného záujmu. Kým totiž význam práva na verejné súdne konanie spočíva v tom, že súdnictvo je pod verejnou kontrolou v záujme ochrany účastníkov konania, tak význam práva na slobodu prejavu je v informovaní verejnosti o priebehu súdneho konania, čo, samozrejme, nemusí byť v záujme účastníkov konania. Vyvážiť tieto dva do určitej miery protichodné záujmy treba v záujme práv účastníkov konania, ktoré sú spojené s ich právom na súkromie. Výnimkou môže byť, ako už bolo uvedené, informovanie o súdnych procesoch verejne známych osôb a ak ide o taký obsah súdneho konania, ktorý by mal byť vo verejnom záujme prístupný širšej verejnosti.³

Právo na súkromie je spolu s právom na zachovanie bezpečnosti štátu (toto rešpektujú aj výnimky zo zásady verejnosti súdneho konania) najdôležitejším limitom rozsahu a spôsobu uverejňovania súdnych rozhodnutí na internete, vrátane tých, ktoré sú obsiahnuté v súdnych rozhodnutiach.

S uvedenými právami však neodmysliteľne súvisí ďalšie právo – právo na prístup k právu, ktoré nie je explicitne vyjadrené medzi ľudskými právami ani v *Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, ani v *Ústave SR* (toto právo si netreba mýliť s právom na súdnu

¹ Bližšie pozri napr.: *Rozhodnutie vo veci F. Bocos Rodriguez proti Španielsku*. 12. 04. 1996, č. 85. *S. Panev proti Bulharsku*. 3. 12. 1997; *B. A. Middleburg, S. van der Zee a Het Parool proti Holandsku*. 21. 10. 1998.

² SVÁK, J.: *Ústavnoprávny rozmer zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete*. In: *Justičná revue*. Vol. 52., No. 13, 2003, s. 241.

³ SVÁK, J.: *Ústavnoprávny rozmer zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete*. In: *Justičná revue*. Vol. 52., No. 13, 2003, s. 242.

ochranu deklarovanú v čl. 46 ods. 1 Ústavy SR), napriek tomu sa stále viac na túto úroveň dostáva.

Európska ochrana práva v zásade prijala obsahový koncept pojmu zákona, čo znamená, že pod týmto pojmom, a tým aj pod pojmom „právo“, sa chápu nielen zákony vo formálnom slova zmysle, ale aj súdne precedensy či dokonca obyčaje. Táto skutočnosť je dôležitá najmä tam, kde sa v zmysle *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* umožňuje písaným či nepísaným právnym predpisom obmedziť ľudské práva či stanoviť povinnosti. Za porušenie formálnej povinnosti obmedzenia ľudského práva týmito predpismi považujú aj to, keď jednotlivec nemal možnosť prístupu k nim. Zabezpečenie dostupnosti zákona sa tak stáva základnou pozitívnou povinnosťou štátu. V prípade, ak vnútroštátny právny poriadok v praxi rešpektuje súdne precedensy, potom aj prístup k nim je základnou podmienkou vyžadovania povinností od fyzických osôb a právnických osôb. Osobitne je to dôležité pri aplikácii zásady „*nullum crimen sine lege nulla poena sine lege*“ v prípadoch, keď hodnotenie napríklad spoločenskej nebezpečnosti činu je základom trestnej zodpovednosti a metodika tohto hodnotenia je obsiahnutá v súdnych precedensoch.¹

Zverejňovanie súdnych rozhodnutí na Slovensku

V období pred rokom 2006 sa verejnosť mohla dostať k rozhodnutiam súdov iba v *Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky*, ktorú zostavuje a vydáva *Najvyšší súd SR*². Značným nedostatkom však bolo to, že v tejto zbierke neboli publikované všetky rozhodnutia, ale iba vybrané rozhodnutia *Najvyššieho súdu SR* a iných súdov. Obdobná situácia vznikala aj v odbornom časopise „*Zo súdnej praxe*“, v ktorom sa tiež zverejňovali iba súdne rozhodnutia vybrané autorským kolektívom. Len *Ústavný súd SR* zverejňoval na svojej internetovej stránke všetky svoje meritórne rozhodnutia. V prípade

¹ SVÁK, J.: Ústavnoprávny rozmer zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete. In: *Justičná revue*. Vol. 52., No. 13, 2003, s. 242.

² Podľa § 23 ods. 2 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch je *Najvyšší súd SR* povinný zabezpečiť uverejňovanie tejto zbierky aj na internete. Bližšie pozri: zákon č. 757/2004 Z. z., zákon o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

prístupu k iným súdnym rozhodnutiam, ak aj prenikli na verejnosť, tak boli získané buď od účastníkov konkrétnych súdnych konaní, alebo boli získané zo súdov nejakým iným, „neoficiálnym“ spôsobom.¹

Od roku 2001 nadobudol síce účinnosť zákon o slobodnom prístupe k informáciám, ale žiadosti o sprístupnenie súdnych rozhodnutí boli väčšinou odmietané s odkazom na § 11 ods. 1 písm. d) tohto zákona, ktoré znelo: „*Povinná osoba obmedzí sprístupnenie informácie alebo informáciu nesprístupní, ak (...) sa týka rozhodovacej činnosti súdov a orgánov činných v trestnom konaní.*“ Na základe tohto ustanovenia boli teda súdne rozhodnutia, o ktorých sprístupnenie žiadali žiadatelia o informácie, podradňované pod pojem „*informácia, ktorá sa týka rozhodovacej činnosti súdov*“, a na základe toho bol odmietaný prístup k nim.

Prelom nastal vtedy, keď sa na základe inštrukcie Ministerstva spravodlivosti SR č. 21/2005 z 28. novembra 2005 o zverejňovaní súdnych rozhodnutí na internete začali na webovej stránke ministerstva spravodlivosti zverejňovať vybrané kategórie rozhodnutí všetkých okresných a krajských súdov z občianskoprávnej a obchodnoprávnej agendy, pričom však išlo o prepisy textov súdnych rozhodnutí – nie o zobrazenie originálnych vyhotovení rozhodnutí.

Dňa 2. januára 2006 nadobudol účinnosť zákon č. 628/2005 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal zákon o slobodnom prístupe k informáciám. Tento zákon zmenil znenie ustanovenia § 11 ods. 1 písm. d) zákona o slobode informácií tak, že znel takto: „*Povinná osoba obmedzí sprístupnenie informácie alebo informáciu nesprístupní, ak (...) sa týka rozhodovacej činnosti súdu vrátane medzinárodných súdnych orgánov alebo orgánu činného v trestnom konaní podľa osobitných predpisov okrem informácie o rozhodnutí alebo o výsledku konania, ak jej sprístupnenie nezakazujú osobitné predpisy.*“

Aplikácia tohto ustanovenia v praxi bola však rozporuplná. Mnohé súdy na základe nového ustanovenia sprístupňovali kópie súdnych rozhodnutí (po vylúčení zákonom chránených údajov – napr. osobných údajov), avšak niektoré sprístupňovali iba výrok súdneho rozhodnutia, tvrdiac, že práve ten je „*informáciou o rozhodnutí*“,

¹ WILFLING, P.: *Prístup verejnosti k súdnym rozhodnutiam*. [online], [cit.10.11.2014].

Dostupné na internete:

<http://www.viainuris.sk/stranka_data/subory/analyzy/analyza-pristupu-k-sudnym-rozhodnutiam.pdf>.

resp. „informáciou o výsledku konania“. V praxi sa však stávali aj prípady, keď súdy odmietli súdne rozhodnutia sprístupniť, argumentujúc tým, že podľa *Občianskeho súdneho poriadku* alebo *Trestného poriadku* do súdneho spisu môže nazerať iba účastník konania, pričom iba účastník konania môže dostať kópiu súdneho rozhodnutia zo spisu, resp. že súdne rozhodnutie sa doručuje iba účastníkovi konania.¹

Najvýraznejší posun pri zverejňovaní súdnych rozhodnutí však nastal 1. januára 2012, keď za podmienok a v rozsahu podľa § 82a zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch sú súdy povinné zverejňovať a sprístupňovať svoje rozhodnutia. Podrobnosti o zverejňovaní súdnych rozhodnutí upravuje vyhláška *Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky* č. 482/2011 o zverejňovaní súdnych rozhodnutí.

Základným cieľom zverejňovania súdnych rozhodnutí bolo dosiahnutie väčšej transparentnosti pri rozhodovaní súdov, čím sa sledovalo posilnenie ochrany pred tajným výkonom spravodlivosti a aj samotná kontrola zo strany verejnosti. Zverejňované rozhodnutia tak predstavujú rozsiahlu databázu informácií o spôsobe aplikácie právnych noriem súdmi, slúžiacu nielen na ďalšie vzdelávanie sudcov či právnej a laickej verejnosti, ale aj na skvalitnenie procesu zjednocovania súdnej praxe, a tým predchádzanie neočakávaným súdnym rozhodnutiam. Prakticky neobmedzený prístup k súdnym rozhodnutiam, osobitne k obsahu odôvodnení, v nemalej miere vytvoril tlak na presvedčivejšie (kvalitnejšie) zdôvodňovanie záverov súdov a zároveň poskytol dostatok podkladových informácií na prípadnú kontrolu bezprostrednej sudcovskej činnosti konkrétnych sudcov, resp. súdov.

Súdy zverejňujú na stránke *Ministerstva spravodlivosti SR*:

- právoplatné rozhodnutia vo veci samej;
- rozhodnutia, ktorými sa končí konanie;
- rozhodnutia o predbežnom opatrení;
- rozhodnutia o odklade vykonateľnosti rozhodnutia správneho orgánu.

¹ WILFLING, P.: *Prístup verejnosti k súdnym rozhodnutiam*. [online], [cit.10.11.2014].

Dostupné na internete:

<http://www.viainuris.sk/stranka_data/subory/analyzy/analyza-pristupu-k-sudnym-rozhodnutiam.pdf>.

Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia vo veci samej alebo rozhodnutia, ktorým sa končí konanie, súdy zverejňujú aj všetky rozhodnutia vydané počas tohto súdneho konania. To znamená, že ide aj o rozhodnutia, ktoré boli zrušené, potvrdené alebo zmenené súdom vyššieho stupňa, a rozhodnutia, ktoré zrušujú rozhodnutie súdu nižšieho stupňa. Ak bolo vydané opravné uznesenie, zverejňuje sa aj toto uznesenie. Nezverejňujú sa súdne rozhodnutia vydané v konaní, v ktorom bola verejnosť vylúčená z pojednávania pre celé pojednávanie alebo pre jeho časť.

Pred zverejnením rozhodnutí sa niektoré údaje anonymizujú. Logickým cieľom je zabezpečenie ochrany práv a právom chránených záujmov dotknutých osôb. Údajmi, ktoré podliehajú anonymizácii, sú:

- rodné číslo;
- číslo občianskeho preukazu;
- číslo cestovného dokladu alebo iného dokladu preukazujúceho totožnosť osoby;
- bydlisko;
- dátum narodenia;
- telefónne číslo, faxové číslo, e-mailová adresa;
- názov a kód banky alebo pobočky zahraničnej banky, číslo bankového účtu, názov účtu – IBAN, číslo klienta;
- označenie katastrálneho územia, číslo listu vlastníctva;
- utajované informácie a obchodné tajomstvo;
- meno a priezvisko určených fyzických osôb;
- mená a priezviská zákonných zástupcov účastníkov a strán v konaní a opatrovníkov účastníkov konania, strán v konaní a osôb zúčastnených na konaní.

Iné údaje o fyzickej osobe možno anonymizovať, len ak ide o údaje súkromnej povahy a len na písomný pokyn sudcu alebo súdneho úradníka, ktorý rozhodnutie vydal. Ostatné údaje anonymizácii nepodliehajú.

Na základe žiadosti podľa zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám sprístupňujú súdy verejnosti všetky súdne rozhodnutia, vrátane neprávoplatných rozhodnutí a rozhodnutí, ktoré nie sú rozhodnutiami vo veci samej.

Rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky sú zverejňované v zmysle ustanovenia zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov na webovom sídle Ústavného súdu SR „www.concourt.sk“.

Ak by mal žiadateľ záujem dostať sa aj k iným súdnym rozhodnutiam, vrátane tých neprávoplatných či tých, ktoré nie sú rozhodnutiami vo veci samej, žiadosťou podľa príslušných ustanovení zákona o slobodnom prístupe k informáciám má možnosť si ich od príslušného súdu vyžiadať a tento súd je povinný za dodržania ochrany práv a právom chránených záujmov ich sprístupniť.

Aktuálne Ministerstvo spravodlivosti SR podpísalo viaceré zmluvy na realizáciu ďalších projektov elektronizácie justície. Nové projekty by mali byť ukončené v priebehu roka 2015. Okrem rýchlejšieho a efektívnejšieho súdneho konania budú mať dôležitý prínos z hľadiska transparentnosti súdneho rozhodnutia, a to práve vďaka skvalitneniam systému zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete, ktorý v súčasnosti nie je úplne vyhovujúci.

Súhrnne možno skonštatovať, že aktívne zverejňovanie súdnych rozhodnutí na internete vytvára najlepšie podmienky na informovanosť občanov a na verejnú kontrolu práce súdov. Zároveň to predstavuje pre občanov najjednoduchší a najpohodlnejší spôsob získavania informácií. Treba len veriť, že sudcov takého prezentovanie ich práce povzbudí a prejaví sa to na kvalite súdnych rozhodnutí, ako aj samotnej predvídateľnosti ich myšlienkových postupov.

Literatúra:

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci B. A. Middleburg, S. van der Zee a Het Parool proti Holandsku. 21.10.1998.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Campbell a Fell proti Spojenému kráľovstvu. 28.06.1984.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Diennet proti Francúzsku. 26.09.1995.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci F. Bocos Rodriguez proti Španielsku. 12.04.1996.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci S. Panev proti Bulharsku. 03.12.1997.

SVÁK, J.: Ústavnoprávny rozmer zverejňovania súdnych rozhodnutí na internete. In: *Justičná revue*. Vol. 52., No. 13, 2003.

Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.

WILFLING, P.: *Prístup verejnosti k súdnym rozhodnutiam*. [online], [cit.10.11.2014]. Dostupné na internete:

<http://www.viaiuris.sk/stranka_data/subory/analyzy/analyza-pristupu-k-sudnym-rozhodnutiam.pdf>.

WILFLING, P.: *Zákon o slobodnom prístupe k informáciám. Komentár, problémy z praxe, rozhodnutia súdov*. Bratislava: VIA IURIS, 2012.

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok.

Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Koncept ľudských práv v kontexte súčasných geopolitických zmien

Michal Schvalb

This paper provides the outlook for the future of human rights in the light of contemporary geopolitical challenges. Human rights are defined by UN as rights to which a person is inherently entitled simply because she or he is a human being and which are inherent in all human beings regardless of their nation, location, language, religion, ethnic origin or any other status. However the origins of human rights concept can be traced backed to philosophical, political and cultural roots of the Western civilization. Therefore predictions about the future of human rights require analysis how western world evolved and influenced the rest. The paper covers four geopolitical challenges, which are according to the author of the essential importance – The Rise of China, The Possible Disintegration of EU, The Decline of US and The Arab Spring.

Všeobecne uznávaná definícia ľudských práv podľa OSN ich definuje ako práva vlastné všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na ich národnosť, bydlisko, etnický pôvod, farbu pokožky, vierovyznanie jazyk alebo akýkoľvek ďalší status. Sú aplikovateľné kdekoľvek a kedykoľvek čiže univerzálne.¹ Zároveň ich môžeme označiť ako egalitárske v zmysle, že sú rovnaké pre každého. Koncept ľudských práv sa však nevyvíjal v kultúrnom vákuu. Historický zlomkový prielom sa odohral v Severnej Amerike a Západnej Európe, v atlantickom priestore. Môžeme preto tvrdiť, že genéza myšlienky ľudských práv je spojená s náboženskými, filozofickými či kultúrnymi východiskami západnej civilizácie, odkiaľ sa s väčším či menším úspechom rozšírila do celého sveta.

Na toto prepojenie medzi ľudskými právami a konkrétnym miestom v konkrétnom čase, tzn. limity ich univerzálnosti, poukázal už v 18. storočí írsky filozof E. Burke. Existenciu samotných práv v metafyzickej podobe nepopieral, no bez príslušného spoločenského rámca ich považoval za abstraktné a bezvýznamné.² V súčasnosti to vyjadril pojmom „rule naiveté“ E. Posner, ktorý tvrdí, že proliferáciou ľudsko-

¹ What are Human Rights? [online], [cit. 20/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/0H8IsO>>.

² BURKE, E.: *Reflections on the Revolution in France*. Londýn: J. Dodsley, 1790, s. 89 – 90.

právnych zmlúv a dohôd sa iba podporuje ilúzia, že západné normy môžu byť aplikované a nestranne presadzované kdekoľvek vo svete.¹ Preto sa pri odpovedi na otázku, akú budúcnosť majú ľudské práva, musíme pozrieť na to, v akom stave sa svet nachádza. Na prvý pohľad to vyzerá tak, že viacero regiónov sa nachádza v extrémne volatilnej fáze. Šírenie zbraní hromadného ničenia, terorizmus, náboženský fundamentalizmus, imperiálne ambície, fenomén teritórií, ktoré nemá pod kontrolou žiadna vláda a de facto samotný štát ako inštitúcia je ohrozený. To sú len niektoré z príčin daného stavu. A v rovnakom čase, čo je paradoxné, môžeme po prvý krát hovoriť o svetovom poriadku ako takom. Po väčšiu časť histórie rozumieme pod termínom svetový poriadok regionálne usporiadanie sveta. Napríklad rímske impérium a čínske cisárstvo existovali súbežne, no bez vzájomného uvedomenia si toho druhého. V dnešnej dobe môže prebiehať vzájomná interakcia medzi ktorýmikoľvek časťami sveta bez akýchkoľvek komunikačných a časových obmedzení. To vytvára potrebu takého svetového usporiadania, ktoré by reflektovalo daný stav. Geopolitickou výzvou súčasnosti je tak zosúladiť rôzne kultúry, ktoré majú problém vzájomne pochopiť svoje historicky determinované strategické rámce. Svetový poriadok, ktorý bol nastolený po druhej svetovej vojne, bol podľa *H. Kissingera* syntézou európskeho rámca rovnováhy moci, ktorý môžeme datovať až k westfalskému mieru z roku 1648 a amerického idealistického rámca *W. Wilsona*². Táto syntéza idealizmu a realizmu sa presadila počas studenej vojny. No po jej skončení sme vstúpili do turbulentnej fázy, pretože nie všetky svetové civilizácie sú ochotné prijať koncept euroatlantického, čiže západného poriadku. Islamský svet, východná Ázia a Ruská federácia majú vlastnú predstavu o svetom usporiadaní. A aj samotný euroatlantický priestor čelí novým výzvam.

Ak si teda chceme položiť otázku, aká je budúcnosť konceptu ľudských práv, musíme sa zamerať na to, čo bolo resp. stále je výnimočné na západnej civilizácii, že sa v nej mohol rozvinúť koncept ľudských práv. A ako umožňujú geopolitické realie v ostatných regiónoch sveta

¹ POSNER, E.: *The Twilight of Human Rights Law*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 6.

² KISSINGER, H.: *World Order*. Londýn: Penguin Press, 2014.

ich aplikáciu. N. Ferguson v knihe *Civilization: The West and the Rest* identifikoval 6 inštitúcií, ktoré odlíšili západnú civilizáciu od tých ostatných počas posledných 500 rokov.¹ Prvou bola ekonomická a politická súťaž. Druhou bolo vedecká revolúcia, ktorá začala v 17. storočí. Treťou bol princíp, že vláda zákona je podstatou politického a spoločenského usporiadania, na základe čoho môže prevládať zastupiteľská demokracia. Štvrtou bola revolúcia v medicíne, ktorá začala koncom 19. storočia a takmer zdvojnásobila strednú dĺžku života. Piatou bola konzumná spoločnosť, ktorá sa môže zdať v svojej podstate banálna, ale jej ekonomické dopady sú enormné. A šiestou je pracovná morálka, ktorú M. Weber identifikoval ako protestantskú, hoci mala oveľa hlbšie korene.

Čoho sme svedkami dnes je fakt, že niektoré z týchto inštitúcií prebrali aj štáty v ostatných regiónoch sveta. Je potrebné zdôrazniť slovo niektoré, lebo neprebrali všetky. Výsledkom je rapidne meniaci sa svet, v ktorom momentálne žijeme. Súčasne prebieha niekoľko procesov a výziev, ktorých výsledok ovplyvní takmer všetko. Či sú to už globálne témy ako ekonomická kríza, zmena energetického konceptu, tzn. energetická sebestačnosť Spojených štátov, zmena klímy alebo degradácia našich inštitúcií – korupcia, kríza politického diskurzu, kríza právneho prostredia, keď miesto vlády práva môžeme hovoriť o vláde právnikov². Cieľom tohto materiálu je poukázať na súčasný vývoj, resp. trendy v štyroch vybraných geopolitických centrách, ktoré majú schopnosť najviac ovplyvniť budúcnosť ľudských práv. Nejedná sa o analýzu všetkých regiónov, konfliktných zón sveta a v nich prebiehajúcich procesov.

Prvým trendom je obrovský ekonomický aj geopolitický posun zo západu na východ. V Číne prebieha najväčšia a najrýchlejšia priemyselná revolúcia v dejinách. Ekonomická transformácia Číny je dôsledkom toho, že prebrali väčšinu zo zmienených inštitúcií – ekonomickú súťaž, pracovnú morálku. Politickú súťaž samozrejme neprebrali. Podobný vývoj môžeme zaznamenať aj v Indii. Toto je zrejme najdôležitejší trend našej doby, ktorý bude v budúcnosti hodnotený ako zlom, kedy sa skončila 500 ročná dominancia západnej civilizácie

¹ FERGUSON, N.: *Civilization*. Londýn: Penguin Press, 2011.

² FERGUSON, N.: *The Landscape of the Law*. [rozhlasová relácia], BBC Radio 4, 3. 7. 2012.

a východné civilizácie nás dobehli a možno aj predbehli, minimálne v rámci ekonomických ukazovateľov. Podľa údajov *Medzinárodného menového fondu* sa práve v roku 2014 stala ekonomika Číny väčšou ako ekonomika Spojených štátov vyjadrená v HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily. Prognóza vývoja do ďalších rokov pokračuje v rovnakom trende, ako ukazuje Tabuľka č. 1.

Tabuľka č. 1

Štát	HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (v miliardách USD)							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Čína	14774375	16149093	17632014	19230293	20933268	22780295	24756231	26867433
USA	16163150	16768050	17416253	18286685	19196547	20168827	21157726	22147837

Zdroj: <http://www.imf.org/external/data.htm>

No nie sú to len ekonomické dáta, ktoré indikujú zmenu. Podľa údajov Svetovej organizácie duševného vlastníctva Čína spomedzi všetkých štátov sveta zaznamenala v roku 2013 najväčší nárast v počte patentov, ochranných známkov či priemyselných dizajnov.¹ Výpovednú hodnotu majú aj údaje štúdie OECD PISA 2012, ktorá zisťuje výsledky vzdelávania z pohľadu požiadaviek trhu práce a sústreďuje sa na žiakov v posledných rokoch povinnej školskej dochádzky. Rozdiel v matematickej gramotnosti medzi študentmi z Číny a Spojených štátov (132 bodov) je väčší ako rozdiel medzi študentmi zo Spojených štátov a Peru, teda štátu, ktorý sa umiestnil na poslednom mieste v rebríčku (113 bodov).²

Napriek nepopierateľnému progresu však aj Čína čelí vážnym výzvám, ktorým sa bude musieť postaviť. Každý rok musí vytvoriť 24 miliónov nových pracovných miest v urbánnych oblastiach³. Do miest sa každý rok presťahuje približne 9 miliónov ľudí. Podľa odhadu J. Sanlin

¹ *World Intellectual Property Indicators*. Ženeva: World Intellectual Property Organization, 2014. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/BfqnA4>>.

² *PISA 2012 Results in Focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know*. Paríž: OECD, 2012. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/5NiYrd>>.

³ *East Asia: seventh report of session 2005-06*. Londýn: Parliament, House of Commons: Foreign Affairs Committee, Vol. 2, 2006, s. 156.

z *Development Research Centre* bude tento počet postupne klesať v rokoch 2015 – 2020 na 7 miliónov a neskôr na 5 miliónov. Celkovo sa tak momentálne presúva z vidieka do miest približne 260 miliónov ľudí¹. Transformácia vidieckeho / roľníckeho obyvateľstva na obyvateľstvo mestské prinesie bezpochyby obrovské spoločenské turbulencie. Zmení sa hodnotová orientácia ľudí. Rozvojoví plánovači sa tak budú musieť vyrovnávať so situáciou, keď stav rozvoja pobrežných oblastí štátu je na úrovni najvyspelejších krajín sveta, kým vnútrozemské oblasti je možné porovnať s africkými rozvojovými krajinami. Novovznikajúca stredná vrstva bude okrem lepšieho materiálneho zabezpečenia bezpochyby požadovať aj ďalší progres napr. v otázke politických či ekonomických práv. A to všetko sa bude odohrávať v politickom systéme, ktorý nie je založený na individuálnej slobode. Kľúčovým rozhodnutím pre budúcnosť Číny a celého regiónu sa tak podľa F. Zakariu javí rozhodnutie, či jej komunistickí lídri umožnia, aby ekonomická liberalizácia vyústila do liberalizácie politickej.²

V rámci geopolitickej situácie bola Čína historicky obklopená skupinou menších krajín, ktoré neboli schopné Čínu ohroziť jednotlivo, no v zoskupení mohli predstavovať hrozbu. Preto je možné zahraničnú politiku Číny historicky označiť podľa W. Yuana, mandarínskeho konfuciánskeho učenca, ako „manažment barbarov“, resp. využitie „barbarov proti barbarom“.³ Čína sa nikdy nemusela konfrontovať vo svete, v ktorom sa nachádzali rovnako mocné krajiny ako ona. Už len prispôsobenie sa takému svetu bude pre Čínu extrémne zložité. Čína hraničí so 14 štátmi, väčšími a menšími, historicky významnými či menej významnými, takže akýkoľvek jej pokus o pretavenie ekonomickej moci do zväčšovania geopolitickej moci sa určite stretne s reakciou, ktorá by mohla mať katastrofálne následky pre mier vo svete. Bývalý nemecký minister zahraničných vecí J. Fischer v tejto veci hovorí: „Spomienky na rok 1914 vyvolávajú najväčšiu obavu vo východnej Ázii, kde sa naakumulovalo niekoľko ingrediencií pre podobnú katastrofu: jadrové zbrane, vzostup Číny ako globálnej moci, nevyriešené otázky teritórií

¹ *China: Building The Dream*. In: *The Economist*. 19. 4. 2014, s. 3.

² ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 75 – 81.

³ KISSINGER, H.: *On China*. Londýn: Penguin Books, 2012, s. 61 – 63.

a hraníc, rozdelenie Kórejského polostrova, historické resentimenty, posadnutosť statusom a prestížou, neexistencia mechanizmov spolupráce pri riešení konfliktov. Nedôvera a mocenská politika sú na programe dňa.“¹

Druhým trendom je možná dezintegrácia Európy. Na európsku integráciu sme si už tak zvykli, že si pomaly ani nevieme predstaviť, že trend môže ísť aj opačným smerom. A teraz nehovoríme len o referendách v Škótsku či Katalánsku, alebo o chýbajúcej fiškálnej koordinácii monetárnej únie. Európa si taktiež potrebuje vyriešiť stret uskromnenia sa a rastu. Pretože rast už len z matematického hľadiska nemôže pokračovať do nekonečna. Každá krajina bude musieť prispôbiť svoje verejné výdavky vo vzťahu k svojim schopnostiam. To ale negatívne ovplyvní ekonomickú kohéziu Európy. Musíme si preto položiť otázku, ako dlho ešte môžeme žiadať krajiny, ktoré na to majú zatiaľ kapacitu, aby niesli finančné bremeno aj za tých, ktorí nemôžu. Ak nenájdeме uspokojivú a kreatívnu odpoveď na tieto ekonomické otázky ale zároveň bude stále v našom záujme, aby sme udržali pri živote ideu európskej jednoty, a aby priestor nevyplnili radikálne politické ideológie, bude musieť prísť aspoň na nevyhnutú dobu odklon od veľkých myšlienok 50-tych a 60-tych rokov, ktorých cieľom bolo dosiahnuť jednotu prostredníctvom ekonomickej konštrukcie. Namiesto toho sa bude musieť snažiť dosiahnuť jednotu cez politickú konštrukciu. To ale kladie enormné nároky na európskych politických lídrov, ktorých legitimita je však stále odvodená z národného demokratického procesu. A preto vo chvíli, keď sú nútení požiadať o solidárny prístup v mene európskej jednoty, musia vystupovať s janusovskou tvárou a obhajovať záujmy národne ako aj spoločné európske. Európa sa teda de facto dostala na pomyslený začiatok s potrebou redefinície vlastnej podstaty. Podľa H. Kissingera si musia Európania položiť dve základné otázky: „Koľko jednoty potrebuje Európa a koľko rôznorodosti dokáže zniesť? No možno je kľúčovejšie z dlhodobého pohľadu postaviť otázku obrátene. Koľko rôznorodosti si musí Európa vzhľadom na svoju históriu zachovať, aby dosiahla zmysluplnú jednotu?“²

¹ FISCHER, J.: *The Great War's Long Shadow*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/mFgJjn>>.

² KISSINGER, H.: *World Order*. Londýn: Penguin Press, 2014, s. 93.

Najdôležitejším aktérom medzinárodných vzťahov však aj naďalej ostávajú Spojené štáty americké, ktoré sa vďaka svojej výhodnej geografickej polohe, skoro 150-200 rokov mohli samé rozhodovať, kedy a ako sa zapoja do medzinárodného diania. Nehrozilo im nebezpečenstvo bezprostredne pri ich vertikálnych hraniciach, tvorených dvoma svetovými oceánmi. Zvlášť po druhej svetovej vojne hrala americká vojenská moc kľúčovú úlohu v presadzovaní priaznivej medzinárodnej rovnováhy, tlmení potenciálnych ohnísk konfliktov a vytvorení bezpečných podmienok pre ekonomický rast a rozvoj medzinárodného obchodu. Základný pocit, že silná, konzistentná americká politická prítomnosť, ktorá umožnila dosiahnuť veľké pokroky v povojnovom období, aj v oblasti ľudských práv, je nemej dôležitý aj dnes.

Vo všeobecnosti je možné skonštatovať, že vytvoriť v tomto duchu v americkom systéme vládnutia koherentnú stratégiu, nie jednoduché. Dôvodom je fakt, že najmä po roku 1945 sa každý identifikovaný problém ukázal ako riešiteľný prostredníctvom mobilizácie zdrojov. V roku 1945 bol podiel Spojených štátov na svetovom HDP vyše 40%.¹ Každý problém mal presne vyčlenený rozpočet a harmonogram na riešenie. Po tejto dobe sa predmetná záležitosť považovala za uzatvorenú a politické štruktúry boli pripravené riešiť nové problémy. Napr. prezident *Clinton* ešte v roku 1995 vyhlásil, že americká intervencia v Bosne bude trvať rok², čomu bolo ťažko uveriť najmä z európskej perspektívy. No momentálna situácia je iná. Žiadny štát, ani USA, nedisponuje takou ekonomickou mocou, ktorá by mu umožňovala zvoliť rovnaký prístup. V dnešnom globalizovanom svete znamená vyriešenie jedného problému takmer automaticky vznik ďalšieho problému. Môžeme povedať, že sa jedná o proces a nie samostatné epizódy, ktoré sú vzájomne nezávislé. A Spojeným štátom v súčasnosti chýba akékoľvek jednotné smerovanie v oblasti zahraničnej politiky. Realizuje sa takmer výlučne taktickým spôsobom, čo spôsobuje nezamýšľané dôsledky napr. participovaním na vznikajúcich revolúciách, kto-

¹ KENNEDY, P.: *The Relative Decline of America*. In: *The Atlantic*. August 1987.

² CLINTON, W. J.: *Address to the Nation on Implementation of the Peace Agreement in Bosnia-Herzegovina*. 27. 11. 1995. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/5NJC4>>.

rych konzekvencie nie sú známe. Riešením by bol nadstranícky koncept, ktorý by bolo možné konzistentne implementovať počas dlhšieho časového obdobia, tzn. viac ako dve funkčné obdobia prezidentského úradu. Británia, ako historický príklad, bola extrémne úspešná počas 19. a začiatkom 20. storočia nie preto, že každú situáciu vyriešila najlepšie ako sa dalo. Ale preto, že bola spoľahlivá a predvídateľná. A zároveň aj preto, že mala niekoľko základných princípov, ktoré konzistentne aplikovala počas dlhého časového obdobia. Ak analyzujeme vojenské intervencie USA po druhej svetovej vojne, môžeme v nich identifikovať opakujúci sa vzorec. Všetky začínali s obdivuhodnými ambíciami a širokou podporou verejnosti. No počas ich priebehu sa postupne menili na stratégiu či už postupného alebo okamžitého ústupu. Je nezmyselné bojovať vo vojne pre stratégiu ústupu. Musia existovať dopredu definovateľné ciele a výsledok, koniec každej operácie. Inak hrozí, že okolnosti a zlyhania jednotlivcov dostanú Spojené štáty do veľmi zložitých situácií, akými boli napr. absencia reakcie na zelenú revolúciu v Iráne, dennodenne meniace sa postoje k Egyptu či Líbyi počas tzv. Arabskej jari, či dnes už neslávne známa hrubá červená čiara, ktorá sa postupne menila na ružovo-bodkovanú, v rámci použitia chemických zbraní *B. Assadom*. A v Európe, v našom geopolitickom priestore, medzi tradičnými spojencami začínajú prevládať obavy nad slabším transatlantickým partnerstvom.¹

Štvrtým trendom je tzv. Arabská jar. Keď sa svetom prehнали v 40-tych, 50-tych a 60-tych rokoch vlny antikoloniálnych revolúcií, výsledkom nebola vždy slobodná a otvorená spoločnosť, ktorú poznáme zo západnej civilizácie. Naopak, výsledkom boli často skorumpované diktatúry. Dnes sme svedkami revolúcií proti týmto diktatúram. Otázkou, ktorú si musíme položiť aj v súvislosti s budúcnosťou ľudských práv je, čo tieto revolúcie znamenajú. Máme byť optimisti? Alebo pesimisti?

Samotný termín Arabská jar je nepresný oxymoron. Je to veľmi zlá analógia s udalosťami, ktoré sa odohrali v našom priestore v 50-tych,

¹ Bližšie pozri: *An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/KHffTe>>; VON-DRA, A.: *Letter to Obama: Five Years Later*. In: *Center for European Policy Analysis*. 10.8.2014. [online], [cit. 24/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/Xug5mF>>.

60-tych rokoch a vyvrcholili v roku 1989, keď revolúcie zvrhli niekoľko komunistických režimov. Udalosti, ktoré sa odohrali v severnej Afrike a na Strednom východe, teda v arabskom svete, sú celkom odlišné od tých, ktoré priniesli demokraciu do strednej a východnej Európy. Dôvodom je, že predpoklady pre demokraciu sa, na rozdiel od európskeho priestoru, v spoločnostiach zo Severnej Afriky a Stredného východu nenachádzajú. Potenciál pre demokraciu je veľmi úzko prepojený s kvalitou občianskej spoločnosti. A jednou z charakteristických čŕt režimov, proti ktorým sa v súčasnosti vedú revolúcie, je ich schopnosť efektívne oslabiť resp. úplne umlčať občiansku spoločnosť. Revolúcie, ktorých sme svedkami, sú výsledkom niekoľkých faktorov. Demografia. Hovoríme o veľmi mladých spoločnostiach. S tým súvisí aj nezamestnanosť mladých ľudí. Náhlý nárast cien potravín. Hlboko zakorenená nespokojnosť so skorumpovanými byrokraciami. A nakoniec, no nie menej dôležitým faktorom, je konektivita umožnená mobilnými telefónmi, internetom a satelitnou televíziou. Pre mnoho externých pozorovateľov, hlavne zo západnej Európy a Ameriky, je práve táto konektivita akýmsi progresívnym fenoménom, podľa ktorého, ten kto používa facebook, musí byť už na pol ceste k demokratickému mysleniu západného typu. To je fundamentálny omyl. Médium nie je možné zamieňať s myšlienkou. Médium, či už je to facebook, google alebo twitter, môže sprostredkovať akúkoľvek myšlienku. Čo tieto nové médiá priniesli, nie je nevyhnutne demokratizácia krajín Stredného Východu. Naopak, môžete to byť niečo diametrálne odlišné.

Ak sa vrátíme v histórii naspäť k francúzskej revolúcii a pokračovali by sme až k tým súčasným, zistíme, že všetky veľké revolúcie sú charakterizované rovnakými fázami. Prvou je eufória. Ľudia vyjdú do ulíc. Nadšenie sa prenesie aj do západných médií. Nadchnuté boli v Paríži 1789, v Petrohrade 1917 a v Pekingu 1949. Rovnako euforické boli aj v Káhire 2011. Druhá fáza už také pozitívna nie je. Kapitál opustí krajinu. Stúpnu ceny. Narastie nezamestnanosť. Demonštrácie totiž nevytvárajú pracovné miesta. Naopak, revolučné udalosti majú tendenciu znižovať počet pracovných miest.¹ Výsledkom je ekonomická kríza,

¹ *Egypt Unemployment Rate*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/RbNFXD>>.

ktorá nás prenáša do tretej fázy, kde radikálne elementy preberú iniciatívu revolučného hnutia tým, že ponúknu vysvetlenie zhoršenej ekonomickej situácie. Radikálny diskurz začne identifikovať nepriateľov – vnútorných aj vonkajších. Štvrtou fázou je občianska vojna a následne externý konflikt, ktorý radikáli vyvolajú, čoho sprievodným javom sú mnohé humanitárne katastrofy. Aké to bude mať dôsledky? Nové a staré režimy sa budú snažiť legitimizovať svoju existenciu atakovaním Izraela, ostrova demokracie a ľudských práv v regióne. Eskalácia násilia bude mať negatívny dopad aj na jeho ekonomiku. Mocenské vákuum po Spojených štátoch sa budú snažiť vyplniť iní hráči s imperiálnymi ambíciami. Irán? Turecko? A v neposlednom rade hrozí, že západný svet nechopí tieto udalosti a nebude na ne adekvátne reagovať. No nesmieme zabúdať ani na fundamentálnu hrozbu, ktorej sme čelili v minulosti a ktorej budeme čeliť aj v budúcnosti. Na vyhladzovacie ideológie, ktorá sa snažia zmeniť svet tým, že niektorých ľudí označia za menejcenných. Táto ideológia nenávisti sa reinkarnuje v rôznych podobách a my by sme nemali predpokladať, že zanikla s koncom národného socializmu. Dnes sme to ho svedkami v podobe radikálneho islamizmu.

Aké sú teda naše možnosti? Ako nájdeme novú rovnováhu moci medzi jednotlivými regionálnymi / civilizačnými centrami? To nás premostuje k jednej z najčastejších otázok medzinárodnej politiky: Akou perspektívou sa pozeráme na svet? Mali by sme ho hodnotiť na základe idealistického alebo realistického videnia? No to je falošná dichotómia. Musíme začať realistickým zhodnotením situácie. Ak to nedokážeme, nemôžeme robiť ani žiadne predpovede do budúcnosti. No zároveň nemôžeme ustrnúť na *statu quo*, lebo, zvlášť v časoch veľkých zmien, čelíme výzve dostať svet odtiaľ kde je, tam kde ešte nikdy nebol. A to si vyžaduje víziu a idealizmus. Potrebujeme víziu a strategický prístup, akú ukázal *R. Nixon*, keď jeho administratíva priviedla Čínu naspäť do medzinárodného systému, čo môžeme označiť za najväčšiu geopolitickú zmenu po konci druhej svetovej vojny, alebo transformovanie Egypta, kľúčového štátu arabského sveta, do pozície západného spojenca. Potrebujeme víziu, odvahu a činy prekračujúce pomyslený rubikon, aké ukázali *A. Sadat* (podpísaním mierovej zmluvy s Izraelom, 1979) a *Y. Rabin* (podpísaním *Mierovej dohody*

s Organizáciou pre oslobodenie Palestíny, 1993), hoci za to zaplatili najvyššiu cenu. Zavraždili ich politickí radikáli z ich vlastných krajín. Potrebujeme víziu a vôľu K. Adenauera, R. Schumana či A. De Gasperiho, ktorí na ruinách Európy dokázali prísť s jasnou predstavou o jej budúcnosti. Nastavenie politických systémov však v súčasnosti vyžaduje od politických lídrov, aby väčšinu svoju času, úsilia a zdrojov venovali volebným stratégiám a v prípade úspechu udržaniu sa v danom úrade. To znamená, že sú zahľtení bežnou dennodennou agendou, nerozlišujú a neprioritizujú medzi urgentným a dôležitým. A na dlhodobé, strategické uvažovanie „poza horizont“ im už neostáva dostatočná kapacita. A to sa javí ako hlavná výzva pre demokraciu v 21. storočí.

Literatúra:

- BURKE, E.: *Reflections on the Revolution in France*. Londýn: J. Dodsley, 1790.
- CLINTON, W. J.: *Address to the Nation on Implementation of the Peace Agreement in Bosnia-Herzegovina*. 27. 11. 1995. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/5NJCr4>>.
- China: *Building The Dream*. In: *The Economist*. 19. 4. 2014.
- East Asia: *seventh report of session 2005-06*. Londýn: Parliament, House of Commons: Foreign Affairs Committee, Vol. 2, 2006.
- Egypt *Unemployment Rate*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/RbNFXD>>.
- KISSINGER, H.: *On China*. Londýn: Penguin Books, 2012.
- KISSINGER, H.: *World Order*. Londýn: Penguin Press, 2014.
- FERGUSON, N.: *Civilization*. Londýn: Penguin Press, 2011.
- FERGUSON, N.: *The Landscape of the Law*. [rozhlasová relácia], BBC Radio 4, 3. 7. 2012.
- FISCHER, J.: *The Great War's Long Shadow*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/mFgJjn>>.
- KENNEDY, P. : *The Relative Decline of America*. In: *The Atlantic*. August 1987.
- Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe*. [online], [cit. 22/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/KHffTe>>.

- PISA 2012 Results in Focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know.* Paríž: OECD, 2012. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/5NiYrd>>.
- POSNER, E.: *The Twilight of Human Rights Law*. New York: Oxford University Press, 2014.
- VONDRA, A.: *Letter to Obama: Five Years Later*. In: *Center for European Policy Analysis*. 10.8.2014. [online], [cit. 24/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/Xug5mF>>.
- What are Human Rights?* [online], [cit. 20/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/0H8IsO>>.
- World Intellectual Property Indicators*. Ženeva: World Intellectual Property Organization, 2014. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/BfqnA4>>.
- ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kalligram, 2010.

Identifikácia rodových nerovností v prostredí rómskych komunít ako kľúč k integrácii Rómov

Kristína Magdolenová

Although the gender equality in Roma communities is one of key activities of integration of Roma and although this issue has been dealt with by the European Parliament that recommended the Member States to prepare a strategy implementing gender equality into education with special emphasis on culture of Roma, the progress on national level has been only very slow, including in Slovakia. The reason for this is the lack of data that could be a starting point for a comprehensive strategy. The submitted paper is a partial output of a project focused on application of gender mainstreaming in Roma communities. A research was carried out within the project with the aim of identifying the gender inequalities and discrimination practices in education. The paper presents selected findings of this research.

1 Východisková situácia a vymedzenie pojmov

Nerovnosť medzi mužmi a ženami je súčasťou sociálnej štruktúry každej spoločnosti a dotýka sa všetkých spoločenských tried či kultúr. Napriek tomu, že ženy predstavujú v priemere 50% dospelaj pracovnej sily, ich zastúpenie v kategórii najchudobnejších obyvateľov dosahuje až 70%¹. Problémom zostáva prístup ku vzdelaniu, rodovo necitlivý edukačný systém a následne aj prístup na pracovný trh a v niektorých kultúrach aj silné patriarchálne tradície.

Osobitnú pozornosť v tomto kontexte je potrebné venovať rómskym ženám, ktoré sa potýkajú s viacnásobnou diskrimináciou. Ich situáciou sa opakovane zaoberal na svojich rokovaní aj Európsky parlament, ktorý 1. júna 2006 schválil *Správu o situácii rómskych žien v EÚ*.² Tá konštatuje, že rómske ženy patria medzi najohrozenejšie skupiny. Správa upozornila, že rozdiel v úrovni vzdelania medzi nerómskymi

¹ Štúdiá Rozvojového program OSN z roku 1995 (UNDP), *United Nations Development Programme, Human and Social Development report*. 1996.

² Blížšie: následné dokumenty napr. *Uznesenie EP* z 26. novembra 2009 o odstránení násilia páchaného na ženách, *Uznesenie EP* z 10. decembra 2013 o rodových aspektoch európskeho rámca pre národné stratégie začleňovania Rómov

a rómskymi ženami je neprijateľne veľký. Špecifické postavenie rómskych žien označili poslanci za veľmi komplikovaný sociálny a kultúrny jav, kde sa veľmi ťažko identifikuje príčina a účinok.

Rodovými aspektami pri presadzovaní práv rómskych žien sa zaoberal EP aj v decembri 2013. Prijal uznesenie o rodových aspektoch európskeho rámca pre národné stratégie začleňovania Rómov. EP zdôrazňuje, že národné stratégie začleňovania Rómov sa musia zameriavať na posilnenie postavenia rómskych žien tak, aby mohli prevziať kontrolu nad vlastnými životmi, stať sa viditeľnými činiteľkami zmien v rámci svojich komunít a pozdvihnúť svoj hlas s cieľom vplývať na politiky a program, ktoré sa ich týkajú.

V národných podmienkach členských štátov EÚ a konkrétne aj SR však odporúčania EP, aby sa vytvorili spojenia medzi rómskymi organizáciami a orgánmi pre rodovú rovnosť, neboli zapracované do oficiálnych dokumentov ani realizované v praxi. Príčinou nie je len nezáujem kompetentných, ale aj nedostatok dát, ktoré by mohli byť východiskom stratégie so zameraním na otázky gender v prostredí rómskych komunít. Rodovej rovnosti sa nevenujú ani oficiálne vládne dokumenty zamerané na integráciu Rómov.¹

V predkladanej štúdii používame východiskové pojmy tak, ako boli zadefinované aj v dokumentoch EP.²

Rod (gender) chápeme ako jednu z primárnych kategórií, ktoré štruktúrujú život spoločnosti. Gender chápeme ako sociálny a kultúrny konštrukt, genderové správanie ako správanie odvodené od normatívnych postojov, pojmov a aktivít určených príslušnému pohlaviu. Ako uvádza Kiczková, „rod je kultúrna norma, ktorá podmieňuje psychosociálny vývoj jednotlivých mužov a žien, a zároveň je kultúrnou štruktúrou, ktorá organizuje sociálne vzťahy medzi mužmi a ženami.“³ Pojem rod odlišujeme od pojmu pohlavie, ktoré je vyjadrením biologických daností jednotlivcov.

¹ Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020. Materiál bol schválený uznesením vlády SR č. 1/2012 dňa 11. januára 2012 ai.

² Gender mainstreaming. Conceptual framework, methodology and presentation of good practises. Strasbourg, May 1998. [online]. [cit. 02/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf>>.

³ KICZKOVÁ, Z.: Rod-gender vo výskume v oblasti spoločenských vied. In: MACHÁČEK, L.: Rod-gender v pedagogickom výskume a praxi. Trnava: FF UCM, 2006.

Rodové stereotypy¹ charakterizujeme ako súbor presvedčení o tom, ako sa majú správať muži a ženy. Hoci sú tieto presvedčenia chápané ako prirodzené obrazy vyjadrujúce to, čo je „mužské“ a čo je „ženské“, prevláda názor, že sú získané v procese výchovy a pod tlakom spoločnosti. V praxi to znamená, že nejde o vedomé uznanie ale o reprodukciu, opakovanie či napodobovanie toho, čo je považované za prirodzené (normálne) v prostredí, kde jednotlivec žije. Rodové stereotypy teda môžu viesť k vytváraniu tak materiálnych ako aj psychologických bariér brániacich jednotlivcom pri uplatňovaní (a užívaní) ich práv.²

Gender mainstreaming chápeme ako stratégiu na realizáciu rovnosti vo všetkých oblastiach života. To neznamená iba dosiahnutie kvantitatívne rovného zastúpenia vo všetkých aspektoch života, ale tiež to, že všetky programy a služby pre vlády a inštitúcie budú brať do úvahy rôzne životné situácie mužov a žien, a vzhľadom k tomu prijímať aj rôzne opatrenia na dosiahnutie tejto rovnosti. Konkrétne to znamená, že *„gender mainstreaming je (re)organizácia, zlepšovanie, rozvoj a vyhodnocovanie politických procesov tak, aby bolo hľadisko rodovej rovnosti začlenené do všetkých politík na všetkých úrovniach a vo všetkých fázach.“*³

2 Ciele a metodológia výskumu

Dosiahnutie rodovej rovnosti v podmienkach rómskych komunít sa ukazuje ako jeden z kľúčových momentov na riešenie integrácie, aj preto EP a ďalšie inštitúcie zdôrazňujú potrebu vzdelávania na všetkých úrovniach.⁴ Odporúčajú podporovať osobitné opatrenia pre diev-

¹ Na rozdiel od rodových noriem, ktoré predstavujú typické vlastnosti a vzorce správania pre mužov a ženy.

² Bližšie pozri: UNDP, *Gender mainstreaming in practice: a Handbook*. 2005. Z pohľadu výskumu prostredia rómskych komunít je dôležitý aj pojem tradičná deľba rolí, ktorú chápeme ako predstavu sformovanú v danej kultúre a predstavujúcu súbor činností, ktoré súvisia so sociálnou pozíciou jednotlivca.

³ Európsky glosár „100 words for equality“, Európska Komisia 1998, *Gender Mainstreaming: Conceptual framework, methodology and presentation of good practice*. Strasbourg: Council of Europe, (EG-S-MS), May 1998.

⁴ Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec/2007/13.

čatá a chlapcov zo skupín, ktorých zvyky a kultúra vedú k predčasnému ukončeniu školskej dochádzky a zamerať pozornosť rodičov k tejto otázke a podporovať osobitné opatrenia pre mladých ľudí zo skupín, ktoré čelia sociálnemu vylúčeniu. To sú aj ciele projektu, z ktorého čerpá predkladaná štúdia.¹

Projekt si kladie za cieľ aplikovať stratégiu gender mainstreamingu do prostredia rómskych komunít. Integrácii musí predchádzať identifikácia rodových nerovností a diskriminačných prístupov. Projekt sa preto zameriava na situáciu cieľovej skupiny v oblasti celoživotného vzdelávania a na aplikáciu pilotných aktivít zameraných na odstraňovanie rodových nerovností.

Výskum bol realizovaný ako kombinácia kvalitatívnych (focusové skupiny) a kvantitatívnych metód (dotazník). Hlavným cieľom bolo identifikovať rodové nerovnosti a diskriminačné prístupy na troch úrovniach:

1. makroúroveň, t. j. externé, inštitucionálne, spoločenské bariéry, ktorých dôsledkom je etnická a gender diskriminácia;
2. mezoúroveň, t. j. bariéry na úrovni rómskej komunity (kultúra/kultúrne vzorce);
3. mikroúroveň, t. j. rodinná a osobná skúsenosť respondentov.

Keďže výskum sa zameriaval na oblasť, ktorá je v našich podmienkach nepreskúmaná, bol zvolený mozaikový typ výskumu, v rámci ktorého oblasti zamerania výskumu boli: rodová a etnická identita, rodové stereotypy, rodová rovnosť v rodine a v škole, bariéry prístupu ku vzdelaniu na základe rodovej identity a životné a pracovné aspirácie.

Jednotlivé témy boli rozpracované do konkrétnych otázok. Sledovali sme rozdiely v chápaní hlavných oblastí zamerania medzi generáciou detí a generáciou rodičov, pričom sme celkový obraz situácie v komunite korigovali prostredníctvom focusovej skupiny zameranej na profesionálov pracujúcich v prostredí komunity. V dotazníku bol kladený dôraz na to, ako vnímajú rodové stereotypy deti vo svojom sociálnom okolí (škola, rodina), vo focusových skupinách sme sledovali

¹ *Gender Mainstreaming in Roma Education. Project Number 543138-LLP-1-2013-1-ES-KA1-KA1MPR. Brusel, Február 2014.*

aj konkrétne vyjadrenia vo vzťahu k rodovým stereotypom. To znamená, že bola snaha o explorovanie sledovaných tém.¹

3 Výskumná vzorka

Výskum bol realizovaný v troch európskych štátoch – Španielsko, Rumunsko a Slovensko priamo v komunitách. Kvantitatívny výskum bol realizovaný formou dotazníka medzi žiakmi vo veku 12 – 14 rokov, kvalitatívny prostredníctvom focusových skupín bezprostredne zviazaných s výskumnou vzorkou kvantitatívnej časti výskumu (matky/F1, otcovia/F2, tínedžeri /F3, učitelia/iní profesionáli pôsobiaci/F4) ako aj prostredníctvom sekundárnych analýz dokumentov a iných relevantných štúdií.

V rámci slovenskej časti projektu sa výskum realizoval v dvoch vybraných lokalitách. V oboch prípadoch ide o segregované lokality – mestskú a vidiecku. V každej z lokalít bolo vybraných 200 respondentov (100 chlapcov a 100 dievčat), pričom obe lokality je možné charakterizovať ako segregované a svojim charakterom tradičné komunity.

Ako mestská lokalita bol vybraný Lunik IX (L1) Je to mestská časť Košíc vybudovaná v rokoch 1979 – 1980. V súčasnosti je tu evidovaných 6478 obyvateľov. Lokalita je segregovaná, komunita je tvorená skupinkami často násilne presídlenými, bez funkčnej infraštruktúry. Na sídlisku funguje MŠ, je tu aj nadštandardne vybudovaná ZŠ s telocvičňou a bazénom s dvojfázovou výučbou. Reálne tu nie sú žiadne možnosti voľnočasových aktivít pre deti okrem saleziánskeho centra. Sociálne služby v lokalite poskytujú dve komunitné centrá. Lokalita má vlastnú – rómsku samosprávu. K tejto mestskej časti patrí aj nelegálna osada – Mašličkovo. Je to lokalita bez infraštruktúry a inžinierskych sietí. Príbytky (chatrče) sú postavené predovšetkým z dreva, železného odpadu a plastu. Má cca 150 obyvateľov.

Ako vidiecka lokalita bola vytipovaná obec Kecerovce (L2). Obec je spádovou obcou pre Rankovce, Boliarov, Kecerovce, Vtáčkovce.

¹ V čase uzávierky textu prebieha vyhodnocovanie oboch častí výskumu. Projekt bude oficiálne ukončený vo februári 2016.

Z týchto lokalít pochádzajú aj žiaci v miestnej škole. Žije tu tradičná komunita, ktorú tvoria rodiny s lokálnou históriou.¹ V uvedených obciach žije celkom 5369 obyvateľov, z toho deti a mládež vo veku 6 – 25 rokov predstavujú okolo 56%. V obci funguje základná i materská škola. ZŠ nemá dostatočné technické vybavenie, funguje v dvojzmennej prevádzke. Časť lokality má vybudovanú infraštruktúru, funguje tu vo všetkých obciach terénna sociálna práca, každá obec má komunitné centrum, kde sú organizované aj voľnočasové aktivity pre deti, sú tu funkčné a aktívne občianske združenia tvorené mladými Rómami z komunity.

4 Priebežné výsledky výskumu

4.1 Rodová a etnická identita

V prostredí marginalizovaných rómskych komunít je otázka vzťahu etnicity a gender, t. j. ako sú uzatvorené hranice etnické (identita) a ako sa v tomto prostredí utvárajú hranice genderové, nezanedbateľnou. Analýza ukázala, že pre komunitu sú primárne sociálne vzťahy, ktoré zachovávajú kultúrnu (etnickú) odlišnosť. Uvedomovanie si etnicity potláča všetky ostatné identity. Je to logické vyústenie dlhodobého vylúčenia komunity zo života spoločnosti. Toto chápanie oslabuje citlivosť na iné typy diskriminácie vrátane diskriminácie rodovej.

Deti z L1 vnímajú diskrimináciu ako prekážku dosahovania dobrých výsledkov v škole. 90% deklaruje, že má skúsenosť s diskrimináciou na základe etnickej identity. Diskrimináciu na základe rodu v L2 deklarovalo 48,5% respondentov, na základe etnicity 39,5%. L2 tieto formy diskriminácie pociťuje menej (nemám skúsenosť s rodovou diskrimináciou – 50,5%, s etnickou diskrimináciou – 40%).

Prostredie L2 vykazuje nižší stupeň diskriminácie etnickej i rodovej nielen v kvantitatívnej ale i v kvalitatívnej časti. F2 (otcovia) realizo-

¹ Usadené rodiny, ktoré tu majú rodinné i spoločenské vzťahy, sú považované za „dobré rodiny“.

vaná v tomto prostredí odmieta existenciu diskriminácie na škole, nároky učiteľov neinterpretuje ako diskriminačné.¹ Prostredie L1, kde bola realizovaná F1, interpretuje každý konflikt na škole i jeho náznak ako diskrimináciu etnickú, čo je v protiklade s analýzou kvalitatívnych údajov z F4. Odlišný stupeň citlivosti na chápanie diskriminácie vyplýva zo zlej komunikácie medzi školou a rodičmi, čo vyhracuje vzájomné vzťahy až do otvoreného nepriateľstva. Nedôvera voči škole spôsobuje, že si škola neplní svoju kľúčovú socializačnú úlohu a deti sa ocitajú pod tlakom dvoch kultúr, čo oslabuje aj možnosti výchovného pôsobenia školy v otázkach rodovej rovnosti.²

Ak má škola zohrať pozitívnu úlohu pri formovaní nových kultúrnych vzorcov – musí mať dôveru komunity. Jej úroveň odzrkadľuje odpoveď na otázku: S kým riešiš problémy v škole? Výsledky potvrdili rozdielnú úlohu rodiny a školy pri riešení osobných problémov detí v meste a na vidieku. Zatiaľ čo respondenti L1 sa až v 90,5% obracajú na rodinu (matka – 52,5%, otec – 11,5%, obaja – 26,5%), dôvera voči škole je minimálna (len 4%), na vidieku má dôveru učiteľov až 43,5% respondentov, pričom je vyššia u chlapcov ako u dievčat.³

4.2 Rodové stereotypy

Obe časti výskumu potvrdili existenciu rodových stereotypov v odlišnej miere v oboch prostrediach.

¹ V protiklade s výsledkami dotazníkov ako aj analýzou focusovej skupiny otcov sú názory tínedžerov, ktorí deklarovali v L2 vysoký stupeň etnickej diskriminácie v škole. Táto situácia sa však medzičasom zmenila tým, že na škole pôsobia rómski asistenti a učitelia.

² Je tu snaha vysvetľovať menšinovú kultúru ako horšiu kultúru a meniť deti na svoj obraz, čo je z kultúrneho hľadiska neakceptovateľné.

³ Sledujeme tu vplyv premenných na úrovni občianskej participácie komunity na riešení svojich vlastných problémov.

4.2.1 Rodové stereotypy v rodine

4.2.1.1 Kvantitatívny výskum

Dotazníkmi sme zisťovali, aké tlaky vytvára sociálne prostredie na formovanie rodových stereotypov, zamerali sme sa na porovnanie súčasnej situácie v rodinách respondentov s ich predstavami o postavení muža a ženy v rodine.

Výrazne nepriaznivá je situácia na Luniku IX. Až 75% tunajších detí uviedlo, že nemajú dostatočnú podporu v rodine na prípravu do školy, 46,5% tvrdí, že nemá podporu pri domácej príprave, 39,5% nemá dostatok miesta na štúdium. V L2 priznalo nedostatočnú podporu v rodine na prípravu do školy 26% detí, 50% detí tvrdí, že im doma nikto nepomáha s úlohami a 41,5% detí nemá doma dostatok miesta na štúdium.

Analýza dotazníka potvrdzuje vysokú mieru prežívania stereotypov v oboch prostrediach, pričom zaťaženie matky-ženy v L1 je výrazne vyššie. Z 15 sledovaných aktivít je matka ako ich hlavná (a jediná) vykonávateľka na Luniku IX zastúpená v 12 činnostiach. Nižšie zastúpenie má matka len v 3 a to: šoféruje (27%), rozhoduje (56%) a pomáha s domácimi úlohami (67,5%).¹

Účasť otca v L1 na chode domácnosti je minimálna. Najvyššie zastúpenie má otec v položke šoféruje (39%), rozhoduje (20,5%), hrá sa s deťmi (6,5%), pracuje okolo domu (6%) a organizuje voľný čas (5,5%). V 10 aktivitách má otec nižšie zastúpenie ako 4%. Nízke je aj percento domácnosti, kde je práca z pohľadu detského respondenta rozložená rovnomerne. Iba v piatich činnostiach je účasť oboch rodičov rovnomerne rozložená – ide o činnosti: pomáha s domácimi úlohami (28%), stará sa o deti (25,5%), šoféruje (23,5%), hrá sa s deťmi (22,5%) a rozhoduje (20,5%).

Situácia vo vidieckej lokalite (L2) je odlišná. Z 15 sledovaných aktivít je matka zastúpená ako jediná vykonávateľka (hlavná) viac ako 70% len v 3 činnostiach: upratovanie (75,5%), varenie (80,5%) a umývanie

¹ V tabuľke boli zahrnuté aktivity: stará sa o deti, starých ľudí, ide do školy, šoféruje, upratuje, varí, umýva riad, nakupuje, rozhoduje, pracuje okolo domu, perie, hrá sa s deťmi, ide k lekárovi s deťmi, organizuje čas rodiny, pomáha s úlohami.

riadu (72%). Výraznejšie je zastúpenie otca v riadení domácnosti a potvrdzuje klasický stereotyp o ženských a mužských prácach. Menej ako 4% otcov v skúmaných rodinách má na starosti deti, upratovanie, varenie (všetko po 3,5%), 4% otcov nakupujú a perú. Na vidieku je vyššie percento domácnosti, kde deti chápú rovnaký podiel rodičov na ich vykonávaní. V 12 z 15 činností je podiel otca a matky vyrovnaný, iba v troch prípadoch klesá zapojenosť otcov do ich vykonávania pod 20 %, a to upratovanie a umývanie riadu (19,5%) a varenie (16%).

Zaujímavé je sledovať, ako vidia deti seba v budúcnosti. Hoci miera chápania rodovej rovnosti v otázke vzdelania pri dosahovaní profesionálnej kariéry je vysoká (76% respondentov L1 tvrdí, že je rovnako dôležitá pre obe pohlavia, 71% v L2), chápanie rovnosti oboch pohlaví je výrazne nižšie u chlapcov na vidieku (L2). Len 50% z nich sa domnieva, že ukončiť školu je rovnako dôležité pre obe pohlavia, 68%, že kariéra je rovnako dôležitá pre obe pohlavia, 62%, že zarábať peniaze je rovnako dôležité pre obe pohlavia. Prevláda tu aj vyššie percento respondentov, ktorí chápú ženu v tradičnej polohe opatrovateľky detí a rodiny. Rovnako vidiecki chlapci pripisujú väčšiu dôležitosť fyzickému vzhľadu dievčat (86% oproti 55% v L1), ale žena v ich vedomí má dôležitú úlohu pri rozhodovaní o vzdelaní detí spolu s partnerom (86% v L2 oproti 53% v L1).

4.2.1.2 Analýza kvalitatívnych údajov

Existenciu rodových stereotypov v rodine potvrdil aj kvalitatívny výskum. Matky (F1, L1) pripúšťajú, že dievčatá sú v prístupe ku vzdelaniu znevýhodnené v dôsledku kultúrnych vzorcov: „u Rómov to je, že keď rodina potrebuje niečo doma urobiť, tak nechávajú dievčatá doma.“ (Ž7), ale tiež „skôr uprednostňujú tých chlapcov asi, žeby išli skôr z domu“ (Ž2). Uvedomujú si však potrebu vzdelania pre obe pohlavia a sledujeme posun v prístupe matiek vo vzťahu ku vzdelaniu dievčat: „Treba im chodiť do školy a vyučiť sa a mať v rukách papiere, aby sa v živote uplatnili. Aby mohli niečo dokázať. Preto ja ako matka nerobím rozdiely...“ (Ž2). Pripúšťajú však, že veľká časť rodín, ktorá má sociálne problémy, zapája deti do domácich prác.

Otcovia (F2, L2) preferujú vzdelanie pre chlapcov: „Každý muž by mal mať nejaké vzdelanie, nejaké papiere na to, aby mohol užiť rodinu“ (M1),

v otázke vzdelania dievčat sledujeme preferovanie tradičnej úlohy matky, avšak matky primerane vzdelanej: „ako sa môže žena učiť s deťmi do školy, keď nevie čítať a písať?“ (M1), resp. ako zdroja alternatívneho príjmu pre rodinu „keď má muž školu, tak by mala mať aj žena, hoci je doma s deťmi a stará sa o rodinu. Ale keď má školu a je šanca, že môžu obaja robiť, tak sa im lepšie žije“ (M3), resp. vo vzťahu k partnerskému životu „keď je žena nevzdelaná, o čom sa s ňou má muž doma rozprávať?...súhlasím s nimi, každý potrebuje školu, aj dievčatá ju potrebujú“ (M5). To, či dieťa chodí do školy a má záujem o vzdelanie alebo nie, zhodne obe skupiny pripisujú prostrediu konkrétnej rodiny.

4.2.2 Rodové stereotypy v škole

Výskum ukázal rozdiely medzi vidieckym a mestským prostredím aj vo vzťahu ku škole. Vo vidieckom prostredí sú dievčatá uprednostňované pred chlapcami. Deti chápu, že učitelia lepšie komunikujú s dievčatami, rovnako sú dievčatá chápané ako lepšie v literatúre a histórii, ako viac disciplinované, viac sa zúčastňujú na dianí v triede, ale sú aj viac kontrolované a oceňované učiteľmi. Učitelia ich viac poverujú rôznymi prácami – napr. upratovaním triedy. Chlapci sú chápaní ako lepší vo vedách, športe, ale sú tiež viac kritizovaní za svoje správanie (tak vo vidieckom ako aj v mestskom prostredí).

5 Závery

Predkladané údaje je potrebné chápať ako čiastkové výstupy, ktorých cieľom je upozorniť na reálnu situáciu v komunite a na chyby v prístupe pri zavádzaní rodovej rovnosti v prostredí rómskych komunít. Dôležité je nielen si uvedomiť, že genderový poriadok je zakotvený v kultúre, z ktorej nie je možné jednoducho vystúpiť.¹ Preto je potrebné položiť si otázky: Aký bude vplyv zavedenia genderovej rovnosti

¹ BARTH, F.: *Ethnic Groups and Boundaries*. [online], [cit. 28/02/2015]. Dostupné na internete: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_4/Barth_Introduction_Ethnic_Groups_and_Boundaries_.pdf>.

na rómsku kultúru, má vzťah medzi genderovou rovnosťou a rozvojom pozitívnu hodnotu, ovplyvňuje genderová rovnosť integráciu alebo integrácia genderovú rovnosť? Rovnako chce upozorniť na potrebu zohľadňovať aj ďalšie faktory vplývajúce na komunitu, ktoré genderovú rovnosť ovplyvňujú (aktivity občianskeho a verejného života).

Literatúra:

BARTH, F.: *Ethnic Groups and Boundaries*. [online], [cit. 28/02/2015].

Dostupné na internete: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_4/Barth_Introduction_Ethnic_Groups_and_Boundaries_.pdf>.

Gender mainstreaming. *Conceptual framework, methodology and presentation of good practises*. Strasbourg: may 1998. [online], [cit. 02/02/2014].

Dostupné na internete: <<http://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf>>.

GENOVA, A.; RIVERA, R.; BURGOS, E.; MAGDOLENOVÁ, K.; GEORGHE, M.: *Barabal gender study*, draft. Sevilla, 2015. (nezverejnené)

JARKOVSKÁ, L.: *Gender pred tabulí*. Praha, 2013.

KICZKOVÁ, Z.: *Rod-gender vo výskume v oblasti spoločenských vied*. In: MACHÁČEK, L.: *Rod-gender v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: FF UCM, 2006.

Militantní demokracie a lidská práva – cesta z extrému?

Martin Doleček

The article deals with current issue of the militant democracy and its relation to active building and maintenance of the legal based society. It is an accent on human rights and democracy itself what makes whole concept of the militant democracy relatively robust doctrine, which role in the society is perceived as a characteristic part of democratic establishment protection, which is partly based upon its specific historical roots. In addition to positive reactions, however, there are also understandable criticisms, pointing out the problematic nature of certain measures resulting from the nature of militant democracy.

Impulzy ke vzniku militantní demokracie

Po hrůzách první, a především pak druhé světové války bylo celému světu jasné, že takové utrpení, do té doby nevídané, představuje natolik zásadní a masivní narušení kvality života hned několika generací, že zabránit dalším podobným excesům se bez nadsázky stalo morálním imperativem.

A je to právě nástup druhého z uváděných konfliktů, jenž inspiroval vznik tzv. militantní demokracie. Toto označení se poprvé objevuje v díle K. Loewensteina, německého ústavního právníka a politologa, který kvůli židovskému původu opustil svoji domovinu a emigroval do Spojených států amerických. Zde v polovině třicátých let¹ publikoval jednu ze svých přelomových prací, esej nazvaný *Militant Democracy and Fundamental Rights*, v němž vyjádřil svoji obavu nad tím, jak může být demokracie zranitelná, je-li konfrontována s autoritářskými režimy. Loewensteinův příspěvek na příkladu pádu Výmarské republiky a nástupu nacismu k moci upozorňuje na rizika spojená s působením masových politických stran. Varování směřuje především k možnosti,

¹ Ideový základ tohoto eseje napsal Loewenstein již v roce 1935 v Německu. Nemohl však své myšlenky veřejně prezentovat, proto došlo k řádnému otištění až v roce 1937 v USA. S tím se také pojí otázka překladu pojmu, s nímž Loewenstein přišel. U nás užívané slovní „militantní demokracie“ je překladem anglického „*Militant Democracy*“, což je ovšem také překlad, a to z německého „*streitbare Demokratie*“. Překlady tohoto pojmu je mnoho a jejich významy se poměrně různí; o úskalích terminologického vymezení viz: DANICS, Š.: *Konceptualizace militantní demokracie a její aplikace v praxi*. In: REXTER – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. 1/2014. [online].

že tyto strany využijí slabin demokratického zřízení k tomu, aby se dostaly k moci a následně omezily ústavní práva, díky nimž mohly – poněkud paradoxně – tuto výjimečnou pozici získat. *Loewenstein* proto vznáší požadavek na existenci určitých záchranných mechanismů, které by podobným „trojským koňům“ znemožnily vstoupit hlavní branou a rozložit demokratický systém zevnitř. Demokracie se tedy, řečeno s *K. Loewensteinem*, musí stát militantní, aby mohla bojovat o své přežití.¹

Koncept militantní demokracie nebyl ustanoven jaksi samozřejmě a okamžitě. Procházel složitým vnitřním vývojem a mimo historických odlišností je možné dodnes spatřovat výrazné rozdíly například na úrovni různých kulturních prostředí – příkladem mohou být Spojené státy, kde je tolerance k nenávistným projevům daleko výraznější než v některých evropských zemích s primární druhoválečnou zkušeností.²

Militantní demokracie a české prostředí

Abychom si přiblížili situaci s militantní demokracií v České republice, je vhodné uvést pohled jednoho z předních českých odborníků na politický extremismus a militantní demokracii *M. Mareše*, jenž uvádí, že „militantní demokracie je taková demokracie, která vystupuje ofenzivně pomocí právních, mocenských a diskursivních nástrojů proti svým ideovým nepřítelům uvnitř systému, a to ještě předtím, než tito nepřátelé iniciují naplnění hlavních hrozeb, které z jejich existence vyplývají. Tito nepřátelé jsou vystaveni represi, která je ovšem výsledkem demokratického politického procesu a nezasahuje nepřiměřeně do základních lidských práv“.³

Jakkoli se ovšem tato argumentace jeví jako nekonfliktní a smyslně vystavěná, najdou se i jiní tuzemští autoři, kteří upozorňují mj. i na problematické aspekty takového přístupu. *Danics* kupříkladu připomíná názory kanadského politologa a odborníka na mezinárodní

¹ LOEWENSTEIN, K.: *Militant Democracy and Fundamental Rights I/II*. In: *The American Political Science Review*. Vol. 31, No. 3/4, 1937, s. 417 – 432 a 638 – 658.

² PŘIBÁŇ, J.: *O militantní demokracii a svobodě projevu*. Příloha *Salon*. Praha: Právo, 2010.

³ MAREŠ, M.: *Militantní demokracie: Vymezení militantní demokracie* (přednáška z 26. 9. 2011). Brno: FSS MUNI, 2011.

vztahy P. Chalka, podle něhož „je totiž možné jakýkoliv zásah do základních práv v konečném důsledku vnímat jako popření demokracie“.¹

Smyslem tohoto příspěvku nicméně není blíže představovat konceptualizaci militantní demokracie ani rozsáhlé debaty na téma její aplikace v praxi. Tento úvodní nástin má tak za cíl spíše představit základní povahu militantní demokracie, aby bylo možné přejít k diskuzi ohledně možných nezamýšlených dopadů, pramenících z její aplikace.

Jak je patrné z Marešova pojetí, které nezapře silnou inspiraci německým prostředím,² lze militantní demokracii v zásadě vnímat jako způsob, jímž se liberální demokracie brání svým ideovým odpůrcům. Zpochybňování demokratických základů společnosti je, stejně jako popírání některých základních lidských práv a svobod, obecným myšlenkovým základem politického extremismu.³ Mluvíme-li tedy o obranné povaze militantní demokracie, zaujímá tento postoj právě vůči extremismu a jeho nositelům – extremistům.

Podle informací české vnitřní zpravodajské služby⁴ lze pod pojmem extremismus vnímat takové „jevy, záměry a činnosti, které přímo nebo ve svých důsledcích závažným způsobem **ohrožují** Ústavou ČR a ostatními zákony dané **demokratické základy ČR, její bezpečnost, suverenitu, územní celistvost a lidská a občanská práva** občanů ČR a jejich uplatňování“.⁵ Země, v nichž je militantní demokracie aplikována (včetně České republiky), tedy považují za extremisty ty, kteří mj. usilují o porušování lidských práv.

¹ DANICS, Š.: *Konceptualizace militantní demokracie a její aplikace v praxi*. In: REXTER – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. 1/2014. [online]; srov.: CHALK, P.: *The Response to Terrorism as a Threat to Liberal Democracy*. In: *Australian Journal of Politics and History*. Vol. 44, No. 3, 1998.

² Srov. s: MIKULČIKOVÁ, A.: *Pravicový extrémismus v Spolkové republice Německo. Příčiny, podoby, prejavy*. Banská Bystrica: Fakulta politických věd a mezinárodních vztahů UMB, 2010, s. 129 – 135.

³ SMOLÍK, J.; VEJVODOVÁ, P.: *Politický extremismus jako bezpečnostní hrozba*. In: SMOLÍK, J.; ŠMÍD, T.: *Vybrané bezpečnostní hrozby z 21. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2010, s. 43.

⁴ BIS – Bezpečnostní informační služba.

⁵ *Demokracie a ústavnost*. Praha: Bezpečnostní informační služba. [online]. Dostupné na internetu: <<http://www.bis.cz/extremismus.html>>.

Základní problém

Připomeneme-li se ovšem *Chalkova* slova o zásahu do základních lidských práv, potom vidíme, že jeho námitka je vcelku opodstatněná, neboť aplikace militantní demokracie v praxi znamená, že se lidská práva dostávají do konfliktu s touto doktrínou. Z právního hlediska jde pak nejčastěji o kolizi s právem na svobodu shromažďování,¹ potažmo s právem uspořádat náboženské shromáždění. Jen mezi lety 2007 a 2011 došlo k sedmi konfliktům militantní demokracie a lidských práv v oblasti svobody shromažďování; rovněž došlo také ke čtyřem případům střetu militantní demokracie a lidských práv v oblasti práva na náboženské shromáždění.²

Ačkoli patří tyto případy k výjimkám a velká většina všech shromáždění proběhne bezproblémově, jsou to právě tyto odchylky, které mají významnou výpovědní hodnotu, hovoříme-li o vztahu společnosti k lidským právům. A byl to právě C. Schmitt, jeden z otců konceptu militantní demokracie, jenž uvedl, že „výjimka je zajímavější než pravidlo. Pravidlo neprokazuje nic; výjimka prokazuje vše“.³ Převáděno do praxe lze tuto myšlenku vyjádřit i jinými jeho slovy: „Jako každý jiný řád také právní řád spočívá na rozhodnutí a nikoli na normě.“⁴

V duchu tohoto nahlížení dané problematiky tedy dospíváme k důležitému závěru, který lze určitou zkratkou vyjádřit tak, že militantní demokracie potlačuje lidská práva, aby lidská práva ochránila. Tento paradox bývá označován za základní dilema militantní demokracie. Kromě tohoto argumentu, jenž je považován za ústřední bod kritiky zkoumaného konceptu, se obvykle uvádí ještě několik dalších kritických námitek. Jednou z nich je například připomínka, že akceptujeme-li jisté popření demokracie, abychom ji ochránili, musíme se také nutně ptát, zda to povede ke skutečnému potlačení těch, kteří se v protidemokratickém boji angažují. Jiná výtka uvádí problematickou povahu preciznosti právních formulací a způsobů, jakými má k eliminaci

¹ Zejména článek 19, odst. 1., oddíl druhý Listiny základních práv a svobod a dále zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím (ve znění pozdějších předpisů).

² Více viz: PHAMOVÁ, M.: *Militantní demokracie a svoboda shromažďování*. (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2012, s. 41 – 62.

³ SCHMITT, C.: *Political Theology*. s. 15.

⁴ SCHMITT, C.: *Political Theology*. s. 10.

ideových nepřátel dojít. Nejen v tomto, ale také v posledním bodu často zmiňované kritiky lze najít odraz názorů C. Schmitta, v nichž zdůrazňuje význam výjimek. Poslední kritickou poznámkou zde totiž je nutnost hodnotit každý případ a jeho okolnosti samostatně, s čímž se pochopitelně pojí celá řada komplikací.¹

Extremismus – užitečné slovo?

V souvislosti s problematikou, již se zabýváme, je také důležité věnovat se slovům *extremismus* potažmo *extremista*. Jde o výrazy, jejichž existence a používání je pro militantní demokracii nejen příznačné, ale přímo zásadní. Není nejspíš až tolik podstatné, zda je používáno označení *nepřátelé demokracie* či *extremisté*, stěžejní je, že bez těchto pojmů se militantní demokracie už ze zásady neobejde, neboť vymezení se vůči svým nepřítelům je součástí její podstaty.

Je vedlejší, proč daleko používanější z těchto dvou nabízených možností je právě druhá zmíněná možnost. Význam má především fakt, že slovo *extremista* je hojně rozšířeno a užíváno, a to jak v obecném diskurzu, tak i v médiích či ve vládních materiálech. Ve vztahu k užívání tohoto výrazu v oficiálních státních dokumentech je pak třeba zaměřit se na vliv, který je s tímto používáním spjatý. Ten sahá od ovlivňování a spoluvytváření veřejného mínění až k definování trestněprávního pojetí toho, kdo vlastně je nepřítelem demokracie. Při zvážení daných okolností je tedy pochopitelné, že nároky kladené na smysluplnost takového označení by měly být vysoké. Z praktického hlediska je však zřejmé, že role, jakou slovo *extremista* ve společnosti a odborném diskurzu plní, není odpovídající.

Podíváme-li se na problematiku z formálního hlediska, je nepochybně na místě věnovat se zařazení zmiňovaného slova z hlediska terminologického zařazení a tedy si položit otázku, zda se jedná o pouhý pojem či jde o termín. Ačkoli bývají tyto dva výrazy zcela běžně zaměňovány, a to nejen ze strany veřejnosti, ale i v odborných kruzích, z hlediska jazykovědy je jejich odlišnost evidentní a naprosto zásadní. Nahlédneme-li do terminologického slovníku, můžeme se dočíst,

¹ DANICS, Š.: *Konceptualizace militantní demokracie a její aplikace v praxi*. In: REXTER – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. 1/2014. [online].

že „termín je odborný název. Ustálené pojmenování užívané v odborném vyjadřování. Termíny jsou jednoznačné, význam bývá přesně definován, nemají citové zabarvení“.¹ A podobné vymezení můžeme nalézt i ve výkladových slovnících: „Termín je odborná pojmenovací odborná jednotka s přesným významem.“² „Termín je odborný název, odborný výraz, přesné pojmenování.“³ „Termín je odborné pojmenování s přesným jednoznačným významem.“⁴

Celkově lze tedy tuto záležitost shrnout s tím, že termín musí disponovat těmito vlastnostmi: **odbornost, přesnost, jednoznačnost**. Pojem je oproti tomu výraz zcela vágní, jak ostatně dokládá i lingvista F. Daneš ve svých statích: „Pojem představuje základní jednotku lidského myšlení, termín naproti tomu pojmenovací jednotku s ustáleným a přesným významem. Pojmy jsou fixovány pomocí jazykových jednotek; týž pojem můžeme vyjádřit různými termíny, termín můžeme změnit a pojem zůstává týž.“⁵

Přestože jsme si výše uváděli několik definic, z jejichž přítomnosti a existence samotné by se teoreticky dalo vyvodit, že pojem extremismus je přesně vymezený, je situace problematická a této skutečnosti neodpovídá. Není pochyb, že v rámci politologie jde o odborný výraz – politický extremismus má své opodstatnitelné místo i adekvátní vymezení. V našem kulturním prostoru už se stalo standardem opírat se o pojetí dvojice německých politologů U. Backese a E. Jesseho, pro které je politický extremismus vymezen zhruba takto: extremismus je antitezí demokratického ústavního státu a je reprezentován jak myšlenkově, tak činnostmi, které takovému postoji odpovídají. Extremisté odmítají multipartismus a požadují zastoupení jedinou politickou silou. Za pozornost stojí také výtku, že se demokratická média podílejí

¹ HAUSER, P. (a kol.): *Slovník jazykovědné terminologie*. Brno: Nová škola, 2001.

² ČERVENÁ, V.; FILIPEC, J. (a kol.): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994.

³ PALA, K.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství LN, 2000.

⁴ HAVRÁNEK, B. (a kol.): *Slovník spisovného jazyka českého*. Š-V. Praha: Academia, 1989.

⁵ MACHÁČKOVÁ, E.: *Jazykové koutky v časopise Vesmír*. [online]. Dostupné na internete: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6857>>.

na manipulaci veřejného mínění.¹ Vzhledem k faktu, že média a jejich vlastníci nejsou a v podstatě ani nemohou být ze své podstaty neutrální, je minimálně k zamyšlení, že takovýto aspekt figuruje jako součást definice politického extremismu. Abychom se nicméně vrátili k zařazení z hlediska terminologičnosti, zaměřme se na další nezbytné aspekty. Odbornost zde přítomná je, ale i zde je problematické užívání daného pojmu, jakmile opustí „bezpečný prostor“ politických věd. Nejvíce používán je totiž někým zcela jiným než politology.

Příkladem mohou být zejména ozbrojené složky. A jak na svých oficiálních internetových stránkách uvádí Policie ČR, „*extremismus je pojem velmi nejednoznačný, pojí se k němu celá řada definic*“. Bez zajímavosti není, že touto větou je následující (a velmi rozsáhlé) vymezení extremismu uvozeno. Snad jako varování. Stejný zdroj dále zmiňuje následující: „*V právu není pojem extremismus nijak definován. Zejména v souvislosti s rasově motivovanou trestnou činností se můžeme setkat s pojmem extremistická trestná činnost nebo trestná činnost s extremistickým podtextem. Pod tímto pojmem Ministerstvo vnitra rozumí ty formy trestné činnosti, o nichž je důvod se domnívat, že byly extremistickými postoji motivovány nebo ovlivněny.*“² Zde bychom si dovolili vyzdvihnout část poslední věty. *Ministerstvo vnitra* přistupuje k problematice extremistické trestné činnosti na základě **domněnky**.

Ve vztahu v k výše uvedenému není už žádným překvapením, když politolog P. Fiala zhodnocuje, že pojem „politický extremismus“ je „*příliš prázdný, libovolně aplikovatelný a jeho výpovědní a označovací hodnota je prakticky nulová.*“³ Stejně tak dodává, že extremismus je užíván jako normativní, a nikoliv jako deskriptivní výraz. To tedy znamená, že extremistu představuje osobu takto označenou na základě víceméně subjektivního rozhodnutí, ne však kvůli tomu, že by naplnil precizně vymezené rysy či projevy, popsané v autoritativní definici termínu.

¹ BACKES, U.; JESSE, E.: *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1993.

² Policie ČR. *Co je extremismus?* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.policie.cz/clanek/prevence-informace-o-extremismu-co-je-extremismus.aspx>>.

³ Fiala cit. dle: SMOLÍK, J.; VEJVODOVÁ, P.: *Politický extremismus jako bezpečnostní hrozba*. In: SMOLÍK, J.; ŠMÍD, T.: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2010.

Vytváříme si extremisty?

Všechny výše uvedené argumenty tedy přinášejí jednoznačnou odpověď. Extremismus není termín, ale jedná se o pouhý pojem. A vzhledem k normativnosti pojmu *extremismus* a jeho úzké vazbě na militantní demokracii to znamená, že je možné celý koncept militantní demokracie postupovat interpretaci, využívat ho různými způsoby a v neposlední řadě jej nechat sloužit coby nástroj určený ke korigování vybraných společenských vlivů.

Dalším z důsledků, které se nabízejí, je také možnost, že takovéto normativní vstupování do veřejného prostoru prostřednictvím výrazů, které pro svou vágnost mohou nabývat různých významů, může mít formativní dopad na vybrané skupiny obyvatel. Dopad negativní, jehož efektem může být posilování radikalizace některých lidí. Oporu toto tvrzení může mít kupříkladu už jen v tzv. teorii labellingu (nálepkování neboli etiketizace). A v kombinaci s „problematickými“ osobnostmi, které mohou být různě predisponovány (ať už biologicky, či prostředím) k radikálnějším řešení zátěžových situací či mohou mít sklony k vybraným sociálněpatologickým jevům, není poté složité dovodit, že prostřednictvím ostrakizace, k níž skrze užívání normativních pojmů s negativními konotacemi dochází, stát v podstatě vytváří extremistické podhoubí.

Závěr

Jakkoli se stát snaží být garantem poskytování toho nejdůležitějšího – bezpečí pro své občany –, není vždy možné říci, že se mu to daří uspokojivě naplňovat. Zločin bezpochyby zcela vymýtit nelze a to samé není možné tvrdit ani o ideových alternativách vůči současným formám demokratického vládnutí. Nicméně pokud už státy hodlají bojovat o své přežití tak odhodlaně, že neváhají zasahovat do fundamentálních lidských práv, je také potřebné, aby zvážily, zda toto veškeré úsilí nejenže plní (alespoň rámcově) svůj účel, ale zda ještě ke všemu naopak nepomáhá tyto své ideové nepřátele vytvářet. Pokud by totiž platilo, že snahy na ochranu demokracie přispívají k podlamování její vlastní hodnověrnosti, a nadto posilují ideové odpůrce, bylo by na místě se ptát, zda demokracii stojí tento boj za to. Nejenže totiž neusiluje o nic

víc než jen o pouhé udržení statu quo, tedy otevřenou proklamací, že se bojí výzev a změn, ale také riskuje něco daleko horšího: podílení se na vlastním zániku prostřednictvím ideového nástupce, který je o několik řádů horší, než jaká demokracie se všemi svými chybami je.

Literatúra:

- BACKES, U.; JESSE, E.: *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1993.
- ČERVENÁ, V.; FILIPEC, J. (a kol.): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994.
- DANICS, Š.: *Konceptualizace militantní demokracie a její aplikace v praxi*. In: *REXTER – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*. 1/2014. [online].
- Demokracie a ústavnost*. Praha: Bezpečnostní informační služba. [online]. Dostupné na internetu: <<http://www.bis.cz/extremismus.html>>.
- HAUSER, P. (a kol.): *Slovník jazykovědné terminologie*. Brno: Nová škola, 2001.
- HAVRÁNEK, B. (a kol.): *Slovník spisovného jazyka českého*. Š-V. Praha: Academia, 1989.
- CHALK, P.: *The Response to Terrorism as a Threat to Liberal Democracy*. In: *Australian Journal of Politics and History*. Vol. 44, No. 3, 1998. *Lis-tina základních práv a svobod*.
- LOEWENSTEIN, K.: *Militant Democracy and Fundamental Rights I/II*. In: *The American Political Science Review*. Vol. 31, No. 3/4, 1937.
- MACHÁČKOVÁ, E.: *Jazykové koutky v časopise Vesmír*. [online]. Dostupné na internetu: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6857>>.
- MAREŠ, M.: *Militantní demokracie: Vymezení militantní demokracie (přednáška z 26. 9. 2011)*. Brno: FSS MUNI, 2011.
- MIKULČÍKOVÁ, A.: *Pravicový extrémizmus v Spolkovej republike Nemecko. Príčiny, podoby, prejavy*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2010.
- PALA, K.: *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství LN, 2000.
- PHAMOVÁ, M.: *Militantní demokracie a svoboda shromažďování*. (diplo-mová práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2012.

- Policie ČR. Co je extremismus?* [online]. Dostupné na internete:
<<http://www.policie.cz/clanek/prevence-informace-o-extremismu-co-je-extremismus.aspx>>.
- PŘIBÁŇ, J.: *O militantní demokracii a svobodě projevu. Příloha Salon*. Praha: Právo, 2010.
- SCHMITT, C.: *Political Theology*.
- SMOLÍK, J.; VEJVODOVÁ, P.: *Politický extremismus jako bezpečnostní hrozba*. In: SMOLÍK, J.; ŠMÍD, T.: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2010.
- Zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím (ve znění pozdějších předpisů).

Ľudské práva v ponímaní Mahátma Gándhího

Slavomíra Rapčanová

This work aim on the understanding of human rights on a turn of centuries in colonies of British Empire allocated in South Africa and India with the aim on key personality – Mahatma Gandhi. In both states is still visible legacy of his message to this day. In the field of human rights Gandhi did not specialized exclusively in one topic and in one character of population, but his work in the field of human rights was highly diversified and often reflected situations in which he found himself. The text deals with its efforts to improve the living situation and level of human rights in racially conceived society in South Africa and slavery system in India.

Úvod

V rámci textu som sa rozhodla zamerať sa len na niektoré časti Gándhího aktívnej činnosti priamo súvisiace s problematikou ľudských práv. Na základne klasického delenia ľudských práv na jednotlivé generácie, sa zaoberám najmä politickými a sociálnymi právami prvej a druhej generácie. V Gándhího činnosti často dochádzalo k vzájomnému prenikaniu rôznych oblastí ľudských práv počas jednotlivých bojov a akcií zameraných či už na zlepšenie postavenia indickej menšiny v Afrike, alebo vo vlastnom štáte. V prvej časti textu sa zameriam na vybrané problémy a situácie ktorými sa, Gándhí zaoberal počas svojho pobytu v Afrike v rozmedzí rokov 1893 – 1914. Následne sa zameriavam na Indický kontinent, kde pôsobil permanentne od roku 1915, po návrate z Južnej Afriky, až do zavraždenia hinduistickým nacionalistom N. Godsém v roku 1948.

Juhoafrická republika

Počas svojho pobytu v Juhoafrickej republike (1893-1914) sa Gándhí osobne stretol s rasizmom zo strany bieleho obyvateľstva, ktorý neskôr

prerástol do apartheidu.¹ Jeho úsilie bolo zamerané na zlepšenie situácie Indického obyvateľstva v Južnej Afrike prostredníctvom snahy o zrovnoprávenie ich postavenia s európskymi kolonistami.² Zameriaval sa najmä na strednú vrstvu indických migrantov, z ktorej pochádzal aj on sám. Neskôr svoju činnosť rozšíril na širšie vrstvy.

Dôvodmi transportu pracovnej sily z Indie do Natalu neboli len prírodné, ale aj sociálne podmienky.³ Indickí roľníci uzatvárali zmluvy na 5 ročné obdobie s možnosťou predĺženia, ktoré im umožňovali zamestnávatelia. K exportu pracovnej sily dochádzalo od roku 1860.⁴ V roku 1871 žilo v Natale 5070 Indov, ktorí pracovali hlavne ako zmluvní robotníci na plantážach.⁵

Problém nastával v prípade, ak sa migranti rozhodli usídiť natrvalo. Ročný poplatok za možnosť trvalého pobytu bol 25 libier šterlingov, čo pre väčšinu migrantov predstavovalo príliš vysokú čiastku. Majetkový cenzus 50 libier, prípadne 10 libier, šterlingov ročného príjmu obmedzovali volebné právo. Vplyvom *Gándhího* akcii sa ročná daň znížila v roku 1893 na 3 libry. Napriek tomu bola čiastka pre mnohých migrantov vysoká.⁶ Natalskí obchodníci viedli kampane proti diskriminujúcej legislatíve už od roku 1891.

¹ Apartheid- vznikol po voľbách v roku 1948 kedy sa nacionalisti využili vtedajšie problémy v oblasti pomalého ukončovania hospodárskych vojenských opatrení, nedostatočnej bytovej výstavby a pracovných príležitostí. Nacionalisti predložilo víziu víziou apartheidu ako jednoduché riešenie problémov. Základ tvoria idea rasového oddelenia obyvateľstva. Vyделение černošského obyvateľstva, Indov a miešancov do rezervácií či samostatných štátov a snaha o zníženie počtu migrantov (South African Citizenship Bill, 1949) do JAR, či už z Indie alebo Veľkej Británie. *Zákaz zmiešaných manželstiev (Prohibition of Mixed marriages, 1949)*, rasová kvalifikácia obyvateľstva prostredníctvom zákona o registrácii (*Population Registration Act, 1950*) ktorý delil obyvateľstvo do 4 skupín- biela, čierna, farbená, indická. Bližšie pozri: HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 198 – 201.

² GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 9.

³ Dôvodom najmania indických migrantov bola nespoľahlivosť pôvodného obyvateľstva. Na základe presvedčenia o vlastnej hrdosti pracovali len pokiaľ nezarobili želaný finančný obnos, bez ohľadu na potreby zamestnávateľov. Bližšie pozri: HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 130.

⁴ HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 130 – 131.

⁵ HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 218.

⁶ HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 130.

V roku 1894 sa Gándhí podieľal prostredníctvom návrhu dokumentov na kampani zameranej na politické práva obchodníckej vrstvy, ktorú podpísalo 9000 Indických migrantov. Žiadali o lepšie zaobchádzanie s indickou vrstvou obchodníkov, zmenu vtedajšej praxe rovnakého pohľadu na všetkých Indov, bez ohľadu na to, či sa jednalo o zmluvných roľníkov, robotníkov, či slobodných občanov. Gándhí sa snažil apelovať na britský zmysel pre fair play. Uistoval privilegované (biele) obyvateľstvo o lojalite Indov a jej zachovaní v prípade ponechania práva voliť.¹ Vo svojich jednaniach sa odvolával na udalosť z roku 1858,² kedy správa Indického územia prešla z rúk Východoindickej spoločnosti do rúk koruny a kráľovná sľúbila prijať akékoľvek pozície Indov, ktoré boli schopní kvalifikovane naplniť.³ Gándhí sa odvolával na politický postoj impéria voči Indom, ktorý sa snažil rozšíriť a aplikovať na prostredie Južnej Afriky. Boj za zachovanie politických práv prebiehal prostredníctvom agitácie a kampaní. Primárne sa zameriaval na vrstvu obchodníkov z Indie pri čom nedelil obyvateľstvo náboženským kľúčom a snažil o ich vzájomnú spoluprácu. Tento prvok spájania rôznych vierovyznaní sa v Gándhího činnosti prejavuje výraznejšie po návrate do Indie.

V priebehu rokov 1896 až 1897 prebiehala v Natile anti-indická agitácia. Koloniálna vláda sa snažila o vyriešenie „Ázijskej otázky“ prostredníctvom rasového imigračného nariadenia, ktoré bolo schválené v Novom Južnom Walese v roku 1896. Natalská vláda nahradila toto nariadenie vlastným. Inšpirovala sa imigračnou legislatívou Spojených štátov Amerických, pri čom nové nariadenie priamo nevzývalo k rasovej politike. Nariadenie bolo primárne zamerané na reštrikciu imigrantov z Indie.⁴ Toto nariadenie (*Immigration Restriction Bill*) bolo

¹ TIDRICK, K.: *Gandhi a Political and Spiritual Life*. London: I.B. Tauris, 2006, s. 54.

² Britský parlament prijal zákon o lepšej správe Indie, čím z Indie vytvoril kolóniu. Indom bolo umožnené pracovať v štátnej správe. Na čele vlády bol britskou vládou dosadený miesto kráľ. Bližšie pozri: LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia I*. Bratislava: PF UK, 2006, s. 143.

³ TIDRICK, K.: *Gandhi a Political and Spiritual Life*. London: I.B. Tauris, 2006, s. 55.

⁴ MARTENS, J.: *A transnational history of immigration restriction: Natal and New South Wales, 1896–97*. In: *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 2006. [online], [cit. 02/11/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03086530600825969>>.

v roku 1897 prijaté a stanovilo pre prisťahovalcov do Natalu povinný písomný anglický test a aktíva vo výške 25 libier, čím týmto opatreniami obmedzili množstvo migrantov. V tom istom roku bol prijatý aj *Dealers Licenses Bill*, poskytujúci Natalskej vláde moc odmietnuť udelenie a znovuobnovenie obchodných licencií. Gándhí sa snažil o zlepšenie postavenia Indickej komunity v Južnej Afrike nie len prostredníctvom agitácie a kampaní, ale aj snahou o odstránenie neduhov z ktorých boli Indovia obviňovaní. Na šírenie osvetu a svojich názorov používal *Indian Opinion*.¹

Natalský *Indický kongres* je považovaný za nástupnícku organizáciu *Durban Indian Committee*, ktorá existovala už od roku 1891 a viedla kampane proti diskriminácii voči indickým migrantom. Gándhí bol honorárnym sekretárom do svojho návratu do Indie v roku 1901.² Podnet k založeniu dal v roku 1894.³ Ako tajomník kongresu inicioval akcie ktoré mali charakter petícií, tlačových kampaní a intervencií s vládnucou garnitúrou. Pokúšal sa zabrániť novým rasistickým opatreniam voči Indickej komunite, ktoré mali podobu straty politických práv, dane z hlavy, obmedzenia slobodného pohybu. Je nutné dodať, že aj napriek týmto snahám zostával lojálnym voči *Britskému impériu*.⁴

Nie len svoju lojálnosť ale aj lojálnosť indickej komunity sa rozhodol dokázať prostredníctvom organizácie sanitárneho zboru počas *Búrskej*

¹ TIDRICK, K.: *Gandhi a Political and Spiritual Life*. London: I. B. Tauris, 2006, s. 56.

² HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 130 – 131.

³ GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 9.

⁴ HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 166 – 167.

vojny 1899¹ aj napriek tomu, že osobne sympatizoval s Búrmami.² V roku 1906 velil dobrovoľnému zdravotníckemu oddielu počas vzbury Zuluov.³

V roku 1906 bol v Natale a Transvaale prijatý zákon zameraný na registráciu indického obyvateľstva (*Indian Registration Act*, 1906), ako snaha o obmedzenie migrácie z ázijských zemí. Reakciou na tieto snahy bol nenásilný odpor zorganizovaný *Gándhím*. Počas dvojročného trvania akcie Indovia nezvíťazili, otvorene však poukázali na diskriminačné opatrenia. Nenásilný odpor mal podobu bojkotu registrácie, odmietania poskytnutia odtlačkov prstov, pri čom nebolo zriedkavosťou zatýkanie odporcov. Počas satjágrahy bol zatknutý aj hlavný iniciátor *Gándhí*. Na základe vyjednávania s ministerským predsedom Transvaalu *J.Ch. Smutsom* bol prepustený.⁴ Jeho kampaň bola sčasti úspešná,

¹ Juhoafrická vojna (*Búrska vojna*) prebiehala počas rokov 1899 – 1902, dôvodom bola snaha o zamedzenie prístupu cudzincov (najmä *Britskej národnosti*) do Búrskych republík, kam prichádzali ako zlatokopovia. Títo časom svojim počtom prevýšili búrskych mužov s volebným právom. Dôsledkom bola snaha obmedziť volebné právo prisťahovalcov cenzom 14-ročného pobytu na území. Volebné právo pre britských príslušníkov žijúcich v Transvaale sa stalo zámienkou, ktorú Británia využila na presadenie svojich záujmov. Počas vojny začali Briti budovať koncentračné tábory pre vojnových zajatcov, hlavne pre ženy a deti bojovníkov. Británia po prvotných neúspechoch nepoľavila v snahe zmocniť sa Transvaalu a Oranžského slobodného štátu. Kapitulácia Búrov bola podpísaná 31. máj 1902 v Prétórii a okrem iného znamenala stratu nezávislosti búrskych republík prostredníctvom podriadenia sa britskej správe. No aj po tomto konflikte si Angličania a Afrikánci zachovali dovtedajšie výhody spoločnejšej a politickej výlučnosti. Domorodé obyvateľstvo nezískalo politické práva. Tieto udalosti neskôr viedli k vytvoreniu Juhoafrickej únie. Bližšie pozri: HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 146 – 172.

² TIDRICK, K.: *Gandhi a Political and Spiritual Life*. London: I. B. Tauris, 2006, s. 56.

³ *Bambathovo povstanie* (vzbura Zuluov)- vypukla v roku 1906 ako reakcia na vyberanie novozavedených daní z hlavy od dospelých neženatých mužov, nasledovala po bezvýslednom proteste. Toto však nemožno považovať za jedinou príčinu vzbury. Nemenej významným bolo odmietanie kolonializmu ako takého. Na čelo vzbury sa postavil *Bambatha*. Vzbura sa považuje za jeden z najznámejších prípadov odporu voči kolonializmu v Afrike, trvala do roku 1907 kedy boli povstalcí porazení, súdení a ich majetok zabavený. Bližšie pozri: REDDING, S.: *A Blood-Stained Tax: Poll Tax and the Bambatha Rebellion in South Africa*. In: *African Studies Review*. Vol. 43, No. 2, September 2000, s. 30 – 33. [online], [cit. 26/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/524983>>.

⁴ HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 166 – 167.

keď v roku 1914 parlament schválil kompromisný zákon zlepšujúci postavenie indických usadlíkov, s preukázateľným domovským právom, zrušil daň z hlavy, legalizoval svadby uzavreté na základe indických tradícií.¹

Sátjagraha ako prechod medzi kontinentami

Za podstatné považujem sformovanie myšlienky sátjagrahy, alebo nenásilného spôsobu vzdorovania zlu. Táto myšlienka vznikla počas *Gándhího* pôsobenia v Južnej Afrike.² Korene sátjagrahy môžeme nájsť v gudžarátskom hinduistickom prostredí v ktorom *Gándhí* vyrastal. V tejto oblasti bola pomerne početne zastúpená džinistická menšina a s ňou aj ideí džinizmu ako napríklad základný princíp ahinsá³, teda neublížovanie živému. Mimo to bol *Gándhí* presvedčený, že každé vykonané násilie sa skôr či neskôr obráti proti jeho pôvodcovi.⁴ Počas formovania ideí sátjagrahy sa zrejme inšpiroval aj spisom *Občianska neposlušnosť* (*Civil Disobedience*) amerického mysliteľa *H. D. Thoreaua*. Sátjagraha bola do značnej miery idealistickým konceptom, avšak neodmietala vládu zákona ako princíp. V aplikácii na juhoafrickú realitu, ktorej museli Indickí imigranti čeliť, mali možnosť porušiť a neriadiť sa zákonmi, ktoré boli nezmyselné, potláčali základné slobody a boli považované za amorálne. Každý porušovateľ platného právneho systému mal byť schopný prebrať zodpovednosť a trest za tento čin. O sátjagrahe *Gándhí* veril, že povedie jeho politických protivníkov, naj-

¹ GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 10.

² HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 131.

³ Ahinsá sa môže chápať ako striktný príkaz nezabíjania a neublížovania živým tvorom. Bližšie pozri: BONDY, E.: *Poznámky k dějinám filosofie*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995, s. 39.

Vyhýbanie sa priamemu zabitiu, neschvaľovanie zabíjania, ublížovania ani myšlienkami a slovami, nedovoliť (aspoň neumožniť) svojim správaním, či ľahostajnosťou iným dopúšťať sa zabíjania či ublížovania.

Bližšie pozri: WERNER, K.: *Džinismus jako spásná nauka, světový názor a náboženství*. Bratislava: CAD Press, 2013, s. 96.

⁴ GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 9.

prv autority v Juhoafrickej republike, neskôr v Indii, k poznaniu o protiprávnosti ich legislatívneho rámca.¹ D. S. Sarma sa domnieva, že princíp nespolupráce v Indickom prostrední prezentoval pred Gándhím otec indického nacionalizmu L. Tilak, na základe jeho reči z roku 1907, ktorá obsahujúce nie len ideu nespolupráce ale aj revolučný prístup k zmene. Gándhí na rozdiel od Tilaka opúšťa násilnú pozíciu a nahrádza ju nenásilím. Mimo to pridáva princíp hindusiticko-moslimskej jednoty a obsiahly program sociálnej a ekonomickej jednotnosti.² Princíp neposlušnosti voči nemorálnym zákonom preložil ako trvanie na pravde (satjú), ktorú stotožnil s Bohom. Svarádž nechápal len ako samosprávu, ale aj vládu nad sebou samým, ako sebaovládanie.³

India

Zákon o lepšej správe Indie z roku 1858 (ktorý urobil z Indie kolóniu britského impéria), prispel k štátno-politickému zjednoteniu štátu. Novým udalostiam sa lepšie prispôsobilo hinduistické obyvateľstvo. Indický národný kongres reprezentoval názory indickej spoločnosti, no bez väčšej účasti moslimského obyvateľstva, tí založili vlastnú organizáciu v roku 1906 pod názvom Všeindická moslimská liga. Indický kongres, ktorý vznikol pričinením Britského impéria, začal až od roku 1917 požadovať úplnú nezávislosť Indie, svarádž, vlastnú vládu a správu.⁴

Po návrate do Indie sa Gándhí zaviazal aktívne nezasahovať do politiky. Riadil sa tak dobrou radou Gokháleho. Cieľom bolo, aby Gándhí primárne získal dostatok informácií a vedomostí ohľadom života Indickej spoločnosti, keďže sa v tomto prostredí nepohyboval.⁵ Po uplynutí tohoto obdobia sa Gándhí začal aktívne angažovať v činnosti zameranej na zlepšenie sociálnej pozície a sociálnych práv indického obyvateľstva.

¹ Mahatma Gandhi, the Missing Laureate. [online], [cit. 14/11/2014]. Dostupné na internete: <www.nobelprize.org/nobel_prizes/themes/peace/gandhi/>.

² SARMA, D. S.: *The Father of the Nation*. In: LEWIS, M. D.: *Gandhi: Maker of Modern India?* Boston: D. C. Heath and Company, 1968, s. 9 – 11.

³ GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 13.

⁴ LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia I*. Bratislava: PF UK, 2006, s. 144.

⁵ CLÉMENTOVÁ, C.: *Gándhí, síla pravdy*. S.l.: Slovart, 1994, s. 53 – 54.

Medzi najznámejšie činnosť zameranú na zlepšenie sociálneho a politického postavenia obyvateľstva uvádzajú participácia na boji roľníkov pestujúcich indigo v Biháre, ktorá prebehla v roku 1917. Vďaka úspešnému zavŕšeniu ho posunula v ústrety vedenia národa. Nezameral sa len na právne aspekty problému, ale aj na chudobu prevládajúcu v oblasti na základe čoho zahájil svoj reformný sociálny program. Tu si *Gándhí* uvedomil prepojenie medzi sociálnou reformou a politickými cieľmi národa. Kampaň pre neho znamenala potvrdenie tézy, že nezištná pomoc ľudí v každej oblasti pomáha krajine v politickej sfére.¹ Úspech sa prejavil prostredníctvom množstva žiadostí o pomoc. Jednou z nich boli robotníci pracujúci v textilom priemysle v Ahmadábade, ktorých platové podmienky boli nedostatočné. *Gándhí* prvýkrát v praxi vyskúšal hladovku, ako prostriedok nenásilného boja s politickým cieľom.² Metóda sa ukázala byť veľmi úspešnou aj v nasledujúcich rokoch.

Ďalšou z metód bola nespolupráca, ktorú *Gándhí* nazval hartál. Hartál bol reakciou na nové zákony, ktoré zaviedla koloniálna správa a to *Rowlattove zákony*.³ 6. apríla 1919 mala celá India prakticky prejavíť nespoluprácu prostredníctvom zastavenia práce a uzavretia obchodov. Reakcia koloniálnej vlády bola násilná, na čo *Gándhí* reagoval protiútokom prostredníctvom zahájenia sátjagráhy.⁴ No hartál sa čoskoro po vypuknutí zvrhol v násilnú formu protestu, ktoré začali nepokojmi v Dillí. Následne prerástli do Amritsarského masakru.⁵ O 12 dní neskôr

¹ DALTON, D.: *Mahatma Gandhi: nonviolent power in action*. New York: Columbia University Press, 2012, s. 57 – 58.

² CLÉMENTOVÁ, C.: *Gándhí, síla pravdy*. S. l.: Slovart, 1994, s. 57 – 60.

³ Rowlattove zákony (Rowlatt Act) umožňovali britskej vláde kedykoľvek a na neobmedzenú dobu vyhlásiť stav ohrozenia. Policajné zložky získali právo zatknúť a väzniť akéhokoľvek Indu bez udania dôvodu. Reakciou bolo všeobecné pobúrenie obyvateľstva aj napriek tomu, že tento zákon nebol použitý v praxi. *Gándhí* zahájil generálnu stávkou. Pôvodný dátum 30. marca, neskôr posunutý na 06. apríl 1919. Správa o zmene sa nedostala všade. Bližšie pozri: PILÁT, J.: *Mahátma Gándhí*. Praha: Orbis, 1963, s. 108 – 112. Podľa Adamsa boli Rowlattove zákony najväčšou chybou Britského panstva v Indii, znamenalo to začiatok konca britskej správy. Bližšie pozri: ADAMS, J.: *Gandhi: Naked Ambition*. s. 157.

⁴ STEIGAUF, S.: *Vůdcovství, aneb, Co vás na Harvardu nenaučí*. Praha: Grada, 2011, s. 113.

⁵ Koloniálna správa v Amritsáre zatkla dvoch predstaviteľov kongresu (každý zastupoval jednu náboženskú komunitu). Protesty, ktoré reagovali na túto udalosť viedli k stret-

Gándhí odvolal kampaň sáťagrahy- občianskej neposlušnosti. Vyhlásil, že sáťagrahin musí byť občan dbalý zákonov, schopný posúdenia ktoré z nich sú zlé a tými sa neriadiť a ktoré zákony dodržiavať. Ľud tieto vlastnosti nemá, je potrebné vytvoriť zbor dobrovoľníkov, ktorí ho budú schopný viesť v tomto smere.¹ Z kolonialistického uhla pohľadu bol hartál považovaný za nepopierateľný prejav organizovanej revolty voči Britskému impériu. Gándhí ho označil za „chybu Himalájskych rozmerov.“² Tieto udalosti zmenili Gándhího pohľad na ďalšiu existenciu Indie a začal požadovať úplnú samostatnosť (svrádž) dovtedajšej britskej kolónie, nie len určitú samosprávu pod vedením *Commonwealthu*. Hlavná vlna nespolupráce s kolonistami a bojkot britských súdov, tovarov, odmietania štátnej služby, opúšťania škôl nastala o rok neskôr. Veľmi podstatnou časťou programu, neskôr schváleného *Kongresom*, bol postoj k nedotknuteľným. Po prvýkrát sa *Kongres* stal súčasťou kampane voči nedotknuteľnosti. Nedotknuteľnosť, negatívny sociálny jav v spoločnosti, znamenal reálne vylúčenie časti spoločnosti na základe pôvodu. Gándhí sa nazdával, dokonca sľubom potvrdil, že samosprávu je možné dosiahnuť v priebehu jedného roka od vyhlásenia nespolupráce s Britmi. Program mimo naznačenej kampane voči nedotknuteľnosti obsahoval program hinduisticko-moslimskej jednoty, propagácie kolovrátku a tým pádom Indickej ekonomickej nezávislosti a zákaz predaju a požívania alkoholických nápojov a drog. Prezentoval ho prostredníctvom cestovania po krajine a verejných zhromaždení, za účelom získania podpory obyvateľstva. Táto prvá veľká kampaň bojujúca za Indickú nezávislosť po vypuknutí rôznych miestnych povstaní a nepokojov, zmenách v zahraničnej a domácej po-

nutiu v Jallianwala Bagh 13. apríla 1919. Generál *Dyer* vydal rozkaz strieľať do davu po-
kiaľ vojakom nedôjde munícia. Počet mŕtvych a zranených sa podľa jednotlivých autorov
líši, často sa uvádza 379 zabitých a 1 137 zranených. Bližšie pozri: ADAMS, J.: *Gandhi:
Naked Ambition*. s. 159 – 161.

¹ PILÁT, J.: *Mahátma Gándhí*. Praha: Orbis, 1963, s. 110 – 112.

² DUTT, R. J.: *Gandhi and the National Movement: A Marxist View*. s. 29.

litike bola ukončená v roku 1922 Gándhího zatknutím a trestom odňatia slobody na 6 rokov.¹ Boj za Indickú nezávislosť trval ešte 25 dlhých rokov, kým konečne India získala samostatnosť.²

Záver

Detailne obsiahnuť *Gándhího* život a činnosť týkajúcu sa oblasti ľudských práv je zrejme prácou prekračujúcou rozsah tohto príspevku. Preto som sa snažila priblížiť zmenu spôsobu jeho myslenia v stanovenom období. Tieto zmeny a inovácie predstaviť na konkrétnych prípadoch. Značná časť textu sa venuje *Gándhího* pobytu v Južnej Afrike. Dôvodom je to, že počas tohto pôsobenia sa formulujú základné idey, ktoré neskôr uplatnil hlavne počas pôsobenia v Indii. A nemožno zabúdať na to, že vedecká aj široká verejnosť sa častejšie venuje jeho životu po návrate do Indie. Je dôležité podotknúť, že sa narodil v období kedy bola Veľká Británia ochotná vzdať sa svojej bohatej kolónie. *Gándhího* život a boj za zlepšenie životnej situácie Indov nebol len úspešný. Hartál či rozdelenie štátu na Indiu a Pakistan, ako dôsledok neúspešného dialógu medzi hindusitami a moslimami sú toho dôkazom. Za jeden z najväčších príspevkov *Gándhího* pokladám jeho inovatívne metódy boja, ktoré využil v praxi. Zdroje jednotlivých metód a prístupov sú dôsledkom západného vplyvu ale aj indického prostredia. Sátjagráha ako metóda nenásilného vzdorovania zlu, hladovka ako prostriedok boja s politickým cieľom, nespolupráca s koloniálnom panstvom. Snaha o zlepšenie sociálneho postavenia obyvateľstva prostredníctvom vybudovania domáceho priemyslu či návrat ku kolovrátku a jeho prostredníctvom ekonomická nezávislosť. Boj proti vylúčenosti kasty nedotknuteľných zo spoločnosti. Tieto a ďalšie *Gándhího* idey sú stále aktuálne a v závislosti na situácii vo vybranej oblasti hodné nasledovania. Jeden z najväčších odkazov je úspešný nenásilný boj a dôraz naň.

¹ ADAMS, J.: *Gandhi: Naked Ambition*. s. 162 – 175.

² CHAKRABARTY, B.; PANDEY, R. K.: *Indian government and politics*. Los Angeles: SAGE Publications, 2008, s. 235.

Literatúra:

- BONDY, E.: *Poznámky k dějinám filosofie*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1995.
- CHAKRABARTY, B.; PANDEY, R. K.: *Indian government and politics*. Los Angeles: SAGE Publications, 2008.
- CLÉMENTOVÁ, C.: *Gándhí, síla pravdy*. S. l.: Slovart, 1994.
- DALTON, D.: *Mahatma Gandhi: nonviolent power in action*. New York: Columbia University Press, 2012.
- GÁNDHÍ, M.: *Hind svarádž: indická samospráva*. Brno: Doplněk, 2003, s. 9.
- HULEC, O.: *Dějiny jižní Afriky: indická samospráva*. Praha: Lidové noviny, 1997.
- LYSÝ, J.: *Dějiny politického myslenia I.* Bratislava: PF UK, 2006.
- Mahatma Gandhi, the Missing Laureate*. [online], [cit. 14/11/2014]. Dostupné na internete: <www.nobelprize.org/nobel_prizes/theses/peace/gandhi/>.
- MARTENS, J.: *A transnational history of immigration restriction: Natal and New South Wales, 1896–97*. In: *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 2006. [online], [cit. 02/11/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03086530600825969>>.
- PILÁT, J.: *Mahátma Gándhí*. Praha: Orbis, 1963.
- REDDING, S.: *A Blood-Stained Tax: Poll Tax and the Bambatha Rebellion in South Africa*. In: *African Studies Review*. Vol. 43, No. 2, September 2000, s. 30 – 33. [online], [cit. 26/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/524983>>.
- SARMA, D. S.: *The Father of the Nation*. In: LEWIS, M. D.: *Gandhi: Maker of Modern India?* Boston: D. C. Heath and Company, 1968.
- STEIGAUF, S.: *Vůdcovství, aneb, Co vás na Harvardu nenaučí*. Praha: Grada, 2011.
- TIDRICK, K.: *Gandhi a Political and Spiritual Life*. London: I. B. Tauris, 2006.
- WERNER, K.: *Džinismus jako spásná nauka, světový názor a náboženství*. Bratislava: CAD Press, 2013.

Čínske poňatie ľudských práv a demokracie

Ladislav Galo

In the beginning of the 21st century China became one of the strongest countries in the world. Chinese achieved high economic growth, developed social infrastructure and rising importance in international relations. In spite of these facts People's Republic of China is still criticized because of the human rights and lack of democracy in the country. But according to Chinese government human rights are based on western values like "individualism" which is not typical for the Far East. Chinese leaders say, when a country is judged for respecting the human rights or political system, it is necessary to evaluate these factors in cultural terms, which have very significant effect on social rules in society. Especially in case of a country, what represents an uninterrupted civilization with history thousands years old.

Čínska kultúra a tradície

Na svete dnes existujú tri civilizácie s nepretržitým kultúrnym vývojom – sú to civilizácie čínska, japonská a indická. Tieto kultúry sa na začiatku rozvíjali v geograficky vzdialenom a v relatívne izolovanom prostredí. V povodí riek Indus a Ganga sa rozvíjala civilizácia Indov, na japonských ostrovoch zažívala svoj rozmach civilizácia Japoncov, a na brehu riek Chuang-che a Jang-c'-ťiang kvitla čínska civilizácia.

„Ríša stredú“ – ako Číňania sami nazývajú svoju krajinu v čínštine – je v tomto smere charakterizovaná ako jedna z najstarších nepretržite existujúcich civilizácií na svete. Tisícročia staré znaky čínskej kultúry zostávajú vo zvykoch, tradíciách, spoločenských pomeroch či v samotnom čínskom písme dodnes nedotknuté. V prípade dobitia určitej krajiny iným národom zvyčajne podrobené obyvateľstvo prevzalo kultúru dobyvateľov alebo bol ich kultúrny vývoj silno potlačený. Zaujímavosťou v prípade čínskej civilizácie však je, že jej prvky nielenže prežili inváziu iných národov (napr. Mongolov), ale počas týchto okupácií sami dobyvatelia preberali čínske tradície.¹

¹ ENCYKLOPEDIA BRITANNICA: *Moderní Čína: Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantem*. Brno: Jota, 2009, s. 10.

Kultúrne atribúty majú veľmi významný vplyv na dianie a súčasné pomery v Čínskej ľudovej republike (ČĽR), a na to sa pri súčasnom posudzovaní otázky demokracie a problematiky ľudských práv v tejto krajine zabúda. Tieto prvky majú v Číne veľmi silné duchovno-filozofické pozadie. Cez počiatočnú kozmológiu a animizmus až po neskoršie taoistické chápanie života sa vyvinul zložitý nábožensko-filozofický systém. Už v týchto počiatkoch narážame na rozdiely medzi Čínou a Západom už v samotnom videní sveta. V Európe dominoval neustály boj dvoch protichodných síl – dobra a zla, ktorý po stredovekom klerikálnom chápaní sveta pokračoval aj po osvietenstve v podobe akejsi hegelovskej dialektiky protikladov. Na druhej strane v taoizme sa čínske životodarné jin a jang vzájomne prelínajú, ako niečo nutné, čo sa vzájomne dopĺňa.

Čínske tradície formoval v neskoršom období aj tibetský budhizmus. Najväčší vplyv na čínsku spoločnosť však malo jednoznačne Konfuciovo učenie, ktoré sa stalo základným princípom čínskeho „štáto-tvorného myslenia“, a má na dnešnú čínsku spoločnosť a samotné politické a právne usporiadanie krajiny mimoriadny vplyv.

Konfucius ustanovil synovskú cnosť, teda poslušnosť, ako najvyššiu mravnú normu. To sa stalo základným tmelom všetkých rodinných a medziľudských vzťahov v Číne, a vďaka konfucianizmu sa zaviedla absolútna poslušnosť a úcta dokonca aj dospelých detí voči rodičom, a všetkých neskôr narodených ľudí voči skôr narodeným.¹

Ústredným motívom Konfuciovho učenia je veľmi široká a všeobecná cnosť s názvom *žen*, ktorá najviac zodpovedá ľudskosti a humanosti. Naznačuje koncepciu vzťahov medzi dvoma osobami resp. medzi jednotlivcom a všetkými vecami okolo. *Žen* je v konfucianizme „najústrednejším spôsobom vyjadrenia vrodenej dobra ľudskej prirodzenosti.“ Táto cnosť je symbolom ľudskej etiky, vyjadruje aj akúsi schopnosť človeka robiť dobro nielen pre seba, ale pre všetkých.² Tu sa

¹ ČARNOGURSKÁ, M. (a kol.): *Čínske odpovede: aj na naše nezodpovedané filozofické otázky*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 126.

² LIŠČÁK, V.: *Konfucianství od počátků do současnosti: dějiny – pojmy – osobnosti*. Praha: Academia, 2013, s. 30.

v rámci princípu *žen* stretávame s dôležitou zásadou *čung*, čo znamená, že kto chce pomáhať sám sebe, môže to robiť len tak, že pomáha iným.¹

V konfuciánskom chápaní pojmov je veľmi zreteľne vidno silný dôraz na človeka nie ako na individuum, ale ako na súčasť väčšieho celku, spoločnosti. Uprednostňovanie kolektívu pred jednotlivcom je charakteristické viac-menej pre celú Áziu, obzvlášť to však platí v prípade čínskej civilizácie.

Konfucianizmus sa stal štátnou ideológiou a zaviedol v Číne osobitný spôsob štátotvorného myslenia. Štátna moc fungovala cez hierarchiu rôznych prvkov, ktorých základom bola poslušnosť ako základ poriadku. V princípe to znamenalo, že *„každý sa mal správať tak, ako to prináležalo jeho funkcii a pozícii. Teda minister sa má správať ako minister, poddaní ako poddaní, vládca ako vládca.“*²

Za základ spoločnosti sa ustanovil Konfuciom popísaný model patriarchálnej rodiny a z toho sa odvodzujúca morálka, v rámci ktorej sa všetci podriaďujú vyššie postavenému a plnia svoju rolu. Zvyčajne za trestný čin alebo priestupok jednotlivca zodpovedala celá rodina. Až do modernej doby bolo zo strany štátu trestanie rodinných príbuzných do druhého či tretieho kolena prirodzené – minimálne degradáciou, sťažením možnosti štúdia či prístupu k niektorým povolaniam.³

Na Západe býva tento čínsky dôraz na rodinu, spoločenstvo a kolektív často interpretovaný ako niečo, čo v princípe potláča základné ľudské práva a slobody jednotlivca. Toto priblíženie však treba chápať podstatne komplexnejšie, keďže sa jedná o tisícročia platné princípy fungovania určitej civilizácie, ktoré tvorili základ jej štátotvorného myslenia.

Čína v 20. storočí

Význam silného etatizmu, ktorý sa ťahal celými dejinami Číny sa však v tejto krajine neskončil ani po páde cisárstva na začiatku 20. storočia. Po vzniku Čínskej republiky boli princípy liberálnej demokracie

¹ LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 112.

² LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 112.

³ VOJTA, V.: *Čínsky svet: Jak porozumět současnému čínskému světu?* Brno: Ondřej Doležal – Nakladatelství Pixl-e, 2011, s. 95, 116.

a európsky poňatého právneho štátu prebraté iba vo veľmi obmedzenej miere. Samotný *Sunjatsej*, prvý čínsky prezident, bol za dôrazný a aktívny štát vo všetkých oblastiach, silný štát presadzoval aj v v ekonomike (napr. veľké verejné stavby).¹

Po prebratí moci komunistami v roku 1949 sa novovzniknutá Čínska ľudová republika ešte viac posunula smerom k absolútnemu štátu – k diktatúre. Základné ľudské práva a slobody boli v Číne najviac utláčané práve v tomto období. Bola to éra tvrdých represálií a sociálnych experimentov (napr. Veľký skok) ktoré vyústili do vyhladovania desiatok miliónov Číňanov. Ďalšie desiatky miliónov ľudí bolo poslaných do pracovných táborov a nútení pracovať v neľudských podmienkach. Kultúrnou revolúciou sa komunistické vedenie snažilo o udržiavanie „ideologickej čistoty“, boli zakázané okrem iného aj *Konfuciove* texty a celkovo jeho filozofia.

Atmosféra sa začala uvoľňovať až po smrti *Mao Ce-tunga*. Komunistické vedenie sa rozhodlo pre stratégiu zreformovania krajiny, ale iba v hospodárskej oblasti. Cieľom bolo liberalizovať čínsku ekonomiku aby do nej vniesli prvky kapitalizmu, no zároveň v politickom systéme zachovať vedúcu úlohu komunistickej strany, neprijať západný model liberalizmu a univerzalizmu v spoločnosti, a vrátiť sa k tradičným čínskym kultúrnym a civilizačným hodnotám.²

Uvoľňovanie v ekonomike sa prejavilo nástupom *Teng Siao-pchinga*, ktorý sa rozhodol čínske hospodárstvo liberalizovať. To významnou mierou prispelo k naštartovaniu čínskeho hospodárskeho rastu, ktorý na začiatku 21. storočia katapultoval Čínu do pozície jednej z najväčších ekonomík na svete.

Zmenu prístupu režimu sme mohli zaznamenať aj smerom ku konfuciánskej filozofii. Návrat k tradičným čínskym prvkom sa datuje hlavne od začiatku nového tisícročia. Rehabilitácia konfucianizmu sa začína medzi ľuďmi šíriť práve v tomto období, na jednej strane v intelektuálnych kruhoch v podobe nového neokonfucianizmu, na druhej

¹ KRNO, S.: *Himalájske veľmoci*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014, s. 69 – 70.

² ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská streda: Reproffset, 2011, s. 134.

strane v širokých vrstvách obyvateľstva v podobe návratu k tzv. ľudovému vierovyznaniu, ktorého kostru tvorí konfucianizmus.¹

Návrat k tradičným hodnotám však presadzuje už aj samotné komunistické vedenie krajiny. Vláda čoraz viac siaha po pojmoch ako napríklad harmónia, čím má na mysli hlavne harmonizovanie, teda vyrovňovanie sociálnych rozdielov medzi zaostalými vidieckymi regiónmi vo vnútrozemí a vyspelými veľkomestami.

Ľudské práva v Číne

Čína býva aj v súčasnosti terčom kritiky za porušovanie základných ľudských práv a slobôd svojho obyvateľstva. Síce porušovanie týchto práv sa v ČLR v posledných rokoch výrazne zmiernilo, stále existujú sféry, v ktorých štát uplatňuje tvrdú a represívnu politiku.

Akékoľvek spochybňovanie vedúcej úlohy komunistickej strany v krajine vedie k tvrdému potlačeniu zo strany vládnej moci. To má za následok potláčanie nesúhlasných názorov, kritikov a celkovo opozície. Sloboda slova hlavne vo veciach verejných je úplne potlačená. Postoj režimu voči názorovej opozícii či disidentom býva veľmi tvrdý – jej stúpenci najčastejšie končia vo väzení.²

Vláda v Pekingu už síce nie je v tomto smere taká nekompromisná, ako v minulých desaťročiach, no naďalej prísne kontroluje aspekty verejného života – médiá, verejné vystúpenia, zhromaždenia, kultúrne podujatia, vzdelávacie inštitúcie. Novou formou dozoru je kontrola internetu, kde bezpečnostné zložky kontrolujú od e-mailov cez vyhľadávače až po blogy všetko. Niektoré servery, stránky či sociálne siete sú obmedzované alebo dokonca zakázané.³

Nerešpektovanie ľudských práv postihuje aj niektoré ďalšie sféry života. Medzi tieto oblasti patrí napríklad politika jedného dieťaťa. Z technického hľadiska sa možno jedná o racionálny nástroj kontroly

¹ ČARNOGURSKÁ, M. (a kol.): *Čínske odpovede: aj na naše nezodpovedané filozofické otázky*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 153.

² KAO, Č'-ŠENG: *Za Čínu spravodlivejši. Mój zápas jako právníka s největším komunistickým státem světa*. Krásná Lupa: Nakladatelství Marek Belza, edícia Iustitia, 2011, s. 78 – 80.

³ ENCYKLOPEDIA BRITANNICA: *Moderní Čína: Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantem*. Brno: Jota, 2009, s. 13.

populácie, aj to má však jedno výrazné negatívum – na staršiu generáciu v dôchodku bude pracovať čoraz menej ľudí v produktívnom veku, čo môže znamenať v budúcnosti veľmi závažný problém.

Oveľa väčší je však etický rozmer tohto opatrenia, keďže systém tzv. plánovaného rodičovstva sa bezprostredne dotýka základných ľudských práv. Nový manželský pár aby mohol mať v Číne dieťa, potrebuje získať povolenie od príslušných úradov. Otehotnenie bez povolenia sa neraz končí odobratím dieťaťa, kedy sú deti predané na adopciu. Navyše pre tradičnú čínsku rodinu je najvýznamnejšou udalosťou narodenie syna, narodenie dcéry je veľmi často problémom, matky sa ich v nejednom prípade vzdávajú. To má zásadný vplyv aj na celkovú štruktúru spoločnosti z hľadiska pohlavia – už dlhoročne sa v ČLR rodí podstatne viac chlapcov, ako dievčat.¹

Ďalšou sférou kde dochádza k nerešpektovaniu ľudských práv v Číne je oblasť náboženstva. Napríklad v prípade katolíckej cirkvi štátna moc v snahe oddeliť túto cirkev od vplyvu Vatikánu vytvorila národnú katolícku cirkev nezávislú od Svätej stolice. Čínski kňazi, ktorí odmietli vstúpiť do týchto cirkevných inštitúcií, sú však väčšinou vo väzení alebo prenasledovaní.²

K potlačovaným náboženským skupinám patrí aj duchovné hnutie Fa-lun-kung. Členovia tohto relatívne mladého hnutia praktizujú aj rôzne rituálne telesné cvičenia, často považované za alternatívu oficiálnej medicíny. Na konci 90-tych rokov minulého storočia bolo toto náboženské hnutie v ČLR zakázané, jeho členovia sú dodnes v Číne prenasledovaní.³

Čína je často kritizovaná aj kvôli jej postojom k Tibetu a Ujgurska (Sinťiang). Tieto autonómne územia bojujú za väčšie práva, existujú však snahy aj o odtrhnutie od ČLR. Z hľadiska udržania územnej celistvosti

¹ *China's human rights abominations*. 2011. [online], [cit. 26/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.thecatholicthing.org/2011/09/07/chinas-human-rights-abominations/>>.

² *China's human rights abominations*. 2011. [online], [cit. 26/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.thecatholicthing.org/2011/09/07/chinas-human-rights-abominations/>>.

³ *ENCYKLOPEDIA BRITANNICA: Moderní Čína: Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantom*. Brno: Jota, 2009, s.182 – 183.

a stability Číny je postoj vládnej moci do istej miery pochopiteľný. Stretávame sa však s veľmi tvrdým nakladaním zo strany režimu s obyvateľmi týchto regiónov zdieľajúcimi podobné predstavy.

Čínsky pohľad na ľudské práva

Problematika ľudských práv v Číne nepatrila do roku 1989 na medzinárodnej scéne medzi tie najviac skloňované, skôr sa v súvislosti s Čínou kládol dôraz na geopolitické či obchodné záujmy. Zmenu pohľadu na ľudské práva v ČLR priniesli udalosti na námestí Tchien-an-men v Pekingu v roku 1989. Po reformách *Teng Siao-pchinga* v ekonomickej oblasti sa v 80-tych rokoch začalo čoraz viac hovoriť a potrebe zreformovať politický systém Číny. Jednalo sa hlavne o snahy vytvoriť pluralitný demokratický systém po vzore západných demokracií.

Tie vyvrcholili v roku 1989. Vtedy sa už na jar začali organizovať hlavne študenti. Tí čoraz hlasnejšie kritizovali vysokých straníckych funkcionárov a vyslovovali sa predovšetkým za väčšiu slobodu prejavu, slobodu zhromažďovania atď. V máji 1989 sa začali vo väčšom množstve zhromažďovať v Pekingu na námestí Tchien-an-men (Nebeského pokoja), kde čoraz hlasnejšie dávali na vedomie svoje požiadavky. Armáda zo začiatku viackrát vyzvala protestujúcich na opustenie námestia. Mnohí študenti a učitelia na výzvu armády opustili námestie, no väčšina zostala, armáda ich preto obkľúčila a napokon demonštráciu 3. až 4. júna 1989 krvavo potlačila. Počet mŕtvych uvádzajú rôzne zdroje odlišne, pôvodne sa hovorilo o desiatich tisícoch, neskôr sa zmiernilo na počet osemsto až tisíc mŕtvych.¹

Udalosti na námestí Nebeského pokoja sa stali symbolom nerešpektovania ľudských práv v Číne, zároveň boli znamením tvrdosti a nemennosti čínskeho komunistického režimu. Nasledovali roky čistiek, previerok, súdnych procesov a normalizácie. Tento akt násilia zo strany štátnej moci voči civilistom odsúdili všetky krajiny Západu. Práve tu sa vyostrila ich rétorika smerom k Číne upozorňovaním na nedodržiavanie ľudských práv. Tento postoj Západu mal však v Číne opačný efekt. Čínskemu komunistickému vedeniu sa doma (hlavne

¹ OBUCHOVÁ, L.: *Čínané 21. stoločí*. Praha: Academia, 2001, s. 158 – 159.

na vidieku) podarilo presadiť myšlienku, že západné krajiny odsudzujú Čínu hlavne s cieľom jej uškodiť.

V roku 1991 vydala ČĽR oficiálny dokument s názvom *Human rights in China – Information Office of the State Council of The People's Republic of China*. Tento dokument uznáva potrebu dodržiavania ľudských práv, no zároveň tvrdí, že ľudské práva spadajú výlučne do vnútornej kompetencie každej krajiny. Čína poukazuje práve na tú skutočnosť, ktorá sa najčastejšie zabúda pri posudzovaní spoločensko-politických pomerov v tejto krajine. Tvrdí, že nie je prijateľné, aby sa kritériá ľudských práv, ktoré sú aplikované celosvetovo, stanovovali podľa pomerov v niekoľkých hospodársky rozvinutých štátoch. Pri vzájomnom porovnávaní by sa totiž mali brať do úvahy aj historické a národné zvláštnosti danej krajiny.¹

Čínsky prístup by sa dal označiť aj ako preventívny. Čínske vedenie totiž za tlakom zahraničia na rešpektovanie ľudských práv vidí aj jeho snahu o výmenu vlády v ČĽR. Vidí v tom záujem o destabilizáciu krajiny – napríklad Spojené štáty či niektoré západoeurópske krajiny už minulosti podnikli viac politických či vojenských krokov k zvrhnutiu nepohodlného režimu určitej krajiny pod zámienkou, že ten porušuje ľudské práva. Preto Čína prihliada na tieto hlasy zo zahraničia veľmi ostro.

Spomínaný čínsky dokument *Human rights in China* však podrobne popisuje aj zabezpečovanie ľudských práv v Číne. Jej ústredným princípom je právo na existenciu spojené so zabezpečovaním ľudských potrieb každého človeka. Od toho sa odvíjajú ďalšie práva (politické, ekonomické, kultúrne, sociálne atď.).²

Čína za dôležitejšie považuje svojim obyvateľom zabezpečiť práva sociálne a ekonomické, a až potom politické. Inými slovami ľudia sa potrebujú najprv najesť a žiť na spoločensky prijateľnej životnej úrovni, až potom sa zaoberať aspektmi verejného života. ČĽR, ktorá svoju ekonomickú silu a mohutné hospodárstvo vybudovala prostredníctvom exportu, sa začína preorientovať na odbyt svojich produktov na domá-

¹ ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská streda: Reproffset, 2011, s. 153.

² ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská streda: Reproffset, 2011, s. 153.

com trhu. Na to však potrebuje kúpyschopné obyvateľstvo, čím politicko-právny argument v prospech naplnenia sociálnych a ekonomických práv občanov získava aj makroekonomické opodstatnenie.

Peking vydal v roku 2004 ďalší dokument týkajúci sa ľudských práv v ČLR pod názvom *China's Progress in Human Right in 2004, Beijing 2004*, v ktorom popisuje vývoj ľudských práv v Číne v období reforiem. Na základe toho na problematiku ľudských práv v rozvojových krajinách (krajinách tzv. tretieho sveta) nie je možné pozeráť cez prizmu rozvinutých spoločností, nakoľko vývoj a aplikácia ľudských práv v danej krajine je úzko spätý so socioekonomickým rozvojom.¹

Čína donedávna patrila medzi rozvojové krajiny, a kvôli tomu sama seba pasuje do pozície „zástancu“ krajín tretieho sveta. Svoje stanovisko dokazuje v Ázii, ale aj v Afrike smerom k chudobnejším krajinám. Tie prednostne uzatvárajú obchody s Čínou, ktorá nemá koloniálnu minulosť a nekladie nároky na politický režim (napr. ohľadne ľudských práv), ako to robia západné krajiny.

Politický systém Číny v znamení hospodárskeho úspechu

Politický systém Číny je založený na tradíciách vládnutia starých tisícročia. Ústrednou a najdôležitejšou hodnotou pri riadení takej veľkej krajiny ako Čína, je stabilita a poriadok.

Kým liberálno-demokratický model uprednostňuje prostredníctvom pravidelných a opakovaných volieb legitímáciu vlády, v Číne sa kladie dôraz na kvalitu a odbornú pripravenosť vodcov a úradníkov od najvyššej až po najnižšiu úroveň. Korene tohto čínskeho prístupu však siahajú do dávnej minulosti až ku konfuciánsko-legistickým tradíciám, kedy museli štátni úradníci prejsť veľmi zložitými skúškami z viacerých odborov, aby mohli svoje konkrétne miesta v štátnej správe obsadiť. Túto tradíciu aplikoval po vzniku republiky aj prvý čínsky prezident *Sunjatsen*, ktorý svoju predstavu rozpracoval aj vo svojej koncepcii demokracie. V rámci nej tradičné trojdelenie moci (na zákono-

¹ ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská streda: Reproffset, 2011, s. 155.

darnú, výkonnú a súdnu) rozšíril o ďalšie dve zložky: o výber, preskúšanie a cyklické vzdelávanie vládnych činiteľov resp. o preventívnu občiansku kontrolu vládnej moci.¹

Vláda je v súčasnom čínskom politickom systéme kreovaná výberom z úradníckych špičiek. Nositeľov najvyššej štátnej moci vyberá úradnícka oligarchia zo svojich predných členov, sú obmedzení z hľadiska veku (do približne 70 rokov) a trvania mandátu (maximálne 2 funkčné obdobia). V rámci *Komunistickej strany* sú morálne a individuálne kvality členov dlhodobo sledované, zvlášť pri potenciálnych vodcoch. Navyše nové vedenie sa musí pohybovať v rámcoch, ktoré už boli dopredu starostlivo nastavené. Z pohľadu Číny je takýto systém najefektívnejší.²

Zo Západu sa však objavuje kritika smerom k Číne nielen pre ľudské práva, ale aj kvôli samotnému politickému systému tejto krajiny. Vyčíta sa jej nedostatok politickej tolerance, absencia pluralizmu a demokratickej súťaže.

Čína však považuje permanentnú demokratickú súťaž o politickú moc ako zbytočne ekonomicky náročnú, z hľadiska stability krajiny aj ako rizikovú cestu. Argumentuje sa opakovanými pádmi európskych vlád, dlhodobými bezvládiami, negatívnymi programami politických súperov, mediálnymi exhibíciami, deštruktívnym chovaním politických strán a osôb, prekračovaním hraníc slušnosti i zákona, a to všetko z peňazí štátu. Často sa argumentuje aj tým, že v liberálnej demokracii môžu voliči svojou slobodnou voľbou rozhodnúť, či dajú legitimitu doterajšej vláde. Môžu teda napraviť svoju predchádzajúcu voľbu voľbou novej vlády – ak teda tá, ktorú si naposledy zvolili, nezodpovedá ich predstavám. Lenže za dobre vedenou mediálnou prezentáciou, výborným marketingom a pútavou volebnou kampaňou sa môže skrývať nie vždy ten správny odborník. Ľahko sa môže stať, že volič bude v tomto prípade svoju voľbu (nápravu) neraz opakovať.³

¹ KRNO, S.: *Himalájske veľmoci*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014, s. 69.

² VOJTA, V.: *Čínsky svet: Jak porozumět současnému čínskému světu?* Brno: Ondřej Doležal – Nakladatelství Pixl-e, 2011, s. 96.

³ VOJTA, V.: *Čínsky svet: Jak porozumět současnému čínskému světu?* Brno: Ondřej Doležal – Nakladatelství Pixl-e, 2011, s. 107.

Systém liberálnej demokracie je pre Čínu otázný aj z hľadiska efektivity. Pravidelne opakujúce sa voľby generujú klímu, v ktorom daná vláda vytvára svoj program len na nasledujúcich 4 – 5 rokov. Zákonite si teda stanovuje také ciele, ktoré sú v tomto časovom horizonte splniteľné, keďže v nasledujúcich voľbách pri skladaní účtov potrebuje vládna politická garnitúra preukázať výsledky – ak chce byť znovuzvolená. Z toho dôvodu veľakrát nielen posledný rok mandátu, ale často počas celej druhej polovice volebného obdobia prijíma vláda opatrenia predovšetkým s prihliadnutím na blížiacu sa voľbu. Tieto opatrenia sú však vo väčšine prípadov neefektívne, krátkodobé, často zbytočné, a kvôli blížiacim sa voľbám populistické.

Čínsky politický systém sa na to pozerá ako na výrazný deficit liberálnej demokracie, ktorý z hľadiska efektivity fungovania štátu nie je prijateľný. Tento nedostatok rieši už spomínaným výberom vopred pripravených, dôsledne vyškolených odborníkov, ktorí majú dopredu danú dĺžku svojho mandátu. Vláda sa tak môže púšťať do väčších dlhodobých projektov v rôznych oblastiach, ktoré prinesú svoje ovocie až v neskoršom období. Jednoducho povedané: v liberálnej demokracii je vláda nútená siať tak, aby bola žatva ešte pred koncom volebného obdobia. Pritom nejedna krajina by často potrebovala také hĺbkové a systémové opatrenia, ktoré by priniesli úrodu ďaleko za horizontom jedného volebného obdobia.

Čína na to našla recept, a v kombinácii s hospodárskym zriadením „*state capitalism*“ (štátny kapitalizmus) a čínskymi tradíciami vytvára unikátny politicko-ekonomický systém, ktorý v nejednej oblasti dokáže konkurovať klasickým liberálnym demokraciám.

Záver

Očakávalo sa, že západné hodnoty – vrátane individualistického chápania ľudských práv – sa v Číne ľahko infiltrujú. Nárastom životnej úrovne hlavne rozširujúca sa stredná vrstva síce už teraz prijíma západný spôsob života, najmä čo sa týka každodennej spotreby. Konfuciánsko-legistické tradície, lojalita voči štátu, uprednostňovanie záujmov spoločnosti pred jednotlivcom či uzavretosť však budú tieto západné hodnoty vpúšťať do čínskej spoločnosti len vo veľmi obmedze-

nej miere. V tejto súvislosti sa čoraz častejšie spomína pojem „sinodemokracia“, v rámci ktorej nebude dominovať ani tak politická súťaž či aplikácia demokratických mechanizmov, ale silný „dôraz na etatizmus a kolektívnu zodpovednosť a to i na úkor individuálnej slobody v západnom zmysle slova“.¹

Čínska vláda považuje rôzne rady cudzincov ako by mali rozšíriť a dôraznejšie rešpektovať ľudské práva či aplikovať princípy liberálnej demokracie za urážku. Dokonca podľa viacerých odborníkov čím viac budú ľudia zvonka kritizovať spravovanie štátu a pomery v Číne bez ohľadu na tisícročia dlhý a stále pretrvávajúci kultúrny vplyv, tým viac sa budú Číňania cítiť v defenzíve a získajú pocit, že všetci okolo nich im chcú uškodiť.²

Preto je pri posudzovaní spoločenských a politických pomerov v takýchto krajinách veľmi dôležité brať do úvahy aj historické, kultúrne, náboženské a civilizačné zvláštnosti a tradície.

Literatúra:

ČARNOGURSKÁ, M. (a kol.): *Čínske odpovede: aj na naše nezodpovedané filozofické otázky*. Bratislava: Kalligram, 2006.

ČÁKY, M.: *Čínske súvislosti*. Dunajská streda: Reproffset, 2011.

ENCYKLOPEDIA BRITANNICA. *Moderní Čína: Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantom*. Brno: Jota, 2009.

KAO, Č'-ŠENG: *Za Čínu spravodlivejší: Můj zápas jako právníka s největším komunistickým státem světa*. Krásná Líba: Nakladatelství Marek Belza, edícia Iustitia, 2011.

KRNO, S.: *Himalájske veľmoci*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014.

LIŠČÁK, V.: *Konfuciánstvo od počátků do současnosti: dějiny – pojmy – osobnosti*. Praha: Academia, 2013.

LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006.

OBUCHOVÁ, L.: *Číňané 21. století*. Praha: Academia, 2001.

¹ KRNO, S.: *Himalájske veľmoci*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2014, s. 89.

² ENCYKLOPEDIA BRITANNICA: *Moderní Čína: Komplexní průvodce novým světovým ekonomickým gigantom*. Brno: Jota, 2009, s. 11 – 12.

VOJTA, V.: *Čínský svět: Jak porozumět současnému čínskému světu?* Brno: Ondřej Doležal – Nakladatelství Pixl-e, 2011.

China's human rights abominations. [online], [cit. 26/01/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.thecatholicthing.org/2011/09/07/china-human-rights-abominations/>>.

Kontrasty a špecifiká domácej a zahraničnej politiky Ruskej federácie v Arktíde

František Hajduk

The Arctic region represent for the Russian Federation important issue of interests in many areas. Arctic forms the majority of the Russian northern border, where there are planetary mineral reserves. The priority in politics are the safety of the area and protection of state interests. In pursuing of the interests Russian foreign policy must dealing with the fact that all participating countries in the Arctic are part of NATO. Every step and decision must be taken in conformity with international law and also have legitimacy of community. There are many contrasts in the policy of the Russian Federation concern options nad various interests in the Arctic. The present contribution takes care of analyzing the main documents compare specifications and find out how to apply real policy of Russian Federation in the Arctic.

Doktrínálna politika

Najvhodnejším východiskom pre štúdium moci nielen v zahraničnej politike je oboznámenie sa s oficiálnymi doktrínami. Formovanie plánov užitia moci a sily je súčasťou subjektívnej zložky mocenského potenciálu. Táto zložka vstupuje do domácej aj zahraničnej politiky v niekoľkých rovinách. Predovšetkým sú to oficiálne prijaté dokumenty, ktoré majú politiku riadiť. Predovšetkým ide o spomínané štátne doktríny a vojensko-politické stratégie, rôzne analýzy, prognózy a odporúčenia najrôznejších orgánov štátnej moci¹.

Zahraničnopolitická doktrína je relatívne systematizovaným a spravidla formálne schváleným súborom predstáv a hesiel, ktorý určuje priority medzi politickými cieľmi a aj ich spôsobom dosiahnutia. Doktrína je oficiálnou koncepciou použitia moci na medzinárodnom poli. V najvšeobecnejšom zmysle ide o hlavnú hodnotovú orientáciu zahraničnej politiky².

¹ KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Professional publishing, 2009, s. 20.

² KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Professional publishing, 2009, s. 20 – 21.

Doktrína a vojensko-politické stratégie bývajú často spájané. Doktrína a stratégia sú politické koncepcie, ktoré zhodne vznikajú na základe analýzy situácie, definícií obecných cieľov a výberu prostriedkov.

Axiómy ruskej zahraničnej politiky

Ruská zahraničná politika má od rozpadu ZSSR a *Varšavskej zmluvy* štyri hlavné témy, ktoré sú predmetom širokého domáceho politického a verejného konsenzu. Možno o nich hovoriť ako o postsovietskych axiómami ruského zahraničnopolitického myslenia a zahraničnej politiky. V Rusku sa nepochybuje o ich kľúčovom význame pre národné záujmy krajiny, ani o jednoznačnom postoji Ruska v týchto otázkach, t.j. alternatívne pozície sa jednoducho nepripúšťajú. Zároveň platí, že rozpad ZSSR, nové hranice štátu a nové medzinárodné postavenie Ruska viedli k obrovskej frustrácii, ktorú je možné najlepšie pozorovať a merať práve cez ruské reakcie v týchto štyroch hlavných témach. Frustrácia je tým väčšia, čím ďalej je medzinárodná realita od ruských zahraničnopolitických očakávaní, resp. ruských predstáv o medzinárodnom postavení Ruska. Na strane druhej, práve preto je možné ruskú politiku v týchto štyroch témach ľahko čítať. Všetky štyri postsovietske konštanty ruskej zahraničnej politiky majú spoločného menovateľa: Rusko je globálna veľmoc (v ruskom jazyku: „*velikaja deržava*“), jeho záujmy majú globálny charakter, musia byť medzinárodne rešpektované a Rusko musí byť súčasťou riešení všetkých medzinárodných otázok, ktoré sa dotýkajú jeho záujmov. A keďže Rusko je „*velikaja deržava*“ dotýka sa ho prakticky všetko¹.

Prvou konštantou ruskej postsovietskej zahraničnej politiky je jadrová konštanta - spolu s USA je Rusko najväčšou jadrovou veľmocou sveta. USA a Rusko sú dve krajiny na svete, ktoré nemôžu proti sebe viesť vojnu, pretože kvôli jadrovému potenciálu, ktorým obidve krajiny disponujú, vojna by nemala víťaza.

¹ DULEBA, A.: *Návrh Ruska na vytvorenie nového európskeho bezpečnostného paktu*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2009, s. 8 – 7.

Druhou je postsovietska konštanta - Rusko má legitímne hospodárske, politické a bezpečnostné záujmy v krajinách bývalého ZSSR, hranice nových postosvietkych republík sú umelým dedičstvom sovietskej doby, dôkazom čoho je skutočnosť, že po rozpade ZSSR sa 25 miliónov etnických Rusov ocitlo za hranicami Ruska bez toho, aby zmenili trvalé bydlisko. Záujmy Ruska v postsovietskom priestore musia – podľa ruskej elity - byť preto rešpektované, žiadna tretia strana nemôže podnikáť v tomto priestore kroky bez súhlasu Ruska.

Novou postsovietskou témou ruskej zahraničnej politiky je energetická diplomacia. Na rozdiel od vyššie uvedených troch frustračných tém, energetika nielenže naplnila ruský štátny rozpočet počas posledných osem až deväť rokov, ale stala sa i zdrojom bohatstva, ekonomickej sily a nástrojom súčasnej medzinárodnej prestíže Ruska. Energetická diplomacia je kľúčovou témou ruskej zahraničnej i bezpečnostnej politiky a bude ňou i v najbližších rokoch. Cieľom bude najmä udržať pozície Ruska na trhoch s uhľovodíkovými palivami a ropnými produktmi, a samozrejme, získať nové trhy pre ruský export a dosiahnuť, podľa možností, čo najväčšiu kontrolu nad zahraničnými výrobcami, najmä v postsovietskom priestore a kontrolu nad medzinárodným tranzitom uhľovodíkov na svetové trhy. V prvom rade je reč o tranzite cez územia postsovietskych krajín, ktoré oddeľujú Rusko od hlavného trhu pre export ruskej ropy a zemného plynu, t.j. trh EÚ, kam smeruje zhruba 80 % celkového exportu uhľovodíkových surovín i výrobkov z Ruska¹.

Vzťah vnútornej a zahraničnej politiky

Pokiaľ pripodobnime vnútropolitický vývoj a jeho potenciál v RF k ruskej zahraničnej politike, môžeme dospieť k jednoduchšej myšlienke. Tak ako je ťažké formovať fungujúcu demokratickú spoločnosť bez implementácie formálnych mechanizmov prostredníctvom opatrenia zhora (keďže krajiny nachádzajúce sa vo fáze transformácie ešte nedisponujú skutočnou občianskou spoločnosťou), je náročné definovať

¹ DULEBA, A.: *Návrh Ruska na vytvorenie nového európskeho bezpečnostného paktu*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. 2009, s. 8 – 7.

stabilný koncept zahraničnopolitickej orientácie bez konsolidácie situácie v primárnej sfére vplyvu. Demokratizácia, delená na fázu tranzície a konsolidácie, je v tomto prípade istou hrubou analógiou k reforme v oblasti zahraničnej politiky¹.

Dnes Rusko kráča v 21. storočí v stave, keď má predstavu na akú spoločnosť sa pretransformuje, najmä - a to je rozhodujúce - akú koncepciu demokracie si osvojí. Po ruke sú tri scenáre, a to:

- autoritatívny variant s prísnou hierarchiou a kontrolnými nástrojmi štátu, nie však totalitu. Tento variant vychádza z tradície autokrata v RF, ktorý pevnou rukou zabezpečuje poriadok;
- variant zotrvačnosti - znovuvybudovanie oligarchického systému, systému vplyvových skupín a klanov. Novým aspektom v tomto variante by mohla byť ešte väčšia nacionalizácia a protizápadnosť. V rámci takéhoto vývoja, konfrontácia so Západom by slúžila na zachovanie určitého status quo, v zmysle zachovania daných majetkových pomerov a nestíhateľnosti oligarchov, ktorí svoj majetok nadobudli za sporných okolností;
- model vychádzajúci zo sfunkčnenia demokratických princípov a právnych štruktúr, teda ich naplnenia z vnútra. Tento model vývojovej línie je najracionálnejší a moc okolo V. Putina ho úspešne realizovala².

Politický systém v Rusku

Rusku politickú realitu často vystihuje pojem demokratúry, resp. „nestabilná demokracia“. Demokratúra predstavuje nestabilizovanú demokraciu. Existuje tu demokracia, no bez liberalizácie. Voľby sa uskutočňujú v prospech vedúcej politickej strany, a veľké skupiny obyvateľstva a ich organizácie sú vylúčené z volebnej súťaže. Delegovaná demokracia znamená, že prijímanie rozhodnutí je prerogatívom víťazného politického subjektu (strany, resp. prezidenta). Zakladá sa na predpoklade, že víťaz politickej súťaže (v ruskom prípade prezident) môže vďaka tomuto víťazstvu rozhodovať podľa vlastnej vôle a je ohraničený len krutosťou spoločensko-politických realít,

¹ DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha: Slon, 1994, s. 56 - 57.

² JUZA, P.: *Demokracia v Rusku - mojím ocami*. PeIn, 1998.

najmä však existujúcimi mocenskými vzťahmi a čiastočne ústavou určeným funkčným obdobím .

V skutočnosti je však tento prístup nekorektný. Napríklad vo voľbách do *Štátnej Dumy* v rokoch 1993 a 1995 vždy zvíťazila opozícia, no nikdy nedokázala vytvoriť vládu, pretože podľa ústavy vládu nezostavujú víťazné politické strany, ale prezident. Vláda tak predstavuje isté zoskupenie technokratov. Jej personálna štruktúra sa buduje aj v súvislosti s očakávaným správaním sa možných opozičných skupín. Proces kreovania vlády môže slúžiť prezidentovi ako nástroj politickej taktiky, ako prostriedok odstraňovania politického nátlaku rôznych politických zoskupení podieľajúcich sa na realizácii moci¹.

Najčastejšie sa však v súvislosti s podstatou ruského politického systému stretávame s použitím pojmu „delegovaná demokracia“. Delegovaná demokracia znamená, že prijímanie rozhodnutí je prerogatívom víťazného politického subjektu (strany, resp. prezidenta). Zakladá sa na predpoklade, že víťaz politickej súťaže (v ruskom prípade prezident) môže vďaka tomuto víťazstvu rozhodovať podľa vlastnej vôle a je ohraničený len krutosťou spoločensko-politických realít, najmä však existujúcimi mocenskými vzťahmi a čiastočne ústavou určeným funkčným obdobím. Tato definícia oveľa presnejšie vystihuje podstatu ruského politického systému, no aj v tomto prípade je nevyhnutne poznamenať, že nie všetky dôležité rozhodnutia v oblasti riadenia štátu sú delegované výlučne prezidentovi².

Arktída v doktrínálnych dokumentoch

V časoch studenej vojny sa sovietska politika v Arktíde zaujímalá prioritne len o vojenské ciele. Táto oblasť bola pre rivalov studenej vojny oblasťou konfrontácie pre vojenské plánovania. Míľníkom tejto epochy sa stal v roku 1987 prejav prezidenta *Gorbačova* v meste Mur-

¹ KOPER, J.; ONDRIA, P.: *Bezpečnostné stratégie Ruskej federácie*. In: *Politické vedy*. 2010, s. 6 – 28. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.fpvvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2010/KOPER_ONDRIA.pd f>.

² KOPER, J.; ONDRIA, P.: *Bezpečnostné stratégie Ruskej federácie*. In: *Politické vedy*. 2010, s. 6 – 28. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.fpvvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2010/KOPER_ONDRIA.pd f>.

mansk. Gorbačov tu predstavil šesťbodový program na zriadenie mierovej zóny v Arktíde. Tento program obsahoval zriadenie bezjadrovej zóny v severnej Európe, obmedzenie námorných aktivít oblasti Arktídy, medzinárodnú spoluprácu vo využívaní nerastných surovín, spoluprácu vo vede, výskume a v oblasti životného prostredia, v neposlednom rade aj možnosť otvorenia Severnej morskej cesty medzinárodnej doprave.

V súčasnosti je režim Arktídy upravený vo viacerých ruských strategických dokumentoch. Konkrétnym dokumentom venujúcim sa špecificky Arktíde sú *Základy štátnej politiky ruskej federácie v oblasti Arktídy* na obdobie do roku 2020. V tomto dokumente sú zhrnuté špecifické ciele v ekonomickej, vojenskej aj environmentálnej oblasti. Stratégie a princípy ťažby nerastných surovín v Arktíde sú spomenuté v Ruskej energetickej stratégii do roku 2030. Bezpečnostná problematika je upravená v *Národnej bezpečnostnej stratégii* do roku 2020, ktorá rieši význam využívania nerastných surovín, len do tej miery ako to ovplyvní bezpečnostné prostredie v regióne. Ďalším dokumentom, ktorý zmieňuje význam Arktídy je Konceptia zahraničnej politiky Ruskej Federácie¹.

Nová koncepcia zahraničnej politiky od vzniku Ruskej federácie prešla určitým vývojom. Jej kurz bol ovplyvňovaný vnútroštátnou politickou a ekonomickou situáciou aj transformáciou medzinárodných vzťahov po skončení studenej vojny a objavením sa nových reálií. Pri hodnotení novej *Koncepcie zahraničnej politiky* je zrejmé, že Moskva usiluje o väčšiu rolu v systéme medzinárodných vzťahov. Táto rola však nemá byť len formálna. Rusko nie je spokojné so súčasným stavom medzinárodného systému a chce usilovať o jeho reformu k väčšej multipolarite². Podľa tejto koncepcie sa síce na minimum zmenšila hrozba jadrovej vojny, ale na medzinárodnej sfére sa objavujú nové výzvy a hrozby proti národným záujmom Ruska. Čo sa týka vymedzenia oblasti Arktídy, dokument spomína energetickú chudobu ako novú medzinárodnú hrozbu. Táto významná zmena týkajúca sa energetickej

¹ ŠIMŠOVÁ, L.: *Význam oblasti Arktídy pro současnou ruskou energetickou politiku*. Brno: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, 2010, s. 18 – 19.

² JUST, J.: *Nová koncepce ruské zahraniční politiky*. [online], [cit. 20/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://just.blog.respekt.ihned.cz/c1-45998010-nova-koncepce-ruske-zahranicni-politiky>>.

nedostatočnosti je súčasťou už aj ostatných bezpečnostných koncepcií v krajinách ako Európskej únie, USA a aj Číny.

V stratégií nachádzame aj state týkajúce sa využívania nerastného bohatstva na cielené zahraničnopolitické akcie. *„Posilňovanie medzinárodnej pozície Ruska, ustanovenie vzájomne výhodných vzťahov s ostatnými krajinami, úspešné presadzovanie zahranično-politických záujmov a rozširovanie politického, ekonomického, informačného a kultúrneho vplyvu v zahraničí si vyžaduje použitie všetkých dostupných finančných a ekonomických nástrojov štátov a zaistenie dostatočných zdrojov pre ruskú zahraničnú politiku.“* V ďalších statiach sa píše: *„Ruská federácia v súlade s medzinárodným právom použije všetky dostupné ekonomické páky, zdroje a komparatívne výhody za účelom dosiahnutia národných záujmov. Pre využívanie nerastného bohatstva ako nástroja politickej moci existuje v Rusku niekoľko motívov: kontraktácia výhodnejších cien za dodávky ropy a zemného plynu, získanie kontroly nad distribučnými sieťami ropovodov a plynovodov v iných krajinách, prípadné obmedzenie autonómie a sféry zahraničnej politiky susedských štátov, vytváranie nátlaku na susedské krajiny¹ v prípade nelojálnosti k RF alebo prozápadnej orientácie a vynútenie si rôznych ekonomických ústupkov.“*²

Kľúčový dokument určujúci smerovanie energetickej politiky Ruska pod názvom *„Energetická stratégia Ruska v období do roku 2030“* bol prijatý v auguste v roku 2009. Samotné vypracovanie novej stratégie len päť rokov po prijatí predošlej stratégie do roku 2020 si vyžiadali hlavne geopolitické a geohospodárske zmeny, ktoré sa udiali na poli svetového obchodu v ostatných rokoch. Ako hlavnú príčinu môžeme jednoznačne označiť globálnu finančnú a hospodársku krízu.

Energetika v Rusku je ovplyvňovaná viacerými faktormi, ako napríklad: ekonomickým, politickým, bezpečnostným. Je podriadená maximalizácií ziskov z exportov a predaja ropy a plynu, pričom hlavným

¹ Švédska štúdia uvádza, že za posledné dve dekády boli z 55 hrozieb prerušenia ruských dodávok, iba 11 bez politického zámeru. Takéto hrozby majú za následok vďaka bohatej zahraničnoobchodnej spolupráce Ruska s EÚ aj potenciálne ohrozenie energetickej bezpečnosti EÚ. In: KAŠTÁKOVÁ, E.: *Stratégie Ruskej federácie v energetickej oblasti*. VEGA č. 1/0771/10 (2010-2011). Bratislava.

² KAŠTÁKOVÁ, E.: *Stratégie Ruskej federácie v energetickej oblasti*. VEGA č. 1/0771/10 (2010-2011) „*Ekonomické determinanty energetickej politiky EÚ a ich vplyv na konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky v období hospodárskej krízy*“. Bratislava, s. 2.

obchodným partnerom je v súčasnej dobe EÚ. Taktiež je dlhodobovo vnímaná ako nástroj na obnovu moci, prostriedok na obranu štátnej suverenity a zaisťovanie národnej bezpečnosti.

Z daného dokumentu vyplývala snaha Ruska vytvoriť absolútny monopol na svojom energetickom trhu, ktorý by bol úplne v rukách štátu¹. Koncentráciou energetického potenciálu Ruska, vrátane jeho kontroly a riadenia, chce krajina dosiahnuť nie len modernizáciu ruského priemyslu pomocou správneho využitia príjmov z exportu energetických surovín, ale aj upevnenie pozície štátu na vnútornom trhu a v zahraničí obnovou svojej armády, sociálneho rozmeru, k premene ruskej spoločnosti a k naplneniu rôznorodých medzinárodných cieľov².

Oblasť arktického kontinentálneho šelfu je jedinou špecifickou geografickou lokalitou, ktorej je venovaná samostatná podkapitola. V sekcii venovanej energetickej politike jednotlivých regiónov sa len obecne hovorí o podpore rozvoja energetiky v jednotlivých regiónoch, nie je tu zmienená žiadna konkrétna geografická oblasť a špecifický cieľ politiky okrem Arktídy. Arktída je teda ako jediná samostatne upravená v poslednom ciele zahraničnej energetickej politiky. Z toho sa dá vyvodzovať patričný význam Arktídy v oblasti energetickej politiky a rovnako vnímanie zvláštnych charakteristík tejto oblasti, ktorá si vyžaduje špecifický prístup. Čo sa týka jednotlivých doporučených opatrení v projektoch na arktickom kontinentálnom šelfe, jedná sa o nasledujúce kroky: V prvej fáze je to vytvorenie stabilného a transparentného prostredia pre prilákanie zahraničných investícií a zahraničných partnerov za účelom medzinárodnej spolupráce. V ďalšej fáze je to potom zlepšenie konkurencieschopnosti ruských spoločností v oblasti prevádzania

¹ Takáto skutočnosť platila nie len na ťažbu a obchod s ropou a plynom, ale aj pre prístup k plynovodom a ropovodom. Danú stratégiu začalo Rusko plniť už v rokoch 2003 – 2005, kedy došlo k zoštatneniu kľúčových ruských energetických spoločností, (napr.: Gazprom, Rosneft, Transneft, atď.) Dané úsilie umožnilo ruskej vláde získať kontrolu nie len nad ťažbou ropy a zemného plynu, ale aj monopol nad ich distribúciou a exportom. In: KAŠŤÁKOVÁ, E.: *Stratégie Ruskej federácie v energetickej oblasti*. VEGA č. 1/0771/10 (2010-2011). Bratislava.

² KAŠŤÁKOVÁ, E.: *Stratégie Ruskej federácie v energetickej oblasti*. VEGA č. 1/0771/10 (2010-2011) „*Ekonomicke determinanty energetickej politiky EÚ a ich vplyv na konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky v období hospodárskej krízy*“. Bratislava, s. 4 – 5.

náročných energetických projektov. Ďalším opatrením je zvýšenie podielu priamych zahraničných investícií v celkovej štruktúre investícií do energetiky v tejto lokalite, a to v prvej fáze na najmenej 5 %, v druhej fáze najmenej 8 % a v tretej fáze dokonca najmenej 12 %. Posledným zmeňovaným opatrením je dosiahnutie rozumného objemu extrakcie a reprodukcie nálezísk ropy a zemného plynu na kontinentálnom šelfe či v iných extrémnych podmienkach, v ďalšej fáze sa potom majú ruské spoločnosti výrazne zapájať do zahraničných projektov. Jedná sa o otvorenie regiónu pre príliv zahraničného kapitálu, a to najmä za účelom dodania príslušného know-how, ktoré by následne malo slúžiť domácim ruským spoločnostiam k zvýšeniu ich konkurencieschopnosti. K získaniu potrebných znalostí by malo rovnako slúžiť zapojovanie ruských spoločností do zahraničných projektov. Zároveň je tu obsiahnutý už konkrétnejší výpočet krokov, ako len obecné prehlásenie o nutnosti zapojenia zahraničných technológií. Otázkou je, či sú tieto kroky realizované aj v praxi.

V porovnaní s obecnou energetickou stratégiou vytýčenou v tomto dokumente vykazuje arktická stratégia významné špecifiká. Len v kapitole venovanej Arktíde sa hovorí o zapojení zahraničných investícií. Obecná energetická stratégia sa zameriava primárne na zefektívnenie trhu a posilneniu role domácich spoločností, o zvýšenie zahraničnej účasti vôbec neuvažuje. V prípade arktickej oblasti ide o čisto účelovú stratégiu, kde konečným cieľom je posilnenie domácich spoločností vďaka prílivu zahraničného know-how a financií, predsa sa jedná o významný odklon od základní protekcionistické línie¹.

Dokument *Základy štátnej politiky ruskej federácie v oblasti Arktídy na obdobie do roku 2020* (Stratégia 2013) schválil prezident V. Putin 20. februára 2013. Dokument sleduje a aktualizuje predchádzajúcu ruskú arktickú stratégiu z roku 2008. Viacerí analytici nepovažujú tento dokument za plnohodnotnú Arktickú doktrínu, pretože sa týka len Ruskej Arktickej zóny. V tomto zmysle je tento dokument porovnateľný s kanadskou a nórskou stratégiou pre rozvoj svojich arktických území. *Stratégia 2013* ma však niektoré medzinárodné rozmery, vrátane zámeru Moskvy legálne definovať Rusky kontinentálny šelf

¹ ŠIMŠOVÁ, L.: *Význam oblasti Arktídy pro současnou ruskou energetickou politiku*. Brno: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, 2010, s. 19 – 22.

v Severnom ľadovom oceáne. Hlavným cieľom tohto dokumentu je poskytnúť koncepčný základ pre udržateľný rozvoj ruskej arktickej oblasti, to znamená, že je to stratégia skôr pre domáce potreby ako pre medzinárodný rozmer.

Stratégia 2013 uznáva, že hlavné ciele predchádzajúcej stratégie 2008 neboli splnené. Napríklad vypracovanie programu pre ciele udržateľného sociálneho ekonomického rozvoja Ruskej arktickej oblasti sa preložili z roku 2010 na nový termín prípravných prác do roku 2015. Rusko nebolo schopné dokončiť geofyzikálny výskum vonkajších hraníc ruského kontinentálneho šelfu do roku 2010 (ako bolo požadované v *Stratégii 2008*) a zriaďuje realistickejší cieľ dokončiť túto prácu do roku 2015.

Dokument tiež uvádza, že Rusko nemá prostriedky a technológie na využívanie prírodných zdrojov vo svojej arktickej oblasti. Preto potrebuje zahraničné investície a know-how¹. Dokument je dobrým východiskovým bodom pre ďalšie diskusie o arktickej politike Ruska. Aby sa ostatné stratégie stali efektívne je potrebné ďalej objasniť a špecifikovať federálne zákony, predpisy a programy.

Niektoré priority a projekty tejto stratégie sú v rozpore s politikou iných arktických štátov. Napríklad zámer Ruska riešiť problémy energetiky stavbou niekoľkých plávajúcich jadrových elektrární, čo je v rozpore s politikou *Európskej únie* a tiež desí ekologov po celom svete.

Je však potrebné zdôrazniť, že táto stratégia je oveľa otvorenejšia k medzinárodnej spolupráci pri riešení mnohých problémov Arktídy a to napríklad v otázke trvalo udržateľného rozvoja. *Stratégia 2013* venuje oveľa viac pozornosti v oblasti ochrany životného prostredia v Arktíde v porovnaní s predchádzajúcim dokumentom. Stanovuje súbor priorít v politike životného prostredia a sľubuje finančné dotácie pre projekty v oblasti ochrany a rozvoja v regióne².

¹ *New Russian Arctic Doctrine: From Idealism to Realism?* [online], [cit. 25/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://arctic.ru/expert-opinions/new-russian-arctic-doctrine-idealism-realism>>.

² *New Russian Arctic Doctrine: From Idealism to Realism?* [online], [cit. 25/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://arctic.ru/expert-opinions/new-russian-arctic-doctrine-idealism-realism>>.

Novú verziu ruskej vojenskej doktríny podpísal prezident *Putin* 26. decembra 2014. Od čias vzniku Ruskej federácie ide už o štvrtú doktrínu. Predchádzajúce boli podpísané v rokoch 1993, 2000 a 2010. Relatívne krátky čas existencie vojenskej doktríny z roku 2010 a potreba jej zmeny boli vyvolané dynamickým až turbulentným vývojom medzinárodnej bezpečnosti v posledných rokoch.

Doktrína z roku 2010 sa opierať sa o širšie bezpečnostno-politické a strategické dokumenty s dlhodobejšou platnosťou, ku ktorým patria *Koncepcia dlhodobého sociálno-ekonomického rozvoja RF* na obdobie do roku 2020, *Stratégia národnej bezpečnosti RF* do roku 2020, *Námorná doktrína RF* na obdobie do roku 2020 a *Koncepcia zahraničnej politiky RF* z roku 2008. Bola aj vyjadrením rastúceho sebavedomia Ruska, ktoré naberalo sily.

Nová doktrína je organickým pokračovaním doktríny z roku 2010. Okrem toho, že si zachovala obranný charakter, znovu zdôraznila, že jadrové zbrane budú použité len ako odpoveď na napadnutie Ruska jadrovými alebo inými zbraňami hromadného ničenia či v prípade, že by agresia uskutočnená klasickými zbraňami viedla k ohrozeniu existencie štátu. Väčšina základných pojmov, ktoré sa používajú v roku 2014, je totožná s ich znením z roku 2010 (vojenská bezpečnosť RF, vojenské nebezpečenstvo, vojenská hrozba, vojenský konflikt, ozbrojený konflikt, vojna veľkého rozsahu, vojenská politika a vojenské plánovanie). Menšie rozdiely formálneho charakteru sú v pojmach lokálna vojna a vojenská organizácia štátu. Väčší rozdiel sa objavuje v chápaní regionálnej vojny (vypustila sa možnosť použitia jadrových zbraní a niektoré dimenzie jej rozsahu)¹.

Často sledovaným bodom je ako sa prehodnocuje vzťah k NATO. V doktríne z roku 2010 bolo NATO (snaha získať pre jeho silový potenciál globálne funkcie, realizovateľné pri narušení noriem medzinárodného práva a priblíženie infraštruktúry členských štátov NATO k hraniciam RF, vrátane jeho rozšírenia) uvedené ako prvé vojenské nebezpečenstvo. V novej doktríne sa doplnilo len na začiatku tejto formulácie

¹ ŠKVRNDA, F.: *Nová vojenská doktrína Ruskej federácie*. [online], [cit. 25/103/2014]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/Nova_vojenska_doktrina_Ruskej_federacie>.

ako nebezpečenstvo narastania silového potenciálu NATO. Nepriamo teda Rusko považuje NATO a jeho vplyv za vojenskú hrozbu.

V novej vojenskej doktríne autori prvý krát v histórii zahrnuli aj ruské záujmy v Arktíde. Hoci Rusko stále zdôrazňuje spoluprácu a mierovú cestu k riešeniu sporov v Arktíde, v oficiálnych dokumentoch narážame na opak. Nová vojenská doktrína z decembra 2014 deklaruje, že *“zaistenie národných záujmov Ruskej federácie v Arktíde je jednou z hlavných úloh ozbrojených síl”*. Táto skutočnosť zdôrazňuje strategický význam oblasti pre Rusko. Zvýšenú vojenskú aktivitu na severe potvrdzuje Moskva vojenskými cvičeniami, modernizáciou vojenskej techniky, obnovou starých sovietskych letísk a základní, a v neposlednom rade i plánmi na rozmiestnenie vojenských jednotiek s veľkosťou dvoch brigád a so špeciálnym výcvikom na operácie v arktických podmienkach¹.

Záver

V súčasnosti sa celý záujem zahraničnej politiky Ruskej federácie upiera smerom na západ k Ukrajine. Šedým záujmom v politických koncepciách však dlhodobo zastáva problematika Arktického regiónu. V Arktíde si Rusko nárokuje dodatočné územie s rozlohou o čosi viac ako 1 milión km². Rusko predloží OSN aktualizovanú žiadosť o rozšírenie hraníc arktického šelfu na jar 2015. *Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu* preskúmala ruskú žiadosť po prvýkrát v roku 2002. V tom čase však jej experti nedospeli ku konečnému rozhodnutiu kvôli neúplnosti dôkazového materiálu, taktiež bolo schválené rozhodnutie o usporiadaní dodatočných námorných výskumov². V súvislosti s krízou na Ukrajine sa odopiera záujem o Arktídu, pričom však rok 2015 bude Ruskú Arktídu významným. Prezident *Putin* zdôraznil, že všetko konanie v Arktíde bude v rámci medzinárodného práva a za dosiahnutia kompromisu s partnermi, avšak Ruská federácia bude hájiť

¹ PADRTOVÁ, B.: *Pre Ukrajinu netreba zabúdať na Arktídu, aj tam chcú Rusi*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/51233/pre-ukrajinu-netreba-zabudat-na-arktidu/>>.

² DUZ, S.: *Vedci dokázali primeranosť ruských nárokov na arktický šelf*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_10_30/Vedci-dokazali-primeranost-ruskych-narokov-na-arkticky-self-9125/>.

svoje vlastné záujmy¹. Ruská zahraničná politika sa však v súvislosti s ukrajinskou krízou značne zdiskreditovala a naráža na silný odpor a nedôverčivosť západných krajín vrátane USA. Zavedené sankcie značne ovplyvnili aj postupujúci výskum a ťažbu nerastov v Arktíde, pretože Rusko je závislé od technologického know-how, investícií zo Západu. Smerom k Arktíde vyjadrenia ruskej diplomacie akcentujú na mierovom riešení avšak zavedené sankcie a prehľbovanie krízy na Ukrajine sa prejavajú aj na politickom dialógu o Arktíde.

Literatúra:

- DULEBA, A.: *Návrh Ruska na vytvorenie nového európskeho bezpečnostného paktu*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2009.
- DUZ, S.: *Vedci dokázali primeranosť ruských nárokov na arktický šelf*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_10_30/Vedci-dokazali-primeranost-ruskych-narokov-na-arkticky-self-9125/>.
- DVOŘÁKOVÁ, V.; KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*, Praha: Slon, 1994.
- Hlas Ruska. *Putin: RF upevní svoje pozície v Arktíde*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/news/2014_08_29/Putin-RF-upevni-svoje-pozicie-v-Arktide-3180/>.
- JUST, J.: *Nová koncepce ruské zahraniční politiky*. [online], [cit. 20/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://just.blog.re-spekt.ihned.cz/c1-45998010-nova-koncepce-ruske-zahranicni-politiky>>.
- KAŠŤÁKOVÁ, E.: *Stratégie Ruskej federácie v energetickej oblasti*. VEGA č. 1/0771/10 (2010-2011). „*Ekonomické determinanty energetickej politiky EÚ a ich vplyv na konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky v období hospodárskej krízy*“. Bratislava.
- KREJČI, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Profesional publishing, 2009.

¹ Hlas Ruska. *Putin: RF upevní svoje pozície v Arktíde*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/news/2014_08_29/Putin-RF-upevni-svoje-pozicie-v-Arktide-3180/>.

- KOPER, J.; ONDRIA, P.: *Bezpečnostné stratégie Ruskej federácie*. In: *Politické vedy*. 2010, s. 6-28. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2010/KOPER_ONDRIA.pdf>.
- New Russian Arctic Doctrine: From Idealism to Realism?* [online], [cit. 25/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://arctic.ru/expert-opinions/new-russian-arctic-doctrine-idealism-realism>>.
- PADRTOVÁ, B.: *Pre Ukrajinu netreba zabúdať na Arktídu, aj tam chcú Rusi*. [online], [cit. 30/10/2014]. Dostupné na internete: <[https://dennikn.sk/51233/pre-ukrajinu-netreba-zabudat-na-ar-ktidu/](https://dennikn.sk/51233/pre-ukrajinu-netreba-zabudat-na-arktidu/)>.
- ŠIMŠOVÁ, L.: *Význam oblasti Arktidy pro současnou ruskou energetickou politiku*. Brno: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, 2010.
- ŠKVRNDA, F.: *Nová vojenská doktrína Ruskej federácie*. [online], [cit. 25/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.novoslovo.sk/c/Nova_vojenska_doktrina_Ruskej_federacie>.

Genocída a „politicide“ – zločin bez mena?¹

Mária Hrehová

The topic of the study is to distinguish denominations that serve to the marking of mass murder carried out during human history. The study offers the basic differences as well as particular examples of genocide and "politicide". In both of these terms, the process takes place in eight stages. Moreover, the term "politicide" refers to the name of extermination of political opponents critical to the established regime of the state.

D. Čaplovič uvádza, že ak hovoríme o dejinách ľudstva ako o dejinách civilizácie a pokroku, nesmieme zabúdať, že ich súčasťou sú aj dejiny strašných dôsledkov neznášanlivosti, závesti, nenávesti, zbabelosti a súhlasnej mlčanlivosti.² Dejiny rasizmu sa prelínajú celými dejinami ľudstva, dejiny fanatického masového vraždenia ľudí kvôli odlišnosti v nedávnej minulosti a skúsenosti s holokaustom by pre nás mali byť dostatočným mementom.³ Genéza masového vyhladzovania vyvrcholila v období druhej svetovej vojny, keď nacisti prostredníctvom systematického vyvražďovania ľudí v plynových komorách vytvorili nový fenomén nazvaný genocídou. Okrem termínu *genocída* sa môžeme stretnúť aj s inými pomenovaniami masového vyvražďovania určitých skupín obyvateľstva.

W. Churchill označil genocídu za „zločin bez mena“.⁴ Genocída však nie je zločinom bez mena. Termín *genocída* a „politicide“ so sebou nesie meno každého jedného človeka, ktorý zomrel pre šialenú túžbu iných získať moc.

¹ Tento príspevok je publikovaný v rámci riešenia grantového projektu VVGS-2014-214 *Volebný cenzus v 21. storočí*. Doba riešenia: 2015 – 2016.

² ČAPLOVIČ, D.: *XX. storočie – storočie intolerancie*. In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti*. Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 7 – 8.

³ CICHÁ, M.: *O lidských rasách a rasismu z pohledu antropologa*. In: KRYL, M. (et al.): *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Brno: Doplněk, 2011, s. 39.

⁴ SCHABAS, W. A.: *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 14.

Jediným spôsobom ako predchádzať prejavom intolerancie, diskriminácie a rasizmu je naučiť sa tolerancii.¹ Ako upozorňuje M. Gbúrová problém vzťahu tolerancie a intolerance nie je nový. Už od 16. storočia sa stal európskym problémom v dôsledku vojenských konfliktov a náboženských rozporov. Pojem tolerancia sa v tom čase chápal iba ako neprenasledovanie iných za náboženské presvedčenie a obrady.² Výsledkom intolerance je rasizmus ako zdroj mocensko-politických súbojov o moc.³

Termín genocída prvýkrát použil poľsko-židovský právnik R. Lemkin v roku 1944 na označenie nacistickej politiky a systematického vraždenia, vrátane vyvraždenia 6 000 000 európskych Židov.

Slovo genocída pozostáva z kombinácie slova „geno“ – gréckeho výrazu pre kmeň alebo rasu a slova „cide“ – latinského slova označujúceho vrah alebo zabíjanie. Slovu genocída sa dáva podobný význam ako termínom „tyrannicide“, „homocide“ a „particide“.⁴ R. Lemkin týmto termínom pomenoval koordinovaný plán, ktorý sa prostredníctvom rôznych akcií zameriava na zničenie určitých etnických skupín. V roku 1945 bol tento pojem zahrnutý v obžalobe v rámci *Norimberských procesov*.

¹ Medzi zdroje intolerance a diskriminácie patria rasové a etnické predsudky. Bližšie k jednotlivým definíciám pozri: ČENĚK, J.; BEREŠOVÁ, J.; SMOLÍK, J.: *Interkultúrní psychologie. Současný výzkum a aplikace*. Brno: Mendelevova univerzita v Brně, 2013, s. 101 – 116. S procesom tolerance jednotlivých skupín obyvateľstva súvisí aj miera záujmu o celospoločenské informácie o stave nezáujmu o verejné dianie. Bližšie pozri: BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOŠÍKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2010, s. 25.

² GBÚROVÁ, M.: *K niektorým zdrojom a prejavom intolerance*. In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠTAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti*. Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 35 – 36.

³ Bližšie k rasizmu pozri: GEFFERT, R.: *Sociálna politika a jej axiologické orientácie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 74.

⁴ LEMKIN, R.: *Genocide*. In: *American Scholar*. Vol. 15, No. 2, April 1946, s. 227 – 230. [online], [cit. 27/4/2015]. Dostupné na internete: < <http://www.preventgenocide.org/lemkin/americanscholar1946.htm> >.

Okrem slova genocída sa zvyknú používať aj iné termíny, ktoré slúžia na pomenovanie masového vraždenia vybraných skupín obyvateľstva:¹

- „*classicide*“ – termín prvýkrát použil M. Mann. V slovenčine sa dá tento pojem vysvetliť ako masové vyvražďovanie príslušníkov určitých spoločenských tried. Príkladom je režim bývalého ZSSR spojený so systémom gulagov alebo režim zavedený v Kambodži počas vlády Červených Kmérov;
- „*democide*“ – pojem je spojený s menom R. J. Rummela, ktorý pod neho zahrnul vraždy akýchkoľvek osôb, členov vlády, vrátane genocíd, „*politicide*“ a masových vrážd. „*democide*“ pochádza zo spojenia slov „*demos*“ – ľud, ľudia a „*cide*“ – vrah. Rummel pod týmto slovom označoval masové vraždy z dvadsiateho storočia a totalitné režimy;
- „*ecocide*“ – s významom úplného zničenia prirodzeného prostredia a ekosystémov prostredníctvom znečistenia a ďalších foriem zhoršovania životného prostredia a vojenského úsilia zničiť udržateľnosť a prostriedky na obživu populácie. Ako príklad možno uviesť odlesňovanie Amazonského pralesa alebo akcia S. Husajna voči Marsh Arab v Iraku;
- „*eliticide*“ – zničenie elít, politických vodcov, podnikateľov, náboženských alebo kultúrnych vodcov. Pod pojmom „*eliticide*“ možno zaradiť režim nastolený v Barundi v roku 1972 alebo Bosne a Hercegovine v roku 1990;
- „*ethnocide*“ – tento pojem používal R. Lemkin ako synonymum pre samotné slovo genocída. Neskôr ním R. Jaulin označoval ničenie kultúrnych vzorov, ničenie kultúrnej skupiny alebo ich jazyka. „*Ethnocide*“ však nemusí byť vždy spojená s vraždením;
- „*gendercide*“ – predstavuje selektívnu deštrukciu ženského, mužského pohlavia alebo sexuálnych menšín. Ako príklad možno uviesť masaker mužov, žien a detí v Srebrenici.

¹ Jednotlivé názvy nemajú ekvivalent v slovenskom jazyku, preto ich nechávame v angličtine a v úvodzovkách. Bližšie definíciám jednotlivých termínov pozri: JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction*. 2nd Edition. New York: Routledge, 2011, s. 29.

- „*judeocide*“ – termín pre označovanie nacistického vyhladzovania Židov. Vznikol z dôvodu vyvarovania sa obetným konotáciám samotného „*holokaustu*“.
- „*feminicide*“ – vyvražďovanie žien z jediného dôvodu, a to že sú ženami. Príkladom sú masakre žien v Mexiku v roku 1990 – 2000 alebo v Montreale v roku 1989.

„Odlišovanie“ masového vyvražďovania a hľadanie nových pomenovaní pre daný typ režimu a spôsobu vykonávania samotného vraždenia, súvisí predovšetkým v hľadaní spôsobov, ako jednotlivým čínom zabrániť alebo im úplne predchádzať.

Rozličnosť týchto pojmov súvisí so spôsobom identifikácie budúcich obetí genocídy. Pričom každé „*cide*“ (zabíjanie) je vykonávané s cieľom úplne zničiť a vyhladiť zvolenú skupinu. Doterajšie genocídy sú prevažne zameriavané na zničenie etnických, náboženských, národných alebo politických skupín.

Pri samotnej genocíde sú obeť identifikované na základe ich etnickej, rasovej, národnostnej alebo náboženskej identity. V súčasnosti poznáme dva typy genocíd:¹

- *hegemónna genocída* – kedy sú rasové, etnické, národne alebo náboženské skupiny nútené podriaďiť sa autorite štátu. Táto genocída môže nastať v situáciách kedy vzniká nový štát alebo ak štát rozširuje svoje územie. Ako príklad môžeme uviesť akcie ZSSR proti rôznym etnickým skupinám na Kaukaze v období 1943 – 1957 alebo akcie vykonávané Čínskou ľudovou republikou proti *tibetským nacionalistom* v roku 1959.
- *xenofóbna genocída* – ktorej cieľom je vyvražďovanie prostredníctvom politiky národnej ochrany alebo sociálneho očistenia. Obeť sú identifikované ako cudzinci, alebo ohrozujúci majoritnú spoločnosť. Príkladom môžu byť akcie proti kmeňu indiánov Ache v Paraguaji v rokoch 1962 – 1972, proti kmeňu Ibo v Nigérii v roku 1966 alebo akcie proti moslimom v pohraničnom regióne Barmy v roku 1978.

¹ Bližšie pozri: *Different Types of Genocides and Politicides*. [online], [cit. 10/5/2015]. Dostupné na internete: <https://clg.portalxm.com/library/keytext.cfm?keytext_id=193>.

Pod genocídou sa chápe zámerné zničenie fyzického života individuálnych ľudských bytostí z dôvodu ich členstva v akomkoľvek ľudskom kolektíve. Genocída je považovaná za najvyšší stupeň kolektívneho násilia. Ide o systematické zničenie nevinných ľudí štátnym byrokratickým aparátom. Práve tento štátny byrokratický aparát je jedným z hlavných aktérov podieľajúcich sa na samotnom výkone genocídy.

Jediným cieľom genocídy je úsilie zlikvidovať vytypovanú časť populácie. Zvyčajne ide o menšinu v spoločnosti, s ktorou je majorita v nejakom konflikte. Pri genocíde ide o rad účelných akcií páchatel'ov s cieľom zničiť skupinu aj prostredníctvom obmedzenia jej sociálnej reprodukcie. Výsledkom je trvalé zničenie kolektívnej existencie skupiny prostredníctvom účelového vyvražďovania.¹

Genocída nie je náhodným aktom. Ide o proces dlhodobého plánovania spojeného s rôznymi akciami a stupňami, pričom každý z nich vedie k nasledujúcej akcii.

D. Jones uvádza niekoľko názvov pre konkrétne prípady genocíd:²

- *holokaust Židov* – sa zvykne nazývať ako „churban“ v jazyku jidiš s významom veľká katastrofa alebo v hebrejčine sa používa názov „shoah“³ (השואה, ha-šoa, šo'a), ktorý sa už preniesol aj do slovenčiny ako „šoa“;
- *holokaust Rómov a Sintov* – sa v rómčine označuje ako „porrajmos“ s významom požieranie alebo deštrukcia;
- *holodomor* – označuje v ukrajinčine teror v rokoch 1932 – 1933 *Stalinom* a Sovietskym režimom s významom hlad alebo vyhladenie;
- *itsembabwoko* – používané na označenie rwandskej genocídy vo význame vyhladiť alebo masaker, ale aj termín „jenosid“, ako ekvivalent anglického a francúzskeho výrazu pre genocídu;

¹ Jednotlivým definíciám a charakteristike genocídy sa venuje Adam Jones, bližšie pozri: JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction*. 2nd Edition. New York: Routledge, 2011, s. 16 – 20.

² JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction*. 2nd Edition. New York: Routledge, 2011, s. 16 – 20.

³ M. Gbúrová uvádza, že prvýkrát pojem *shoah* použil E. Wiesel, nositeľ Nobelovej ceny za mier, v roku 1958. Bližšie pozri: GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *Fenoméni holokaustu*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008, s. 14 – 21.

- *lokel* v jazyku afrického kmeňa Longo, ktorého význam je úplný, zdrvujúci a označuje teror v Kongu;
- *mec ejer'n* z arménčiny a v preklade znamená „veľká katastrofa“ označujúca genocídu Arménov;
- *naqba* z arabčiny a znamená „katastrofu“ palestínskeho obyvateľstva pri vzniku Izraelského štátu;
- *sayfo* v asýrčine označenie pre asýrsku genocídu Osmanskou ríšou počas druhej svetovej vojny.

Hlavný dôvod vzniku genocídy je existencia konfliktu medzi skupinami, nerovnováha síl v neprospech budúcich obetí a vhodná príležitosť.

Okrem samotnej genocídy sa môžeme stretnúť aj s termínom „*politicide*“, ktorý slúži na označenie masového vyvražďovania skupiny, kvôli jej politickým alebo ideologickým názorom. Pojem „*politicide*“ sa skladá zo slov „*politi*“ s významom pre politická alebo politickú a slova „*cide*“ z latinčiny s významom vrah, zabíjanie. Význam slova „*politicide*“ je podobný ako u slova „*genocída*“, ale v tomto prípade ide o zabíjanie alebo vyhladzovanie určitej skupiny, a to pre ich politické alebo ideologické presvedčenie.¹

Jednými z prvých, ktorí tento pojem použili boli B. Harff a T. R. Gurr na označenie vyhladzovania určitej skupiny z dôvodu ich politického a ideologického presvedčenia.² B. Harff tento pojem prvýkrát použila vo svojej štúdii *No lessons Learned from Holocaust? Assessing Risk of Genocide and Political Mass Murder since 1955*, kde popísala genocídy a „*politicide*“ od roku 1955 do roku 2003.

¹ K významu slova „*politicide*“ bližšie pozri: Oxford English Dictionary. *Politicide*. [online], [cit. 10/5/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.oed.com/view/Entry/265482>>.

² Bližšie k definíciám „*politicide*“ Barbary Harff pozri: *Assessing Risks of Genocide and Politicide: A Global Watch List for 2012*. [online], [cit. 10/5/2015]. Dostupné na internete: <http://www.genocidewatch.org/images/Global_Watch_List_-_Harff_2012.pdf>.

K výskumu Barbary Harff a Teda Roberta Gurra pozri: HARF, B.; GURR, T. R.: *Systematic Early Warning of Humanitarian Emergencies*. In: *Journal of Peace Research*. Vol. 35, No. 5, September 1988, s. 551 – 579. Dostupné na internete: <http://www.gpanet.org/webfm_send/28>.

Jedným z ďalších, ktorý použili pojem „*politicide*“ na označenie vyvražďovania politických oponentov bol B. Kimmerling vo svojej knihe *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians*.¹

Pri „*politicide*“ sú obeť identifikované na základe ich politickej opozície voči nastolenému režimu alebo dominantnej skupine, ktorá je pri moci. Cieľom „*politicide*“ je úplné zničenie zvolenej skupiny prostredníctvom vražedných štátnych akcií. Spoločným prvkom s genocídou je, že v oboch prípadoch sa na masovom vyvražďovaní podieľa štátny byrokratický aparát.

V súčasnosti poznáme štyri typy „*politicide*“:²

- *retributívna „politicide“* – predstavuje masové vraždy skupín, ktoré boli v predchádzajúcom období pri moci. Vykonávatelia sú ovplyvnení predchádzajúcimi výsadami a zneužívaním z minulosti. Príkladom je správanie kmeňa Hutu proti bývalej triede Tutsi, ktorá vládla v rokoch 1963 – 1964;
- *represívna „politicide“* – masové vraždy sú zamerané na predstaviteľov opozície, kde prevažne patria členovia politických strán alebo frakcií. Ide o jeden z najčastejších typov „*politicide*“ uskutočňovaných po druhej svetovej vojne;
- *revolučná „politicide“* – je zameraná na politických nepriateľov štátu, ktorí sú predstavitelia revolučných hnutí. Jedným z príkladov vraždenia predstaviteľov revolučných hnutí je obdobie Kulturnej revolúcie v Číne;
- *represívna respektíve homogénna „politicide“* – obeťami sú etnické alebo inak vnútroštátne zreteľné skupiny, ktoré sú zamerané na formu opozičnej činnosti. Na základe výberu etnickej skupiny má „*genocídny*“ charakter, ale vybraná skupina uskutočňuje zreteľnú a preukázateľnú opozičnú činnosť, preto ide o „*politicide*“. Napríklad Pakistanské násilie smerované voči bengálskym nacionalistom v roku 1971.

¹ Blížšie pozri: KIMMERLING, B.: *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians*. [online], [cit. 10/5/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.meforum.org/1610/politicide-ariel-sharons-war-against>>.

² Blížšie pozri: *Different Types of Genocides and Politicides*. [online], [cit. 10/5/2015]. Dostupné na internete: <https://clg.portalxm.com/library/keytext.cfm?keytext_id=193>.

Rozdiely medzi *genocídou* a „*politicide*“ nie sú často zjavné. Môže sa stať, že v zvolenej skupine určenej na zničenie sa môžu nachádzať príslušníci etnickej skupiny, ktorí súčasne môžu byť aj oponentmi voči nastolenému režimu.

Aj keď medzi jednotlivými klasifikáciami genocíd a „*politicide*“ sú väčšie alebo menšie rozdiely, spoločným znakom je to, že všetky vedú k masovému vyvražďovaniu nevinných ľudských bytostí. Ich jedinou „vinou“ je príslušnosť k etnickej, náboženskej, kultúrnej alebo politickej skupine.

Genocída, „*politicide*“ a všetky vyššie vymenované termíny, ktoré sa (prevažne na západe) používajú na označovanie jednotlivých masových vražd majú spoločnú jednu vec, a tým je, že zvolená skupina k zničeniu stála v ceste k uchopeniu moci. Preto musela byť zničená, a to všetkými dostupnými prostriedkami. Po ukončení genocídy vždy prichádza obdobie popierania akéhokoľvek vraždenia.

Bol to práve holokaust, ktorý sa stal jedným z podnetov na vypracovanie dokumentu, ktorý by na jednej strane presne pomenúval zločiny genocídy a na strane druhej by ju podľa medzinárodného práva považoval za zločin a zaviazal tak zmluvné strany jej zabráňovaniu a trestaniu. Výsledkom bolo prijatie *Dohovoru o zabránení a trestaní zločinu genocídy* prijatého Valným zhromaždením Organizácie spojených národov dňa 9. decembra 1948, podľa ktorého sa za genocídu považujú zločiny spáchané počas vojny, ale aj v čase mieru.

Genocída je proces, ktorý sa vyvíja v ôsmych stupňoch. Jednotlivé fázy sa dajú predvídať a v každej fáze je možné ju zastaviť. Každý jeden stupeň je sám o sebe nebezpečný a priamo podnecuje priamy prechod do ďalšieho stupňa.

Medzi tieto stupne patrí: *klasifikácia, symbolizácia, dehumanizácia, organizácia, polarizácia, príprava, vyhladenie a popieranie*. G. H. Stanton k týmto ôsmym stupňom pridal ďalšie dva. Podľa neho po symbolizácii nasleduje *diskriminácia* a po príprave pridal stupeň, ktorý nazval ako *prenasledovanie*.¹

¹ Blížšie k stupňom genocídy pozri: *The 8 Stages of Genocide*. [online], [cit. 27/1/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/aboutgenocide/8stagesofgenocide.html>>.

M. Gbúrová v súvislosti s holokaustom Židov uvádza, že „jedinou možnosťou, ako sa s touto náročnou a pre ľudské spoločenstvo nepríjemnou témou vyrovnáť, je viesť o nej odborný dialóg.“¹ Z tohto dôvodu je dôležité, aby sme nezabudli ani na jeden prípad masových vražd a genocídy, pretože jedine odborný dialóg a začlenenie danej problematiky do procesu výučby povedie k možnému odstráneniu intolerancie, diskriminácie a rasizmu.

Základným determinantom prejavov neznášanlivosti, konfliktov, vojen, segregácii, mučeniu a vyvražďovaniu jednotlivcov a celých skupín obyvateľstva bola a je intolerancia voči ich inakosti. Ako uvádza D. Dobias: „ľudské prežitie je možné len na základe úcty k právam iného človeka, ktoré nie sú len výrazom humanistickej chvály na jeho neobmedzené možnosti, ale akceptovaním iného solidárneho partnera.“²

Akceptácia, tolerancia a solidarita voči ostatným ľuďom a skupinám je nevyhnutnou súčasťou každej demokratickej spoločnosti.³ S. Krno v súvislosti s demokraciou uvádza, že sme presvedčení, že žijeme pod jej ochranou, ale v skutočnosti ide často iba o spomienku na čosi minulé a veľmi vzdialené.⁴

Literatúra:

BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmus v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOSIKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu*:

Bližšie k Stantonovým stupňom genocídy pozri: *The Ten Stages of genocide by Gregory Stanton*. [online], [cit. 1/5/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/genocide/tenstagesofgenocide.html>>.

¹ GBÚROVÁ, M.: *K niektorým zdrojom a prejavom intolerancie*. In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti*. Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 20.

² DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. In: GBÚROVÁ, M. (eds.): *Európske občianstvo a národná identita*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2006, s. 12.

³ Ku kritériám demokratického rozhodovania bližšie pozri: EŠTOK, G.: *Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda - Rovnosť - Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 251 – 266.

⁴ KRNO, S.: *Slovensko na prahu (za prahom) postdemokracie*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 89.

- Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov.* Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 2010.
- CICHÁ, M.: *O ľudských rasách a rasizmu z pohľadu antropologa.* In: KRYL, M. (et al.): *Rasismus, antisemitismus, holocaust.* Brno: Doplněk, 2011.
- ČAPLOVIČ, D.: *XX. storočie – storočie intolerancie.* In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti.* Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001.
- CENĚK, J.; BEREŠOVÁ, J.; SMOLÍK, J.: *Interkultúrní psychologie. Současný výzkum a aplikace.* Brno: Mendelejova univerzita v Brně, 2013.
- DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera.* In: GBÚROVÁ, M. (eds.): *Európske občianstvo a národná identita.* Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2006.
- EŠTOK, G.: *Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ.* In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda - Rovnosť - Poriadok: Kam kráčaš demokracia.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu.* In: *Fenoméni holokaustu.* Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008.
- GBÚROVÁ, M.: *K niektorým zdrojom a prejavom intolerancie.* In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti.* Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001.
- GEFFERT, R.: *Sociálna politika a jej axiologické orientácie.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014.
- HARF, B.; GURR, T. R.: *Systematic Early Warning of Humanitarian Emergencies.* In: *Journal of Peace Research.* Vol. 35, No. 5, September 1988. Dostupné na internete: <http://www.gpanet.org/webfm_send/28>.
- HARFF, B.: *No lessons Learned from Holocaust? Assessing Risk of Genocide and Political Mass Murder since 1955.* In: *American Science Review.* Vol. 97, No. 1, Február 2003. Dostupné na internete: <http://www.gpanet.org/webfm_send/29>.
- JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction.* 2nd Edition. New York: Routledge, 2011.
- KRNO, S.: *Slovensko na prahu (za prahom) postdemokracie.* In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť*

– *poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.

Porušovanie ľudských práv z uhla pohľadu Noama Chomského

Vladimír Bokša

This article focuses on the problem of human right violation and the spread of democracy under the patronage of The United States of America from the point of view of Noam Chomsky. The defense of such rights is, according to Chomsky, always connected to hypocrisy. Noam Chomsky is one of the few influential contemporary theoreticians who full heartedly point to, and at the same time demystifies the true core of the democratic system which is profoundly inhumane. Chomsky views the common sense of people as a way out of an unjust system, and at the same time, as the basis for a more democratic and just society which may be able to bring the desired democratic reforms.

Podľa rebríčka *Global Democracy Ranking 2014*, ktorý každý rok zverejňuje kvalitu demokracie všetkých krajín sveta sa na prvom mieste umiestnilo Nórsko. Spojené štáty sa v top desiatke najvyspelejších demokracií na svete neumiestnili a skončili na 16 priečke.¹ *Democracy Ranking* je rebríček kvality demokracie v tom zmysle, že poradie by malo predstavovať stupeň kvality demokracie v danom štáte. Zároveň má tendenciu podporiť informovanosť o tom, aká dôležitá je kvalitatívna stránka demokracie pre jej budúci vývoj, reformy a samotné zvýšenie demokratickej úrovne.² USA vzhľadom k pohoršenému skóre v rebríčku kvality demokracie, sú naďalej jednou z krajín, kde sa kvalita demokratickej úrovne pohybuje na najvyšších pozíciách. V súvislosti s činnosťou politickej elity Spojených štátov doma a v zahraničí, sa dostávajú do popredia kardinálne otázky, či kvalita demokracie podľa rebríčka *Democracy Ranking* korešponduje s reálnymi princípmi a hodnotami, ktoré USA desaťročia deklarujú a usilujú sa rozširovať mimo svojho územia.

Jednou z najväčších morálnych autorít súčasnosti, už desiatky rokov nekompromisne poukazuje na bezprávie, manipulačné praktiky

¹ CAMPBELL, D. F. J.: *Democracy Ranking 2014*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <http://democracyranking.org/ranking/2014/data/Scores_of_the_Democracy_Ranking_2014_letter.pdf>.

² *Global Democracy Ranking. Mission Statement*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <http://democracyranking.org/wordpress/?page_id=497>.

a lži, ktorých sa po celej planéte beztrešne dopúšťajú ľudia, organizácie, médiá a vlády. Je ním profesor lingvistiky z USA, teoretik médií, obhajca ľudských práv a nekompromisný kritik politiky Spojených štátov amerických N. A. Chomsky.¹ Podľa tohto teoretika sa politická špička v USA snaží vytvárať dojem o nezištnej pomoci iným krajinám. Hlavným motivačným faktorom je údajne podpora ľudských práv a demokracie. N. Chomsky však tvrdí, že tomu tak nie je a práve naopak, označuje USA za agresívnu imperialistickú mocnosť.² V nadväznosti na vyššie uvedené, budeme objašňovať niektoré významné momenty úvah N. Chomského ohľadom podpory takzvaného „šírenia demokracie“ Spojených štátov amerických. Okrem iného je uvedený mysliteľ jeden z mála politických aktivistov, ktorý desiatky rokov upozorňuje a nekompromisne kritizuje vo svojich článkoch, knihách a verejných vystúpeniach agresiu a dokonca evidentnú podporu porušovania ľudských práv v Palestíne, Filipínach, Iraku, Južnej Amerike, Východnom Timore, Turecku a ďalších krajinách zo strany USA.

Myšlienky N. Chomského sú predovšetkým vynikajúcou príležitosťou k zamysleniu, obzvlášť z dôvodu, že N. Chomsky bol v rokoch 1980 a 1992 najcitovanejším žijúcim autorom v oblasti humanitných vied a dodnes sa drží v popredí všetkých najcitovanejších zdrojov, hneď vedľa Shakespeara, Marxa a biblie. Americký denník *The New York Times* ho označil za „najvplyvnejšieho žijúceho intelektuála súčasnosti“.³

Otázka práv je podľa tohto významného mysliteľa vždy spätá s pokrytectvom: či ich chceme, alebo nechceme? Najdôležitejším príkladom je podpora demokracie. Počas niekoľkých desaťročí sa tradovalo, že USA podporujú demokraciu iba v tom prípade, že to vyhovuje ich strategickým a ekonomickým zámerom. V inom prípade sa stavajú proti nej. Podobný princíp platí aj pre teror, utrpenie, agresiu, porušovanie ľudských práv, slobodu prejavu a všeličo iné.⁴

¹ CHOMSKY, N.: *Moc a teror*. Praha: Mezera, 2007, s. 9.

² NAXERA, N.: *Noam Chomsky: Perspektivy moci*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/clanek/noam-chomsky-perspektivy-moci.html>>.

³ SPENCEROVÁ, T.: *Marx, biblie, Chomsky*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/17704-marx-bible-chomsky->>>.

⁴ CHOMSKY, N.: *Mocenské systémy*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2013, s. 95.

11. septembra 2001 začal viesť svet boj proti terorizmu, a svojím vplyvom a činnosťou začala zároveň vojna proti ľudským právam a samotnej demokracii. Téma ohľadom demokracie sa vyskytla hlavne v súvislosti s prípravami na vojnu v Iraku v roku 2002, ktorá sa oficiálne odštartovala začiatkom roka 2003. N. Chomsky túto vojnu proti terorizmu od začiatku odmietal a kritizoval, čoho dôkazom je aj jeho výrok pre *Russia Today*, že „Tony Blair a George Bush by mali stáť pred Medzinárodným trestným súdom. Za ostatnú dobu nie je horšieho zločinu, ako invázia do Iraku. Obama by tam mal stáť za teroristickú vojnu,”¹ Odvolávajúc sa na *The Gallup Poll*, ktorý sa špecializuje na výskum verejnej mienky konštatujeme, že pred začiatkom vojny v Iraku vo februári 2002 vnímalo 49% obyvateľov USA vojenskú inváziu do Iraku ako veľmi nepriaznivú. O rok neskôr vo februári roku 2003, vnímalo vojenskú operáciu USA v Iraku 57% americkej verejnosti ako veľmi nepriaznivú. V marci roku 2003 sa počet obyvateľov, ktorí veľmi nesúhlasili s vojnou v Iraku, zvýšil na 68%.² V tejto bojala nejakým spôsobom vysporiadať s občianskym nesúhlasom viesť vojnu v Iraku. Vďaka intenzívnej propagandistickej kampani, ktorá začala v septembri, sa vláde postupne podarilo získať si americké obyvateľstvo na svoju stranu.³ Vo februári roku 2004 podľa prieskumu, ktorý realizoval *The Gallup Poll*, počet obyvateľov vnímajúcich vojenský zásah USA ako veľmi nepriaznivý klesol na 35%.⁴ Mimo USA a Veľkej Británie bola situácia podstatne zložitejšia. Vlády dvoch najvýznamnejších štátov Európy, Nemecka a Francúzska, akceptovali väčšinový postoj občanov svojich krajín, ktorí sa jasne postavili proti vojne. Toto stanovisko vyvolalo vo Washingtone veľké pobúrenie, čoho jasným signálom bolo vyjadrenie D. Rumsfelda ako vtedajšieho ministra obrany Spojených štátov, ktorý k predmetnej veci poznamenal: „starú Európu je potrebné brať s rezervou, ale našťastie tu je tiež nová Európa, ktorú v prvom

¹ Obama, Bush, Blair must be put on trial at ICC: Chomsky. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.presstv.ir/detail/2013/05/24/305172/chomsky-calls-for-obama-trial-at-icc/>>.

² Iraq. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.gallup.com/poll/1633/iraq.aspx>>.

³ CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 169.

⁴ Iraq. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.gallup.com/poll/1633/iraq.aspx>>.

rade predstavuje Taliansko.“¹ Preto, ako upozorňuje teoretik N. Chomsky, nepretržité špekulácie o novej a starej Európe a hysterické reakcie dôkladne vystihujú, aký postoj k demokracii má politická a intelektuálna elita. Z tohto dôvodu upozorňuje, že „*averzia voči demokracii nie je ničím novým*“.² N. Chomsky odvolávajúc sa na politológa T. Carothersa z Carnegie Endowment for International Peace píše, že predmetné vyjadrenia chápe ako vytvorenie cieleného zdania o tom, aby sa hovorilo o „*zavádzaní demokracie na Strednom východe*“, ale skutočnosť vyzerá trochu inak. Konštatuje a cituje T. Carothersa, že „*aj cez ušľachtilý cieľ je Washington schopný bez okolkov siahnúť po nedemokratických metódach. Jeho politika si naopak často požičiava od autokratických režimov*“ kopírujúc to, čo poznáme z minulosti.³ Vychádzajúc z tohto konštatovania, je z nášho pohľadu vždy nevyhnutné demaskovať skutočné ciele a motivácie, ktoré tieto vízie vytvorili. Ak je daný cieľ postavený na ušľachtilých ideách pravdy a dobra, má zmysel pokračovať a približovať sa k predmetnému cieľu. Nútiť však niekoho k vytýčenému cieľu nemožno nikoho. Preto neprekvapuje názor N. Chomského, ktorý tvrdí, že ak je možné ovládať ľudí silou, nie je také dôležité, čo si myslia. Ak nie je možné ľudí ovládať silou, zrazu je nevyhnutné ovládať ich postoje a názory. N. Chomsky v tejto súvislosti poukazuje na to, že demokracia sa redukuje na právo rozhodovať sa o tom, čo si môžeme kúpiť. Obchodníci venujú mimoriadne veľké úsilie tomu, aby občan prijal za svoju takzvanú „*filozofiu márnosti*“ a aby prestal hľadať v živote nejakú logiku. „*Cieľom súčasného politického systému je zbaviť politiku významu*.“⁴ Jedným z ďalších charakteristických znakov je podľa neho systematická postupnosť „*presmerovať záujem populácie na povrchnejšie záležitosti, ktoré sú pevnou súčasťou konzumného prístupu k životu. Takto spracovaní občania zverujú svoj život mediálnym expertom a manažérom a svoj politický potenciál odovzdávajú samozvanej „elitnej menšine“, ktorá systém spravuje a organizuje*.“⁵ N. Chomsky odvolávajúci sa na T. Carothersa konštatuje, že demokracia a právne normy sú prijateľné len v prípade, keď slúžia

¹ CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 169.

² CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 175.

³ CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 175.

⁴ CHOMSKY, N.: *Intervence*. Praha: Knižní klub, 2008, s. 91.

⁵ CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 179.

oficiálnym strategickým a ekonomickým cieľom, ale názory americkej verejnosti napríklad k Iraku a izraelsko-palestínskej otázke sú podľa prieskumu verejnej mienky proti vládnej politike. Na základe daného stavu veci si T. Carothers kladie otázku, či by nebolo vhodnejšie, keby skutočné rozširovanie demokracie začalo priamo na území Spojených štátov amerických.¹ Teoretickým vyjadrením odpovede na otázku T. Carothersa sa prejavil okrem iného aj v roku 2005, kedy Ministerstvo zahraničia Spojených štátov vydalo svoju výročnú správu o ľudských právach. Potvrdzujúcim dôkazom toho je aj výrok vtedajšej tajomníčky ministerstva zahraničia pre demokraciu a globálne záležitosti P. Dobrianskej, ktorá uviedla: „Podpora ľudských práv nie je podstatnou súčasťou našej zahraničnej politiky, je to základný princíp našej politiky a náš najprednejší záujem“.² Z pohľadu N. Chomského existuje zlatý štandard ľudských práv, ktorými sú zakladajúce dokumenty Organizácie spojených národov a Všeobecná deklarácia ľudských práv. Charta garantuje právo na ochranu pred tým, čo bolo v Norimbergu vyhlásené za „najväčší medzinárodný zločin“. Avšak v praktickej rovine bola podľa N. Chomského Charta dávno odvolaná.³ Všeobecná deklarácia ľudských práv bola prijatá Valným zhromaždením OSN v roku 1948. Článok 25 deklaruje: „Každý má právo na životnú úroveň primeranú zdraviu a blahobytu jeho i jeho rodiny, vrátane potravy, ošatenie, bývanie, lekársku starostlivosť a nevyhnutné sociálne služby, má právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pracovnej nespôsobilosti, pri ovdovení, v starobe alebo v ďalších prípadoch straty živobytia v dôsledku okolností nezávislých na jeho vôli“.⁴ Vychádzajúc z presvedčenia a argumentácie N. Chomského a napokon aj z obsahu Všeobecnej deklarácie ľudských práv je potrebné poukázať na prejavujúce sa sociálne a ekonomické symptómy inkompatibilné s demokratickými hodnotami, ktoré ho viedli k uvedeným myšlienkovým konštrukciám. Podľa aktuálnych údajov 48,8 milióna ľudí v Spojených štátoch vrátane 16,2 milióna detí, žijú v domácnostiach, ktoré nemajú možnosti a prostriedky na získanie dostatku adekvátneho jedla

¹ CHOMSKY, N.: *Intervence*. Praha: Knižní klub, 2008, s. 108.

² CHOMSKY, N.: *Intervence*. Praha: Knižní klub, 2008, s. 110.

³ Typické je, že USA sa samy vynímajú spod platnosti medzinárodných zákonov. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.humanisti.sk/view.php?cisloclanku=2010070011>>.

⁴ CHOMSKY, N.: *Intervence*. Praha: Knižní klub, 2008, s. 110.

v pravidelných intervaloch.¹ Podľa správy *National Center on Family Homelessness* z roku 2013 bol počet detí v USA bez domova najvyšší v histórii a dosahuje 2,5 milióna.² Okrem toho ratifikačnú podporu v súvislosti s *Dohovorom o právach dieťaťa* vyjadril takmer celý svet, Spojené štáty (spolu so Somálskom) sú krajinami, ktoré doposiaľ práva dieťaťa neratifikovali. V spojených štátoch zomrie ročne takmer 45 000 ľudí v dôsledku toho, že nemajú zdravotné poistenie a teda ani adekvátnu zdravotnú starostlivosť.³ Aj tieto skutočnosti sú jasným signálom toho, že Spojené štáty, štylizujúce sa do pozície vzorovej krajiny z hľadiska dodržiavania demokratických hodnôt, majú vysoký podiel v nedodržiavaní základných princípov demokracie, ktoré sa usilujú procesom demokratizácie rozširovať v krajinách s nedemokratickým systémom. Vyššie uvedené fakty majú vysoký vplyv na charakter a kvalitu demokracie, preto z nášho pohľadu v Spojených štátoch amerických absentuje zodpovednejší zmysel pre sociálnu spravodlivosť, mimoriadne dôležitý pre zdokonaľovanie a približovanie sa k autentickejšej forme demokracie. Z toho vyplýva, že vystúpenie zo systému indoktrinácie vo vzťahu k svetovému politickému lídrovi, za ktorého sú nielen médiami a politickou elitou Spojené štáty označované, je prirodzenou reakciou a nemožno ho vnímať výlučne negatívne s cieľom diskreditovať americkú politiku, ale zefektívniť širšie a permanentné uvažovanie nad nastolenými témami. Na strane druhej Spojené štáty z hľadiska možnosti občianskej participácie priamo zapájať sa a zúčastňovať sa na politickom rozhodovaní na všetkých stupňoch samosprávy, je pomerne vysoká. Podobný názor v tejto súvislosti zastáva aj N. Chomsky, podľa ktorého „v porovnaní so svetom sú Spojené štáty stále ešte veľmi slobodnou krajinou. Človek má v USA celý zástup možností. Tie zasahujú od volebnej politiky cez demonštrácie a hnutie odporu až po organizovanie verejného

¹ *Hungry kids aren't getting the resources they need.* [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nokidhungry.org/problem/hunger-facts>>.

² BASSUK, E. L.; DECANDIA, C. J.; BEACH, C.; BERMAN, F.: *America's Youngest Outcasts.* [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.homelesschildrenamerica.org/mediadocs/280.pdf>>.

³ *Study links 45,000 U.S. deaths to lack of insurance.* [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2009/09/17/us-usa-healthcare-deaths-idUSTRE58G6W520090917>>.

nátlaku.“¹ Uvedený nástrojmi demokracie, ktoré opisuje N. Chomsky sa zaoberali vo svojej vedeckej práci politológovia M. Gilens a B. Page z Princeton University, ktorí dospeli k záveru, že USA nie sú demokraciou, ale oligarchiou. Na otázky „kto vládne“ a „kto v skutočnosti všetko vedie?“ štúdia, ktorú spracovali odpovedá: „Bez ohľadu skoršej štúdie a jej zdanlivo silnú empirickú podporu teórií väčšinovej demokracie naša analýza naznačuje, že väčšina americkej verejnosti má v skutočnosti malý vplyv na politiku, ktorú naša vláda realizuje. Američania majú k dispozícii mnohé proky, ktoré sú ústrednými pre demokratickú správu, ako sú pravidelné voľby, sloboda prejavu, združovanie sa a volebné právo. Keď prejdeme na preferencie ekonomických elít a nimi kontrolovaných organizovaných záujmových skupín, priemerný Američan má na verejnú politiku vplyv len minimálny, blížiaci sa nule a z hľadiska výsledného dopadu štatisticky nevýznamný.“² Inými slovami Spojené štáty už nie sú demokraciou, ale oligarchiou. Napriek výsledkom štúdie politológov z Princeton University, vyššie uvedený výrok N. Chomského je dôkazom toho, že okrem kritiky sa uvedený teoretik zaoberá aj pozitívnou víziou spravodlivejšej demokratickej spoločnosti, ktorá tvorí podstatne menšiu časť jeho publikačnej a vedeckej činnosti. V závere nášho príspevku preto poukážeme na pozitívny aspekt tohto mysliteľa, v ktorom vidí východisko smerom k vytvoreniu ľudskejšieho sveta a tým je „viera v morálnu múdrosť bežných ľudí“, čo je základom Chomského optimizmu smerom k zmysluplným demokratickým reformám. „Sen o spravodlivom a slobodnom svete nesmieme odložiť do ríše utópií a neuskutočniteľných vízií – môže sa stať a aj sa stane skutočnosťou, ak sa ho bude dožadovať dostatočne veľa ľudí.“³

Literatúra:

BASSUK, E. L.; DECANDIA, C. J.; BEACH, C.; BERMAN F.: *America's Youngest Outcasts*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete:

¹ KOMÁREK, M.: *Chomsky: Amerika je svobodná, ale je třeba ji změnit!* [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/17658-chomsky-amerika-je-svobodna-ale-je-teba-ji-zmnit>>.

² SPENCEROVÁ, T.: *Amerika je oligarchií, dokazují vědci z Princetonu*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/blogy/komentae/17290-amerika-je-oligarchii-dokazuji-vdci-z-princetonu>>.

³ WINSTON, M.: *Chomsky*. Bratislava: Vydavateľstvo PT, 2004, s. 106 – 107.

- <<http://www.homelesschildrenamerica.org/media-docs/280.pdf>>.
- CAMPBELL, D. F. J.: *Democracy Ranking* 2014. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <http://democracyranking.org/ranking/2014/data/Scores_of_the_Democracy_Ranking_2014_letter.pdf>.
- CHOMSKY, N.: *Hegemonie nebo přežití*. Praha: Mladá fronta, 2006.
- CHOMSKY, N.: *Intervence*. Praha: Knižní klub, 2008.
- CHOMSKY, N.: *Moc a teror*. Praha: Mezera, 2007.
- CHOMSKY, N.: *Mocenské systémy*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2013.
- Iraq*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.gallup.com/poll/1633/iraq.aspx>>.
- Global Democracy ranking. Mission Statement*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <http://democracyranking.org/wordpress/?page_id=497>.
- Typické je, že USA sa samy vynímajú spod platnosti medzinárodných zákonov*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.humanisti.sk/view.php?cislocianku=2010070011>>.
- KOMÁREK, M.: *Chomsky: Amerika je svobodná, ale je třeba ji změnit!* [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/17658-chomsky-amerika-je-svobodna-ale-je-teba-ji-zmnit>>.
- NAXERA, N.: *Noam Chomsky: Perspektivy moci*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/clanek/noam-chomsky-perspektivy-moci.html>>.
- Hungry kids aren't getting the resources they need*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nokidhungry.org/problem/hunger-facts>>.
- Obama, Bush, Blair must be put on trial at ICC: Chomsky*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.presstv.ir/detail/2013/05/24/305172/chomsky-calls-for-obama-trial-at-icc/>>.
- Study links 45,000 U.S. deaths to lack of insurance*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2009/09/17/us-usa-healthcare-deaths-idUSTRE58G6W520090917>>.

- SPENCEROVÁ, T.: *Marx, bible, Chomsky*. [online], [cit. 20/12/2014].
Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/17704-marx-bible-chomsky->>.
- SPENCEROVÁ, T.: *Amerika je oligarchií, dokazují vědci z Princetonu*. [online], [cit. 20/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.literarky.cz/blogy/komentae/17290-amerika-je-oligarchii-dokazujivdci-z-princetonu>>.

Politika a etika v zrkadle Popperovej koncepcie „otvorenej spoločnosti“

Veronika Vašková

*This paper analyses the importance and position of politics and ethics in Popper's concept of open society. Relationship of politics and ethics is an ongoing problem of mankind as there is a high risk of moral failure of politicians. Politicians take upon themselves public tasks on behalf of the society, thus they gain strong influence that they can use for their own advantage. Ideas about this issues are represented in work of Karl Raymund Popper, one of the most important representative of sociopolitical oriented philosophy of 20th century. If we scrutinize his works *The Poverty of Historicism* and *The Open Society and Its Enemies* we will discover his attitude towards this issues.*

Príspevok analyzuje miesto a význam politiky a etiky v kontextoch Popperovej koncepcie „otvorenej spoločnosti“. Vzťah politiky a morálky je neustále pretrvávajúcim problémom ľudstva. Existuje riziko morálneho zlyhania politikov, politici totiž preberajú verejné úlohy v mene spoločnosti. Držia v rukách mocenské prostriedky, ktoré môžu zneužiť vo svoj prospech. Často krát sme svedkami zneužitia morálnych argumentov na politickú diskvalifikáciu protivníka. Princípy morálky sa v politike musia rešpektovať a nemali by sa zneužívať. Politická činnosť sa stáva pre človeka takou sférou, ktorá čoraz viac zväčšuje jeho ambície, no smeruje aj k vyhroteniu jeho možností a limitov jeho konania. Je to spôsobené v značnej miere tým, že pre ľudské spolunažívanie je príznačné nachádzanie spôsobov v uspokojovaní rozdielnych záujmov (skupinových, individuálnych, globálnych, celospoločenských a pod.), ktoré sú hodnotené, a to môže smerovať k rôznym podobám a dôsledkom.

Názor na nami sledovanú problematiku vyjadril aj jeden z najvýznamnejších reprezentantov scientisticky aj sociálno - politicky orientovanej filozofie 20. storočia K. R. Popper. Práve analýzou jeho prác, ktoré Popper venoval filozofii spoločnosti a politiky, *Bieda historicizmu* a *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* sa dopracujeme k názorom na danú problematiku. .

Popperov model otvorenej spoločnosti môžeme interpretovať aj na základe konkrétnych politických ideológií a vďaka tomu otvo-

renú spoločnosť stotožniť s demokraciou, s princípmi slobodného podnikania, či dokonca s politicky konkrétnym ideálom napríklad slobody slova, na základe ktorého sa každý môže vyjadrovať ako chce. *Popperova* otvorenosť je totiž otvorenosťou nielen voči iným teoretickým alternatívnym stanoviskám, ale aj voči odlišným praktickým a politickým postojom, cieľom a potrebám.

Na základe vyššie uvedeného vyplýva, že hodnota individuálnej slobody predstavuje v *Popperovej* koncepcii základnú hodnotu otvorenej spoločnosti a že prechod od otvorenej ku uzavretej spoločnosti znamená najhlbšiu revolúciu, akú kedy ľudstvo prekonalo. Krédom otvorenej spoločnosti je sokratovské individualistické krédo: „*viera v ľudského jedinca, ktorý má cieľ sám v sebe*“.¹ Sokratovi vďačíme za názor, že v našom živote neexistuje nič dôležitejšie než iní jednotliví ľudia, za výzvu ľuďom, aby rešpektovali jeden druhého a samy seba. Preto Sokrates zdôrazňoval, že: „*človek nie je len telo. V človeku je viac – božská iskra, rozum; láska k pravde, láskavosti, ľudskosti, láska ku kráse a dobru*“.²

Ako zdôrazňuje Sokratov žiak Platón, sociálnu a politickú zmenu nie je možné zastaviť. *Platónova* terapia nie je liekom, ľudstvo sa už nikdy nevráti do klietky zatvorenej spoločnosti: „*zadržanie politickej zmeny nie je liekom, nemôže priniesť šťastie. Už nikdy sa nebudeme môcť vrátiť k údajnej nevinnosti a kráse zatvorenej spoločnosti. Náš sen o nebi nemôže byť na zemi uskutočnený. Keď sa začneme spoliehať na svoj rozum a používať svoje kritické schopnosti, keď pocítíme volanie osobnej zodpovednosti a s ním aj zodpovednosti za pomoc pokroku poznania, nemôžeme sa vrátiť do stavu bezvýhradnej podriadenosti kmeňového kúzu*“.³ Veľmi aktuálne vyznieva – podľa *Poppera* – aj nasledovné *Platónove* zvolanie: „*Neexistuje návrat k harmonickému stavu prírody. Návrat znamená nutne návrat až na začiatok – musíme sa vrátiť k zvieratám*“.⁴

V tejto súvislosti si musíme uvedomiť, že ak budeme snívať o návrate k detstvu, keď podľahneme pokušeniu spoliehať sa na druhých, cúvneme pred úlohou niesť svoj kríž, teda kríž zodpovednosti, rozumu

¹ POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřítelé* I. Praha: Oikymenh, 2011, s. 193.

² POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřítelé* I. Praha: Oikymenh, 2011, s. 194.

³ POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřítelé* I. Praha: Oikymenh, 2011, s. 203.

⁴ POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřítelé* I. Praha: Oikymenh, 2011, s. 204.

a ľudskosti a stratíme odvahu, môžeme sa vrátiť ku zvieratám. Ak však chceme zostať ľuďmi, potom nám zostáva iba jediná cesta, cesta do otvorenej spoločnosti... „Musíme ísť ďalej do neznáma, neistoty a nebezpečenstva a celým svojim rozumom usilovať tak o bezpečnosť, ako aj o slobodu“.¹

Z vyššie uvedených citácií vyplýva, že dokonalý spoločenský poriadok nemôže existovať, hlavne preto, že ľudia sa dopúšťajú chýb, nie sú dokonalí. Popper zastával názor, že práve pod vplyvom Platóna doposiaľ existuje v politickej teórii trvalý zmätok a hlavne nepochopenie toho, čo je skutočným, hlavným či základným problémom politiky. V súvislosti s uvažovaním o politických mechanizmoch otvorenej spoločnosti sa ponúka platónovsko-popperovská dilema vládnutia: „Kto“ alebo „ako“. Popper zásadne odmietol Platónov základný problém politiky ako problém hľadania odpovede na otázku: „Kto by mal vládnuť?“

Popper zdôrazňuje, aby sme v politike za rozhodujúcu nepovažovali odpoveď na otázku „kto“, ale odpoveď na otázku „ako“, aby sme namiesto výberu a volieb vlády a politickej reprezentácie považovali za primárnu potrebu skonštruovania inštitúcií umožňujúcich inštitucionálnu kontrolu na to, podľa neho stačí uvedomenie si situácie, že: „vlády nie sú vždy múdre a vládcovia boli len zriedka nadpriemerní... a často až podpriemerní a na základe tejto skutočnosti prijať v politike zásadu, že sa máme čo najlepšie pripraviť na najhoršie, aj keď by sme sa súčasne mali usilovať o dosiahnutie toho najlepšieho... Zdá sa mi šialené zakladať všetko naše politické úsilie na chabej nádeji, že sa nám podarí získať skvelých, ba čo i len schopných vládarov“.²

Z vyššie uvedených citácií vyplýva, že existuje iba jediná odpoveď na otázku Kto by mal vládnuť? – vyberme najlepších (kto by presadzoval vládu najhorších?). Popper bol presvedčený, že otázka, Kto by mal vládnuť?, je založená na slabom logickom predpoklade. Tento predpoklad pomenoval teóriou (nekontrolovateľnej) suverenity. Tento predpoklad vychádza z toho, že: „politická moc je vo svojej podstate neobmedzená, že ten, kto má moc – a to buď jednotlivec alebo kolektív, ako napr. spoločenská trieda. Ten, kto má moc, si viac – menej môže robiť, čo chce a zvlášť, že svoju moc môže posilniť a tým sa ešte viac priblížiť neobmedzenej, či nekontrolovateľnej

¹ POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítelé I*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 204.

² POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítelé*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 114.

moci. Jednoducho politická moc, je vo svojej podstate suverénna. Ak primene toto stanovisko, zostane vlastne už len jediná dôležitá otázka: Kto má byť suverénom?“¹

V tejto súvislosti Popper vyslovuje vážne dôvody prečo, by sme teóriu nekontrolovateľnej suverenity nemali prijať. Ako uvádza: „Žiadna nekontrolovateľná politická moc nikdy neexistovala a dokiaľ ľudia zostanú ľuďmi, žiadna absolútna a ničím neobmedzená politická moc existovať nemôže. Dokiaľ jeden človek vo svojich rukách nedokáže nahromadiť dosť fyzickej moci, aby ovládol všetkých ostatných, do tej doby musí spoliehať na svojich pomocníkov. Dokonca i najmocnejší tyran spolieha na svoju tajnú políciu, tajných lokajov a katov... To znamená, že vedľa jeho vlastnej politickej moci existujú i ďalšie politické sily, a že svoju vládu môže vykonávať jedine vtedy, ak ju bude využívať a usmerňovať. Z toho vyplýva, že dokonca ani extrémne prípady suverenity nie sú nikdy prípady absolútne“.²

Na základe vyššie uvedených citácií Popper zdôrazňuje, aby sme našu politickú skúsenosť nebrali na ľahkú váhu, aby sme sa poučili, aby sme si uvedomili, že „len málo záleží na otázke kto má vykonávať v štáte moc? V porovnaní s otázkou, ako je moc vykonávaná? A aká veľká moc je vykonávaná? Musíme sa naučiť, že z dlhodobého hľadiska sú všetky politické problémy skôr problémami inštitucionálnymi a problémami právneho rámca než problémami osôb a že pokrok k väčšej rovnosti je možné zabezpečiť len inštitucionálnou kontrolou moci“.³

V tomto zmysle súčasťou Popperovej inštitucionálnej teórie pokroku je aj požiadavka inštitucionálnej kontroly vlády protiváhou inej moci, ktorú Popper pomenoval teóriou brzd a protiváh. Popper tvrdí, že: „každá teória suverenity sa vyhýba základnejšej otázke, či by sme nemali usilovať o inštitucionálnu kontrolu vladárov, tým že by sme ich moc vyvážili inou mocou. Táto teória brzd a protiváh si môže robiť nárok na podrobné posúdenie“. Jediné námietky proti tomuto posúdeniu Popper uvádza, že uvedená kontrola je prakticky nemožná alebo, že je vo svojej podstate nemysliteľná, pretože politická moc je vo svojej podstate suverénna.⁴

Podľa Poppera si musíme uvedomiť skutočnosť, že : „vlády nie sú vždy dobré, či múdre a že vôbec nie je ľahké mať vládu, na ktorej múdrosť

¹ POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel* I. Praha: Oikymenh, 2011, s. 128.

² POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 114 – 115.

³ POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 141.

⁴ POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 115.

a dobrotu je možné sa bezvýhradne spoľahnúť a na základe tejto zásady prijať v politike skutočnosť, že sa máme čo najlepšie pripraviť na najhoršie, aj keď by sme sa súčasne mali usilovať o dosiahnutie toho najlepšieho. To však vedie k novému prístupu v politike, teda aby sme za rozhodujúcu považovali odpoveď, nie na otázku kto?, ale odpoveď na otázku ako?, aby sme otázku Kto by mal vládnuť? nahradili otázkou Ako môžeme usporiadať politické inštitúcie, aby zlí či neschopní vladári nemohli spôsobiť veľa škôd?, aby sme namiesto výberu a volieb vlády a politickej reprezentácie považovali za primárnu potrebu skonštruovanie inštitúcií umožňujúcich inštitucionálnu kontrolu“.¹

Popperova teória demokracie vychádza z uvedomenia si, že z dlhodobého hľadiska predstavujú všetky politické problémy, problémy inštitucionálne a, že pokrok k väčšej rovnosti možno zabezpečiť len inštitucionálnou kontrolou moci. Demokratický princíp podľa Poppera vychádza z presvedčenia, že aj ...zlá politika v demokracii je lepšia než podriadenie sa tyranii... „Ten, kto prijíma princíp demokracie v tomto zmysle, nemusí pozeráť na výsledok demokratickej voľby ako na autoritatívne vyjadrenie toho, čo je správne. Aj keď prijme rozhodnutie – väčšiny – aby mohli demokratické inštitúcie fungovať – bude môcť proti nemu demokratickými prostriedkami slobodne bojovať a požadovať jeho revíziu“.²

Na základe vyššie uvedených citácií jednoznačne vyplýva, že vtedy je štát slobodný, ak sa jeho občania môžu zbaviť vlády pokojným a nenásilným spôsobom. Popper vo svojej obhajobe otvorenej demokracie zdôrazňuje iný rozmer demokracie - práve zosaditeľnosť vlády. M. Cehelník akoby k tomu poznamenáva: „Zosaditeľnosť vlády, je výsledkom kritického súdu občanov, teda inštitucionálnym dôsledkom kooperatívnej demokratickej diskusie, ktorá nie je len politickou hrou s nulovým súčtom, kde jeden získava to, čo druhý stráca“.³

V tejto súvislosti Popper pripúšťa, že ľudská a občianska vyspelosť je podmienená našou schopnosťou prekonať v sebe egoizmus, znamená našu schopnosť preniesť sa nad seba samého. Preto Popperova podmienka existencie väčšinovej, veľkej demokracie otvorenej spoločnosti

¹ POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 114.

² POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: Oikoymenh, 1994, s. 117.

³ CEHELNÍK, M.: *Karl Raimund Popper – filozofia hľadania lepšieho sveta*. Prešov: FF PU, 2002, s. 140.

je v jestvovaní *malej* demokracie *v nás*. A to je možné len za predpokladu, že pri hľadaní lepšieho sveta dokážeme prijať a poučiť sa z názorov iných, ktorých je dostatok.

Zároveň to znamená, že dokážeme v sebe „objaviť“ a rozvinúť aj morálnu dimenziu, ktorou je altruizmus. Práve táto dimenzia ľudského bytia nám dáva nádej, že *popperovský* „lepší svet“ je naozaj možný a preto má zmysel ho hľadať. Vďaka altruizmu, ako jednému z princípov etiky, môže človek nájsť „lepší svet“ najskôr v sebe samom a následne môže prispieť k jeho aktívnemu kreovaniu i vo svojom blízkom, či vzdialenejšom (sociálnom) okolí.

Podľa nášho názoru, mnohé čo sa dnes hovorí o otvorenej spoločnosti, je veľmi podobné s každodennosťou politického vývoja a s potrebami presadzovania politických a straníckych cieľov. Zastávam názor, že otvorená spoločnosť nemôže byť miestom pre fundamentalistov, nacionalistov, separatistov ani pre romantikov, ale hlavne cestou k univerzálnejšiemu občianstvu. Pretože téma otvorená spoločnosť skôr súvisí s tým, aké miesto prisudzujeme hodnote slobody, poriadku, rovnosti a spravodlivosti. Totiž o otvorenej spoločnosti môžeme rozmýšľať na základe „*tradičnej dilemy: sloboda verzus poriadok, alebo modernej dilemy: sloboda verzus rovnosť, ktorá sa zákonite premieta do našich konceptov o dobrej vláde a spôsoboch vládnutia a v tejto súvislosti do interpretácie duality vzťahov medzi sférou politickou či občianskou*“¹ súvisí to teda s tým, čo si myslíme a čo očakávame od seba a od iných.

V tomto kontexte nadobúda nezastupiteľný význam aj etika a morálka danej občianskej spoločnosti vo všeobecnosti a zároveň i konkrétna morálka jej jednotlivých členov, t.j. občanov. Tak ako politika skutočne funkčnej občianskej spoločnosti musí byť otvorená a demokratická, tak aj etika a morálka by mali vykazovať črty otvorenosti a určitej relatívnosti. Etický či morálny absolutizmus sa z toho hľadiska javí ako zjavne neadekvátny, lebo bráni „otvorenému“ dialógu občanov a tým aj nevyhnutnému konsenzu, bez ktorého nemôže fungovať ani „otvorená“ občianska spoločnosť.

¹ CEHELNÍK, M.: *Karl Raimund Popper – filozofia hľadania lepšieho sveta*. Pešov: FF PU, 2002, s. 122 – 123.

Demokratická politika „otvorenej spoločnosti“ môže byť zároveň morálnou politikou len vo vzťahu k „otvorenej“, t.j. „tolerantnej morálke“.

Na základe vyššie uvedeného zastávame názor, že *Popperova* otvorená spoločnosť nie nič iným len *spoločnosťou s otvorenými otázkami*, o ktorých sa *debatuje*. Na základe tohto chápania, znamená podľa nás víziu našej cesty do neznáma, ktorá je založená skôr *epistemologicky* než *politicky* alebo *ekonomicky*. Rovnako ako každá voľba životného postoja znamená morálne rozhodnutie, tak si myslíme, že aj pri voľbe v prospech alternatívy otvorenej spoločnosti je základom *naše osobné rozhodnutie*. Teda vždy sa rozhodujeme *osobne*, ale nikdy *nielen za seba*. Aj na základe tejto skutočnosti, otvorená spoločnosť nikdy nemôže byť svetom *sprivatizovanej slobody*.

Literatúra:

- CEHELNÍK, M.: *Karl Raimund Popper – filozofia hľadania lepšieho sveta*. Prešov: FF PU, 2002.
- POPPER, K. R.: *Bída historicismu*. Praha: I. S. E., 1994.
- POPPER, K. R.: *Bída historicismu*. Praha: Oikoymenh, 2008.
- POPPER, K. R.: *Hľadanie lepšieho sveta*. Bratislava: Archa, 1995.
- POPPER, K. R.: *Logika vedeckého bádání*. Praha: Oikoymenh, 1997.
- POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Praha: Oikoymenh, 1994.
- POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. Praha: Oikoymenh, 2011.
- POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo*. Praha: Oikoymenh, 1994.
- POPPER, K. R.: *The Open Society and its Enemies*. 1 a 2. zväzok. Princeton: Princeton University, 1966.
- POPPER, K. R.: *Život je riešenie problémov*. Praha: Mladá fronta, 1998.

Morálne idey v Lockovej Rozprave o ľudskom rozume¹

František Medo

Locke's theory of knowledge represents an important attempt to give answers to a wide range of questions arising from the new perspectives of early modern philosophy. His new „way of ideas” formed an interpretive basis for many contemporary philosophical problems, and was productively challenging in solving many of them. Locke's theory, however, gave rise to much controversy. His theory of knowledge, with its substantially empirical grounding, imposes considerable difficulties on partially developed reflections on morality, theology, political, and legal theory. In short, the main question is how we can acquire an objective criterion for the judging of our moral deeds, keeping this acquisition within the limits of empirical, especially Locke's, theory of knowledge.

Úvod

J. Locke vo svojej *Rozprave o ľudskom rozume* s veľkou sebaistotou tvrdí, že zložené morálne idey ako idey činností človeka majú svoj základ v jednoduchých ideách získavaných myslou zo zmyslového vnímania a z reflexie, pričom svoj postoj sa usiluje zdôvodniť a podporiť rôznymi argumentmi. Spôsob vytvárania morálnych ideí je z hľadiska operácií vykonávaných myslou zhodný so spôsobom, akým myseľ vytvára zložené idey substancii, avšak z hľadiska *Lockom* navrhnutého epistemologického kritéria primeranosti ideí týkajúceho sa vzťahu zložených ideí a ich predlôh je úplne odlišný. *Locke* v *Rozprave* upozorňuje na to, že pri správnom skúmaní ideí majúcich morálny rozmer majú byť uplatnené dva odlišné, avšak vzájomne prepojené prístupy.² Tým prvým je zameranie sa na morálne idey výlučne iba z toho hľadiska, že ide o ideové komplexy, ktoré pozostávajú z jednoduchých ideí a sú vytvorené myslou. Druhým je uchopenie rysu morálnosti týchto ideí, t. j. toho, čo z týchto ideí robí morálne idey. Zosúladenie uvedených prístupov je neľahkou interpretačnou úlohou, ktorá si vyžaduje dôkladné preskúmanie *Lockovej* teórie morálky zamerané predovšetkým na to, ako je táto teória integrovaná v jeho teórii poznania.

¹ Príspevok je čiastkovou prezentáciou výsledkov výskumnej úlohy VEGA -> 1/0565/13 – *Idey človeka, slobody a vlastníctva v sociálno-filozofickom myslení ranného novoveku*.

² LOCKE, J.: II. 28, §15.

V tomto skúmaní sa musí interpretátor sústreďovať predovšetkým na to, ako môže byť teória morálky – v *Lockovom* prípade predstavujúca teóriu vzniku morálnych ideí a vzťahov medzi nimi – budovaná na základe skúsenosti. Náročnosť úlohy spočíva najmä v tom, že *Locke* nás napriek veľkej snahe a viacerým vodidlám smerujúcim k systematickému výkladu morálnych ideí neprivedie k jasnému poňatiu špecifického rysu morálnosti týchto ideí. V predloženom príspevku obsahujúcom pokus o interpretačné zvládnutie daného problému sa budeme pridržať *Lockovho* metodického usmernenia a budeme skúmať pôvod a povahu morálnych ideí z perspektívy oboch prístupov. Z hľadiska prvého prístupu formálneho ich budeme skúmať ako „absolútne pozitívne idey“. Potom prikrčíme ku skúmaniu z hľadiska druhého prístupu obsahového a pokúsime sa nájsť kľúč k určeniu zdroja, z ktorého morálne idey získavajú svoj špecifický rys morálnosti.

Prvý prístup

Pozadie *Lockovho* uvažovania o morálnych ideách má veľmi širokú argumentačnú bázu, v rámci ktorej je zahrnuté veľké množstvo súvislostí viazucich úvahy o slobode, spôsobilosti a činnosti. Z hľadiska kategoriálneho členenia sú morálne idey zahrnuté v kategórii tzv. ideí zmiešaných modov.¹ V *Lockovej* teórii poznania sú to práve zložené idey zmiešaných modov, ktoré sú korelátmi činností (a spôsobilostí týchto činností).² Zamerajme sa teraz na skúmanie vzniku morálnych ideí na základe prvého prístupu. V ňom sa odzrkadľuje základná formalizačná tendencia *Lockovho* vysvetľovania vzniku všetkých ideí vôbec, ktorou je vytváranie komplexných útvarov z jednotlivých jednoduchých zložiek (t. j. jednoduchých ideí), na ktoré sú tieto komplexné útvary ideí bezo zvyšku rozložiteľné. V rámci tohto prístupu nás *Locke* oboznamuje s východiskovými podmienkami vzniku morálnych ideí, tak ako ich nachádzame v druhej knihe jeho *Rozpravy*, v ktorej sú prostriedkami analýzy skúsenosti vymedzené jednoduché idey ako základ ľudského poznania. Keďže idey zmiešaných modov patria do kategórie zložených ideí, vznikajú ako súbory viazané druhovo rozdielnymi

¹ Spolu s nimi sú v nej zahrnuté aj teologické, právne a politické idey.

² LOCKE, J.: II. 28, §15.

jednoduchými ideami. *Locke* v *Rozprave* popisuje aj metódy uplatňované mysl'ou pri vytváraní morálnych ideí. Ako sme už povedali, z hľadiska operácií mysle ide o ten istý spôsob, akým myseľ vytvára zložené idey substancií, no z hľadiska kritéria primeranosti ideí týkajúceho sa vzťahu zložených ideí a ich predlôh je úplne odlišný. Všeobecnou formou metódy mysle pri vytváraní morálnych ideí je skladanie. Avšak pokiaľ ide o genézu nejakej morálnej idey ako zloženej idey zmiešaného modu z jednoduchých ideí, tak *Lockovej* argumentácii chýba potrebná konzistentnosť. V kapitole *O zmiešaných modoch* totiž uvádza dve možnosti vytvorenia nových zložených ideí zmiešaných modov. *Lockov* popis druhého z nich plne korešponduje s určením morálnych ideí ako zloženín tvorených mysl'ou bez predlôh slúžiacich ako vzory pri ich genéze. No popis prvého spôsobu už nie je s týmto určením plne súladný. Podľa neho už môže myseľ vytvárať morálne idey aj priamo na základe pozorovania a skúsenosti s vonkajšími svetom, „...skúsenosťou a pozorovaním samých vecí“.¹ *Locke* o ňom ďalej priamo nehovorí, ale tento spôsob vytvárania morálnych ideí sa minimálne svojou formálnou charakteristikou prekrýva so spôsobom, akým myseľ vytvára idey substancií, čo už predpokladá voči mysli vonkajší vzor. V texte *Rozpravy* by sme mohli nájsť ospravedlnenie voľby spomenutého prvého spôsobu a s určitým obmedzením by sme mohli hovoriť o vonkajších vzoroch morálnych ideí.² *Locke* pripúšťa, že niektoré morálne idey sú za istých okolností vytvárané tak, že myseľ preberá jednoduché idey priamo z vonkajšieho vzoru, ktorým, ako sme už uviedli, je nejaká človekom vykonávaná činnosť.³ Ako to teda *Locke* myslí? Ako možno konzistentne hovoriť o morálnych ideách ako o pôvodne nových výtvoroch mysle? (To v *Lockovom* prípade znamená hovoriť o nich bez väzby na nejaký vonkajší vzor a zároveň o nich hovoriť ako o korelátach činností človeka, t. j. o tom, čoho sú tieto idey ideami a teda čo zastupujú).

¹ LOCKE, J.: II. 22, §9.

² *Locke* v tejto súvislosti popisuje, ako môže obidvoma spôsobmi vzniknúť morálna idea pokrytectva. Bližšie pozri: LOCKE, J.: II. 22, §2.

³ Dokonca ešte aj v kapitole *O menách zmiešaných modov a vzťahov*, v ktorej zdôrazňuje, že idey zmiešaných modov sú vytvorené ľubovoľne a bez predlôh pripúšťa, že v určitých prípadoch môžu byť preberané z vonkajších vzorov. Bližšie pozri: LOCKE, J.: III. 5, §7.

Niektoré *Lockove* argumenty hoci v explicitne nerozvinutých náznakoch predsa len načrtávajú odpoveď na túto otázku. Prvým náznakom, ktorý získavame z *Lockovej* úvahy, je pointovanie špecifického postavenia činnosti ako vonkajšieho vzoru morálnych ideí. „*Keby sme napríklad zisťovali, kde existuje idea triumfu alebo apoteózy, očividne ani jedna, ani druhá ako celok nikde nebudú existovať vo veciach samých, lebo sú činnosťami, ktoré na svoje uskutočnenie vyžadujú čas, a tak nemohli ako celok nikdy existovať spolu*“.¹ Táto zmienka nám dáva tušiť, že jednoduché poňatie činností ako vonkajších vzorov je narúšané kategoriálnou disparitnosťou entity, ktorou je činnosť, ktorá v tomto vzťahu reprezentácie skutočnosti ideami mysle nemôže vystupovať ako entita, ktorou je substancia.² Inými slovami, činnosť nemôže byť vzorom morálnej idey v takom zmysle, v akom môže byť substancia (v tomto prípade chápaná ako jednotlivý fyzikálny objekt) vzorom idey substancie. Druhý náznak umožňujúci pochopiť práve to, v akom zmysle môže byť činnosť vzorom, je súčasťou *Lockovho* popisu druhého spôsobu vzniku morálnych ideí. Keďže ide o zložené idey zmiešaných modov platí, že sú vytvorené intelektom – ľubovoľne a bez predlôh. Takýto spôsob vytvárania zložených morálnych ideí je umožnený aktívnou spôsobilosťou mysle „...priviesť do zorného poľa idey, ktoré nie sú na dohľad, a to podľa svojho vlastného výberu, a porovnávať tie, ktoré človek považuje za vhodné ...“.³ Arbitrárnosť mysle pri ich vytváraní je založená na schopnosti mysle skladať jednoduché idey (resp. zložitejšie útvary z nich vytvorené) do zložených ideí bez toho, aby bola štruktúra prepojenia zložiek vznikajúcej zloženej idey izomorfná so štruktúrou prepojenia kvalít a spôsobilostí nejakého vonkajšieho útvaru ako vzoru, z ktorého by myseľ danú zloženú ideu preberala. Myseľ je voľná pokiaľ ide o výber jednoduchých ideí vstupujúcich do procesu skladania morálnej idey a rovnako je voľná aj v tom, aké väzby medzi jednoduchými ideami v procese skladania ustanoví. V tomto poňatí vzniku

¹ LOCKE, J.: II. 22, §8.

² Uvedený citát naznačuje, že *Locke* chápe činnosti ako udalosti, ktoré trvajú v čase. Slovným spojením „lebo sú činnosťami, ktoré na svoje uskutočnenie vyžadujú čas, a tak nemohli ako celok nikdy existovať spolu“ *Locke* zrejme naráža na ťažkosti prameniace z úsilia poňmať činnosti ako celky.

³ LOCKE, J.: II. 21, §72.

morálnych ideí má zmysel hovoriť o tom, že ide o výtvary mysle.¹ Locke naznačuje aj iný odtieň zdôvodnenia toho, že morálne idey sú ľubovoľnými výtvormi mysle a že nemajú svoj vonkajší vzor. Na viacerých miestach textu je zreteľný pragmatistický rys traktovania *Lockových* argumentov týkajúcich sa vzniku morálnych ideí (modifikujúci aj poňatie činností ako vzorov morálnych ideí).² Aj keď vznikajú ľubovoľne a bez predlôh, nejde iba o voľné asociatívne spájanie ideí bez zmyslu a bez dôvodu. Vznikanie relatívne ustálených morálnych ideí fixovaných jazykovými výrazmi je založené na praktickej požiadavke jednoduchšej a efektívnej komunikácie. „*Ľudia tak pri tvorení druhov zmiešaných modov brali ohľad iba na také kombinácie, o ktorých mali príležitosť zmieňovať sa navzájom medzi sebou*“.³ Spájanie ideí tak nie je vedené epistemologicky osnovanou úvahou sledujúcou kritérium primeranosti znázornenia vonkajších vzorov ideami mysle, ktoré sú z týchto vzorov snímané.⁴ Príležitosti vyvolávané praktickými potrebami sú tým, v čom majú zložené morálne idey svoj počiatok a čím je motivované ich vytváranie. Morálne idey sú korelátmi ľudských činností zapríčinenými nestálymi podnetmi zakorenenými v rozmanitých „...zvykoch a spôsobe života...“.⁵ Záverečný a kľúčový argument, ktorým Locke zdôvodňuje samostatné kategoriálne postavenie morálnych ideí ako zložených ideí zmiešaných modov, znie nasledovne. Keďže myseľ pri vytváraní zložených ideí zmiešaných modov v plnom rozsahu uplatňuje svoju aktívnu spôsobilosť, morálne idey môžu vznikať iba ako kombinácie jednoduchých a z nich zostavených zložitejších ideí, ktoré sú – ako takto skombinované – ontologicky nezávislé na prírodou konštituovaných a esenciálne rozdielných vonkajších objektoch. Tento argument umožňuje *Lockovi* tvrdiť, že ľudia „...práve takéto idey pospájali do odlišných zložených ideí a dali im mená, zatiaľ čo iné idey, ktoré majú v skutočnosti rovnako blízko

¹ LOCKE, J.: III. 5, §4.

² LOCKE, J.: II. 22, §5.

³ LOCKE, J.: III. 5, §7.

⁴ Na základe predloženej analýzy môžeme vidieť postupnosť argumentov vysvetľujúcich odlišnosť spôsobu vytvárania morálnych ideí v porovnaní so spôsobom vytvárania zložených ideí substancí, o ktorej sme hovorili na začiatku nášho príspevku.

⁵ LOCKE, J.: III. 5, §8.

k tomu, aby mohli byť zjednotené, sú ponechané vo voľnom stave a nepovšimnuté”.¹

Druhý prístup

V rámci druhého prístupu budeme rešpektovať *Lockovu* metodickú požiadavku a na morálne idey už nebudeme nahliadať na úrovni epistemologických určení vlastných jeho teórii, na ktorej sú tieto idey skúmané v indifferencii morálneho posúdenia. Namiesto toho sa zameriame na avizované preskúmanie zdroja špecifického rysu morálnosti týchto ideí.² Podľa formálneho určenia *Lockovej* teórie je ním vzťah, presnejšie morálny vzťah. Morálny vzťah je založený na porovnaní ľudskej činnosti s nejakým morálnym pravidlom.³ Morálne pravidlá sú zákonmi.⁴ Ak teda budeme skúmať morálnosť ideí zostávajúc iba na úrovni *Lockovej* teórie poznania zistíme, že najnaliehavejšou otázkou, ktorá sa v tomto skúmaní objavuje, je otázka pôvodu zložených ideí pravidiel, s ktorými porovnáваме idey ľudských činností. Na tejto úrovni je skúmanie orientované na pravidlo ako na súbor jednoduchých ideí a na porovnanie idey pravidla s ideou nejakého ľudského činu. „*Toto pravidlo nie je ničím iným než súborom rozmanitých jednoduchých ideí, a súlad s ním je iba takým usporiadaním činnosti, aby jednoduché idey, ktoré k nej patria, mohli zodpovedať tým, ktoré vyžaduje zákon*”.⁵ Podľa požiadavky *Lockovej* teórie, všetky idey, ktoré sú v mysli, teda aj zloženú ideu zákona (t. j. morálneho pravidla), môže myseľ získať výlučne zo zmyslového vnímania a z reflexie. *Locke* vyčleňuje tri typy zákonov. Prvým je Božský zákon, pre poznanie ktorého je východiskom poznania našej vlastnej existencie, druhým je občiansky zákon prameniacy z príslušnosti človeka k politickému telesu a tretím je zákon vkusu prameniacy zo vzájomného posúdenia cnosti a neresti skutkov

¹ LOCKE, J.: III. 5, §7.

² Locke vyslovene hovorí, že v porovnaní s formálnou deskriptívnou analýzou je skúmanie morálnosti zložených ideí ľudských činností motivované „hlbším záujmom”. „*Chceme totiž vedieť, či sú skutky, ktoré majú takú povahu, morálne dobré alebo zlé*.” Bližšie pozri: LOCKE, J.: II. 28, §4.

³ LOCKE, J.: II. 28, §4.

⁴ LOCKE, J.: II. 28, §6.

⁵ LOCKE, J.: II. 28, §14.

Ľudí žijúcich v jednom spoločenstve.¹ Tieto zákony nie sú rovnocenné. Nemožno prehliadnuť, že *Locke* priznáva Božskému zákonu prvočné postavenie, keď hovorí, že „...*toto je jediný pravý skúšobný kameň morálnej správnosti*“.² Porovnávaním s Božským zákonom „...*si ľudia zaistujú posúdenie najzávažnejšieho morálneho dobra a zla, ktoré plynú z ich skutkov*...“.³ „*Božia vôľa je u Johna Locka východiskom pre pochopenie morálky, mravnosti, ale i poriadku spoločnosti*“.⁴ Čo sa týka vyjasnenia spôsobu, akým získavame poňatie Božského zákona a naň naviazaných ostatných zákonov, ako aj vzťahov medzi nimi, *Lockova* argumentácia nás necháva na pochybách.⁵

Pre analýzu týchto problémov, ktorá teraz nasleduje, nenachádzame oporu v texte, no máme za to, že je plauzibilná, pretože je viazaná logickými súvislosťami *Lockových* analýz poznania existencie človeka ako „*intelektom vybavenej bytosti*“ a poznania existencie Boha ako „*večného, mysliaceho súcna*“. Našu analýzu začneme tým, že sa bližšie pozrieme na to, ako tieto dva druhy poznania reálnej existencie spolu súvisia. Ľudská skúsenosť je zdrojom nespochybniteľnej istoty existencie človeka. Je to intuitívne poznanie „*nás samých*“, ktoré si nevyžaduje dôkaz. Na tomto východisku *Locke* zakladá demonštratívne dokazovanie existencie Boha. Jeho dokazovací postup možno rozčleniť na dve hlavné časti. Obsahom prvej časti je dokázanie existencie večného súcna, t. j. súcna, ktoré je bez počiatku.⁶ V druhej časti sa *Locke* zameriava na to, aby k „*dokázanému*“ atribútu večnosti večného súcna

¹ LOCKE, J.: II. 28, §10.

² LOCKE, J.: II. 28, §8.

³ LOCKE, J.: II. 28, §8.

⁴ DIATKA, C.: *Novoveké etické teórie zmluvy*. In: REMIŠOVÁ, A. (a kol.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 213.

⁵ Aj interpretácia, ktorú predkladá C. Wilson si správne všíma, že *Locke* priznáva náboženskému usmerneniu a náboženskému vŕhľadu centrálné postavenie pri utváraní morálnych presvedčení. Bližšie pozri: WILSON, C.: *The Moral Epistemology of Locke's Essay*. In: NEWMAN, L. (a kol.): *The Cambridge companion to Locke's essay concerning human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 387. Ibaže nesúhlasíme s tým, že by v *Lockovej* argumentácii zostalo nerozhodnuté, či sa snaží ukázať základy morálky alebo ukázať to, čo človek považuje za základy morálky. V príspevku ukazujeme, že pozícia etického objektivismu je na základe *Lockovej* argumentácie obhájiteľná.

⁶ Atribút večnosti má v postupe dôkazu kľúčové postavenie, no *Locke* k nemu ešte v prvej časti pridáva atribúty absolútnej sily a absolútneho vedenia.

pripojil aj ďalší „dokázaný“ atribút myslenia tohto súcna. V našom príspevku nebudeme prechádzať jednotlivými fázami *Lockovho* dôkazu. Zameriame sa skôr na čiastkové výsledky, ktoré využijeme pri našej vlastnej analýze. Je veľmi dôležité zmieniť sa hlavne o tom, že spôsob *Lockovho* dokazovania existencie Boha vychádza z intuitívneho poznania existencie toho, kto dokazuje, pričom ide o poznanie, ktorého základom je zmyslové vnímanie a reflexia. Idea existencie človeka samotného má vo formálnom postupe dôkazu pozíciu axiómy, ktorej obsahom je intuitívne zmyslové poznanie. V priebehu dôkazu *Locke* zavádza aj ďalšie axiómy. Tie z hľadiska svojho obsahu už nie sú epistemologicky súmerateľné s axiómou, ktorej obsahom je intuitívne zmyslové poznanie existencie človeka, no nemožno sa im vyhnúť. *Locke* sa zavedením týchto axiém prepracuje k dôkazu existencie „večného, mysliaceho súcna“, na ktorom závisia všetky ostatné súcna. Takýmito závislými súcna sú aj poznávajúce súcna, ktoré „...nemajú žiadne iné spôsoby poznania či rozsah spôsobilosti než tie, ktoré im *On* poskytuje“.¹ Podľa *Locka* Boh nevybavil ľudskú myseľ ideou o sebe samom. Inak povedané, nemáme vrodenu ideu Boha. Čo však máme, sú všetky atribúty mysliaceho súcna, t. j. zmysly, vnímavosť a rozum.² *Locke* ich niekedy nazýva vlastnosťami, častejšie však schopnosťami. Používaním týchto schopností, ktoré máme od Boha, získavame jednoduché idey zmyslového vnímania a reflexie. Získavanie istej časti týchto ideí je sprevádzané získavaním ideí slasti a bolesti.³ Na rovine individuálnej skúsenosti sú slasť a bolesť *Lockom* považované za dobro a zlo. Vyjadrené *Lockovou* vlastnou formuláciou, „... dobrým nazývame to, čo v nás vie vyvolať alebo vystupňovať slasť alebo zmierniť bolesť... a naopak zlým nazývame to, čo je v nás schopné spôsobiť alebo vystupňovať nejakú bolesť alebo potlačiť nejakú slasť...“.⁴ Život jednotlivca je tak napĺňaný neustálym vyhľadávaním neprítomného dobra a odstraňovaním či vyhýbaním sa prítomnému zlu. V jadre ľudských životných aktivít zacieľených na dosahovanie dobra (slasti) a odstraňovanie zla (bolesti) je

¹ LOCKE, J.: IV. 10, §12.

² LOCKE, J.: IV. 10, §1.

³ LOCKE, J.: II. 20, §1.

⁴ LOCKE, J.: II. 20, §2.

túžba, resp. neuspokojenosť, ktorá „... je hlavnou, i keď nie jedinou poháňajúcou ľudskej usilovnosti a konania“.¹ Poňatie dobra a zla je tak v človeku utvárané neuspokojenosťou prameniaca zo zakúšania nejakej prítomnej bolesti či neprítomnosti nejakej slasti, ktorá je hlavným motívom činnosti vedúcej k odstráneniu jedného a k nadobudnutiu druhého.

Ak sme aj doteraz v texte Rozpravy objavili správne súvislosti *Lockovej* argumentácie, v tejto fáze našej interpretácie by sme nimi mohli zdôvodniť iba pozíciu etického subjektivismu. Z toho, čo bolo doteraz uvedené, môžeme oprávnene usudzovať, že *Locke* vo svojom teoretickom postupe vychádza z predpokladu, že individuum je so svojimi schopnosťami a možnosťami poznania, ktoré na nich závisia, konečným činiteľom vytvárajúcim kritériá posúdenia morálnej správnosti, resp. morálnej nesprávnosti svojich činov.² Poskytuje však *Lockova* teória nejakú možnosť na to, aby sme tento úzky, skúsenosťou individua vymedzený „priestor“ pre utváranie pojmov morálne správneho a morálne nesprávneho mohli prekročiť smerom k získaniu objektívne platných morálnych ideí? Myslíme si, že áno. A v *Lockovej* argumentácii nachádzame predovšetkým dva na seba nadväzujúce dôvody, ktoré nás o tom presvedčajú. Pozorne si všimnime prvý z nich. Ak sa bližšie pozrieme na schopnosti, ktorými ľudí vybavil Boh, tak zistíme, že jednou z nich je spôsobilosť „... pozastaviť akékoľvek konkrétne želanie a udržiavať ho na uzde, aby neurčovalo vôľu a nevtiahlo nás do okamžitej činnosti“.³ *Lockove* skúmanie tejto spôsobilosti je začlenené do širšieho kontextu analýzy vzťahov medzi spôsobilosťami mysle a zahŕňa množstvo bohato vrstvených úvah. Pre náš interpretačný cieľ je dôležité pochopenie väzby tejto spôsobilosti na odklad uskutočnenia nejakej činnosti vedúcej k odstráneniu neuspokojenosti a k získaniu dobra, po ktorom práve túžime, a to v dôsledku správneho úsudku o našom *pravom* šťastí. Ak človek ako intelektom vybavená bytosť uplatňuje svoj rozum náležitým spôsobom, nemôže pri nadobúdaní kritérií posudzovania morálnej správnosti, resp. morálnej nesprávnosti činu usudzovať nesprávne.

¹ LOCKE, J.: II. 20, §6.

² V texte používame aj termín „ľudská činnosť“, ktorý sa však s termínom „čin“ významovo kryje.

³ LOCKE, J.: II. 21, §50.

Na to, aby bol jeho úsudok správny, musí doň začleniť *stav budúcej blaženosti alebo nešťastia*.¹ Ak teda pri vykonávaní každej činnosti najprv pozastavíme našu vôľu vykonať túto činnosť a zvážime jej dôsledky vzhľadom na dobro a zlo, ktoré už nezávisia výhradne na indivíduu, získame také posúdenie morálnej správnosti, resp. morálnej nesprávnosti činu, ktoré už z hľadiska svojho vzniku nie je zúžené na oblasť individuálnej skúsenosti jednotlivca. Na základe takéhoto posúdenia sa teda kritériá posúdenia morálnej správnosti, resp. morálnej nesprávnosti činu menia. Poňatie dobra a zla ako toho, čo v človeku vyvoláva slasť, resp. bolesť je modifikované vstupom vonkajšieho činiteľa, ktorým je zjavená pravda odvodzujúca svoju „nadrozumovú“ pravdivosť „... od toho, kto sa nemôže mýliť a klamať nebude“ (Locke, IV. 18. §8).² Pozícia etického subjektivismu sa tak významným spôsobom rozširuje smerom k objektívnemu základu morálky, čo eliminuje aj relativistické dôsledky, ktoré by z nej (na prvý pohľad) bolo možné vyvodiť. „V tomto zmysle vzhľadom na Boží zákon, morálka zahŕňa aj ideu posmrtného života“.³

Z doterajšieho priebehu interpretácie sa ukazuje, že podľa Locka morálka nemôže byť vo svojom konečnom zdôvodnení odvodená z ľudského rozumu. Keďže našim činom poskytuje objektívne kritériá morálnej správnosti a nesprávnosti autorita tradičného zjavenia, morálka je vzhľadom na svoj pôvod „vecou nad rozumom“ (thing above reason). Objektívnymi kritériami morálnej správnosti a nesprávnosti sú výroky, ktoré sú z hľadiska posúdenia ich obsahu predmetmi viery, čo znamená, že rozum nemôže rozhodnúť o ich pravdivosti, resp. nepravdivosti na základe svojich prirodzených schopností.⁴ Tieto výroky sprítomňujú v mysli také obsahy, ktoré sú „božsky zjavené“, čo podľa Locka implikuje, že sú pravdivé. „Nech už Boh zjavil čokoľvek, je to nepochybné pravdivé; nemožno o tom ani v najmenšom pochybovať“.⁵ Zároveň však tieto obsahy nie sú (a ani nemôžu byť) v rozpore so samotným

¹ Aj „pravé šťastie“ aj „stav budúcej blaženosti“ budeme v nasledovnom postupe našej interpretácie chápať ako pozitívne obsahové určenia časti zjavenia.

² LOCKE, J.: IV. 18, §8.

³ DIATKA, C.: *Novoveké etické teórie zmluvy*. In: REMIŠOVÁ, A. (a kol.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 213.

⁴ Locke ich nazýva „veci nad rozumom“ a zahŕňa medzi ne napr. udalosti obsiahnuté v biblických rozprávaniach.

⁵ LOCKE, J.: IV. 18, §10.

rozumom. Pretože podľa *Locka* aj keď rozum nemá (a ani nemôže mať) o obsahoch týchto výrokov jasné poznanie, predsa len nemôže byť súčasťou týchto obsahov niečo, čo by odporovalo princípom rozumu, na ktorých sa zakladá rozhodovanie otázok pravdivého a nepravdivého poznania. Tieto výroky s božsky zjavenými obsahmi si teda nemôžu nárokovať na pravdivosť v prípade, že z hľadiska rozumu by sa ukazovali ako zjavne nepravdivé. „*Ved' viera nás nikdy nemôže presvedčiť o niečom, čo je v rozpore s naším poznaním*“.¹

Na otázku položenú na začiatku tejto časti nášho príspevku o tom ako vznikajú zložené idey pravidiel, s ktorými porovnávame ľudské činnosti, predbežne odpovedáme takto. Zložené idey týchto pravidiel myseľ vytvára kombinovaním svojich vlastných ideí získaných zo zmyslového vnímania, z reflexie a z božsky zjavených obsahov (ako predmetov viery). Zo zmyslového vnímania jednotlivec získava (vyššie analyzovaným spôsobom) aj idey slasti-dobra a bolesti-zla. Myseľ potom získava ideu existencie Boha. Túto ideu získava deduktívnym postupom, ktorého východiskovou axiómou je intuitívne isté poznanie vlastnej existencie človeka, ktorého zdrojom je zmyslové vnímanie. K nej sa pridružujú idey obsiahnuté v zjavených výrokoch neodporujúce princípom rozumu a vyjadrujúce pravdivé poznanie o veciach, o ktorých môže mať rozum (na základe svojich prirodzených schopností) iba nejasné idey a teda nanajvýš pravdepodobnú mienku. Autorita zjavenia potvrdzuje pravdivosť týchto obsahov zjavenia, ktoré sú na základe svojho božského pôvodu pravdivé a ako obsahy získavané myslou sa vyznačujú istotou poznania.

Zhrnutie

Obsahom tohto zhrnutia bude niekoľko poznámok, ktorými sa budeme usilovať zdôvodniť etický objektivizmus v *Lockovom* myslení ako aj niekoľko ďalších argumentov, ktorými sa budeme snažiť prispôbiť *Lockove* poňatie morálnych ideí a s ním súvisiace chápanie morálnych pravidiel základným tézam jeho teórie poznania. Pilierom teoretického systému etiky ako vedy o morálke by podľa *Lockových* názorov bolo zjavenie vytvárajúce objektívny základ morálnych hodnotení.

¹ LOCKE, J.: IV. 18, §5.

Z hľadiska svojho obsahu je zjavenie *Lockom* chápané ako pozitívne určenie nejakej morálnej normy.¹ S tým súvisí aj nasledovná úvaha vykresľujúca spôsob, akým by bolo možné vysvetliť nadobudnutie ideí morálnych pravidiel z reflexie (pre ktorú však taktiež nenachádzame oporu v texte). Hoci sme to na príslušnom mieste nášho príspevku explicitne nevyjadrili, slasť a bolesť ako dobro a zlo sú do mysle dodávané nielen zmyslovým vnímaním, ale aj reflexiou. Ideu bolesti teda môže myseľ získať aj z predstavy posmrtného života duše znášajúcej bolesť ako trest za svoje previnenia spočívajúce v morálne nesprávnych skutkoch vykonaných počas pozemského života človeka.² Je tu ale aj iná súvislosť. V pasážach textu *Rozpravy*, v ktorých *Locke* hovorí o Božskom a občianskom zákone nachádzali niektorí autori zdroj nejasností, ktoré ich viedli k záveru, že *Locke* nemohol svoje myšlienky konzistentne zosúladiť a vo výslednom rozpracovaní svojej morálnej teórie sa nemohol vyhnúť morálnemu či (v najlepšom prípade) kultúrnemu subjektivismu.³ Domnievame sa, že *Lockovi* vôbec nešlo o obhajobu pozície etického subjektivismu, ale naopak, išlo mu o to, aby za subjektívnymi podmienkami morálnych hodnotení objavil ich objektívny podklad. Keď sa bližšie pozrieme na úvahy o zákone vkusu prideme na to, že napriek rozdielom v chápaní morálne správneho a morálne nesprávneho vyvolaným kultúrnou rozmanitosťou ľudských spoločností „... pokiaľ ide o to hlavné, zostali cnosti a neresti väčšinou všade rovnaké“.⁴ O cnostiach a nerestiach hovoríme vo vzťahu

¹ Tento názor považujeme za oprávnený, pretože *Locke* často uvádza ako príklad morálne správnej činnosti takú činnosť, ktorú človek vykonáva sledujúc svoje „pravé šťastie“. Určením tohto motívu ľudskej činnosti sú „... odmeny a tresty posmrtného života, ktoré Všemohúci ustanovil, aby nimi presadzoval svoj zákon ...“ Bližšie pozri: LOCKE, J.: II. 21, §70. Morálne relevantné konanie je teda také, o správnosti resp. nesprávnosti ktorého sa rozhoduje s ohľadom na pozitívne obsahové určenie nejakej časti zjavenia. Minimálne zdôvodnenie správnosti nejakej činnosti sa stáva časťou morálnej normy (ktorá túto činnosť prikazuje) ako božsky zjavená časť obsahu tejto normy.

² Pojem reflexie sa tu ale čiastočne odchyľuje od toho *Lockom* pôvodne zavedeného. V našom argumente s ním pracujeme tak, že ním mienime postup získania ideí slasti a bolesti, kedy myseľ reflektuje stav svojej budúcej blaženosti alebo nešťastia. Určité oprávnenie pre takúto úvahu nachádzame v texte *Rozpravy*, kde *Locke* opisuje, ako môžeme idey slasti a bolesti získať aj z reflexie. (LOCKE, J.: II. 20, §15.)

³ MATHEWSON, M.: *John Locke and the Problem of Moral Knowledge. Pacific Philosophical Quarterly*. 87 (4), 2006, s. 523.

⁴ LOCKE, J.: II. 28, §11.

k ľudským činnostiam, pokiaľ ich porovnávame so zákonom vkusu.¹ Cnosť a neresť ale nie sú konvencionálne ustanovenými znakmi morálnej správnosti, resp. morálnej nesprávnosti ľudských činností.² „*Cnosť a neresť sú mená, o ktorých všade tvrdíme a predpokladáme, že zastupujú činy, ktoré sú na základe ich vlastnej povahy správne alebo nesprávne; a pokiaľ sa takto skutočne uplatňujú, potiaľ sa aj zhodujú s Božským zákonom, o ktorom sme predtým hovorili*“.³ Zákon vkusu teda rešpektuje Božský zákon. Aj keď sú morálne správne, resp. morálne nesprávne ľudské činnosti označované ako cnostné alebo neresťné podľa chvály a hany, ktoré im ľudia v rôznych spoločnostiach udeľujú, nejde iba o ideové výtvory viazané na kultúrny kontext, v ktorom vznikajú. Spoločným jadrom ideí cnosti a neresťi vo všetkých dobách a na všetkých miestach je to, že ako idey činov vo svojej vlastnej povahe správnych alebo nesprávnych vytyčujú „... *pravé hranice prirodzeného zákona*...“.⁴ Formulácie Lockovho textu môžu vyvolávať dojem, že ľudské činnosti sú – ako hodné chvály a ako hodné hany – kvalifikované iba na základe prevládajúcej mienky spoločnosti, ktorá s nimi vyjadruje súhlas alebo nesúhlas. To by pravdaže bolo možné akceptovať, avšak nie bez dôvetku, že vznik súhlasu alebo nesúhlasu udeleného nejakej činnosti je podstatne určený „... *nezmeniteľným vodidlom správnosti a nesprávnosti, ktoré ustanovil Zákon Boží*“.⁵ Chvála alebo hana ľudským činnostiam udeľované prevládajúcou spoločenskou mienkou, sú viazané poňatím

¹ Locke, II. 28. §7

² Jednotlivé zákony ako pravidiel, s ktorými porovnávame naše činnosti nie sú izolovanými a na sebe nezávislými pravidlami. Aj občiansky zákon aj zákon vkusu sú viazané na Božský zákon. Keďže stále ide o posudzovanie ľudských činností, ktoré má mať morálnu relevanciu, tak ani občiansky zákon ani zákon vkusu nemôžu vytvárať nejaké samostatné na Božskom zákone nezávislé pravidlá. Ako sme už spomínali Božský zákon „... *je jediný pravý skúšobný kameň morálnej správnosti*“ . Bližšie pozri: LOCKE, J.: II. 28, §8.

³ LOCKE, J.: II. 28, §7.

⁴ LOCKE, J.: II. 28, §12.

⁵ Tu už Locke hovorí o zákone božom a nie o Božskom zákone. Máme za to, že výrazom „zákon boží“ má Locke v tejto súvislosti na mysli priamo zákon boží ako pozitívny obsah zjavenia.

⁶ LOCKE, J.: II. 28, §11.

cnosti a neresti, ktoré už ľudská myseľ ako také, ľubovoľne, t. j. bez viazanosti na Božský zákon vytvoriť nemôže.¹ „Byť morálnym v konaní znamená riadiť sa Božím zákonom“.² V tomto bode sa však vynára otázka poznateľnosti Božského zákona. To so sebou prináša jeden závažný metodologický problém spočívajúci v zosúladiení takéhoto zdôvodnenia objektivity morálky a *Lockových* vlastných úvah o poznaní ako takom. Kritika autora M. Mathewsona je vlastne artikuláciou tohto problému. Mathewson argumentuje správne pokiaľ tvrdí, že ak Locke na jednej strane predpokladá vonkajší Božský zákon, na základe ktorého získavame idey morálnej správnosti a morálnej nesprávnosti ľudských čiností a na strane druhej spoľahlivo nevysvetľuje, akým spôsobom tento zákon z hľadiska jeho obsahu rozpoznávame, tak vo svojej argumentácii nie je dôsledný. V našom príspevku však pracujeme s predpokladom, podľa ktorého Locke do svojej argumentácie implicitne začlenil idey, ktoré myseľ získava zo zjavenia na základe viery. Ako sme už spomenuli Mathewson si vo svojej kritike všima to, nakoľko je *Lockova* definícia poznania ako „vnímania zhody alebo nezahody medzi našimi jednotlivými ideami“ kompatibilná s jeho úvahami o Božskom zákone.³ Prednosťou našej interpretácie je to, že rieši aj tento problém, hoci spôsobom, ktorý nie je v *Rozprave Lockom* priamo rozpracovaný. Závery z konca druhej časti nášho príspevku sú súhrnnou odpoveďou na túto otázku, no sú iba predbežné. V ďalšom postupe ich preto argumentatívne rozvineme. Locke odlišujúc vlastnú oblasť rozumu (reason) o vzťahu k oblasti viery (faith) rozpoznáva hlavný znak tejto dištinkcie

¹ V *Lockových* úvahách rozpoznávame tzv. slabý etický objektivizmus, t. j. pozíciu predpokladajúcu určité jadro morálky, ktorým je súbor všeobecne platných princípov. Zároveň s tým ale uznáva aj neurčenú oblasť morálky, v ktorej je relativizmus opodstatnený (napr. pokiaľ ide o pravidlá týkajúce sa sexuálneho správania alebo úpravy vlastníckych pomerov). Bližšie pozri: AUDI, R.: *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 790.

² DIATKA, C.: *Novoveké etické teórie zmluvy*. In: REMIŠOVÁ, A. (a kol.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 212.

³ MATHEWSON, M.: *John Locke and the Problem of Moral Knowledge*. *Pacific Philosophical Quarterly*. 87 (4), 2006, s. 523.

v tom, že rozum je schopnosťou zahŕňajúcou vyhľadávanie pravdepodobnosti ako aj istoty výrokov.¹ Viera je naproti tomu vyjadrením súhlasu s takým obsahom mysle, ktorý do nej nie je privedený dedukciou rozumu², ale svedectvom komunikovaným niekým, kto tvrdí, že tento obsah pochádza od Boha, pričom prijatie tohto svedectva závisí na dôveryhodnosti toho, kto svedčí.³ Obsahy *tradičného zjavenia* tak tvoria „... *odtlačky odovzdávané druhým ľuďom v slovách a bežnými spôsobmi, akými vzájomne tlmočíme svoje pojmy*“.⁴ Podľa východiskového princípu Lockovej teórie všetky idey, ktoré má človek v mysli – nech by boli akokoľvek zložité – môžu pozostávať iba z jednoduchých ideí zmyslového vnímania a reflexie.⁵ Aj obsahy *tradičného zjavenia* teda musia byť v súlade s týmto princípom, čo znamená, že v nich nemôže byť žiadna idea, ktorá by pôvodne nebola prevzatá z jedného alebo z druhého zdroja. Na to, aby mohli byť verbalizované a verbálne komunikované, musia sa opierať o také jednoduché idey, ktoré myseľ môže získať z uvedených dvoch zdrojov. „*Slová nemôžu zavádzať žiadne úplne nové a predtým nepoznané jednoduché idey*“.⁶ Pokiaľ ide o interpretáciu morálneho pravidla, ktorým je Božský zákon, tak jeho kľúčovú charakteristiku spojenú s našim skúmaním nachádzame v tom, že ide o pojem systému morálnych noriem pochádzajúci z *tradičného zjavenia*. Boh ako garant pravdy obsahu týchto morálnych noriem funduje morálnu teóriu a svojou autoritou zdôvodňuje jej objektivitu.⁷

¹ JOLLEY, N.: *Locke on Faith and Reason*. In: NEWMAN, L. a kol.: *The Cambridge companion to Locke's essay concerning human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 442.

² Ale o miere spoľahlivosti takéhoto svedectva v konečnom dôsledku rozhoduje rozum. Podľa N. Jolleyho rozum nielenže preveruje dôvody pre vieru v údajne zjavený výrok, ale zisťuje aj význam textov, v ktorých je toto zjavenie zaznamenané. Bližšie pozri: JOLLEY, N.: *Locke on Faith and Reason*. In: NEWMAN, L. (a kol.): *The Cambridge companion to Locke's essay concerning human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 443.

³ LOCKE, J.: IV. 18, §2.

⁴ LOCKE, J.: IV. 18, §3.

⁵ LOCKE, J.: I. 1, §24.

⁶ LOCKE, J.: IV. 18, §3.

⁷ Podobné chápanie nachádzame aj u C. Diatku, ktorý prihliadajúc na súvislosť morálnych pravidiel a zákonov hovorí, že „... *idea morálnej povinnosti vyžaduje existenciu Boha, ktorý je garantom týchto zákonov, sám ich nariaďuje*.“ Bližšie pozri: DIATKA, C.: *Novoveké*

Literatúra:

- AUDI, R.: *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- DIATKA, C.: *Novoveké etické teórie zmluvy*. In: REMIŠOVÁ, A. (a kol.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008.
- JOLLEY, N.: *Locke on Faith and Reason*. In: NEWMAN, L. (a kol.): *The Cambridge companion to Locke's essay concerning human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- LOCKE, J.: *Esej o lidském chápaní*. Praha: OIKOYMENH, 2012.
- LOCKE, J.: *Rozprava o ľudskom rozume*. Bratislava: Pravda, 1983.
- MATHEWSON, M.: *John Locke and the Problem of Moral Knowledge*. *Pacific Philosophical Quarterly*. 87 (4).
- WILSON, C.: *The Moral Epistemology of Locke's Essay*. In: NEWMAN, L. a kol.: *The Cambridge companion to Locke's essay concerning human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

etické teórie zmluvy. In: REMIŠOVÁ, A. (a kol.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 212 – 213.

Ľudské práva v kontexte teórií sociálnej spravodlivosti

Jaroslav Fabok

This article titled „Human Rights in the context of theories of social justice“ primarily deals with the relationship between individual human rights and selected theories of social justice. It is a theory of social justice based on libertarianism that interpret social reality from the perspective of individualism and atomism, but also the theory that the society key-hole approach based on the holistic. The basic allowance is trying to focus on eligibility respectively. ineligibility redistribution in models of social justice in the context of individual human rights. For example, in the approach of libertarianism, which places absolute emphasis on property rights, this relationship is probably most evident. To what extent is thus possible to monitor the conflict between individual human rights and the various theoretical approaches to social justice? Or to which of these two mentioned aspects, we should ask, when analyzing social reality in the context of the social needs of individuals, the primary focus? The contribution tries to give an answer to these issues outlined.

Úvod

Primárnym cieľom príspevku je zamerať pozornosť na *rozpor* medzi individuálnymi ľudskými právami a predstavami o sociálnej spravodlivosti. Ide najmä o práva neustále zdôrazňujúce potrebu obhajoby súkromného vlastníctva. Tieto často kladú dôraz na absolutizáciu vlastníctva, pričom za faktor, ktorý je ako jediný oprávnený „zasahovať“ do vlastníckych vzťahov je považovaný voľný trh v rámci filozofie laissez-faire. Ostatné potom ostáva, veľmi zjednodušene povedané, na „šikovnosti“ resp. „neschopnosti“ jedinca. Pri týchto pojmoch je potom len veľmi náročné interpretovať ich vlastné vnútorné vymedzenie, o to viac, ak sa k tomu pridá absencia reflexie sociálnych determinantov smerom k jedincovi.

Napríklad na poli práce / zamestnanosti je jedinec determinovaný potrebou holého prežitia. Tento stav ho núti podvoliť sa určitej forme *moci* – určitej forme mocenského nátlaku, ktorý sa však do značnej miery nachádza mimo akejkoľvek politickej kontroly. Jedinec vlastní len svoju pracovnú silu – resp. súbor poznatkov / vzdelania, skúseností / praxe atď. Svoju pracovnú silu potom odovzdáva na trhu práce – *podvoľuje sa jeho zákonitostiam*. Tento akt podvolenia sa špecifickej

forme súkromnej moci je potvrdzovaný formálnym, zmluvným vzťahom. Anarchista *Sláčálek* hovorí o moci „v podobe využitia závislosti na príležitostiach k práci.“¹ *Sláčálek* ďalej opisuje proces podvoľovania sa tejto forme moci – ako proces pokojného podvoľovania sa bez výslovného donútenia z vonka. V tomto kontexte hovorí o moci implicitnej, pre ktorej vynútenie zdanlivo neexistujú žiadne prostriedky. Táto sa však často preklápa do moci explicitnej, ktorá sa časom v plnej miere obnažuje, a ako píše *Sláčálek*, „ktorá sa prejaví otvoreným nátlakom.“²

Prvá časť príspevku sa zaoberá priamo úvahami o vzťahu a prepojení individuálnych ľudských práv s jednotlivými predstavami o sociálnej spravodlivosti. V rámci celého príspevku sa snažím obhajovať pozíciu *egalitárneho liberalizmu* a jeho prístupy k interpretácii sociálnej spravodlivosti čo sa prejaví, v medziach tejto časti, najmä pri obhajobe myšlienok *Rawlsa*. Okrem iného sa v nej pokúšam zobrazíť niektoré priesečníky prepájajúce predstavy o spravodlivosti s obhajobou ľudských práv.

Druhá časť sa venuje vzťahu ekonomického a sociálneho zabezpečenia k ľudským právam. V jej popredí stojí argument, ktorý sa snaží upozorňovať na potrebu sociálnych a ekonomických istôt ako determinantov napĺňania ľudských práv. Poukazujem v nej najmä na dve možnosti, pomocou ktorých je možné prispieť k *ekonomickej slobode* jedinca a s ňou spojenou reálnou možnosťou využívania napríklad politických práv (v rámci ľudských práv ako celku). Ide najmä o *všeobecný základný príjem*, ako prostriedok, ktorý pomáha jedinca oslobodiť vo sfére ekonomickej. Iná možnosť oslobodenia jedinca sa ukrýva v *ekonomickej demokracii*. Táto v sebe implicitne obsahuje možnosť vymanenia sa zo súkromného nátlaku firiem a tým pádom jedinec môže rozvíjať potenciál svojej slobody aj v tejto sfére.

Na vzťah medzi slobodou a ľudskými právami sa pokúšam pozrieť v tretej časti. Sloboda sa v kontexte ľudských práv stáva primárnym a zároveň jediným cieľom, ktorý je možné dosiahnuť najmä neustálou snahou o vyrovňavanie pozícií v spoločnosti. Časť sa snaží zdôrazniť

¹ SLAČÁLEK, O.: *Obnažování moci*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (a kol.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010, s. 148.

² SLAČÁLEK, O.: *Obnažování moci*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (a kol.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010, s. 148.

potrebu aby štát, pri uskutočňovaní ako pozitívnych ľudských práv, tak aj jeho snahy o zabezpečovanie pozitívnej slobody, neustále určitým spôsobom zasahoval a prerozdeľoval spoločné sociálne zdroje. Proces redistribúcie *spoločenských dohier* sa tak do istej miery stáva procesom realizovania slobody.

Súčasná debata o sociálnej spravodlivosti a ľudské práva

Skôr ako začnem so samotnou analýzou vzťahu ľudských práv k sociálnej spravodlivosti, pokúsím sa najskôr pozrieť na to, akým spôsobom je sociálna spravodlivosť, a myšlienky týkajúce sa jej obsahu, v súčasnosti reflektovaná. Počiatky súčasných debát o spravodlivosti je možné začať sledovať až do obdobia 19. storočia. „[K]onfliktný stav súčasných teórií spravodlivosti má svoj pôvod práve v teóriách tohto storočia. V tejto dobe došlo k radikalizácii sproblematizovania východiskových predpokladov, kritérií, respektíve celých teórií spravodlivosti.“¹ Je pritom potrebné zdôrazniť práve povahu *konfliktného stavu* – t.j. obsahovo široko diferencovaného vzťahu – ktorý vzniká práve v tomto období. Toto storočie je poznamenané najmä vznikom politických ideológií. Pričom ako vysvetľuje Heywood, pri ideológiách ako takých ide o určité systémy, ktoré nám primárne slúžia ako prostriedok k poznávaniu a najmä vysvetľovaniu povahy sveta. Čo je však dôležitejšie, ideológie v sebe obsahujú určité hodnotové a myšlienkové súbory, ktoré neskôr slúžia ako podklad pri formulovaní reálnych politických krokov.² Vzťah medzi jednotlivými ideológiami a „svetom“ / sociálnou realitou, je teda možné chápať v dvoch základných rovinách. V rámci prvej roviny ide o vysvetľovanie a popis sociálnej reality a ideológia slúži primárne ako špecifická optika. V druhej rovine potom ide o samotné politické kreovanie sociálneho sveta, pri ktorom hlavnú úlohu zohrávajú už spomínané ideové a hodnotové súbory. Podobne je to aj s *obsahom* jednotlivých prístupov k vysvetľovaniu povahy a potreby sociál-

¹ VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 133.

² Pozri: HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.

nej spravodlivosti, pretože tento je závislý na ideologickej optike. Samozrejme, povahu sociálnej spravodlivosti si bude inak vysvetľovať napríklad socialista a inak pravicovo orientovaný libertarián.

Aby som sa však v tomto exkurze posunul o trochu ďalej, nasledujúcim relevantným obdobím, ktoré spomeniem je obdobie 20. a 21. storočia. Práve v tomto období „*dochádza postupne nie len k resuscitácii už historicky „overených“ teórií spravodlivosti, ale nastáva „boom“ vypracovávaní nových konceptov... V tomto období sa „v princípe v rámci teórií spravodlivosti formulujú dva rozhodujúce myšlienkové prúdy, ktorými sú liberalizmus a komunitarizmus.“*¹ Ako píše Ch. Taylor, základný rozdiel medzi týmito dvoma myšlienkovými prúdmi tkvie v aplikácii rozdielnych ontologických otázok pri vysvetľovaní sociálnej reality.² V prvom rade ide o dichotómiu *atomistických* a *holistických* interpretácií sveta. Taylor ďalej v tomto kontexte hovorí o jedincoch, ktorí sa pokúšajú sociálnu realitu interpretovať pomocou atomistických stanovísk ako o *metodologických individualistoch* a naopak o jedincoch, ktorí vnímajú svet z holistických stanovísk ako o *metodologických kolektivistoch*.³

Základným bodom, s ktorým operujú jednotlivé teórie spravodlivosti, je *redistribúcia* sociálnych dobier. Množina spoločenských dobier v sebe obsahuje množstvo prvkov, ktoré siahajú od ekonomického zabezpečenia až po zabezpečenie politickej rovnosti a s tým súvisiacej ochrany ľudských práv. Tu sa dostávame k *Rawlsovej* definícii primárnych dobier, ktoré delí na oblasť, (1) ktorá je determinovaná prírodou (prirodzenými danosťami) a oblasť (2) podmienenú sociálne. V prvej skupine primárnych dobier nachádzame vlastnosti jedinca ako „*zdravie a sila, inteligencia a predstavivosť*“ a v tej druhej zas „*práva a slobody, príležitosti a moc, príjem a bohatstvo a sociálne základy sebaúcty.*“⁴ V rámci prvej skupiny daností a ich „prerozdelenia“ medzi jedincami, hovorí Rawls ako o prírodnej lotérii. Zatiaľ čo primárne dobrá, existencia ktorých je podmienená sociálne, je možné spoločensky redistribuovať –

¹ VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (a kol.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 133.

² Pozri: TAYLOR, CH.: *Liberály a komunitaristy*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997.

³ Pozri: TAYLOR, CH.: *Liberály a komunitaristy*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997.

⁴ KIS, J.: *Úvod*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 19.

pričom *Rawls* túto redistribúciu odôvodňuje testom závoja nevedomosti (v rámci neho by mali byť odstránené aj negatívne dôsledky prírodnej lotérie). Tento hypotetický test závoja nevedomosti, ktorý vo svojej podstate funguje ako spoločenská zmluva, má za úlohu „nájsť zdieľané princípy spravodlivosti.“¹

V konečnom dôsledku ide o odstránenie individualistickej snahy o maximalizáciu zisku jedincom – namiesto toho by sa mal jedinec zameriavať na aspekt *férovosti*. Neférovosť vychádza do značnej miery z nerovnakého nastavenia štartovacích čiar – či už v rámci prirodzených daností jedinca, alebo jednoducho vyplýva z prostredia, v ktorom sa jedinec narodí, vyrastá a žije. Ide o aspekty, ktoré nie je možné ovplyvniť vôľou a preto je potrebný „zásah z vonka“. Individuálne ľudské práva sú z tohto uhľa pohľadu dosiahnuteľné a naplniteľné len v tom momente, keď sú uspokojené potreby každého jedinca kooperujúceho v spoločnosti v rovnakej miere. Jednoducho povedané, ak individualizmus a snaha o maximalizáciu zisku jedincom ustúpi uspokojovaniu *kolektívnych dohier* v princípe *rovnosti*, potom môžeme začať hovoriť nielen o sociálnej spravodlivosti, ale aj napĺňaní myšlienky ľudských práv.

Ak sa však pozrieme na vzťah individuálnych ľudských práv a sociálnej spravodlivosti z iného uhľa pohľadu, *Rawls* pri identifikácii primárneho postavenia spravodlivosti voči jedincovi hovorí, že „[k]aždá osoba má nedotknuteľné práva, založené na spravodlivosti, ktoré ako celok nemôžu anulovať ani blahobyť spoločnosti. Spravodlivosť preto nepripúšťa, aby sa strata slobody pre niektoré osoby dala napraviť väčším dobrom pre iné osoby.“ A v konečnom dôsledku „[v] spravodlivej spoločnosti sú preto slobody rovnoprávneho občianstva chápané ako niečo pevne dané.“² Spravodlivosť teda nie je možné interpretovať optikou utilitarizmu. Jednoducho povedané, každému jedincovi prináleží rovnaký diel spravodlivosti s tým, že ju nie je možné vymeniť za blaho spoločnosti ako celku. Za žiadnych okolností teda nie je možné siahnuť na ľudské práva. V konečnom dôsledku by išlo o zásah do princípu rovnosti – t.j. nie je možné uvažovať o *hodnote* žiadneho jedinca v rámci spoločnosti ako o menšej či väčšej.

¹ KIS, J.: *Úvod*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 18.

² RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria publishing, 1995, s. 17.

Pozrime sa teraz nato akým spôsobom vníma distribučnú spravodlivosť libertarián Nozick. Podľa Nozicka je „[m]inimálny štát... najrozsiahlejší štát, ktorý možno ospravedlniť. Akýkoľvek rozsiahlejší štát porušuje ľudské práva.“¹ Jednoducho povedané, ak sa štát (alebo akákoľvek iná moc) snaží o redistribúciu dohier v spoločnosti, dopúšťa sa *porušovania* ľudských práv. Podľa neho nie je možné ospravedlniť žiadnu centrálnu distribúciu, ktorá by mala rozhodovať o rozdeľovaní spoločenských zdrojov. Nie je teda možné nijako ospravedlniť, aby takéto centrum, osoba alebo skupina osôb mohla, podľa Nozicka, distribuovať zdroje v rámci spoločnosti - pričom Nozick pri obrane svojho argumentu píše, že „[č]o jedna osoba získa, to dostala od ostatných výmenou za niečo iné, alebo ako dar.“² Mimo takejto kompenzačnej výmeny alebo darovania nie je možné pripustiť žiadny iný zásah bez toho, aby bol potlačený princíp slobody. Nozick však nijako nereflektuje nerovné štartovacie línie jedincov – t.j. do svojich úvah nevkladá možnosť znevýhodnenia a svoju teóriu spravodlivosti zakladá na nedotknuteľnosti a prirodzenosti *vlastníctva*. „Ak je vlastníctvo každej osoby spravodlivé, potom je spravodlivý aj celkový súhrn (rozdelenia) vlastníctva.“³ Vlastníctvo a jeho rozdelenie je teda podľa Nozicka prirodzené a nedotknuteľné. To v konečnom dôsledku znamená, že každý by sa mal starať sám o seba (mal by narábať so svojim vlastníctvom) – a akákoľvek pomoc je spravodlivá len vtedy, ak sa vlastník sám (zo svojej vôle a bez prinútenia vonkajšej moci) rozhodne niekomu časť svojho vlastníctva darovať. Ľudské práva sú podľa tohto konceptu dodržiavané len vtedy, ak človek nie je nijako na svojom vlastníctve obmedzovaný.

Avšak tento argument nie je možné akceptovať z viacerých dôvodov. (1) Človek v rámci spoločnosti nemôže fungovať ako „osamelý ostrov“. Každodenná kooperácia s inými jedincami, napríklad v kontexte deľby práce, hovorí o tom, že jedinec nezvládne všetky úlohy sám. To jednoducho znamená, že od blaha druhého závisí aj moje blaho –

¹ NOZICK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 205.

² NOZICK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 205.

³ NOZICK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 208.

aby jedinec mohol vykonávať svoju prácu / svoje povinnosti, ktoré nevykonávam ja, ale istým spôsobom ich využívam – potrebujem aby boli aj jeho potreby uspokojené – pričom tento stav nie je vždy možné zabezpečiť jednoduchou výmenou časti vlastníctva. (2) V rámci holistických stanovísk, v ktorých vnímame spoločnosť ako nedeliteľný celok, je potrebné sa postarať o tých, ktorí nie sú schopní postarať sa sami o seba. Sme jednoducho jeden za druhého zodpovední. Pričom je dôležité zdôrazniť potrebu vzájomnej istoty pomoci, v prípade potreby.

Ekonomické a sociálne zabezpečenie ako jeden z determinantov ľudských práv

V rámci predchádzajúcej časti som sa pokúsil zamerať na podmienku redistribúcie spoločenských dohier, ktorá je prítomná v niektorých teóriách spravodlivosti. Pokúsil som sa nutnosť tejto podmienky obhájiť v niekoľkých základných bodoch. Je však potrebné zdôrazniť aspekt *ekonomických* (hospodárskych) a *sociálnych* práv, ktoré sú rovnako, ako práva politické, súčasťou množiny ľudských práv – a teda sú primárnou súčasťou demokratického diškurzu. Nie je teda možné obhajovať len jednu skupinu ľudských práv (práva politické) a zabúdať pritom na práva sociálne a ekonomické. Jedna skupina práv determinuje druhú. Aby občania mohli v plnom rozsahu využívať politické práva a zároveň aby sa mohli odvolávať na *slobodu*, je potrebné aby boli istým spôsobom sociálne a ekonomicky zabezpečení. V tomto bode je taktiež potrebné odmietnuť *Nozickovu* argumentáciu, že akýkoľvek mocenský zásah v rámci redistribúcie spoločenských zdrojov je neprípustný. Platí to najmä pre oblasť zdanenia a následnej distribúcie takto získaných zdrojov napríklad v oblasti sociálneho zabezpečenia, kde je znevýhodneným poskytovaná pomoc. V rámci *Nozickovej* predstavy spravodlivosti by sa akákoľvek sociálna pomoc rovnala náhode, resp. ochote / neochote jedinca (vlastniaceho prostriedky) napríklad jednorazovo pomôcť inému jedincovi v núdzi. Eliminácia sociálneho štátu sa teda stáva hrozbou, ktorá vystaví tých najviac znevýhodnených ešte výraznejšiemu znevýhodneniu. Nie je teda možné ignorovať potrebu napĺňania sociálnych a ekonomických práv, v medziach sociálneho štátu, na úkor zamerania sa len ekonomickú racionalitu, ekonomický rast,

výkonnosť a podobne. Vo svojej podstate ide o neonormalizáciu postavenú na neoliberalných myšlienkach¹ a o redukciu výkladu spoločnosti na ekonomický výkladový monizmus (obhajoba v tomto zmysle - inštrumentálnej racionality)².

Jedným z najvýraznejších problémov znevýhodnenia a tým pádom znemožnenia plnohodnotnej integrácie ľudských práv u každého jedinca, je problém existencie chudoby. Chudoba sa do značnej miery podieľa na sociálnom vylúčení a diskriminácii jedincov - avšak línia negatívnych dôsledkov tohto pojmu je omnoho širšia. „Chudoba je tiež charakterizovaná neúčastou na prijímaní rozhodnutí a na občianskom, spoločenskom a kultúrnom živote. Ak sa chudoba definuje ako neexistencia prosperity alebo zdrojov umožňujúcich dobrú kvalitu života, musíme mať na pamäti aj také jej rozmery, akými sú možnosť disponovať voľným časom, osobná bezpečnosť, ochrana proti verejnému a domácejmu násiliu, ochrana proti prírodným katastrofám a genderová rovnosť.“³ Človek bez hospodárskych a sociálnych garancií je teda do značnej miery vylúčený z politického života - jednotlivé oblasti ľudských práv sú úzko medzi sebou prepojené. „Z pohľadu ľudských práv znamená chudoba odopieranie alebo porušovanie hospodárskych ľudských práv spojené s porušovaním súvisiacich a navzájom prepojených sociálnych, kultúrnych, občianskych a politických ľudských práv. Táto definícia chudoby založená na ľudských právach so sebou nesie uznanie dôstojnosti a ceny každej ľudskej bytosti a rovný nárok všetkých osôb na využívanie sebe vlastných a nedeliteľných ľudských práv.“⁴ Opäť sa dostávame k niektorým bodom, ktoré som načrtnol v predchádzajúcej časti. Ľudské práva sú pre každého jedinca neodňateľné a nie je možné ich vymeniť za blaho celej spoločnosti - Pre zabezpečenie ako individuálnych ľudských práv tak aj snahy o sociálnu spravodlivosť, je potrebné snažiť sa o rovnosť. Syntéza individuálnych ľudských práv a ideí sociálnej spravodlivosti sa nachádza v bode, kde sa oba aspekty pretínajú. (1) Je potrebné zabezpečiť, aby ku každému jedincovi, pri realizácii ľudských práv,

¹ Pozri: ŠKABRAHA, M.: (Neo) normalizace. In: Kritika depolitizovaného rozumu. Všeň: Grimmus, 2010.

² Pozri: HAUSER, M.: Cesty z postmodernismu. Praha: FILOSOFIA, 2012.

³ DEDE, G.: O chudobě z hlediska hospodářských, sociálních a kulturních práv. In: Právo nežít v chudobě: Chudoba jako porušování lidských práv. Praha: FILOSOFIA, 2010, s. 15.

⁴ GROVE, CH.: Lidská práva a boj za odstranění chudoby. In: Kritika depolitizovaného rozumu. Všeň: Grimmus, 2010, s. 72.

bolo pristupované rovnako (politická a sociálna rovnosť). (2) Toto je však zároveň možné dosiahnuť len v prípade, ak je v spoločnosti aplikovaná aj idea sociálnej spravodlivosti. Jednoducho, sociálna spravodlivosť nielenže berie individuálne práva do úvahy, ale v konečnom dôsledku sa snaží o ich zabezpečenie prostredníctvom samotného presadenia idey sociálnej spravodlivosti. **Sociálny celok teda nie je možné rozbiť na atomárne časti a rovnako nie je možné rozumieť celku bez jeho jednotlivých častí.**

Jednou z možností, pomocou ktorej sa môžeme dostať bližšie k realizovaniu myšlienok sociálnej spravodlivosti, ale zároveň aj k realizovaniu myšlienok ľudských práv v hospodárskej a sociálnej oblasti, je idea *všeobecného základného príjmu*. Táto myšlienka v skratke hovorí o základnom príjme, ktorý je „*vyplácaný vládou v rovnakej výške a v pravidelných intervaloch každému dospelému členovi spoločnosti. Grant je vyplácaný a jeho výška je rovnaká bez ohľadu nato, či je daná osoba bohatá alebo chudobná, žije sama či s niekým, je ochotná pracovať alebo nie.*“¹ Ide teda o jednu z možností, ktorá hovorí o rovnom prístupe k určitému množstvu zdrojov. Van Parijs tvrdí, že ak by bol tento príjem „*uzákonený, slúžil by ako silný nástroj sociálnej spravodlivosti: podporoval by skutočnú slobodu pre všetkých, pretože by poskytol všetkým ľuďom materiálne zdroje, ktoré potrebujú pre napĺňanie svojich cieľov. Zároveň by tiež pomohol riešiť politickú dilemu chudoby a nezamestnanosti.*“² Myšlienka všeobecného základného príjmu v sebe prepája ako aspekty týkajúce sa individuálnych ľudských práv, tak aj v určitom zmysle aplikáciu myšlienok sociálnej spravodlivosti. **Ekonomické zabezpečenie prispieva k rozvíjaniu slobody, demokracie a ľudských práv v tom zmysle, že občanom umožňuje plnohodnotnú participáciu na politickom živote.** Práve z tohto dôvodu sa prikláňam k myšlienke, že všeobecný základný príjem, ak je teda jeho vyplácanie nastavené správne a s ohľadom na ekonomické danosti krajiny, je jedným z reálnych prostriedkov

¹ VAN PARIJS, P.: *Základní příjem pro všechny*. In: *Všeobecný základní příjem: Právo na le-
nost nebo na přežití*. Praha: FILOSOFIA, 2007, s. 34.

² VAN PARIJS, P.: *Základní příjem pro všechny*. In: *Všeobecný základní příjem: Právo na le-
nost nebo na přežití*. Praha: FILOSOFIA, 2007, s. 31.

dosahovania lepšieho prostredia pre realizáciu ľudských práv a zároveň slúži ako prostriedok približovania sa ideám sociálnej spravodlivosti.

Čo sa týka demokracie, jej prehlbovanie v spoločenskej realite je dôsledne možné napríklad prostredníctvom *ekonomickej demokracie*. V konečnom dôsledku ide o aplikáciu demokratických zásad v oblasti práce. Pričom je dôležité poznamenať, že „[m]ôže ísť o priamu demokraciu, proporcionálnu reprezentáciu, jednokomorovú či dvojkomorovú legislatívu, regulačné komisie, verejné korporácie atď. V princípe nezáleží na spôsobe prijímania politických rozhodnutí, ak budú demokratické. Ide o to, aby sa súkromné rozhodnutia, vykonávané v rámci firiem a podnikov, chápali ako politické, ako výkon moci, a nie ako voľné užitie vlastníctva... Neexistuje dôvod, aby boli súkromníkom povolené autokratické metódy na pracovisku, kým vo verejnej sfére by sa takéto metódy odmietali v mene slobody občanov.“¹

Sloboda ako skutočný cieľ ľudských práv

Aktuálny spoločenský vývoj, v oblasti slobody, nehovorí o ničom inom než o *radikálnej absencii pozitívnej slobody* (teda slobody K) v spoločnosti napríklad v podobe vyššie popisovanej ekonomickej demokracie a podobne. Pričom v politickej realite (v rámci aktuálnej hegemonnickej / ideologickej línie) sme neustále v obklúčení stavu glorifikácie slobody negatívnej (slobody Od). Ako však trefne dodáva Blaha, „[a]k ju [slobodu] chápeme v čisto negatívnom zmysle, môže viesť k absolútnemu formalizmu, a napokon – k neslobode.“² Blaha ďalej cituje Chomského, ktorý tvrdí, že „sloboda bez príležitostí je danajský dar.“³ Jednoducho povedané, ak máme k dispozícii čisto iba formálnu, negatívnu slobodu – slobodu od vonkajších zásahov – táto sa neskôr môže preklopiť až k neslobode, v tom zmysle, že našu slobodu nedokážeme nijakým spôsobom uviesť do praxe. V podobnom zmysle sa to týka aj diferencie ľudských práv - pri ktorých rovnako ako pri slobode rozlišujeme medzi negatívnymi a pozitívnymi ľudskými právami. „Negatívnymi ľudskými právami rozumieme tie práva, pre ktorých uplatnenie štát nemusí konať

¹ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 351.

² BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 354.

³ BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 354.

žiadnu aktivitu, u pozitívnych práv by štát naopak mal konať pre ich zabezpečenie.“¹ Opäť sa dostávame k potrebe zásahu štátu – k potrebe redistribúcie. Aby sme teda mohli ľudské práva nazvať pozitívnymi, je potrebné aby štát konal pri ich samotnom uplatňovaní. V súvislosti s egalitárno – liberálnym pohľadom, napríklad *Rawlsa*, na spravodlivosť musíme zdôrazniť, že je potrebné odstrániť sociálne znevýhodnenia aby bolo možné vôbec hovoriť o slobode či o ľudských právach. Preto musíme, na rozdiel od libertínskych teoretikov, považovať zásahy z vonka (v rámci redistribúcie) za nevyhnutné, pokiaľ chceme o slobode a ľudských právach hovoriť ako o pozitívnych.

Pristavme sa nachvíľu pri analýze demokracie, ktorá vo svojej podstate tvorí arénu, v ktorej je umožnené reálne sa zaoberať povahou ľudských práv a slobody. *Sláčálek* definuje demokraciu ako proces neustálych politických stretov, v ktorých existuje možnosť spochybňovania „obnaženej moci, tých, ktorí môžu tým, ktorých majú vo svojej moci, pokojne zapchať ústa.“² Takáto demokracia potom „[p]redstavuje históriu pokusov otvoriť ústa a kričať, pokusov vymaniť sa z panstva. V tomto zmysle je demokracia politickým procesom boja za sociálnu rovnosť (akokoľvek možno neukončiteľného).“³ Pričom práve boj za sociálnu rovnosť je uholným kameňom teórií sociálnej spravodlivosti. Existuje teda priamo úmerný vzťah medzi demokratickým politickým systémom ako prvkom, ktorý by mal umožňovať jedincom vymaniť sa z akéhokoľvek jarma panstva – a medzi demokraciou ako *prostriedkom* zabezpečujúcim rovné politické postavenie pre všetkých jedincov. K rovnému politickému postaveniu jedincov sa postupne pridáva aj prvok rovnosti v oblasti ekonomickej – napríklad v rámci spomínanej *hospodárskej* či ekonomickej demokracii.

V oblasti ľudských práv, v kontexte demokratizačných procesov, potom ide najmä o snahu o vyrovnanie štartovacích pozícií pre všetkých jedincov nezávisle na pohlaví, etnickej príslušnosti, náboženskom vyznaní, sexuálnej orientácie a pod. V tomto kontexte do popredia vystupuje smerovanie k prehĺbeniu pochopenia ľudských práv –

¹ TOŽIČKA, T.: *Martin Luther King - Nenaplněný sen o sdíleném světě*. In: HRUBEC, M. (ed.): *Martin Luther King: Proti nespravedlnosti*. Praha: FILOSOFIA, 2010, s. 46.

² SLÁČÁLEK, O.: *Obnažování moci*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (a kol.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010, s. 148.

³ SLÁČÁLEK, O.: *Obnažování moci*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (a kol.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010, s. 148.

najmä v medziach *univerzalistického* prístupu v rámci globalizácie¹ a zároveň ide o zahrnutie JA do univerzality adresnosti.² Pričom primárnym cieľom, či už sa to týka vyrovnávania pozícií v oblasti rodovej, sexuálnej orientácie, etnickej príslušnosti atď. je realizácia túžby po slobode. Ako som sa v celom príspevku snažil zdôrazniť, rovnako ide aj o oblasť ekonomických a ľudských práv.

Blaha v analyzovanom kontexte zdôrazňuje, že „*Rawls si uvedomuje, že sociálno-ekonomické nerovnosti vedú k závažným obmedzeniam využívania slobody zo strany chudobných a sociálne slabších. Slobodu je teda nevyhnutné chápať širšie a zahrnúť do nej aj fenomén ekonomickej bezpečnosti a sociálnych istôt. V takomto ponímaní koncept pozitívnej slobody využilo viacero egalitárnych analytikov a nemalý význam mal aj pri argumentácii v prospech sociálneho štátu, v časech keď vznikol vo Veľkej Británii.*“³ Ako som sa v tejto poslednej časti pokúsil ukázať, cieľom ľudských práv je v prvom rade pozitívna forma slobody. Tú je možné zabezpečiť na jednej strane prostredníctvom politickej a sociálnej rovnosti, a na strane druhej prostredníctvom ekonomických istôt / ekonomického zabezpečenia. Čisto formálne vnímaná sloboda môže viesť až k neslobode. Podobne je to aj s nerovnosťou napríklad v prípade jedincov s homosexuálnou orientáciou, ktorí u nás v súčasnosti nemajú vyrovnané podmienky s jedincami s orientáciu heterosexuálnou. Bez neustálej snahy o vyrovnávanie sociálnych pozícií všetkých bez rozdielu, aj v ekonomických záležitostiach, však nie je možné hovoriť o skutočnej slobode – o slobode ako ciele, ku ktorému sa blíži samotná podstata ľudských práv.

Záver

V príspevku som sa pokúsil zobraziť vzájomný vzťah medzi individuálnymi ľudskými právami a medzi teóriami spravodlivosti. V prvej časti som sa pozrel na súčasné debaty týkajúce sa ľudských práv. Ide o predstavenie najmä dvoch základných protipólov predstáv o so-

¹ Pozri: PÍLA LARA, M.: *Demokratické inštituce a kosmopolitní solidarita*. In: *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: FILOSOFIA, 2004.

² BADIOU, A.: *Svatý Pavel: Zakladatel univerzalizmu*. Praha: Svoboda servis, 2010.

³ BLAHA, L.: *Spáť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 355.

ciálnej spravodlivosti. Prvý pól predstavujú myšlienky egalitárnych liberálov, ktorý v texte reprezentuje *J. Rawls*. Protipól *Rawlsovi* potom predstavuje libertínsky mysliteľ *Nozick*. *Nozick* kladie primárny dôraz na súkromné vlastníctvo, ktorým hodnotí aj prvky spravodlivosti pričom *Rawls* sa vo svojich teóriách zameriava najmä na obhajobu potreby redistribúcie sociálnych zdrojov. V texte som sa priklonil na *Rawlsovu* stranu a zároveň som sa pokúsil identifikovať niekoľko základných bodov úzko súvisiacich s prepojením medzi prístupmi k spravodlivosti a ľudskými právami. V tejto časti som sa tiež venoval kritike individualizmu / individualizovanej spoločnosti a priklonil som sa skôr k interpretáciám pozostávajúcim z dôrazu na spoločnosť ako celok (metodologický kolektivismus). Identifikoval som niekoľko determinantov – akými sú napr. nerovnosť (nerovný prístup k sociálnym a politickým zdrojom), odlišné „štartovacie čiary“ (odlišné prirodzené dispozície jedincov a podobne) – ktoré bránia myšlienke sociálnej spravodlivosti ale rovnako aj napĺňaniu ľudských práv ako takých.

Cieľom druhej časti bola analýza možnosti chápania sociálneho a ekonomického zabezpečenia ako jedného z determinantov, ktorý sa spolupodieľa na reálnom uplatňovaní sociálnych práv. V rámci tejto časti som sa pokúsil zdôrazniť, že pri premýšľaní o ľudských právach nie je možné zabúdať ani na tie ich časti, ktoré sa primárne týkajú hospodárskych a sociálnych práv. V tomto ohľade je jedným z najväčších otáznikov problém chudoby. Chudoba so sebou nesie, okrem iného, aj problém vylúčenia jedinca z politického života. V istom zmysle môžeme považovať prítomnosť chudoby za defektný stav, ktorý stojí priamo proti myšlienke ľudských práv. Pokúsil som sa tiež o analýzu dvoch konceptov, ktoré sa snažia o naplnenie ako ideí sociálnej spravodlivosti, tak aj ideí ľudských práv. Ide o koncept „všeobecného základného príjmu“ a rovnako o myšlienku zaoberajúcu sa ekonomickou demokraciou.

Posledná časť sa pokúša dať odpovedať na otázku, či je samotným cieľom ľudských práv dosiahnutie slobody. Ak vezmeme do úvahy fakt, že ľudským právam ide v prvom rade o vyrovňovanie pozícií jedincov – nezávisle na ich etnickej príslušnosti, sexuálnej orientácii atď. – pričom sa snažia rovnako aj o zabezpečenie ich hospodárskych a so-

ciálnych zdrojov, potom môžeme bez okolkov povedať, že áno. Otázkou je potom už len dosiahnutie tohto cieľa, ktorý sa skrýva v pozitívnom chápaní slobody.

Literatúra:

- BADIOU, A.: *Svätý Pavel: Zakladateľ univerzalizmu*. Praha: Svoboda servis, 2010.
- BAUMAN, Z.: *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: Mladá Fronta, 2004.
- BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012.
- DEDE, G.: *O chudobe z hľadiska hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv*. In: BATTHYANNY, K. (ed.): *Právo nežít v chudobe: Chudoba ako porušovanie ľudských práv*. Praha: FILOSOFIA, 2010.
- FROMM, E.: *Umenie milovať*. Bratislava: Ikar, 2006.
- GROVE, Ch.: *Lidská práva a boj za odstranění chudoby*. In: BATTHYANNY, K. (ed.): *Právo nežít v chudobe: Chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: FILOSOFIA, 2010.
- HAUSER, M.: *Cesty z postmodernismu*. Praha: FILOSOFIA, 2012.
- HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.
- HRUBEC, M.; BRABEC, M.: *O egalitárním libertarianismu*. In: VAN, P. (ed.): *Všeobecný základní příjem: Právo na lenost, nebo přežití?* Praha: FILOSOFIA, 2007.
- KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- KROPOTKIN, P.: *Anarchistická etika*. Olomouc: Votobia, 2000.
- NOZICK, R.: *Distribuční spravedlnost*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- PÍA LARA, M.: *Demokratické instituce a kosmopolitní solidarita*. In: *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: FILOSOFIA, 2004.
- RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria publishing, 1995.
- SLAČÁLEK, O.: *Obnažování moci*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (ed.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010.
- ŠKABRAHA, M.: *(Neo) normalizace*. In: BĚLOHRADSKÝ, V. (ed.): *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010.
- TAYLOR, Ch.: *Liberály a komunitaristy*. In: KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- TOŽIČKA, T.: *Martin Luther King - Nenaplněný sen o sdíleném světě*. In: HRUBEC, M. (ed.): *Martin Luther King: Proti nespravedlnosti*. Praha: FILOSOFIA, 2010.

VAN PARIJS, P.: *Základní příjem pro všechny*. In: HRUBEC, M. (ed.): *Všeobecný základní příjem: Právo na lenost nebo na přežití*. Praha: FILOSOFIA, 2007.

VÁNĚ, J.: *Soudobá debata o spravedlnosti*. In: ROSŮLEK, P. (ed.): *Politická filosofie: Aktuální problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

Tiene a rezíduá sociálneho občianstva vo verejných službách

Michael Augustín

Author points out that social citizenship is not only a relict or a holdover of the welfare state, but social rights should be really fulfilled thanks to the status of social citizenship: it is the second generation of human rights that include economic, social and cultural rights. The central term of the paper is the concept of "conceivable equality". Public provision of services such as education, health and others make sense at this time when the scissors of social inequality unfold more and more, their understanding through emancipating status of democratic citizenship is absent and it is replaced by market relations "seller-customer".

Takmer každý text o sociálnom občianstve už štandardne začína zmienkou o koncepte sociálneho občianstva T. H. Marshalla z polovice 20. storočia. Tri dimenzie občianstva sa dnes zrkadlia v rôznych odtieňoch v článkoch medzinárodných ľudskoprávných dokumentov OSN, EÚ alebo v ústavných dokumentoch jednotlivých štátov. Marshall vzhľadom na fázy vývoja občianstva v istej logickej nadväznosti na kodifikáciu jednotlivých ľudských a občianskych práv vymedzuje tri obdobia vzniku týchto troch dimenzií občianstva: *občianska* dimenzia vznikla v 18. storočí, *politická* v 19. storočí a *sociálna* dimenzia občianstva v 20. storočí.¹

Tieto individuálne práva sú ovocím liberálnej tradície občianstva, ktorá má korene u teoretikov spoločenskej zmluvy, predovšetkým u J. Locka. Ľudská rovnosť spojená s konceptom plného členstva v nejakej komunite je vyjadrená práve v statuse demokratického občianstva. Podľa Marshalla, spoločenská nerovnosť a existencia spoločenských tried môže byť prijateľná za predpokladu, že táto rovnosť v občianstve je uznaná.² Občianstvo je nástroj tzv. *mysliteľnej rovnosti*.³ To vytvára

¹ MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 14.

² MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 8.

³ Tento pojem si vyžaduje bližšie vysvetlenie. Občianstvo možno považovať za nástroj, ktorý zrovnoprávňuje ľudské bytosti v rámci určitej spoločnosti, je teda založené na princípe rovnosti. Mysliteľná rovnosť v zmysle možná, uskutočniteľná alebo realizovateľná nie je rovnosť finálna (cieľová), ale taká, ktorá dáva rozdielnym individuám príležitosť

potenciál pre spoločenskú mobilitu, zmena je možná pre každého: nadobudnuté práva vovádzajú občana do systému, kde neexistuje len deklarovaný prísľub pre občiansku a politickú seberealizáciu, ale i garantovaná vyhládka na zlepšenie nepriaznivej spoločenskej situácie. To odlišuje demokratickú spoločnosť od kastovníckej alebo od spoločnosti európskeho stredoveku. Táto rovnosť nie je formálna; svoje občianske a politické práva človek nikdy nebude vnímať ako bránu k slobode a slobodnému nažívaniu, ak sa necíti slobodný v napĺňaní svojich sociálnych potrieb, teda nepožíva určitú mieru sociálnej slobody. Inými slovami, občan nikdy nebude mať úžitok z občianskych a politických práv, ak mu to bude jeho sociálna realita neustále znemožňovať. Znamená to dve veci.

Po prvé, z človeka, ktorý bojuje o svoju sociálnu reprodukciu sa tak nemôže stať občan v zmysle ideálu republikánskej tradície: už v starovekých Aténach vedeli, že občianske cnosti môže pestovať len ten človek, ktorý bude finančne zaobstaraný a gramotný, aby sa mohol zúčastňovať na politickom živote. Problémy a záujmy človeka ponoreného do existenciálneho zápasu sú odlišné ako u toho, kto takéto problémy nemá. Nevyhnutne sa však nepredpokladá, že materiálne zabezpečený človek sa bude aktívne zaujímať o veci verejné. Je to však prvá podmienka- časť svojho voľného času takýto človek môže venovať aj občianskej a politickej angažovanosti, teda napĺňaniu svojich občianskych a politických práv.

Po druhé, ak občianstvo bude ochudobnené o svoj sociálny rozmer, strácajú zmysel aj práva umožňujúce seberealizáciu občiansku a politickú. Človek nebude mať dôvod ísť voliť, uplatniť svoje politické právo, ak zvolená politická reprezentácia nebude ochotná alebo nebude mať vo svojich silách moc zlepšiť sociálnu situáciu svojich voličov a volič nebude mať garantovanú nádej na zlepšenie svojej sociálnej situácie, svojej rodiny, svojej spoločenskej vrstvy, ku ktorej prináleží.

na zmenu vo svojich občianskych aktivitách, politických postojoch, náboženskom presvedčení, spoločenskom postavení atď. De facto ide o rovnosť príležitostí, nepostačuje však jej formálne konštatovanie. Mysliteľná rovnosť je prítomná vtedy, keď nositelia občianskeho statusu majú k dispozícii mechanizmy, vďaka ktorým môžu zmenu uskutočniť. Toto upresnenie je dôležité, pretože v súčasnosti inštitút občianstva zostáva znefunkčnený a nepoužiteľný v tom zmysle, že je cez neho možné požadovať, dovolať sa a realizovať čoraz menej práv, hoci sú formálne deklarované.

Inštitúcia občianstva sa rozvíja v období rozkvetu kapitalistického systému, ktorý je práve naopak systémom nerovnosti.¹ Aj *Marshall* potvrdzuje, že občianstvo je založené na princípe rovnosti a preto tieto dva systémy založené na dvoch protichodných logikách boli v neustálom konflikte. Občianske práva neboli konfliktné s nerovnosťou rodiacej sa kapitalistickej spoločnosti, práve naopak, boli nevyhnutné k udržiavaniu špecifickej formy nerovnosti. V dobe vzniku občianskych práv boli jadrom občianstva občianske práva a tie ako také boli nevyhnutné pre súťaživú trhovú ekonomiku.² *Marshall* zdôrazňuje, že chudoba [poverty] je nepostrádateľnou ingredienciou každej spoločnosti, pričom rozlišuje medzi núdzou [indigence], resp. biedou [destitution]. Chudobou je myslená situácia, kedy vzhľadom k nedostatku určitých hospodárskych rezerv je človek povinný pracovať, aby mohol žiť. Núdzou sa rozumie situácia jedinca, rodiny alebo časti ľudskej populácie, ktorej chýba minimálne potrebné množstvo prostriedkov pre dôstojný a primeraný život. Chudoba je nevyhnutným javom, ale nie je nevyhnutné, že akýkoľvek jedinec, rodina alebo časť populácie by mala zostať chudobná alebo prinajmenšom nie až taká chudobná, ako bola.³ Takéto definovanie chudoby ako označenie stavu vyznačujúceho sa akýmkoľvek hmotným nedostatkom je síce vágne, ale cez tento názor opäť môžeme uchopiť demokratické občianstvo ako vyjadrenie *mysliteľnej rovnosti*.

Od mainstreamových ekonómov dnes často počuť mantru, že je dôležité prispôbiť sa pracovnému trhu. Môžeme si klásť otázku, či toto prispôbenie sa znamená tú slobodu, ktorú ponúka trh. Podľa kapitalistov trhy implikujú slobodu, nie donútenie. Sloboda je garantovaná racionálnymi mechanizmami, kde sa stretáva ponuka s dopytom a z ponúkaných komodít a služieb si ľudia môžu slobodne vyberať. Tieto mechanizmy sú neosobné sily trhu a ak sú nejakým spôsobom donucovacie, tak len tým, že ekonomickí hráči sú nútení jednať racionálne, čiže maximalizovať výber a príležitosti: čím viac tovarov

¹ MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 29.

² MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 33.

³ MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950, s. 31 – 32.

a služieb je možné ponúknuť, tým väčšie množstvo ľudí ich môže predávať a profitovať z ich predaja a tým väčšie množstvo ľudí si z nich môže slobodne vybrať a kúpiť si ich.¹ Keller píše, že ak je človek odkázaný iba na trh, nemá možnosť trhovú možnosť odmietnuť, aj keby všetky ponúkané možnosti boli pre neho úplne nevýhodné: „Mít možnost rozhodnout se pouze pro kontrakt výhodný totiž předpokládá, že v případě absence takové nabídky může být potřeba uspokojena netržně.“² Takže v konečnom dôsledku môžeme uvažovať nad tým, či trhy nepredstavujú donútenie: materiálny život a sociálna reprodukcia je sprostredkovaná výlučne cez trh tak, že každý jednotlivec musí nejakým spôsobom vstúpiť na trh, aby získal prístup k životným prostriedkom.³

Po druhej svetovej vojne sociálny štát zažíva nebývalý rozmach a pre „spoločnosť s trhom“ predstavuje ochranu od sklznutia k „trhovej spoločnosti“.⁴ Sociálny štát zastrešuje sociálne občianstvo. Dôsledná kritika zľava i sprava počas dlhých desaťročí sociálny štát neoslabila ani nerozvrátila, ale deje sa tak prostredníctvom procesov, ku ktorým v súčasnosti dochádza vo vývoji spoločnosti.⁵ Nielen v dôsledku nepriaznivého demografického vývoja v niektorých krajinách, nie len v dôsledku nesystémových krokov v oblasti verejných výdavkov a premárnených šancí pre ďalekozraké reformy so širokým konsenzom politického spektra, odtrhnutých od skutočných príčin problémov vo verejných politikách. Aj v dôsledku globalizácie sa veľmi zužuje manévrovací priestor pre štát a politikov.⁶ Tendencie vytvárať z bezmocnej vlády obetného baránka prameňa z neustále pretrvávajúceho nepriateľstva k sociálnemu štátu a z neochoty akceptovať skutočnosť, že v prostredí zložitých vzťahov, z ktorých je veľmi komplikov-

¹ WOOD, E. M.: *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London and New York: Verso, 2002, s. 6.

² KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 14.

³ WOOD, E. M.: *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London and New York: Verso, 2002, s. 7.

⁴ P. Drulák vníma rozdiel medzi spoločnosťou s trhom, kde trh predstavuje významný, nie však jediný nástroj zaistenia materiálnych potrieb a trhovú spoločnosť, ktorá je celá usporiadaná podľa požiadaviek trhu. Bližšie pozri: DRULÁK, P.: *Politika nezájmu. Česko a Západ v krizi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, s. 17.

⁵ KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 19.

⁶ KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 20.

vané identifikovať konkrétného a jednoznačného vinníka, absencie suverénnej kontrolnej inštalácie a nezamýšľaných, vedľajších dôsledkov našej činnosti a našich rozhodnutí, hrá štát druhé husle.¹

Čiastočne si za to môže aj sám, pretože sa v uplynulých desaťročiach sa s veľkým nasadením venoval privatizácii a kontraktovaniu verejných služieb a tak sa zbavoval zodpovednosti za ich poskytovanie v adekvátnej miere a kvalite; štát bol väčšinou ten, ktorému zostal v ruke „Čierny Peter“ v podobe tých najproblémovejších a najmenej „zarábajúcich“ služieb. C. Crouch dokonca hovorí o podkopávaní a strate sebadôvery alebo sebavedomia na strane štátu ako verejnej autority.² Opisuje v súvislosti s týmto jeden rozdiel medzi verejným a súkromným poskytovaním služieb. Aj keď trh býva vykreslený ako ríša spotrebiteľskej suverenity, teda že firmy môžu predávať svoje tovary a služby, iba ak ich chce niekto kúpiť, v skutočnosti je to tak, že poskytovatelia si vyberajú svojich zákazníkov tým, že sa rozhodujú, na aký segment trhu zacielia svoj produkt; na ich pleciach predsa nespočíva žiadna povinnosť, aby naplnili potreby každého. Verejné služby sa od tohto fundamentálne odlišujú: musia byť univerzálne v ich možnom rozsahu. V prípade verejno-súkromných partnerstiev si súkromný dodávateľ vyberie segment, ktorý chce, kým verejnej autorite zostane reziduálna časť, o ktorú nemá súkromný sektor záujem. Preto sa často stávajú týchto reziduálnych verejných službách službami zlej kvality.³

Výstavba a prevádzka novej bratislavskej nemocnice má byť financovaná práve cez PPP projekt, ako prvý svojho druhu v oblasti zdravotníctva na Slovensku. Je to významný krok zakladajúci precedens vo vývoji slovenského zdravotníctva. Budeme musieť byť veľmi ostražití, aby sme neboli svedkami neúmerného zvýhodnenia a nastavenia nadštandardných podmienok pre súkromného investora, ktoré budú diskriminovať iné nemocničné zariadenia. Budeme si musieť vôbec presvedčivo zodpovedať otázku, prečo nemocnicu so strategickým významom pre zaškoloňovanie budúcich slovenských lekárov, kde je sústredená lekárska veda na Slovensku a kde sa riešia najťažšie prípady

¹ FISHER, M.: *Kapitalistický realizmus*. Praha: Rybka Publishers, 2010, s. 84.

² CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 41.

³ CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 89.

pacientov chce štát odovzdať na tridsať rokov do rúk súkromného investora?¹ Lahko sa môže stať, že súkromný investor si vyberie chutnejší a väčší kus koláča, kým štátu zostane iba suchá kôrka.

Dokonca aj slovenská politická strana NOVA kritizuje PPP projekty v zdravotníctve, konštatuje zlyhania týchto projektov v zahraničí, spomína kritický záver analýzy *Európskej komisie*, upozorňuje na ich zbytočnú predraženosť a oneskorené dodávanie v nižšej kvalite oproti pôvodnému nakontraktovaniu.²

V našich podmienkach sú PPP projekty v oblasti zdravotníctva prezentované ako zázrak, ktorý spasí štátny rozpočet a peňaženky občanov. V skutočnosti sa táto možnosť môže pre štát a de facto pre občana ešte drahšia a nevýhodnejšia, pretože investor zväčša pristúpi len na také podmienky, ktoré ho neprivedú do straty a uľahčia mu podnikanie. Veľmi detailný pohľad na riziká verejno-súkromných partnerstiev ponúka štúdia, ktorú vydalo české Transparency International.³

Aj Crouch konštatuje na základe výsledkov vtedajších štúdií, že použitie súkromného sektora nevyhnutne nemusí viesť k väčšej efektívitve.⁴ Objektom Crouchovej kritiky je problém s vyvodením zodpovednosti, ktorý opisuje na modeli trojuholníkového vzťahu: vláda – občan – súkromný dodávateľ verejnej služby. Zatiaľ čo občan má spojenie cez volebný a politický systém s vládou (na národnej alebo lokálnej úrovni), vláda má spojenie cez zmluvu so súkromným dodávateľom. Ale občan nemá žiadne prepojenie (ani trhové, ani občianske) s dodávateľom, hoci službu využíva priamo on. Od tej doby je vláda zodpovedná iba za politiku, nie za samotnú kvalitu poskytovania služby, hoci

¹ VISOLAJSKÝ, P.: *Postaví PPP nemocnicu kotolník?* [online], [cit. 21/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://visolajsky.blog.sme.sk/c/366248/postavi-ppp-nemocnicu-kotolnik.html>>.

² Stanovisko NOVA k vládne projektu výstavby a prenájmu Univerzitnej nemocnice Bratislava súkromnému investorovi formou PPP projektu. [online], [cit. 20/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nova.sk/stanovisko-nova-k-vladnemu-projektu-vystavby-a-prenajmu-univerzitnej-nemocnice-bratislava-sukromnemu-investorovi-formou-ppp-projektu>>.

³ PAVEL, J.: *PPP Projekty v České republice – šance nebo riziko? Implementace PPP projektů v České republice a její rizika*. Praha: Transparency International Česká republika, 2007, s. 57.

⁴ CROUCH, C.: *Commercialisation of Citizenship*. London: Fabian Society, 2003, s. 1.

zákazníkom u dodávateľa je ona. Zákazníkom je z právnej roviny vláda, nie občan, ktorú službu využíva a je jednoduché si predstaviť veľa situácií, kde záujmy vlády a občanov nie sú identické.¹

Vzťah medzi sociálnym štátom a zónou trhu vždy istým spôsobom varioval medzi jednotlivými krajinami, ale v každom jednom prípade bolo dôležité odlíšiť záležitosti sociálneho občianstva od trhovej konkurencie a profitu: tento predpoklad je fundamentálny pre ideu demokratického občianstva, pretože zahŕňa systém distribúcie a tvorbu rozhodnutí, ktoré nestelesňujú nerovnosti kapitalistickej zložky spoločnosti.² Otázka znie, prečo by verejné služby a sociálne politiky nemohli byť dostupné účelom tvorby zisku, ako ktorékoľvek iné komerčné služby?³ A tak odvetvia služieb, ktoré sú verejným sektorom poskytované netržne, teda tie, ktoré nemajú trhovú cenu a sú produkované mimo trhových konkurenčných vzťahov bez cieľu zisku, sú postupne presúvané k ich poskytovaniu cez trh. Vychádza to z presvedčenia, že súkromný sektor a trh dokázu efektívnejšie poskytovať a spravovať verejné služby ako napr. školstvo, zdravotníctvo alebo sociálne služby a aby v týchto oblastiach suploval neefektívny štát. Fisher toto presvedčenie považuje za veľký úspech „kapitalistického realizmu“, že spoločnosti bola dokonale vštepená „obchodná ontológia“, podľa ktorej je úplne samozrejmé, že veci ako vzdelanie alebo lekárska starostlivosť by mali byť spravované ako firma.⁴

C. Crouch pripomína Marshallovo dielo *Sociology at the Crossroads and Other Essays* (1963), kde Marshall operuje s argumentom, že ľudia nadobudli práva k verejným statkom a službám na základe ich postavenia ako občania a nie preto, že by si ich boli schopní kúpiť na trhu. Podobne napríklad právo voliť alebo právo na spravodlivý proces si nie je možné kúpiť, tak aj nárok na zaobstaranie niektorých služieb cez trh by mohlo znamenať zníženie ich občianskej kvality.⁵ Ak by zmienené sféry mali byť organizované a sprostredkované čisto cez trh, mohlo by to negatívne ovplyvniť finančnú dostupnosť

¹ CROUCH, C.: *Commercialisation of Citizenship*. London: Fabian Society, 2003, s. 21.

² CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 78 – 79.

³ CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 79.

⁴ CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 29.

⁵ CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 81.

pre veľkú časť verejnosti, de facto ide o princíp exkluzívny, kedy je časť občanov z užívania verejných služieb vylúčená.¹ Ľ. Blaha spomína dánskeho sociálneho teoretika G. Espinga-Andersena, ktorý píše o procese dekomodifikácie. Dekomodifikácia predstavuje mieru oslobodenia sa od trhových síl: čím menej je jednotlivec riadený trhovými silami, tým viac možno hovoriť o jeho živote ako o dekomodifikovanom. Znamená to, že jednotlivec a jeho potreby nie sú degradované na špecifickú komoditu. Aj Blaha prichádza k záveru, že k tomu nepostačuje len formálna garancia ľudských a občianskych práv, vrátane sociálnych práv, ale úloha štátu spočíva v zabezpečení reálnej alternatívy voči závislosti od trhu.²

Špecifickým prípadom sú situácie, kedy nenastáva privatizácia ani kontraktácia verejných služieb, ale vláda používa metódy auditu, kvantitatívnych ukazovateľov a zvyšovania profitu v sociálnych službách alebo v školstve. Rôzne agentúry zriadené za účelom hodnotenia kvality škôl, výučby a pedagógov, inšpekcie, komplexné akreditácie kladú na pedagogických pracovníkov rozmanité množstvo administratívnych povinností a byrokratických bremien, čím musia neustále dokladovať svoju efektivitu, konkurencieschopnosť a úspešnosť.³ Takto často dochádza len ku skresľovaniu, umelému „prilepšovaniu“ skutočnosti a provizórnej sebakritike. Naozaj sa treba v tejto súvislosti zamýšľať, či „*preferovaní symbolických úspechů před úspěchy skutečnými si pozdní kapitalismus vypůjčil právě od stalinismu.*“⁴

Málokto počul o masívnych demonštráciách študentov v albánskej Tirane bojujúcich za svoje sociálne práva z konca októbra 2014. Študentské hnutie protestovalo proti celému radu neoliberálnych reforiem snažiacich sa skreslať verejné prostriedky pre verejné vysoké školy v Albánsku a sprístupniť väčšie množstvo verejných prostriedkov súk-

¹ KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 25 – 26.

² BLAHA, Ľ.: *Spět k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012, s. 29 – 30.

³ FISHER, M.: *Kapitalistický realismus*. Praha: Rybka Publishers, 2010, s. 69 – 71.

⁴ FISHER, M.: *Kapitalistický realismus*. Praha: Rybka Publishers, 2010, s. 59.

romným vysokým školám a proti vysokému zvýšeniu školného za posledné roky.¹ Všetko začalo reformou modifikovania modelu financovania vysokých škôl z dielne stredopravej vlády v r. 2010, ktorá navrhovala systém prerozdelenia verejných zdrojov na základe konkurenčnej schémy rovnako pre verejné a súkromné školy. V reformách pokračuje i nová vláda, ktorá nastúpila v r. 2013, paradoxne zložená zo socialistických politických subjektov, hoci súčasný premiér pôvodne tvrdil, že vedomosti nie sú komoditou, a že univerzity nie sú obchodné jednotky, že vysoké školy, a to najmä tie súkromné, by mali prestať „predávať“ diplomy. Pokusy zaviesť poukážkový (voucher) systém zlyhal aj vďaka nátlaku študentského hnutia, ale aj väčšiny súkromných univerzít, ktoré sa báli v dôsledku tohto opatrenia vzniku oligopolného postavenia niektorých z nich.² Nad vzdelaním sa vznášajú slabnúce tieň sociálneho občianstva a posledné reziduá tohto práva vyprchávajú do vzduchu, aby priestor zaujal zákazník s peňaženkou. Vysokoškolské vzdelanie už nie je vnímané ako základné právo vychádzajúce z princípu sociálneho občianstva, už viac nie je vnímané ako východisko z neblahých sociálnych podmienok a nástroj sociálnej mobility, čiže nástroj *mysliteľnej zmeny*, ale ako služba, ktorá sa dá kúpiť. Vyššie vzdelanie je chápané ako privilegium, ktoré zatvára svoje brány pred chudobnými. Samozrejme, študentovi je umožnené uľahčiť si štúdium na súkromných univerzitách vďaka štátom garantovanými pôžičkami. Banky tak budú o krátky čas profitovať z novej vlny dlžníkov, ktorí si budú požičiavať na to, aby mohli splniť svoje niekdajšie záväzky voči štátu a mohli vôbec zápasíť s ďalšími nástrahami, ktoré si na nich trh pripraví.³

Marshallov koncept sociálnych práv vznikol v čase vrcholiacej inklúzie robotníckej triedy a ich požiadaviek do stranického a politického

¹ Albania: Report on the Struggle against neoliberal Reforms of Universities. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://ism-global.net/protest-neoliberal-reforms-albania-2014>>.

² QORI, A.: *The neoliberalization of Albanian higher education*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://opolitike.org/analiza/the-neoliberalization-of-albanian-higher-education/>>.

³ QORI, A.: *The neoliberalization of Albanian higher education*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://opolitike.org/analiza/the-neoliberalization-of-albanian-higher-education/>>.

procesu. Od 60. a 70. rokov možno zaznamenať prudký nárast ľudí zamestnaných v sektore služieb.¹ Individualizácia pracovných podmienok pracovníkov v službách je presný opak uniformného modelu sociálneho zabezpečovania priemyselných robotníkov, preto takáto pracovná sila sa potýka s ťažkosťami jej organizácie do odborov a znížená vyjednávacía kapacita odborov zmenšuje tlak na zabezpečenie ich sociálnych práv.² Crouch píše o nesúdržnosti týchto tried, nižšie pozície hierarchie bielych golierov v skutočnosti nerozvinuli svoj autonómny politický profil, ktorý by artikuloval ich požiadavky. Argumentuje tým, že nemanuálne pracujúci nemajú práve skúsenosť s politickou exklúziou, pretože v čase zápasu robotníckej triedy o svoje politické a neskôr sociálne práva tvorili len veľmi malú skupinu.³

T. Bottomore sa v eseji *Citizenship and Social Class, Forty Years On* pokúša o revitalizáciu myšlienok T. H. Marshalla. B. Revi sa vo svojej štúdii takisto snaží vzkriesiť a aktualizovať Marshallov model sociálneho občianstva. Prichádzajú k podobným záverom. Sociálne práva s kategóriou občianstva ušité na parametre povojnovej Británie sú Marshallom skutočne úzko definované. Migranti, ktorí boli legálne vylúčení z kategórie občianstva, boli vylúčení aj z poskytovania sociálnych práv. Spôsob ako rozšíriť občianstvo je podľa Reviho oddeliť ho od národnosti.⁴ Veľký počet neobčanov, cudzincov spolu s občanmi nových prostredí predstavuje nové výzvy pre Marshallov koncept: pracujúci imigranti participujú na ekonomickom živote krajine, platia dane, ale nemajú nárok na prístup k plnej škále sociálnych práv vyplývajúcich z plného členstva v občianskej komunite; homosexuáli, domorodé komunity sú len niektoré z existujúcich, nereprezentovaných, marginalizovaných skupín, ktorých potreby nie sú zachytené v rámci existujúcej sociálnej štruktúry.⁵

¹ KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 23.

² KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, s. 26.

³ CROUCH, C.: *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2012, s. 59 – 60.

⁴ REVI, B. T. H.: *Marshall and his critics: reappraising 'social citizenship' in the twenty-first century*. In: *Citizenship Studies*. 3-4/2014, s. 461.

⁵ REVI, B. T. H.: *Marshall and his critics: reappraising 'social citizenship' in the twenty-first century*. In: *Citizenship Studies*. 3-4/2014, s. 460.

Literatúra:

- Albania: Report on the Struggle against neoliberal Reforms of Universities.* [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://ism-global.net/protest-neoliberal-reforms-albania-2014>>.
- BLAHA, L.: *Späť k Marxovi?* Bratislava: VEDA, 2012.
- CROUCH, C.: *Commercialisation or Citizenship: Education Policy and the Future of Public Services.* London: Fabian Society, 2003.
- CROUCH, C.: *Post-Democracy.* Cambridge: Polity Press, 2012.
- DRULÁK, P.: *Politika nezájmu. Česko a Západ v krizi.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012.
- FISHER, M.: *Kapitalistický realismus.* Praha: Rybka Publishers, 2010.
- KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu.* Praha: SLON, 2005.
- MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class: And Other Essays.* Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
- PAVEL, J.: *PPP Projekty v České republice – šance nebo riziko? Implementace PPP projektů v České republice a její rizika.* Praha: Transparency International Česká republika, 2007.
- QORI, A.: *The neoliberalization of Albanian higher education.* [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://opoli-tike.org/analiza/the-neoliberalization-of-albanian-higher-education/>>.
- REVI, B. T. H.: *Marshall and his critics: reappraising 'social citizenship' in the twenty-first century.* In *Citizenship Studies.* 3-4/2014.
- Stanovisko NOVA k vládnemu projektu výstavby a prenájmu Univerzitnej nemocnice Bratislava súkromnému investorovi formou PPP projektu.* [online], [cit. 20/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nova.sk/stanovisko-nova-k-vladnemu-projektu-vystavby-a-prenajmu-univerzitnej-nemocnice-bratislava-sukromnemu-investorovi-formou-ppp-projektu>>.
- VISOLAJSKÝ, P.: *Postaví PPP nemocnicu kotolník?* [online], [cit. 21. 10. 2014]. Dostupné na internete: <<http://visolajsky.blog.sme.sk/c/366248/postavi-ppp-nemocnicu-kotolnik.html>>.
- WOOD, E. M.: *The Origin of Capitalism: A Longer View.* London and New York: Verso, 2002.

Vývoj a obmedzenia vybraných politických práv

Matúš Béreš

The submitted paper deals with developement of selected political rights that are content of legally binding documents and declarations. In the first part we focus on international documents relevant to Slovakia and former Czecho-Slovakia. In thesecond part we analyze documents, especially constitutions, that originated from Slovak territory, from 1918 – including both historical constitutional state forms – Slovakia and Czecho-Slovakia. The last – third part of this paper deals with limitations of selected political rights in documents we analyzed.

Úvod

Ľudské a občianske práva sú najmä po neblahých udalostiach súvisiacich s druhou svetovou vojnou veľmi frekventovanou témou vo vedeckom, politickom, mediálnom, ale i neformálnom prostredí každodenného života. V predkladanom texte sa budeme snažiť opísať a stručne analyzovať relevantné časti vybraných medzinárodných dokumentov, ktoré položili základy pre úpravu politických práv na našom území a rovnakým spôsobom aj právne predpisy (predovšetkým ústavy), ktoré boli v účinnosti na území Slovenska od roku 1918. V poslednej časti sa budeme venovať limitom týchto politických práv. Veríme, že tento text prinesie náležitý pohľad na zvolenú tému a bude užitočným zdrojom informácií na tému politických práv.

Vývoj vybraných politických práv na území Slovenska a vo svetovom kontexte

Sloboda prejavu, a teda aj sloboda tlače patrí medzi základné ľudské práva. Je obsiahnutá v niekoľkých prelomových historických dokumentoch. Prvý, ktorý spomenieme, je *Deklarácia práv človeka a občana*, ktorú počas revolučných posunov 26. augusta 1789 prijalo *Ústavodarné národné zhromaždenie* Francúzskeho kráľovstva. Vznik spomenutého prehlásenia bol do značnej miery ovplyvnený osvietenským časovým kontextom a za vzor pre zostavenie deklarácie sa považuje *Deklarácia nezávislosti Spojených štátov*. Deklaráciu práv človeka a občana považujeme

za veľmi prelomový dokument vo všeobecných dejinách západnej civilizácie. Slobodné rozširovanie myšlienok dokonca nazýva drahocenným právom človeka, keď neskôr píše, že: „*Volné šírenie myšlienok a názorov je jedným z najdrahocenejších práv človeka. Každý občan teda môže slobodne hovoriť, písať a tlačiť, je však zodpovedný za zneužívanie tejto slobody v prípadoch určených zákonom.*“¹ Tieto práva, ktoré boli kodifikované už v roku 1789, považujeme dnes za prirodzený korpus každej ústavy demokratického štátu. Ďalším z dôležitých dokumentov, ktorý vo výraznej miere prispel k súčasnému stavu ľudských a občianskych slobôd, je *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, ktorú 10. decembra 1948 prijalo Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov. Za prijatie deklarácie hlasovalo 48 štátov, proti prijatiu osem štátov, medzi nimi napr. ZSSR a Československá republika. *Všeobecná deklarácia ľudských práv* hovorí, že „*Každý má právo na slobodu presvedčenia a prejavu; toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory bez zasahovania a právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky akýmikoľvek prostriedkami a bez ohľadu na hranice.*“² Právo zhromažďovania a združovania sa definuje v nasledujúcom článku: „*Každý má právo na slobodu pokojného zhromažďovania a združovania. Nikto nesmie byť nútený byť členom nejakého združenia.*“³ Teda právo vstupovať do združenia znamená aj právo nevstupovať do združenia. Tento fakt je dôležitý v prípade nášho postsovietskeho priestoru, keď hovoríme o vstupovaní do *Komunistickej strany Československa* (ďalej KSČ). Vstup do nej totiž nebol vždy dobrovoľný, často znamenal napríklad vyhnutie sa trestnému stíhaniu. V prípade *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* je však nevyhnutné povedať, že tento dokument nemá právnu povahu a ako vyplýva aj z jeho názvu, funkciu má predovšetkým deklaratívnu. Toto prehlásenie, resp. rezolúcia slúžilo ako vzor pre prijatie ďalších dokumentov, disponujúcich

¹ *Declaration of the Rights of Man*. čl. 11. [online], [cit. 10/2/2015]. Dostupné na internete: <http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp> (prekl. M. B.).

² *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. čl. 19. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.vop.gov.sk/zakladne-medzinarodne-dohovory-tykajuce-sa-ochrany-ludskych-prav-a-zakladnych-slobod>>.

³ *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. čl. 20. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.vop.gov.sk/zakladne-medzinarodne-dohovory-tykajuce-sa-ochrany-ludskych-prav-a-zakladnych-slobod>>.

už právnou záväznosťou. Medzinárodný dokument disponujúci právnou záväznosťou je až *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, ktorý prijala Rada Európy 4. novembra 1950. Česko-Slovensko sa členským štátom *Rady Európy* stalo až v roku 1991 a v tomto roku 21. februára spomínaný dohovor ratifikovalo. Slobode slova a prejavu sa venuje v desiatom článku: „Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice.“¹ Sloboda zhromažďovania a združovania je taktiež zakotvená v *Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd*: „Každý má právo na slobodu pokojného zhromažďovania a na slobodu združovať sa s inými, včítane práva zakladať na obranu svojich záujmov odbory alebo vstupovať do nich.“² Tu je dôležitá formulácia o pokojnosti zhromažďovania, teda sloboda zhromažďovania (a ani žiadne ďalšie) nie je absolútna. Obmedzeniam politických práv sa budeme venovať nižšie.

Ďalším medzinárodným dokumentom upravujúcim slobodu prejavu je *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*, ktorý prijalo Valné zhromaždenie OSN 16. decembra 1966. ČSSR k nemu podpisom pristúpila 7. októbra 1968. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky ratifikovalo *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* 11. novembra 1975 a text paktu bol inkorporovaný do právneho poriadku ČSSR 10. mája 1976 ako vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* upravuje slobodu prejavu takto: „Každý má právo na slobodu prejavu; toto právo zahŕňa slobodu vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky každého druhu, bez ohľadu na hranice, či už ústne, písomne alebo tlačou, prostredníctvom umenia alebo akýmikoľvek inými prostriedkami podľa vlastnej voľby.“³ Sloboda zhromažďovania je zakotvená

¹ *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. čl. 10. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf>.

² *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. čl. 11. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf>.

³ *Predpis č. 120/1976 Zb. Vyhláška ministra zahraničných vecí o medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. čl. 19. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-120>>.

v článku 21: „Uznáva sa právo na pokojné zhromažďovanie.“¹ Slobodu združovania upravuje článok č. 22, ktorý je takmer identický s obdobnou formuláciou v *Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd*.

Vývoj politických práv na našom území

Sloboda prejavu bola a je upravená aj v ústavách Česko-Slovenska a Slovenska. *Ústavná listina Československej republiky* z roku 1920 uvádza, že „Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře.“² *Ústavná listina ČSR* je tak prvou ústavou na našom území, ktorá obsahuje a reálne garantuje politické práva. Po rozsiahlych geopolitických zmenách v Európe v 30-tych rokoch 20. storočia sa zmenila aj ústavná situácia na našom území. Vyústením tohto procesu bol vznik samostatnej Slovenskej republiky, ktorá však rovnako ako Maďarské kráľovstvo spadala pod priamypolitický, vojenský a ideový vplyv Nemeckej ríše. *Ústava vojnovaj Slovenskej republiky*, ktorú prijal Slovenský snem 21. júla 1939, garantuje slobodu prejavu a tlače a zhromažďovania v intenciách dobového kontextu: „Shromažďovacie, tlačové a spolčovacie právo sa zabezpečuje v medziach zákonných ustanovení. Sloboda vierovyznania, prejavu mienky, vedeckého bádania a umenia sa zabezpečuje, nakoľko nenaráža na ustanovenia zákonov, verejného poriadku a kresťanských mravov.“³ Napriek ústavnej formulácii však v prípade totalitného štátu, akým bola vojnová Slovenská republika, nemôžeme hovoriť o reálnom uplatňovaní týchto práv. Navyše, existencia Slovenskej republiky, a teda aj účinnosť jej ústavy, sa odohrávala takmer výlučne v čase vojnového stavu, ktorý spravidla vylučuje riadne užívanie politických práv. Miera reálneho uplatňovania

¹ *Predpis č. 120/1976 Zb. Vyhláška ministra zahraničných vecí o medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. čl. 21. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-120>>.

² *Ústavní listina Československé republiky*. § 113. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

³ *Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky*. § 84, 85. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>>.

práv a slobôd občanov v socialistických štátoch bola realizovaná taktiež vo veľmi obmedzenej podobe. Napriek tomu však aj ústava Československej republiky z roku 1948 obsahuje state o slobode prejavu a tlače: „*Svoboda projevu se zaručuje. Každý může v mezích zákona projevo- vat svémíněním slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jakýmkoli jiným způsobem. Výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu.*“¹ Paragraf 21 upravuje aj slobodu tlače: „*Svoboda tisku se zaručuje. Není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře.*“² Právo na zhromažďovanie je v tejto ústave definované v intenciách ľudovodemokratického politického zriadenia: „*Právo zhromažďovací a spolčovací sa zaručuje, pokud se tím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.*“³ Obdobne to platí aj v prípade Ústavy Československej socialistickej republiky z roku 1960, kde je navyše pridaná klauzula o súlade slobody slova so záujmami pracujúceho ľudu: „*V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku.*“⁴ Sloboda tlače je však uplatniteľná len v prípade, ak je k dispozícii technická podpora nevyhnutná pre tvorbu, resp. distribúciu novín, letákov alebo iných nosičov informácií. Keďže v štáte s centrálne riadenou socialistickou ekonomikou nemožno hovoriť o súkromných vydavateľstvách alebo tlačiarňach, bol výkon slobody tlače v tomto prípade ťažko realizovateľný, prinajmenšom vychádzajúc z dikcie nasledujúceho článku ústavy: „*Tyto svobody jsouzajištěny tím, že se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelství a tiskové podniky, veřejné budovy, sály, prostranství, jakož i rozhlas, televize a jiné prostředky.*“⁵ Ústava ČSSR upravuje aj slobodu zhromažďovania, keď ju definuje ako slobodu „*pouličních*

¹ Ústava Československé republiky. § 18. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

² Ústava Československé republiky. § 21. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

³ Ústava Československé republiky. § 24. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

⁴ Ústava Československé socialistickej republiky. čl. 28. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

⁵ Ústava Československé socialistickej republiky. čl. 28. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

průvodů a manifestací.“¹ Ústavný zákon o československé federácii, ktorý schválilo Národné zhromaždenie ČSSR 27. októbra 1968, a ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1969, neobsahuje články venujúce sa ľudským a občianskym právam a slobodám, upravuje iba inštitucionálny rámec novovzniknutej federácie.²

V znovunastolenom demokratickom kontexte po tzv. Nežnej revolúcii prijalo 9. januára 1991 *Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky* (ďalej ČSFR) *Listinu základných práv a slobôd*. *Listina základných práv a slobôd* bola vydaná ako ústavný zákon č. 23/1991 Zb. a nadobudla účinnosť 8. februára 1991. Tento dokument postihuje aj slobodu prejavu, konkrétne v článku 17: „Sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené. Každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Cenzúra je neprípustná.“³ Sloboda zhromažďovania je obsiahnutá v článku 19, pričom „zhromaždenie [...] nemožno podmieňovať povolením orgánu verejnej správy.“⁴ *Listina základných práv a slobôd* obsahuje taktiež článok o práve združovania sa.⁵ *Federálne zhromaždenie ČSFR* ani do konca existencie federácie Čechov a Slovákov neprijalo novú ústavu (čo sa aj považuje za jeden z dôvodov zániku ČSFR) a v platnosti ostávala stále *Ústava ČSSR z roku 1960* súbežne s *Ústavným zákonom o československej federácii z roku 1968*, preto v tomto prípade hovoríme až o *Ústave Slovenskej republiky*, ktorú schválila *Slovenská národná rada* 1. septembra 1992. *Ústava*

¹ *Ústava Československé socialistické republiky*. čl. 28. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

² *Ústavný zákon o československej federácii*. Bratislava: Epoque, 1968.

³ *Predpis č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon, ktorým sa ukladá Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky*. čl. 17. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23>>.

⁴ *Predpis č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon, ktorým sa ukladá Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky*. čl. 19. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23>>.

⁵ *Predpis č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon, ktorým sa ukladá Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky*. čl. 20. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23>>.

SR obsahuje väčšinu ustanovení *Listiny základných práv a slobôd* a obidva dokumenty sú v súčasnosti platnými právnymi predpismi. V sekcii politické práva však *Ústava SR* podrobnejšie definuje slobodu prejavu: „*Vydávanie tlače nepodlieha povoľovaciemu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanoví zákon.*“¹

Limity politických práv v ústavných a zákonných definíciách na našom území

Sloboda zaiste neznamená bezbrehú voľnosť, ale aj užívanie slobody podlieha istým obmedzeniam, predovšetkým vyplývajúcim zo slobody iných. Už spomenutá *Deklarácia práv človeka a občana* uvádza, že „*sloboda obsahuje možnosť robiť všetko, čo neškodí inému človeku.*“² Táto myšlienka je zachytená aj v známom výroku „*Sloboda rozťahovania tvojich ramien končí presne tam, kde začína nos druhého človeka.*“³ Tak, ako konkrétna podoba a miera slobody prejavu podlieha vývoju a modifikáciám v závislosti od časového a priestorového kontextu, tak aj jej zákonné obmedzenie nadobúda rôzne prejavy a formy v čase i priestore. Limity spomenutých politických práv sme rozdelili do dvoch základných skupín:

1. limity vyplývajúce z ideovo-svetonázorového základu štátu;
2. limity vyplývajúce z bezpečnosti štátu a udržania poriadku.

Limity slobody prejavu môžu prameniť z ideovo-svetonázorového základu štátu, ktorý býva značne situačný. Z tohto dôvodu by sme sa mali vyvarovať posudzovania nižšie spomenutých klauzúl dnešnými meradlami a zásadami demokracie a dodržiavania ľudských práv. Dopusťte by sme sa tak historického anachronizmu, pri ktorom posudzujeme na základe súčasných hodnotových systémov objekty z minulosti. Prvý z príkladov ideovo-svetonázorového limitovania politických práv

¹ *Ústava Slovenskej republiky*. Bratislava: EPOS, 2014, čl. 26.

² *Declaration of the Rights of Man*. čl. 4. [online], [cit. 10/2/2015]. Dostupné na internete: <http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp>.

³ CHAFEE, Z.: *Freedom of Speech in WarTime*. In: *HarvardLawReview*. Vol. 32, No. 8, 1919, s. 957. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1327107>>.

sa nachádza vo vyššie zmienenom *Ústavnom zákone o ústave vojnovkej Slovenskej republiky*, ktorý podmieňuje slobodu prejavu rešpektovaním kresťanských mravov.¹ Ideová alebo duchovná osnova prvej Slovenskej republiky bola totiž výrazne kresťanská, resp. katolícka. Spojenie fašistickej ideológie so silnou pozíciou cirkvi je označované pojmom klérofašizmus, od pojmu klerik, teda zasvätená osoba, predstaviteľ duchovenstva.² Tieto atribúty prvého samostatného slovenského štátu vysvetľujú spomenuté obmedzenie slobody prejavu. Ďalším dobovým ustanovením je § 22 *Ústavy Československej republiky*, ktorý sa týka informácií v audiovizuálnej forme: „*právo k výrobě, šíření, veřejnému promítání, jakož i k dovozu a vývozu filmu je vyhrazeno státu. Provozovat rozhlas a televizi je výhradním právem státu.*“³ Monopol na oznamovacie prostriedky považujeme za výrazný mocenský prostriedok. R. Aron zaraďuje monopol na médiá medzi jeden z piatich znakov totalitarizmu.⁴ Nasleduje § 24, ktorý hovorí o práve zhromažďovania, pričom ho podmieňuje tým, že sa „*neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.*“⁵ Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky zo 6. októbra 1948 č. 231/1948 Sb. stanovuje: „*Kto veřejne alebo pred viac ľuďmi alebo viacej ľudí poburuje proti republice, proti jej samostatnosti, ústavnej jednotnosti, jej územnej celistvosti alebo proti jej ľudovodemokratickému zriadeniu, jej spoločenskej alebo hospodárskej sústave alebo jej národnej povahe, zarúčeným ústavou, potresce sa pre prečin tuhým väzením od troch mesiacov do troch rokov.*“⁶ Štvrtým príkladom je *Ústava Československej socialistickej*

¹ Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky. § 85. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>>.

² klérofašizmus – lat. clerofascismo, gr. klerikos – v cirkevnom žargóne „*patriaci k duchovenstvu*“, lat. clericus – kňaz, forma vlády klerikálneho zamerania uplatňujúca pri výkone moci fašistické metódy. Klérofašizmus vznikol v 20. rokoch 20. storočia, jeho vplyv vyvrcholil v období 2. svetovej vojny a neblaho zasiahol do formovania slovenskej štátnosti. Klérofašizmus bol neskôr odsúdený aj Vatikánom. CHOVANEC, J.: *Politológia: terminologický a výkladový slovník*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2010.

³ *Ústava Československé republiky*. § 22. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

⁴ Aron, R.: *Demokracie a totalitarizmus*. Praha: Atlantis, 1993, s. 158.

⁵ *Ústava Československé republiky*. § 24. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

⁶ *Předpis č. 231/1948 Zb. Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky*. [online], [cit. 28/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1948-231>>.

republiky, ktorá hovorí o slobode prejavu, slova a tlače takto: „*Těchto svobod občané užívají jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatňování své aktivní účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země.*“¹ V dnešnom ponímaní by sme túto formuláciu mohli označiť za nepochopiteľnú, keď v kontexte budovateľského nadšenia predpokladá aktívnu účasť ľudu na výstavbe štátu. Znova však pripomínáme, že musíme mať na zreteli dobový kontext a vyhnúť sa anachronizmu pri hodnotení právnych noriem z minulosti, obzvlášť z prostredia iných spoločensko-ekonomických formácií. Tieto slobody majú občania užívať navyše „*v souladu se zájmy pracujícího lidu*“ a pre uplatnenie slobody tlače ponúka štátne vydavateľstvá a tlačiarne.² Predvojom pracujúceho ľudu je v tej istej ústave – v článku 4 – nazvaná *Komunistická strana Československa*,³ a tak sloboda tlače a prejavu je už v ústavnej definícii obmedzená veľmi výrazne. Ďalším prípadom veľmi situačného obmedzenia politických práv je návrh novely trestného zákona, ktorý *Národní rada Slovenskej republiky* prijala 8. marca 1996. Mala trestať každého, kto „*v úmysle rozvrátiť ústavné zřízení, územní celistvost alebo obranyschopnost republiky alebo zničit jej samostatnost organizuje veřejné zhromaždení občanov.*“⁴ Spomenutý návrh zákona bol v NR SR prijatý v čase, keď bola vládna koalícia reprezentovaná v parlamente pracovala v zložení strán HZDS – SNS – ZRS. Ako v tomto prípade, tak aj v prípade vyššie zmieneného zákona č. 231/1948 Sb. môžeme hovoriť o tzv. gumených paragrafoch, ktoré môžu byť situačne interpretované s cieľom potrestať politických nepriateľov. Tento návrh zákona bol však prezidentom M. Kováčom vrátený parlamentu na prerokovanie a po protestoch opozície i Konferencie

¹ *Ústava Československé socialistické republiky*. čl. 28. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

² *Ústava Československé socialistické republiky*. čl. 28. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

³ *Ústava Československé socialistické republiky*. čl. 4. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

⁴ *Z návrhu novely Trestného zákona*. [online], [cit. 27/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/2106794/dokument.html>>.

biskupov Slovenska¹ nebola predmetná novela trestného zákona schválená.

Prameňom ďalších limitov slobody prejavu môže byť bezpečnosť štátu a dodržiavanie poriadku. Považujeme to za prirodzené obmedzenie vyplývajúce z vyššie spomenutej zásady, podľa ktorej naša sloboda končí tam, kde začína sloboda druhého človeka a vnútorná stabilita štátu, pokiaľ nie je štátom porušujúcim ľudské práva a slobody, by mala byť zabezpečená. *Ústavná listina Československej republiky v paragrafe 113 obmedzuje slobodu prejavu pre situácie „za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek.“*² Aj Ústava Slovenskej republiky z roku 1939 kladie slobode prejavu podmienku dodržiavania verejného poriadku.³ *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* podriaďuje slobodu prejavu nasledovne: „Výkon těchto slobod, protože zahrňuje aj povinnosti aj zodpovednosť, může podliehat takým formalitám, podmínkám, obmedzením alebo sankciám, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky...“⁴ Ústava ČSSR neobsahuje klauzulu o verejnom poriadku alebo štátnej bezpečnosti. Avšak nazdávame sa, že formulácia o súlade slobody prejavu so záujmami pracujúceho ľudu túto požiadavku dostatočne nahrádzajú a implicitne ju tam vkladajú. Obmedzenie politických práv v záujme uchovania verejného poriadku a národnej bezpečnosti je prítomné aj v *Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach*, kde je obmedzenie slobody prejavu zamerané na „na ochranu národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku alebo verejného

¹Dokumenty KBS. [online], [cit. 20/3/2014]. Dostupné na internete: <<http://m.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-konferencie-biskupov-slovenska/>> In: BÉREŠ, M.: *Politická analýza vlád V. Mečiara v rokoch 1990 – 1998*. (diplomová práca). Košice: UPJŠ, 2014, s. 69.

² *Ústavní listina Československé republiky*. § 113. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

³ *Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky*. § 85. [online], [cit. 18/2/2015].

Dostupné na internete: <<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>>.

⁴ *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. čl. 10. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf>.

zdravia alebo morálky.“¹ Ďalšia explicitne vyjadrená podmienka dodržiavania verejného poriadku, resp. nenarúšania bezpečnosti štátu sa objavuje v Listine základných práv a slobôd a v rovnakom znení aj v Ústave SR: „Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.“² Znova pripomínáme, že tieto obmedzenia sú z nášho pohľadu oprávnené a sú v súlade s požiadavkou zachovania funkčnosti štátu, ak ide o právny štát, ktorý neporušuje ľudské práva. Medzi obmedzenia týkajúce sa bezpečnosti štátu zaradíme aj účasť občana v bezpečnostných zložkách štátu. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z roku 1966 (inkorporovaný do právneho systému SR ako stále účinná vyhláška č. 120/1976 Zb.) ju opravuje v článku 22, kde okrem obmedzení týkajúcich sa štátnej bezpečnosti a verejného poriadku, ktoré sú spomenuté v odseku vyššie nachádzame aj formuláciu, podľa ktorej „nič v tomto článku nebráni zákonom obmedziť výkon tohto práva príslušníkom ozbrojených síl a polície.“³

Záver

V spomenutom texte sme sa okrem stručného vývoja vybraných politických práv na území Slovenska a v medzinárodných dokumentoch s relevanciou k Slovensku venovali aj vývoju zákonných obmedzení týchto práv. Ako vyplýva z vyššie spomenutého, účelom týchto obmedzení bolo a je udržanie pokojného spolunažívania medzi občanmi

¹ Predpis č. 120/1976 Zb. Vyhláška ministra zahraničných vecí o medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. čl. 19. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-120>>.

² Ústava Slovenskej republiky. Bratislava: EPOS, 2014, čl. 26; Predpis č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon, ktorým sa uvoľňuje Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. čl. 17. [online], [cit. 18/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23>>.

³ Predpis č. 120/1976 Zb. Vyhláška ministra zahraničných vecí o medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. čl. 22. [online], [cit. 16/02/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-120>>.

štátu a akcent na ideovú či duchovnú koncepciu štátu, ktorej udržanie sa považuje v predmetnom období za kľúčové.

Literatúra:

ARON, R.: *Demokracie a totalitarizmus*. Praha: Atlantis, 1993.

BÉREŠ, M.: *Politická analýza vlád V. Mečiara v rokoch 1990 – 1998*. (diplomová práca). Košice: UPJŠ, 2014.

Declaration of the Rights of Man. [online], [cit. 10/2/2015]. Dostupné na internete: <http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rig-htsof.asp>.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete:

<http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLK.pdf>.

CHAFEE, Z.: *Freedom of Speech in WarTime*. In: *Harvard Law Review*. Vol. 32, No. 8, 1919. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1327107>>.

CHOVANEK, J.; HOTÁR, V.: *Politológia: terminologický a výkladový slovník*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2010.

Predpis č. 120/1976 Zb. Vyhláška ministra zahraničných vecí o medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. [online], [cit. 16/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1976-120>>.

Predpis č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-23>>.

Predpis č. 231/1948 Zb. Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky. [online], [cit. 28/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1948-231>>.

Ústava Československej republiky. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>.

Ústava Československej socialistickej republiky. [online], [cit. 18/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

Ústava Slovenskej republiky. Bratislava: EPOS, 2014.

Ústavní listina Československé republiky. [online], [cit. 21/2/2015]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

Ústavný zákon o československé federaci. Bratislava: Epoque, 1968.

Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o ústave Slovenskej republiky. [online], [cit. 18/1/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>>.

Všeobecná deklarácia ľudských práv. [online], [cit. 14/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.vop.gov.sk/zakladne-medzinarodne-dohovory-tykajuca-sa-ochrany-ludskych-prav-a-zakladnych-slobod>>.

Z návrhu novely Trestného zákona. [online], [cit. 27/2/2015]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/2106794/dokument.html>>.

Vzťah slovenských politických strán k základným právam a slobodám po 20 rokoch samostatnosti

Michal Garaj

Changes which happend in the Slovak Republic at the turn of the 80s and 90s of the 20th century, did not bring only a large number of political parties and their competition but also strengthen of areas that affect to the rights and freedoms. Questions of rights and freedoms, and their implementation were the central themes of the new political parties in Slovakia after 1989. The contribution deals with the issue of the current position of the relevant Slovak political parties to fundamental rights and freedoms guaranteed by the Slovak Constitution and other documents. Contribution focuses primarily on the current position on the issue of fundamental rights and freedoms from the perspective of political parties after more than two decades of democratic development and competition of political parties.

Vzťah slovenských parlamentných politických strán vo volebnom období 2012 – 2016 k základným právam a slobodám: analýza základných dokumentov

SMER – sociálna demokracia

Politická strana *SMER – sociálna demokracia* (SMER-SD), ktorá je vo volebnom období 2012 - 2016 aktuálnou jedinou vládnu stranou, napĺňa svoje programové zameranie, ktoré tvorí popri ďalších dokumentoch základnú orientáciu politickej strany. Popri programovom zameraní, resp. programovom vyhlásení vlády vytvárajú politickej strane SMER-SD charakteristiku ďalšie dokumenty, ktorými môžeme označiť profil strany a volebné poslanstvo.

Z pohľadu hodnotovej orientácie sa SMER-SD hlási „*k politike sociálneho štátu európskeho typu, presadzujúcej aktívnu rolu štátu v ekonomike, neprivatizáciu strategických podnikov, potrebu redistribúcie, sociálnej rovnováhy a väčšej solidarity v spoločnosti.*“¹ Profilová charakteristika ponúka oblasti, v ktorých sa SMER-SD angažoval z pozície vládnej alebo opozičnej strany. Dokument ukončujú slová o podpore verejnosti, „*ktorá sa prejavuje zvyšujúcimi sa volebnými výsledkami od komunálnej, regionálnej,*

¹ SMER-SD: *Profil strany*. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/67/profil-strany>>.

národnej až po európsku úroveň.“¹ Profil strany SMER-SD sa vo vzťahu ku základným práva a slobodám nevyjadruje v žiadnom bode obsahu.

Z volebného posolstva strany pred úspešnými voľbách v roku 2012 a vytvorení vlády zloženej z jednej politického subjektu, SMER-SD vypracoval programové zameranie strany, ktoré sa neskôr pretransformovalo v programové vyhlásenie vlády na roky 2012 – 2016. „*Základným východiskom činnosti vlády s výrazným postavením strany SMER – sociálna demokracia bude eliminovať vplyvy krízy a zabezpečiť jednotu ekonomického, sociálneho, politického a environmentálneho rozvoja Slovenska.*“² Z pohľadu vládnej strany SMER-SD a jej vzťahu k základným právam a slobodám zaujíma k tejto problematike postoj v niekoľkých častiach. V svetovej politike a multilaterálnych vzťahoch Slovenská republika sa prostredníctvom vlády bude zameriavať na využívanie členstiev v medzinárodných organizáciách, ktoré zabezpečujú ochranu, stabilitu, mier a bezpečnosť. „*Bude sa ďalej zasadzovať za ochranu demokracie a právneho štátu, ľudských práva a slobôd, odmietat prejavy extrémizmu, rasizmu, netolerancie, xenofóbie, agresívneho nacionalizmu a antisemitizmu*“³ Ďalšou oblasťou z pohľadu práv a slobôd sa dokument dotýka problematiky národnostných menšín, ktorej „*vláda bude tejto problematike venovať osobitnú pozornosť.*“⁴ Vládna strana SMER-SD v časti bilaterálnych vzťahov a susedskej spolupráci sa bude orientovať na rozvíjanie spolupráce s tými partnermi, ktorí rešpektujú a uznávajú zásady medzi, ktoré patria aj univerzálnosť a nedeliteľnosť ľudských práv a základných slobôd a zachovávanie ľudskej dôstojnosti. V oblasti fungovania štátu

¹ SMER-SD: *Profil strany*. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/67/profil-strany>>.

² SMER-SD: *Programové zameranie strany SMER – sociálna demokracia na roky 2012-2016*. s. 1. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/3261/programove-zameranie-strany-smer-socialna-demokracia-na-roky-2012-2016>>.

³ SMER-SD: *Programové zameranie strany SMER – sociálna demokracia na roky 2012-2016*. s. 6. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/3261/programove-zameranie-strany-smer-socialna-demokracia-na-roky-2012-2016>>.

⁴ SMER-SD: *Programové zameranie strany SMER – sociálna demokracia na roky 2012-2016*. s. 6. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/3261/programove-zameranie-strany-smer-socialna-demokracia-na-roky-2012-2016>>.

SMER-SD má ambíciu uplatňovať princípy právneho štátu. Otázku fungovania spravodlivosti a vymáhateľnosti práva si SMER-SD kladie ako jednu zo zásadných podmienok, prostredníctvom, ktorých bude garantovať ústavné práva občanov. Vnútny poriadok a bezpečnosť v štáte tvoria základné prvky demokratických a právnych štátov a z pohľadu práv a slobôd občanov sa SMER-SD bude zameriavať na boj s extrémizmom, rasizmom, xenofóbiou, antisemitizmom, nacionalizmom a neznášanlivosťou. SMER-SD chápe zdravotnú politiku ako ďalšiu z foriem ako chrániť základné ľudské právo na zdravotnú starostlivosť s princípom rovnosti a solidarity.

Kresťansko-demokratické hnutie (KDH)

KDH svoje hodnoty, zamerania a ciele v parlamentných voľbách v roku 2012 zhrnulo v dokumente s názvom: *„Silnejšie Slovensko, začína to prácou“*. Dokument prináša v úvode svoju základnú orientáciu, ktorá vychádza z princípov kresťanstva, etiky a kultúry a poskytuje historický vývoj od vzniku hnutia až do súčasnosti. Posledným vydaným pracovným dokumentom KDH je Základný program, ktorého základné body boli prezentované na 22. sneme KDH v Poprade 11. októbra 2014.

Predvolebný dokument z roku 2012 z pohľadu orientácie ku hodnotám základných práv, ľudských práv a slobôd, KDH zaujíma svoj postoj v niekoľkých častiach dokumentu. Prvú oblasť predstavuje fungovanie a pozície médií v spoločnosti. Základom ich nezávislosti a nedotknuteľnosti je z pozície KDH sloboda slova. *„Podporíme zmeny v regulácii internetových médií tak, aby bola dôsledne zaručená sloboda slova, ale zároveň aby tieto médiá podliehali regulácii, aká je štandardná v prostredí printových a elektronických médií.“*¹ Obsahové naplnenie vzdelávania pre KDH znamená zavedenie osobitnej kategórie slobody pre školy pri naplňovaní stanovených cieľov. Sloboda v oblasti vzdelávania bude znamenať voľnosť v rozhodovaní škôl, resp. rodičov (prípád domáceho vzdelávania) akým spôsobom budú dosahované požadované vý-

¹ KDH: *Volebný program 2012*. s. 29. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://kdh.sk/wp-content/uploads/2013/06/volebny_program.pdf>.

sledky. Poriadok a bezpečnosť považuje KDH za základ slobodnej spoločnosti a to prostredníctvom vlády práva a dodržiavania zákonov. Podobnosť v zavedení kategórie slobody v oblasti vzdelávania je možno pozorovať aj v oblasti vedy a výskumu. „*Považujeme slobodu vedy a výskumu za nevyhnutnú, avšak sme si vedomí jej hraníc z etických dôvodov. Chceme dať jasne najavo, že sloboda vedy sa končí tam, kde sa dotýka hranice neporušiteľnej dôstojnosti človeka, lebo je jej podriadená. KDH bude aj v tejto oblasti zastávať pevný postoj, založený na dôslednej ochrane života od počatia až po prirodzenú smrť.*“¹ Oblasť zahraničnej politiky v ponímaní KDH bude zameraná na budovanie európskeho priestoru ako spoločenstva hodnôt založených na princípoch slobody a demokracie s osobitným zreteľom dodržiavania týchto princípov na Bielorusku a na Kube. Princípy tvorby zahraničnej politiky budú rešpektovať ľudské práva a slobody a zameranie sa na menšiny Slovákov žijúcich v zahraničí, tak aby boli zabezpečené ich práva, slobody, identita mimo územia Slovenskej republiky. V rámci priestoru EÚ, KDH vychádza z princípov, ktoré rešpektujú dôstojnosti ľudskej osoby a má záujem o budovanie spoločných európskych hodnôt s dôrazom na prácu Rady Európy a Európskeho súdu pre ľudské práva ako garantmi slobody vierovyznania. Aktivita KDH budú smerovať k dodržiavaniu univerzálnych ľudských práv vo svete, „*budeme vystupovať proti kompromisom v prospech hospodárskej spolupráce na úkor ľudských práv*“² Osobitný zreteľ KDH kladie na dodržiavanie náboženskej slobody vo svete, najmä z pohľadu porušovania práv, prenasledovania a diskriminácií kresťanov. Podpora KDH smeruje k demokratizačným zmenám v arabských krajinách, zároveň kritizuje neustále porušovanie ľudských práv s osobitným zreteľom na miesto kresťanov a ich náboženskú slobodu v spomenutých regiónoch sveta.

Základný program z 22. Snemu KDH v Poprade ponúka tézy k novým víziám, ktoré sa KDH bude snažiť v budúcnosti naplňovať. Vzťah k základným právam a slobodám základný program KDH vyjadruje v II. časti s názvom: *Budúcnosť Slovenska* a dotýka sa národnostných

¹ KDH: *Volebný program 2012*. s. 53. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://kdh.sk/wp-content/uploads/2013/06/volebny_program.pdf>.

² KDH: *Volebný program 2012*. s. 73. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://kdh.sk/wp-content/uploads/2013/06/volebny_program.pdf>.

a etnických menšín v zmysle garancie doterajšej úrovne práv, avšak ne-súhlasom s územnou autonómiu. III. časť: *Zápas o spravodlivejší svet* sa KDH problematike základných práv a slobôd venuje v európskej a zahraničnej politike. V rámci postavenia v EÚ a jej základných hodnôt bude KDH venovať pozornosť na piliere ako sú „ľudská dôstojnosť, vláda práva, rovnosť, demokracia, ľudské práva, slobody pohybu, pobytu, voľného pohybu tovarov, služieb a kapitálu.“¹ V zahraničnej politike KDH bude presadzovať: „riešenia založené na rešpektovaní medzinárodného práva a prirodzených ľudských práv.“²

MOST-HÍD: občianska strana

Politická strana Most-Híd zhrnula svoje základné ideové východiská v niekoľkých dokumentoch, ktoré ponúkajú vymedzenie vo formách programu, cieľov a pilierov. Okrem týchto pracovných materiálov Most-Híd ponúka svojim voličom nový dokument s názvom: *Občianska vízia 2016*, ktorá sa zameriava na budúce parlamentné voľby v roku 2016.

Program, ciele a piliere v otázkach základných práv a slobôd vyjadrujú garanciu slobody jednotlivca, dodržiavanie ústavných práv občanov, rovnosti všetkých občanov, ktorí žijú na území Slovenskej republiky bez ohľadu na rozdiely v pohlaví, veku, rasy, vierovyznania, pôvode, národnostnej alebo etnickej príslušnosti a sexuálnej orientácii. Základné práva a slobody Most-Híd vo svojom programe presadzuje v bode podpory rozvoja identít národnostných menšín, „t. j. legislatívna a finančná podpora ich kultúry, používanie jazyka a školstva (zákon o menšinách, zákon o používaní menšinových jazykov)“³

Dokument politickej strany Most-Híd: *Občianska vízia 2016* je rozsiahlym materiálom, ktorý v desiatich základných bodoch vyjadruje postoje subjektu k rôznym oblastiam tvorby politiky štátu. Základné

¹ KDH: *Tézy Základného programu KDH. Pracovný materiál. Pracovné dokumenty 22. Snemu KDH*. Poprad: 2014, s. 24.

² KDH: *Tézy Základného programu KDH. Pracovný materiál. Pracovné dokumenty 22. Snemu KDH*. Poprad: 2014, s. 25.

³ MOST-HÍD: *Program*. 2014, s. 1. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.most-hid.sk/sk/program>>.

práva a slobody z pohľadu Most-Híd vyjadrujú konkrétne zásady občianskej strany a príslušnosť k jej hodnotám. „Sloboda jednotlivca je hodnotou, len ak reflektuje slobodu ľudí, ktorí žijú v jeho okolí. Most-Híd urobí maximum pre ochranu základných ľudských práv.“¹ Demokratické zásady sú podľa Most-Híd jediným garantom slobody a bezpečnosti pre všetkých a pre základné práva. Ochrana ľudských práv má viesť k uvedomeniu si aj práv vlastných, čo vychádza z troch hlavných princípov strany: „princíp občianstva, princíp právneho štátu a princíp štátu priateľského voči svojim občanom.“² Práca jednotlivých orgánov v štáte má pracovať v prospech občanov a chrániť ich práva a slobody. Osobitnou časťou sa text *Občianskej vízie 2016* venuje uplatňovaniu základných práv a slobôd v odseku *Ústava pre občianske Slovensko*. Most-Híd vyjadruje presvedčenie o zavedení práva každého „na dobrú správu vecí verejných“, ktoré by sa malo stať pevnou súčasťou základných práv a slobôd v rámci *Ústavy Slovenskej republiky*. Pozíciu verejného ochrancu práv Most-Híd navrhuje posilniť o oprávnenia v oblasti ochrany základných práv fyzických a právnických osôb s konkrétnym návrhom vytvorenia samostatnej hlavy v *Ústave SR* s názvom „Verejný ochranca práv“. Most-Híd navrhuje úpravu základných nediskriminačných kritérií, podľa ktorých sa zaručujú základné práva a slobody, a od ktorých prijatia uplynulo už 23 rokov doplniť o ďalšie kategórie veku a zdravotného postihnutia. Uplatniteľnosť práva z pohľadu Most-Híd zasahuje aktuálne kríza spojená s nedôverou občanov k inštitúciám a ich predstaviteľom. Most-Híd uvádza princípy, ktoré by mali platiť nielen v oblasti výkonu moci, ale aj oblasti verejnej služby. „Zameriavame sa na tri hlavné princípy: princíp občianstva, na základe, ktorého sú si občania rovní pred zákonom; princíp právneho štátu, v ktorom je aj štát subjektom práva a nie je

¹ MOST-HÍD: *Občianska vízia 2016*. 2014, s. 6. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.most-hid.sk/sites/default/files/downloadable-files/OBCIANSKA%20VIZIA_2016_0.pdf>.

² MOST-HÍD: *Občianska vízia 2016*. 2014, s. 7. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.most-hid.sk/sites/default/files/downloadable-files/OBCIANSKA%20VIZIA_2016_0.pdf>.

iba jeho vykonávateľom, a princíp štátu priateľského voči svojim občanom, ktorý funguje v záujme občana, a nie naopak.”¹

Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OLaNO)

Hnutie OLaNo svoje základné tézy, ciele a hodnoty vyjadruje prostredníctvom posledného volebného programu pre voľby do NR SR v roku 2012 v rámci, ktorého hnutie predložilo predstavu o budúcnosti Slovenska ako krajiny, ktorá vychádza z hodnôt demokracie, vzdelanosti, otvorenosti, slušnosti, slobody, hrdosti a zároveň využíva historický, spoločenský, kultúrny a prírodný potenciál.

Vzťah k základným právam a slobodám hnutie OLaNo vyjadruje v úvode svojho volebného programu k praktikám, ktoré boli uplatňované v predchádzajúcich obdobiach v zmysle zmenšovania slobody jednotlivca. Ďalším z bodov, dotýkajúcim sa základných práv predstavuje pre hnutie povinnosť garancie práv pre všetkých poistencov na zdravotnú starostlivosť bez ohľadu na miesto a čas, a výkon dohľadu nad danou oblasťou má zabezpečovať Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou. OLaNO presadzuje domáhania sa práv pre malých podnikateľov v rovnakej miere ako veľké zahraničné firmy pôsobiace na našom území. Majetok občanov má podliehať dôslednej ochrane. „Predsa aj majetok občanov má mať rovnakú ochranu a práva ako majetok štátu.”² Pozícia štátu má zabezpečovať nielen svoju úlohu v zmysle zabezpečovania ochrany občanov, ale má plniť rolu garanta spravodlivosti a vymáhateľnosti práva. Hospodárstvo podľa OLaNO môže fungovať efektívne, len ak bude možnosť vymáhateľnosti práva. Medzinárodnú pozíciu Slovenska a v rámci priestoru EÚ v zmysle chápania OLaNO predstavuje právo pre SR riešiť problémy a otázky vlastným pohľadom.

¹ MOST-HÍD: *Občianska vízia 2016*. 2014, s. 22. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.most-hid.sk/sites/default/files/downloadable-files/OBCIANSKA%20VIZIA_2016_0.pdf>.

² OLaNO: *Volebný program hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti pre voľby do NR SR 2012*. s. 16. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://obycajniludia.sk/data/files/65_volebny-program-hnutia-obycajni-ludia.pdf>.

Politická strana SaS vyjadruje svoje základné hodnotové a programové línie v niekoľkých dokumentoch, ktoré sú zhrnuté v troch častiach: hodnoty, vízia a volebný program, s ktorým sa SaS uchádzala o priazeň voličov v posledných parlamentných voľbách v roku 2012.

Základné hodnoty pre politický subjekt SaS, ktoré vyplývajú z väčšiny požiadaviek v spoločnosti sú tvorené prostredníctvom slobody a solidarity. Vzťah k základným právam a slobodám pre SaS je vyjadrením už v základných hodnotách. K Slobode sa SaS stavia v miere dobrovoľnosti a osobného úsilia o svoje šťastie. Relevanciu slobody jednotlivca prikladá SaS aj v prípade prospechu pre celú spoločnosť, prostredníctvom podpory možností jednotlivca k budovaniu blahobytu.

Základné poslanie vízie je vyjadrené v úvode dokumentu: *„Ctíme si slobodu, kladieme prekážky jej nepriateľom, bojujeme za vyššiu životnú úroveň ľudí v dobre spravovanej krajine.“*¹ vzťah k základným právam a slobodám sú vyjadrené v časti, ktorá sa venuje osobnej slobode pre každého a vychádza z presvedčenia strany o zásahu štátu do životov obyvateľov vo väčšej miere ako by mal. SaS preto v tejto rovine navrhuje zaviesť niekoľko opatrení: *„presadzujeme odluku cirkvi od štátu, bojujeme za slobodný internet bez cenzúry, snažíme sa obmedziť právo štátu uchovávať a používať osobné dáta svojich občanov, chceme zmeniť drogovú politiku štátu tak, aby v prvom rade predchádzala ujme na strane užívateľov a ich najbližších, navrhujeme inštitút registrovaných partnerstiev.“*² Ďalšou oblasťou, v ktorej SaS cíti potrebu zaviesť väčšiu miery slobody je školstvo prostredníctvom zavedenia zvýšenia miery slobody pri výbere metód vyučovania.

Volebný program SaS pre budúce generácie vzťah k základným právam a slobodám SaS vyjadruje v niekoľkých častiach. Prvú kategóriu slobodu SaS používa v rovine podnikateľských slobôd, resp. slobodnej trhovej ekonomiky. Obmedzenia a problémy v podnikateľskom

¹ SaS: *Vízia*. 2014, s. 1. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/vizia/1923>>.

² SaS: *Vízia*. 2014, s. 5. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/vizia/1923>>.

prostredí sú podľa SaS spôsobujú „vymáhateľnosť práva, nejednoznačnosť, nestálosť zákonov, odvodové a poplatkové zataženie či nadmerná byrokracia.“¹ Časť súdnictva a spravodlivosti sa dotýka základných princípov právneho štátu. Základom v oblasti ochrany základných práv a slobôd občanov má byť dôkladné dodržiavanie a presadzovanie týchto ideí, spolu s vykonávaním súdnej moci nielen ako jednotného celku, ale aj v rámci jednotlivých súdov. V prípade porušovaní základných práv a slobôd fyzických a právnických osôb, tieto by mali mať podľa SaS možnosť podať návrh na zrušenie tých zákonov alebo právnych predpisov, ktoré spôsobovali porušovanie ich práv alebo slobôd. Zahraničná politika pre SaS vychádza zo základu demokracie a právneho štátu s ochranou slobody jednotlivca. Občianske slobody a ľudské práva považuje SaS za svoju základnú povinnosť garancie a obhajoby v zahraničnom priestore. Osobitný zreteľ SaS kladie na spoluprácu s Ruskom a vzájomné partnerstvo bude vykonávané s ohľadom na dodržiavanie ochrany ľudských a občianskych práv v tejto krajine. V ostatných oblastiach sveta SaS uvádza potrebu budovať a chrániť ľudské práva na Blízkom východe a na pôde OSN a iných medzinárodných organizácií bude vytvárať tlak na tie vlády, ktoré nedodržiavajú ľudské a občianske práva. V zdravotníctve podľa SaS platí ako jedna z elementárnych hodnôt sloboda jednotlivca. „Veríme v právo človeka rozhodovať o svojom vlastnom zdraví“² Slovenské školstvo má vychádzať z hodnoty slobodného konania jednotlivca. K otázkam slobody jednotlivca venovala SaS osobitnú pozornosť v samostatnej kapitole. Konkrétne návrhy v oblasti osobnej slobody jednotlivca pokrývajú dekriminalizáciu marihuany, dekriminalizáciu pestovania konope pre vlastnú potrebu, životné partnerstvá párov rovnakého pohlavia, transgender osôb – zmeny pohlavia, právne vzťahy medzi manželmi a výhradu vo svedomí.

¹ SaS: *Volebný Program SaS 2012*. s. 12. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/file/1376/Program20SAS2025.02.2012.pdf>>.

² SaS: *Volebný Program SaS 2012*. s. 72. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/file/1376/Program20SAS2025.02.2012.pdf>>.

SDKÚ-DS vstúpila do volebného boja v roku 2012 prostredníctvom dokumentu s názvom: *Silná stredná vrstva – spravodlivé Slovensko*. Predvolebný program poskytuje charakteristiku strany od vzniku v roku 2000 do súčasnosti a okrem základných predvolebných tém obsahuje hodnotové zameranie.

Vzťah k základným právam a slobodám SDKÚ-DS objasňuje v úvodných zásadách strany v podobe obhajobe a presadzovania individuálnej slobody. SDKÚ-DS vychádza z princípu demokracie a slobody v štáte. SDKÚ-DS *„dôsledne obhajuje a bráni najmä individuálnu slobodu každého človeka, jeho ľudské, občianske a demokratické práva. Je si vedomá, že takáto sloboda nie je neobmedzená, ale ide v ruku aj zo zodpovednosti.“*¹ Priority pre SDKÚ-DS vo vzťahu k základným právam a slobodám predstavujú predovšetkým vymáhateľnosť práva a možnosť slobodného výberu vzdelávania, sociálnej a zdravotnej starostlivosti. Oblasť zdravotníctva má byť miestom, kde si ľudia budú môcť vyberať služby na základne svojho slobodného rozhodnutia. Školské prostredie podľa SDKÚ-DS má byť miestom, v ktorom prevládajú princípy slobody, rovnosti šancí, súťaže a motivácie. Zahraničná politika, ktorú vytvára Slovenská republika musí *„presadzovať hodnoty, na ktorých Slovensko stojí – slobodu, zodpovednosť, ochranu ľudských práv, pluralitnú demokraciu a fungujúci trh.“*² Rozširovanie priestoru Európskej únie podľa SDKÚ-DS prináša so sebou slobodu, demokraciu, stabilitu a bezpečnosť do krajín Západného Balkánu a Východnej Európy.

¹ SDKÚ-DS: *Volebný program 2012*. s. 3. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.sdku-ds.sk/volby/data/MediaLibrary/0/220/sdku-ds-volebny-program-2012-web.pdf>>.

² SDKÚ-DS: *Volebný program 2012*. s. 31. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.sdku-ds.sk/volby/data/MediaLibrary/0/220/sdku-ds-volebny-program-2012-web.pdf>>.

Komplexné zhrnutie problematiky vzťahu slovenských parlamentných politických strán vo volebnom období 2012 – 2016 k základným právam a slobodám

Tabuľka č. 1: *Analýza oblastí vzťahu politických strán SR k základným právam a slobodám*

SMER-SD	KDH	OĽaNO	Most-Híd	SDKÚ-DS	SaS
zahraničné veci	médiá	zdravotníctvo	vnútro a spravodlivosť	ekonomika a hospodárstvo	vnútro a spravodlivosť
národnostné a etnické menšiny	školenie	ekonomika a hospodárstvo	národnostné a etnické menšiny	súdnicstvo	médiá
vnútro a spravodlivosť	vnútro a spravodlivosť		politický systém SR	školenie	školenie
súdnicstvo	zahraničné veci		súdnicstvo	zdravotníctvo	ekonomika a hospodárstvo
zdravotníctvo	národnostné a etnické menšiny			vnútro a spravodlivosť	súdnicstvo
				súdnicstvo	zahraničné veci
				zahraničné veci	zdravotníctvo

Zdroj: spracovanie autora

Oblasti, ktorým politické strany venovali pozornosť a zahrnuli v nich aj chápanie základných práv a slobôd možno rozdeliť na primárne a sekundárne. Primárne oblasti je možné rozdeliť na: a) zahraničné veci, b) vnútro, spravodlivosť a justíciu, c) školenie, zdravotníctvo a sociálne služby Sekundárne oblasti pokrývajú médiá, národnostné menšiny, vedu, výskum, náboženstvo alebo ekonomiku. Politické strany, ktoré základným právam a slobodám venovali priestor v najväčšom počte oblastí sú SDKÚ-DS a SaS. Najmenej oblasti spojených so základným právami a slobodami rozoberali politické strany Most-Híd a OĽaNO.

Tabuľka č. 2: *Oblasť zahraničných vecí a politické strany SR s ohľadom na základné práva a slobody*

SMER-SD	využívanie členstiev v medzinárodných organizáciách k zasadzovaniu sa za ochranu právneho štátu a ľudských práv a slobôd, spolupráca s partnermi, ktorí rešpektujú nedeliteľnosť ľudských práv a základných slobôd
KDH	zahraničná politika SR rešpektuje ľudské práva a slobody, ochrana Slovákov žijúcich v zahraničí z pohľadu ich slobôd a práva, EÚ politika vyjadruje rešpektovanie hodnôt a dôraz na prácu Európskeho súdu pre ľudské práva v otázke slobody vierovyznania, v rámci ostatných častí sveta dodržiavanie univerzálnych ľudských práv, podpora pilierov EÚ ako ľudské práva, sloboda pohybu, pobytu, štyri slobody pohybu (osôb, tovarov, služieb, kapitálu), diplomatické riešenia založené na rešpekte k medzinárodným právam a prirodzeným ľudským právam
OĽaNO	neobsiahnuté
Most-Híd	neobsiahnuté
SDKÚ-DS	tvorba zahraničnej politiky SR v zmysle hodnôt slobody, ochrany ľudských práv, v rámci EÚ politiky a jej rozširovania, prináša zvyšovanie slobody do krajín Západného Balkánu a Východnej Európy
SaS	zahraničná politika vychádza zo základu právneho štátu, sloboda jednotlivca, občianske slobody a ľudské práva v zahraničnom priestore, spolupráca s krajinami, ktoré zaručujú ľudsko-právne otázky, osobitný zreteľ na spoluprácu s Ruskom na základe dodržiavania ľudských a občianskych práv v tejto krajine, potreba budovať a chrániť ľudské práva na blízkom východe, na pôde OSN a iných organizácií vytvárať tlak na vlády, ktoré nedodržiavajú ľudské a občianske práva

Zdroj: spracovanie autora

Tabuľka č. 3: *Oblasť zdravotníctva, školstva, sociálnej starostlivosti a politické strany SR s ohľadom na základné práva a slobody*

SMER-SD	základné ľudské právo na zdravotnú starostlivosť,
KDH	osobitná kategória slobody pre školy pri napĺňaní stanovených cieľov (sloboda pre školy, rodičov ako dosiahnuť požadované výsledky)
OĽaNO	špecifická oblasť, garancia práva pre všetkých poistencov na zdravotnú starostlivosť
Most-Híd	Neobsiahnuté
SDKÚ-DS	Zdravotníctvo - elementárna sloboda jednotlivca v rozhodovaní, slobodný výber sociálnych služieb, starostlivosti, slobodný výber vzdelávania, prostredie slobody, rovnosti šancí
SaS	zvýšená miera slobody pri výbere metód vyučovania, elementárna sloboda jednotlivca v rozhodovaní

Zdroj: spracovanie autora

Tabuľka č. 4: *Oblasť vnútra, spravodlivosti, justície a politické strany SR s ohľadom na základné práva a slobody*

SMER-SD	garancia ústavných práv občanov, vymáhateľnosť práva, garancia právneho štátu, práva a slobody v zmysle boja proti extrémizmu, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu, nacionalizmu, neznašanlivosti
KDH	vláda práva a dodržiavanie zákonov, policajné zložky slúžia k ochrane slobody občanov
OĽaNO	vymáhateľnosť práva
Most-Híd	dodržiavanie základnej garancie slobody jednotlivca, ústavné práva, rovnosť bez ohľadu pohlavie, vek, rasu, vierovyznanie, pôvod, národnosť, etnikum, sexuálnu orientáciu, princíp právneho štátu, dôraz na právo a poriadok ako základné princípy, vymáhanie práva v podnikateľskom prostredí, problematika obhajoby práv k rodinám a deťom – tvorba rodinných súdov, sociálnoprávna ochrana,
SDKÚ-DS	vymáhateľnosť práva, vymožitelnosť práva pre občanov, znižovanie právomocí štátu, zvyšovanie slobody pre občana
SaS	dodržiavanie princípov právneho štátu, v prípade porušovania základných práv a slobôd fyzických a právnických osôb, tieto majú mať možnosť podať návrh na zrušenie zákonov alebo predpisov, ktoré ich porušovali, Osobná sloboda – realizácia bez ohľadu na pohlavie, vek, rasu, národnosť, etnikum, vieru,

Zdroj: spracovanie autora

Tabuľka č. 5: *Ostatné oblasti a politické strany SR s ohľadom na základné práva a slobody*

SMER-SD	národnostné menšiny	osobitná pozornosť v oblasti práva
KDH	médiá	zaručená sloboda slova pre médiá, zároveň podliehanie regulácií
	veda a výskum	sloboda pre vedu, avšak ohraničená sloboda vedy tam, kde sa začína neporušiteľná dôstojnosť človeka.
	ekonomika	vystupovanie proti prospechu z hospodárskej spolupráce v prospech ľudských práv,
	náboženstvo	sloboda v náboženskej viere
	národnostné menšiny	garancia doterajšej úrovne práv
OĽaNO	ekonomika	domáhanie sa práv pre malých podnikateľov ako pre veľké zahraničné firmy
Most-Híd	národnostné menšiny	právo k zákonu o menšinách, používanie menšinových jazykov, sloboda rozhodovania jednotlivca, národnostná stratégia politiky pre Maďarov žijúcich na SR, (sebaurčenie, identita, samospráva, školstvo, jazykové práva) podobne ako pre Maďarov aj pre Rusínov.
	politický systém SR	ústava – úprava v zmysle práva každého na dobrú správu vecí verejných (pevná súčasť základný práv a slobôd v rámci Ústavy SR), posilnenie pozície verejného ochrancu práv (samostatná hlava v ústave - Verejný ochranca práv), doplnenie nediskriminačných kritérií, podľa ktorých sa poskytujú základné práva a slobody o kategórie veku a zdravotného postihnutia, vytvorenie agendy ľudských práv na úrovni vlády, posilnenie právomoci jedného člena vlády s pozíciou podpredsedu vlády.
SDKÚ-DS	ekonomika	prosperita v krajine len prostredníctvom slobodnej iniciatívy jednotlivca v trhovom prostredí
SaS	médiá	slobodný internet bez cenzúry
	d ďalšie oblasti práva	dekriminalizácia marihuany, dekriminlizácia pestovania konope pre vlastnú potrebu, životné partnerstvá rovnakého pohlavia, právne vzťahy medzi manželmi, výhrada vo svedomí

Zdroj: spracovanie autora

Literatúra:

- FRIDRICH, B.: *Základné práva a slobody v ústavnom poriadku Slovenskej republiky*. In.: MOKRÁ, L.; FRIDRICH, B.: *Praktikum ústavného práva Slovenskej republiky*. Šamorín: Heuréka, 2011.
- KDH: *Tézy Základného programu KDH. Pracovný materiál*. Pracovné dokumenty 22. Snemu KDH. Poprad: 2014.
- KDH: *Volebný program 2012*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://kdh.sk/wp-content/uploads/2013/06/volebny_program.pdf>.
- MOST-HÍD: *Program*. 2014. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.most-hid.sk/sk/program>>.
- MOST-HÍD: *Občianska vízia 2016*. 2014. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://www.most-hid.sk/sites/default/files/downloadable-files/OBCIANSKA%20VIZIA_2016_0.pdf>.
- OLANO: *Volebný program hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti pre voľby do NR SR 2012*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <http://obycajniludia.sk/data/files/65_volebny-program-hnutia-obycajni-ludia.pdf>.
- SaS: *Vízia*. 2014. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/vizia/1923>>.
- SaS: *Volebný Program SaS 2012*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-sas.sk/file/1376/Program20SAS2025.02.2012.pdf>>.
- SDKÚ-DS: *Volebný program 2012*. [online], [cit. 23/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.sdku-ds.sk/volby/data/MediaLibrary/0/220/sdku-ds-volebny-program-2012-web.pdf>>.
- SMER-SD: *Profil strany*. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/67/profil-strany>>.
- SMER-SD: *Programové zameranie strany SMER - sociálna demokracia na roky 2012-2016*. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.strana-smer.sk/3261/programove-zameranie-strany-smer-socialna-demokracia-na-roky-2012-2016>>.
- TOMEŠ, I.: *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010.

Ústava Slovenskej republiky. [online], [cit. 22/10/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/ustava-slovenskej-republiky/>>.

VLČEK, R. (a kol.): *Vybrané kapitoly zo štátneho práva*. Bratislava: EPOS, 2007.

Zákon č. 85/2005 o politických stranách a o politických hnutiach. (v znení č. 445/2008 Z. z., 568/2008 Z. z., 266/2010 Z. z., 181/2014 Z. z.).

Názov: **Ludské práva: Kam kráčaš demokracia
(odborná knižná publikácia mladých vedeckých
pracovníkov a doktorandov)**

Editori: **Gabriel Eštok – Richard Geffert – Renáta Bzdilová**

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Miesto vydania: Košice

Rok vydania: 2015

Jazyková úprava: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
Mgr. Lucia Jasinská, PhD.

Náklad: 150 ks

Rozsah strán: 326

Rozsah: 18,20 AH

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-359-3

**ĽUDSKÉ PRÁVA:
KAM KRÁČAŠ DEMOKRACIA**
(odborná knižná publikácia
mladých vedeckých pracovníkov a doktorandov)

.....

ISBN 978-80-8152-359-3